

Dumlupınar Üniversitesi
İİBF Dergisi
Haziran - 2023 Sayı:11

iibfd
D E R G İ S İ

İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ
D E R G İ S İ

THE JOURNAL OF FACULTY OF
ECONOMICS
AND ADMINISTRATIVE
S C I E N C E S

SAHİBİ / PUBLISHER

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İİBF adına

Dekan Prof. Dr. Cengiz DURAN

EDİTÖR / EDITOR

Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Cengiz DURAN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Erol KUTLU (Anadolu Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Erdal DEMİRHAN (Afyon Kocatepe Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. İbrahim Güray YONTAR (Dokuz Eylül Üniversitesi – Türkiye)

Doç. Dr. Burcu MUCAN ÖZCAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi – Türkiye)

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ / TURKISH LANGUAGE EDITOR

Doç. Dr. Erdal ADAY (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ / ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Öğr. Grv. Dr. Fatih AKDENİZ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

SEKRETERYA / SECRETARIAT

Arş. Grv. Dr. Ezgi BABAYİĞİT SUNAY (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

Arş. Grv. Serhat Gözen (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

KAPAK TASARIMI / COVER DESIGN

Öğr. Grv. Adem DÖNMEZ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

DERGİ ADRESİ / JOURNAL ADDRESS

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Evliya Çelebi Kampüsü 43000 Kütahya - Türkiye

Telefon / Phone: +90 (274) 443 2018 • Faks / Fax: + 90 (274) 265 2197

E-Posta / E-Mail: iibfdergi@dpu.edu.tr • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpuiibf>

DİZİNLENME BİLGİLERİ / ABSTRACTING AND INDEXING SERVICES

Directory of Research Journals Indexing (DRJI) • Scientific Indexing Services • Advanced Science Index • ASOS İndeks

Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi (DPU Journal of FEAS), Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergi; iktisat, işletme, siyaset bilimi, kamu yönetimi, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, hukuk ve uluslararası ilişkiler alanlarıyla ilgili özgün bilimsel çalışmalara açıktır. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen makaleler Türkçe ve İngilizce yazılabilir. Dergide yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yazarlara aittir. Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi'nde yer alan yazılardan kaynak gösterilerek aktarma ve alıntı yapılabilir. Dergi, açık erişimli (open access) olup, Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile Creative Commons tarafından lisanslanmaktadır.

BİLİMSEL DANIŞMA KURULU / SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Dokuz Eylül Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Andela Jaksi - STOJANOVIC	University Donja Gorica – Karadağ
Prof. Dr. Birol ERKAN	İskenderun Teknik Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Carlos Flores JUBERIAS	Universidad de Valencia – İspanya
Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Ercan TAŞKIN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Erkan ERDEMİR	University of New York Tirana – Arnavutluk
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Jülide YILDIRIM ÖCAL	TED Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Mahmut ZORTUK	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Niyazi KURNAZ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Özgür ÖNDER	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Ramazan KILIÇ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Arzu AL	Marmara Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Berna HIZARCI BEŞER	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Erkan ALSU	Gaziantep Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Jozsef KAPOSZTA	Szent Istvan University – Macaristan
Doç. Dr. Meral BALCI	Marmara Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Selim TÜZÜNTÜRK	Bursa Uludağ Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Süleyman Emre ÖZCAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi – Türkiye
Dr. Hary FEBRIANSYAH	Institut Teknologi Bandung - Endonezya
Dr. Luan VARDARI	Prizren Universtiy - Kosova

11. SAYI HAKEMLERİ / REFEREES

Prof. Dr. Abdullah YILMAZ	Anadolu Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. İbrahim Halil CANKUL	İstanbul Arel Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Uğur KESKİN	Anadolu Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Burhan GÜNAY	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Ersin Nail SAĞDIÇ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Feride Berna UYMAZ YILMAZ	İstanbul Üniversitesi – Türkiye – Türkiye
Doç. Dr. Güner TUNCER	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Hakan OLGUN	İstanbul Medeniyet Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Mert TOPCU	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Rukiye SAYGILI	Selçuk Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Oğuz BAŞOL	Kırklareli Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Şerife ÖNDER	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Şükrü Mert KARCI	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KÖSTEKÇİ	Fırat Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Aytaç DEMİRAY	Selçuk Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nurperihan TOSUN	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Özlem SÖKMEN GÜRÇAM	Iğdır Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan GÜREŞÇİ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Remzi Reha DURUCASU	Anadolu Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Semih KARACAN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Serkan VARSAK	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sinem ŞAHNAGİL	Balıkesir Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ümit TURA	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi – Türkiye
Dr. Abdullah BALLI	Ostim Teknik Üniversitesi – Türkiye
Dr. Melike TORUN	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa – Türkiye
Dr. Rabia İnci ÖZBEK	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

TÜRKİYE'DE VERGİ AHLAK DÜZEYİNDEKİ DEĞİŞMENİN DÜNYA DEĞERLER ANKET VERİLERİ İLE İNCELENMESİ

EXAMINING THE CHANGE IN THE TAX ETHICS LEVEL IN TÜRKİYE WITH WORLD VALUES SURVEY DATA

BERNA HIZARCI BEŞER – UMMAHAN YİĞİT ÇETİN 1

SİLO LİDERLİĞİ KAVRAMI ÜZERİNE TERMİNOLOJİK BİR İNCELEME

A TERMINOLOGICAL STUDY ON THE CONCEPT OF SILO LEADERSHIP

HAKAN KARA – EMİNE OYUR – SERPİL GÜL ERSÖZ 14

AFET YÖNETİMİNDE İLETİŞİM VE MEDYA ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREMLER

THE MACROECONOMIC EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC IN TÜRKİYE

YAVUZ BOZKURT – TAHİR DEMİR 22

TÜRKİYE'DE MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİNDEN YAPILAN EĞİTİM HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE EFFECT OF EDUCATION EXPENDITURES MADE FROM THE CENTRAL GOVERNMENT BUDGET ON ECONOMIC GROWTH IN TÜRKİYE

FAZLI YILDIZ 33

VERGİ HARCAMALARININ GELİŞİMİ (FRANSA, İSVEÇ, MEKSİKA, AVUSTRALYA, 2016-2023)

THE DEVELOPMENT OF TAX EXPENDITURES (FRANCE, SWEDEN, MEXICO, AUSTRALIA, 2016-2023)

FURKAN ŞANLI – AHMET TEKİN 41

KURUMSAL YÖNETİM, BANKAYA ÖZGÜ VE MAKRO DEĞİŞKENLERİN KARLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİST'TE İŞLEM GÖREN BANKALAR ÜZERİNE BİR UYGULAMA

CORPORATE GOVERNANCE, BANK-SPECIFIC, AND MACRO VARIABLES' EFFECT ON PROFITABILITY: AN APPLICATION ON BANKS TRADED IN BIST

FATİH AKBAŞ..... 63

DENGESİZ PANEL VERİ İLE ATAMA YOLUYLA ELDE EDİLEN DENGELİ PANEL VERİ SONUÇLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

COMPARISON OF BALANCED PANEL DATA RESULTS OBTAINED BY ASSIGNMENT WITH UNBALANCED PANEL DATA

GAYE KARPAT ÇATALBAŞ – AMIRA SHARIFA OUZINI..... 75

TÜRKİYE'DE TEKNOLOJİK İLERLEMENİN İŞSİZLİĞE ETKİSİ

THE EFFECT OF TECHNOLOGICAL PROGRESS ON UNEMPLOYMENT IN TÜRKİYE

GİZEM NAZ – BÜLENT ALTAY 93

BEŞERİ SERMAYE VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA: OECD ÜLKELERİ İÇİN PANEL VERİ ANALİZİ

HUMAN CAPITAL AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: PANEL DATA ANALYSIS FOR OECD COUNTRIES

BÜŞRA BAŞ – TANER GÜNEY 107

ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ BAĞLAYICILIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE BINDING NATURE OF INDIVIDUAL APPLICATION DECISIONS OF THE CONSTITUTIONAL COURT

TURGUT BAYMUŞ – ERAY ACAR 119

SAĞLIK EŞİTSİZLİKLERİNİ KONU ALAN ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE ANALİZİ

ANALYSIS OF STUDY ON HEALTH INEQUALITIES WITH VOSVIEWER

EMİR HASAN ÖLMEZ – FERDİ ÖZCAN – ÖZGÜR ASLAN 129

TÜRKİYE'DE MÜLKÎ İDARE AMİRLİĞİ SİSTEMİNDE AFETLERİ YÖNETEBİLMENİN HUKUKİ ÇERÇEVESİ

THE LEGAL FRAMEWORK OF ADMINSTRATING DISASTERS IN THE SYSTEM OF TERRITORIAL ADMINISTRATIVE AUTHORITY IN TÜRKİYE

SİNAN SUNAR 136

TÜRKİYE’DE VERGİ AHLAK DÜZEYİNDEKİ DEĞİŞMENİN DÜNYA DEĞERLER ANKET VERİLERİ İLE İNCELENMESİ ¹

EXAMINING THE CHANGE IN THE TAX ETHICS LEVEL IN TÜRKİYE WITH WORLD
VALUES SURVEY DATA

Berna Hızarcı Beşer ², Ummahan Yiğit Çetin ³

¹Bu çalışma Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında kabul edilen Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

²Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, berna.beser@dpu.edu.tr, Orcid:0000-0002-2957-5030

³Maliye Bilim Uzmanı, yigitumman@hotmail.com, Orcid:0000-00303-2898-5158

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Dünya Değerler Anketi, Vergi
Ahlakı, Vergi Uyumlu

Jel Kodları: H23, H75, I18

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 07 Eylül 2022
Kabul Tarihi: 01 Şubat 2023

ARTICLE INFO

Keywords

World Values Survey, Tax Ethics,
Tax Compliance

Jel Codes: H23, H75, I18

Article History:

Received: 07 September 2022
Accepted: 01 February 2023

ÖZET

Bu çalışmada vergi ahlakının belirleyicileri Dünya Değerler Anketinin 2. dalga, 4. dalga, 5. dalga, 6. dalga ve 7. dalga verilerinden yararlanılarak “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen cevaplar ile değerlendirilmiştir. Ankette vergi ahlakının tespiti için demografik unsurlardan; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi ve mesleki durumdan yararlanılmıştır. Sosyokültürel ve psikolojik unsurlardan ise; dini inanç, demokrasi, devlete duyulan güven, parlamentoya duyulan güven, adalet sistemi ve mahkemelere duyulan güven ve ulusal onur faktörlerinden yararlanılmıştır. Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi üzerinde etkili olan unsurların tespiti için karşılaştırmalar yapılmış olup vergi ahlakını etkileyen faktörlerin tek başına belirleyici bir unsur olmadığı tespit edilmiştir. Vergi ahlakının bahsedilen unsurlardan hepsinden farklı derecede etkilendiği görülmektedir.

ABSTRACT

In this study, the determinants of tax morale were asked, “Would you cheat in taxation if you had the opportunity?” evaluated with the answers given to the question. Demographic factors for the determination of tax morale in the survey; age, gender, marital status, education level and occupational status were used. As for sociocultural and psychological factors; religious belief, democracy, trust in the state, trust in parliament, trust in the justice system and courts, and national honor factors were used. Comparisons were made to determine the factors affecting the tax morale level in Turkey, and it was determined that the factors affecting the tax morale were not a determining factor alone. It is seen that tax morale is affected differently from all of the mentioned factors.

Atf vermek için / To cite: Hızarcı Beşer, B. ve Yiğit Çetin, U. (2023). Türkiye’de vergi ahlak düzeyindeki değişimin dünya değerler anket verileri ile incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 1-13. DOI: 10.58627/dpuiibf.1172010

Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Devletlerin devamlılığı için verginin gerekliliği artık tartışılmazdır. Vergi, devlet ile mükellef arasında yasalara dayandırılarak cebri olarak alınan bir nevi sosyal sözleşme niteliği taşımaktadır. Çünkü devlet varlığını sürdürebilmesi için gelire ihtiyaç duyar. Bu sebeple insanlık var olduğu sürece vergiler de yaşamın bir parçası olarak var olmaya devam edecektir. Mükelleflerin herhangi bir baskı altında kalmadan vergi ödemelerini sağlaması durumu literatürde içsel motivasyon ile açıklanmaktadır. İçsel motivasyon, bireylerin hiçbir baskı altında kalmadan vergilerini ödemelerini ifade etmektedir. Küreselleşen dünyada bireylerin değişen ekonomik ve sosyal koşullar altında vergi ödeme eğilimlerinde azalış meydana gelmektedir. Çünkü mükelleflerin kullanılabilir gelirlerinde, servetlerinde, yatırımlarında ve harcamalarında azalmaya sebep olduğu için istenilen bir durum değildir. Vergi ödemek istemeyen bireyler yasal ve yasal olmayan yollara başvurarak vergi ödememekte veya vergi ödemesini en aza indirmeye çalışmaktadır. Burada içsel motivasyon olarak tanımlanan vergi ahlaki ön plana çıkmaktadır.

2000’li yıllara kadar vergi ahlaki kavram ve analizlerine araştırmacılar çok fazla yer vermediği için 2002 yılında Feld ve Frey yaptığı çalışmada bu durumu şu şekilde değerlendirmiştir. “Birçok çalışma vergi ahlakının nasıl ortaya çıktığına ve nasıl sürdürülebilir olacağına bakmaksızın kara bir kutu bir olarak ele aldıklarını belirtmiştir. Vergi kaçırma eğilimine yönelik bilinmeyen etkilerin analizlerinde vergi ahlaki son unsur olarak değerlendirilmekte ve bireylerin tercihlerinin ötesinde bir unsur olarak algılanmaktadır. Aslında vergi ahlakını ortaya çıkmasını belirleyen unsurlar ve devamlılığı için bu unsurların neler olduğunun belirlenmesi gerekir” (Feld ve Frey, 2002, s. 88).

İçsel motivasyonları arttırılarak bireylerin yasalar çerçevesinde kendi istekleri ile vergi ödeme eğilimleri arttırılması gerekir. Bu çalışmada vergi ahlakının teorik çerçevesine yer verilerek vergi ahlaki kavramı, modelleri, vergilendirmeye karşı oluşan tepki ve davranışlara değinilmiştir. Dünya Değerler Araştırmasının kapsamı ve öneminden bahsedilerek Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi Dünya Değerler Araştırması anket verileri kullanılarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışma vergi ahlaki ve vergi ahlakının belirleyicilerini araştırmak amacı ile Dünya Değerler Araştırması verileri kullanılarak Türkiye ile ilgili yayınlanan dalga verileri üzerinden karşılaştırılmalar yapılmıştır. Türkiye’deki vergi ahlak düzeyinin ülkeler ile karşılaştırılmasına yer verilmiştir.

Dünya Değerler Araştırmasının son yayınlanan yedinci dalga verileri kullanılarak çalışmanın güncel olmasına katkı sunulmuştur. Yedinci dalga verileri 84 ülkeye uygulanmıştır. Türkiye 11. sırada yer almaktadır. Dünya Değerler Anket verilerine göre vergi ahlaki belirleyicilerinin tek tek ele alınması vergi ahlakını açıklamada yeterli olmamaktadır. Belirleyicilerin bütüncül bir yapı sergilemesi önemlidir.

1. VERGİ AHLAKI KAVRAMI

Vergi ahlaki kavramına literatürde baktığımızda birçok tanımı mevcuttur. Vergi ahlaki; vergi ödemede içsel bir motivasyon olarak görülmektedir (Torgler, 2003a, s. 4). Bu motivasyon bireylerin hiçbir baskı altında kalmadan kendi rızası ile vergi ödemelerini ifade etmektedir (Aktan, Kesik ve Dileyici, 2012, s. 126). Başka bir ifadeyle yakalanma riski olmamasına rağmen insanların gönüllü bir şekilde vergilerini ödemelerini, vergiye gönüllü uyumlarını açıklayan en önemli husus olduğu kabul edilir (Tosuner ve Demir, 2007, s. 9). Bireylerin vergi ödeme konusundaki istekliliğini ifade etmektedir (Kaynar, 2010, s. 62). Vergi ahlaki, bireylerin neden vergi kaçırdıkları ile değil neden vergi kaçırmadıkları ile ilgilidir. Bu sebeple vergi ahlaki bireylerin vergi kaçakçılığı karşısındaki davranışlarının aksine vergi karşısındaki tutumlarını ölçmektedir (Torgler, 2004, s. 5). Vergi ahlaki; vergi ödemeye yönelik ahlaki bir yükümlülük, bir inanç olarak tanımlanabilir. Bu sayede mükellefin topluma katkıda bulunabileceğine dair inanç oluşturmaktadır. Vergisini ödeyemeyen bireylerde ise suçluluk ve utanç duygusu baskın olmaktadır (Torgler, 2007, s. 7).

Vergi ahlaki, vergi kaçakçılığı ya da kayıt dışı ekonomi gibi bir sonuç değişken değildir (Torgler ve Schneider 2007, s. 15). Fakat toplumda vergi ahlaki arttığında vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonominin boyutları azalmaktadır bu sebeple devletin caydırma politikalarına olan ihtiyacını ve vergi uyum maliyetlerini azaltmaktadır (Yurdakul, 2013, s. 2). Vergi ahlaki; yükümlülerin beslendikleri sosyal değerler ile şekillenip, psikolojik yargılarla içselleştirilen ve vergi ödeme istekliliği ile sonuçlanan, vergi karşısındaki hazır değerler şeklinde ifade edilebilir (Saygın, 2015, s. 56).

Mükelleflerin vergi ahlaki ile ilgili ilk çalışmalar 1960-1970 yıllarında Alman bilim insanı Günter Schmolders önderliğinde Köln Vergi Psikolojisi Okulu tarafından yapılmıştır. Çalışmaya göre vergi ahlaki araştırması ekonomi ile köprü kurmaya çalışarak sosyal, psikolojik ve ekonomik olayların daha geniş bir perspektiften analiz edilmesi gerektiğini savunarak geleneksel

bakış açısından farklılık ortaya koymuştur. Analizlere vergi morali dâhil ederek yaşanan ekonomik olayların sadece geleneksel bakış açısıyla açıklanamayacağını ifade etmişlerdir. Okul, vergi ahlakını vergi uyumu gibi bir davranış olarak ele almıştır (Torgler, 2007, s. 7).

Mükelleflerin vergi uyumunu ve vergi ahlakı ile vergiye gönüllü uyum arasındaki ilişkiyi açıklayan iki modelden bulunmaktadır. Bunlar; Allingham Sandmo Modeli ve Sosyal ve Psikolojik Yaklaşım Modelidir. Allingham Sandmo Modeli; yükümlülerin uyum ya da kaçakçılık kararını belirleyen temel unsur yakalanma riski ve cezaların büyüklüğüdür. Modelde, mükellefi vergi ödemeye yönlendiren sebep vergilendirmeye ilişkin yaptırımların büyüklüğü ve yakalanma olasılığı ile sınırlandırılmıştır. Bu durum birçok araştırmacı tarafından, vergi uyumunun sadece yaptırımların büyüklüğü ile sınırlandırılmasını eleştirmiştir (Tunçer, 2002, s. 220'den aktaran Kahriman, 2016, s. 232).

Song ve Yarbrough 1978 yılında vergi uyumu ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi açıklayan basit bir vergi uyumu modeli geliştirmişlerdir. Vergi ahlakını açıklamaya yönelik olan ilk çalışmalardan biridir. Basit vergi uyumu davranışı modeline göre beyan ve sonrasında verginin ödenmesi sürecini içeren gönüllü uyum üç faktöre dayanmaktadır. Bu üç faktör yasal çerçeve, vatandaşların vergi ahlakı ve belirli bir zamanda ve yerde gelişen durumsal faktörlerdir. Üç faktörde birbiri ile ilişki 12 içerisinde yer almaktadır. Yasal çerçeveden, vergi ahlakı etkilenmekte, vergi ahlakı ise durumsal faktörleri etkilemektedir (Güner, 2008, s. 19-20). Bu durumda vergi ahlakı, vatandaşın vergi ödeme sürecinde önemli bir etkiye sahip olarak hem etki eden hem de etkilenen durumdadır.

Vergilendirmeye karşı oluşan tepki ve davranışlar iki bölümde açıklanabilmektedir. Bunlar; vergiye karşı suç unsuru oluşturmayan ve suç unsuru oluşturan davranışlar olarak ikiye ayrılmaktadır (Yurdakul, 2013, s. 90). Vergilendirmeye karşı suç unsuru oluşturmayan davranışlar vergiden kaçınma, ikame etkisi, tüketim ve tasarrufu azaltma, yatırımdan vazgeçme, verginin yansıtılması, siyasal tepki ve oy değiştirme, tahsilatı geciktirme ve göç olarak sıralanabilir. Vergilendirmeye karşı suç unsuru oluşturan davranışlar ise vergi grevi, sivil itaatsizlik ve vergi kaçakçılığıdır.

Vergilendirmeye karşı suç unsuru oluşturmayan davranışlar mükelleflerin vergilemede gördükleri hoşnutsuzluklar karşısında vermiş oldukları pasif tepkilerdir. Bireyler vergilemede bir olumsuzluk ile karşılaştığında ilk tepki olarak suç unsuru oluşturan başka bir ifade ile aktif tepki göstermezler. Böyle bir durumda bireyler yasal mevzuat çerçevesinde çözüm aramaktadırlar. Vergi ile ilgili yapılan düzenlemeler ve olumlu gelişmeler neticesinde mükelleflerin hoşnutsuzluklarının giderilmesi veya en aza indirilmesi durumunda vergilendirmeye karşı suç unsuru oluşturmayan davranış (pasif tepki) olarak kalmaktadır (Sandalcı ve Sandalcı, 2020, s. 62).

2. DÜNYA DEĞERLER ANKETİ, KAPSAMI VE ÖNEMİ

Dünya Değerler Anketi Araştırması (WVS); dünyadaki insanların sosyal, politik, ekonomik, dini ve kültürel değerlerinin bilimsel ve akademik çalışmasına yönelik uluslararası bir araştırma programı olup amacı zaman içinde istikrar veya değişimin, ülkelerin ve toplumların sosyal, politik ve ekonomik kalkınmasında hangi etkileri olduğunu değerlendirmektir. Her 5 yılda bir küresel olarak yürütülen karşılaştırmalı sosyal araştırma sunmaktadır. Yayınlanan veriler şu ana kadar 1981-1984 birinci dalga verileri, 1990-1994 ikinci dalga verileri, 1995-1998 üçüncü dalga verileri, 1999-2004 dördüncü dalga verileri, 2005-2009 beşinci dalga verileri, 2010-2014 altıncı dalga verileri ve son yayınlanan 2017-2022 yedinci dalga verilerini kapsamaktadır. Araştırma 253 anket sorusundan oluşmakta ve uluslararası sosyal bilimciler ağı tarafından gerçekleştirilmektedir. WVS, araştırmaları her ülke ve dalga için kendi ülkesinden sorumlu bir araştırmacı tarafından yürütülmektedir. Anketin Türkiye'de ki sorumlusu Bahçeşehir Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Prof. Dr. Yılmaz Esmerdir. Türkiye ilk dalga verilerinde yer almamış ikinci dalga verilerinden itibaren, 1990-1991 yılında katılmıştır. Dünya Değerler Anket verilerinde Türkiye üçüncü dalga verilerine ulaşamamıştır bu sebeple diğer dalga verileri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

WVS tarafından yapılan araştırmada bireylere çok farklı konularda 253 soru sorulmaktadır. Sorular içinde vergi kaçırma ile ilgili bir soru bulunmaktadır. İlgili soru ise "eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?" dir. Bireylerin soruya yönelik vermiş olduğu cevapların samimi ve doğru olduğu söylenebilir çünkü 253 soru içinden vergi kaçırma ile ilgili bir sorunun bulunması sebebiyle bireylerin gerçek düşüncelerini gizleme ve yanlış cevap verme olasılıkları oldukça düşüktür.

2.1. Dünya Değerler Anketine Göre Ülkelerin Vergi Ahlak Düzeyi

Çalışmada ülkelerin vergi ahlak düzeyi güncel veriler olduğu için yedinci dalga verileri üzerinden değerlendirilmiştir. Dünya Değer Araştırmasınının 7. dalga (2017-2022) verileri 84 ülkede uygulanmıştır. "Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?" sorusuna asla kabul edilemez şeklinde verilen cevaplar baz alınarak ülkelerin vergi ahlak düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: WVS 7. Dalga Verilerine Göre Ülkelerde Vergi Ahlak Düzeyi (% Değeri)

Ülkeler	%	Ülkeler	%
1.Etiyopya	89.4	43.Ekvator	64.2
2.Japonya	86.5	44.Finlandiya	64.1
3.Porto Riko	86.1	45.Estonya	63.9
4.Libya	86.0	46.İran	63.8
5.Arnavutluk	83.7	47.Bangladeş	63.7
6.Kıbrıs	81.5	48.Avustralya	63.6
7.Zimbabve	79.8	49.ABD	63.5
8.Bulgaristan	79.6	50.İtalya	63.4
9.Macaristan	79.3	51.Venezuela	62.4
10.Bosna Hersek	79.1	52.Fransa	62.1
11.Türkiye	78.1	53.Gürcistan	61.9
12.Mısır	77.8	54.İsviçre	61.6
13.Çin	77.8	55.Çek Cumhuriyeti	61.1
14.Burma (Myanmar)	77.8	56.Hong Kong	60.7
15.Singapur	76.8	57.Guatemala	60.7
16.Polonya	76.4	58.Portekiz	60.5
17.Makedonya	76.2	59.Brezilya	58.8
18.Andora	76.0	60.Endonezya	58.4
19.Almanya	75.7	61.Ermenistan	56.2
20.Danimarka	73.7	62.Hollanda	55.4
21.Kolombiya	73.2	63.Şili	54.8
22.Nikaragua	72.9	64.Makao	53.3
23.Hırvatistan	72.3	65.Fas	53.0
24.Yunanistan	71.4	66.İspanya	52.9
25.Ürdün	71.0	67.Kanada	51.7
26.Birleşik Krallık	70.9	68.Meksika	46.1
27.Norveç	70.5	69.Litvanya	45.7
28.Pakistan	70.3	70.Irak	44.8
29.Kırgızistan	70.0	71.Azerbaycan	44.5
30.Slovenya	68.5	72.Lübnan	44.2
31.Peru	68.4	73.Güney Kore	43.1
32.Tayland	68.3	74.Kazakistan	43.0
33.Tayvan	67.9	75.Ukrayna	42.6
34.Nijerya	67.9	76.Slovakya	42.5
35.Avusturya	67.2	77.Kenya	38.9
36.Tunus	66.7	78.Vietnam	38.2
37.İsveç	66.1	79.Belarus	35.6
38.Yeni Zelanda	65.6	80.Malezya	35.1
39.Arjantin	65.2	81.Filipinler	34.2
40.İzlanda	65.0	82.Rusya Federasyonu	32.7
41.Bolivya	65.0	83.Moğolistan	29.9
42.Romanya	64.9	84.Tacikistan	22.2

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Tablo 1’de, “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen asla kabul edilemez cevabı dikkate alınarak ülkelerin vergi ahlak düzeylerine yer verilmiştir. 7. dalga verilerine göre en yüksek vergi ahlakına sahip ülke %89.9 oranı ile Etiyopyadır. Son sırada ise %22.2’lik oranla Tacikistan yer almaktadır. Türkiye on birinci sırada yer almış ülkenin vergi ahlak düzeyi %78.1 olarak kaydedilmiştir. Türkiye’de vergi yükü oranının giderek artmasının vergi ahlak düzeyine etkisi olduğu söylenebilir. Vergiye yönelik tutumun ülkeden ülkeye değişmesinin yanı sıra, diğer verilerin de her bir ülkenin kendi iç dinamiklerinden etkilenmiş oldukları da ifade edilebilir.

2.2. Dünya Değerler Anketine Göre Türkiye’de Vergi Ahlak Düzeyi

WVS verilerinde Türkiye ile ilgili 2. dalga verileri (1989-1993), 4. dalga verileri (1999-2004), 5. dalga verileri (2005-2009), 6. dalga verileri (2010-2014) ve 7. dalga verilerine (2018-2022) ulaşılabilmektedir.

Tablo 2: Dünya Değerler Anketine Göre Türkiye'de Vergi Ahlak Düzeyi (%)

Türkiye					
	1989-1993	1999-2004	2005-2009	2010-2014	2017-2022
Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	89	92	84	86	78

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Tablo 2’de Türkiye’de en yüksek vergi ahlak düzeyi 4. dalga verilerinde %92 olarak kaydedilmiştir. 1999-2004 dönemini kapsayan bu yıllardan sonra giderek azalan bir vergi ahlakı düzeyi ile karşılaşmaktadır. WVS verilerine göre dünya geneline bakıldığında Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi yüksektir. Ancak yıllar itibari ile Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi giderek azalmaktadır. Bunun sebebi vergi ahlakının belirleyici unsurları ile küresel çapta yaşanan krizler salgın hastalıklar ve iklim değişikliği gibi ekonomik sosyal ve siyasal faktörler ile açıklanabilir.

2.3. Literatürde Dünya Değerler Anket Verilerini Ele Alan Çalışmalar

Dünya Değerler Anket verilerinin incelenmesiyle ilgili çalışmalara baktığımızda;

- Kaynar (2010)’da analizde 2005-2008 yıllarında yapılan WVS beşinci dalga verileri kullanılmıştır. Çalışmaya göre vergi ahlakını belirleyen en önemli unsurların sosyal sermaye (siyaset, dini inanç, hukuk sistemine güven, parlamentoya güven, memur ve bürokratlara güven, ulusal onur, demokrasinin önemi, eğitim düzeyi) ile ilgili değişkenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bireysel faktörlerin (yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışılan sektör, gelir düzeyi, çalışma alanı) ise vergi ahlakı düzeyinin belirlenmesinde açıklayıcı olmadığını belirtmiştir.
- Torgler (2011)’de çalışmada 10 Avrupa ülkesinin 1999-2008 yılları arasındaki vergi ahlak düzeyi EVS (European Values Survey) verileri kullanılarak ölçülmüştür. Araştırma bulgularına göre on ülkeden yedisinde vergi ahlak düzeyinin yıllar itibari ile azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Işıl ve Saruç (2015)’de kültürel farklılıkların vergi ahlakı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik olarak İtalya (206) ve Türkiye’de (274) toplamda 480 katılımcıya anket çalışması uygulamıştır. Araştırma bulgularına göre kültürel farklılıkların vergi ahlakı üzerinde etkisi olmadığı yönünde bulgular elde edilmiştir.
- Tak (2020)’de WVS 2012 6. dalga veri setini kullanarak Türkiye’de vergi ahlak düzeyi ile ilgili çalışma yapılmıştır. Çalışmada vergi ahlakını etkileyen faktörlerin tek başına belirleyici bir unsur olmadığı tespit edilmiştir. Vergi ahlakının bahsedilen unsurlardan hepsinden farklı derecede etkilendiği belirtilmiştir.
- Doğan (2019), Dünya Değerler Anketi’nin 1990 (2. dalga), 2007 (5. dalga) ve 2012 (6.dalga) verileri kullanarak Türkiye’de vergi ahlakının dönüşümü incelemiştir. Araştırma bulgularına göre bürokrasiye güven ve maddi tatmin düzeyi arttıkça vergi ahlak düzeyi azalmakta; hükümete güven, dinin önemi ve ulusal gurur düzeyi arttığında ise vergi ahlak düzeyinin arttığını belirtmiştir.

3. TÜRKİYE’DE VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİNİN DÜNYA DEĞERLER ANKET VERİLERİ İLE İNCELENMESİ

Çalışmada, Dünya Değerler Araştırması anket verilerinin ikinci dalga, dördüncü dalga, beşinci dalga, altıncı dalga ve yedinci dalga verileri incelenerek Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi ile yine Türkiye’de vergi ahlakı üzerinde etkisi olan belirleyiciler araştırılmıştır.

3.1. Dünya Değerler Anketine Göre Yaş ve Vergi Ahlakı İlişkisi

Aşağıdaki Tablo 3’e göre Dünya Değerler Anket verilerinin 2. dalga (1990 yılı), 5. dalga (2007 yılı), 6. dalga (2011) ve en son yayınlanan 7. dalga (2018 yılı) verileri kullanılmıştır. “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen asla kabul edilemez cevabı dikkate alınarak vergi ahlakı ve yaş arasındaki ilişkiye ait verilere yer verilmiştir.

Tablo 3. Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Yaş Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı			2007 Yılı			2011 Yılı			2018 Yılı		
	29 yaş ve altı	30-49	50+	29 yaş ve altı	30-49	50+	29 yaş ve altı	30-49	50+	29 yaş ve altı	30-49	50+
Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	86.2	90.8	91.1	78.9	79.2	85.3	87.6	84.8	86.3	77.7	78.1	78.4

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Araştırmalarda vergi ahlakının belirleyicileri arasında olan yaş unsuru, bireylerin vergiye karşı olan tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Bireylerin yaşları ilerledikçe vergiye olan uyumlarının arttığı birçok ampirik

çalışmada hem fikirdir. Bunun sebebi ise bireylerin genç yaşlardayken vergi kaçırmaya daha eğilimli oldukları ve yaşları gereği çekingen davranmadıkları ile ilgilidir. Bu durum bireylerin vergi ödeyerek harcamalarını kısmak istemediğinden de kaynaklıdır (Kaynar, 2010, s. 60-103).

WVS verilerine göre 1990 ve 2007 yılı verilerine göre bireylerin yaşları arttıkça vergi ahlak düzeylerinin geliştiği görülmektedir. Bu durum literatür ile örtüşmektedir. 6. dalga ve 7. dalga verilerine göre en genç kesim ile en yaşlı kesim arasında önemli bir fark yoktur. Bu durum yaş ilerledikçe vergi ahlakının arttığına dair ileri sürülen hipotezin sosyal açıdan modernleşen ve gelişen dünyada anlamlılığın azaldığını ifade edebiliriz.

3.2. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

Torgler ve Valev 2010 yılında Dünya Değerler Anket verileri ve Avrupa Değerler Anket (EVS) verileri aracılığıyla yolsuzluk ve vergi kaçakçılığına karşı kadınların ve erkeklerin bakış açılarını araştırmaya yönelik yaptığı çalışmada; kadınların vergi ahlak düzeyinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir (Torgler ve Valev, 2010: 16). Geçmiş yıllara nazaran geleneksel kadın rolü ile günümüzdeki daha bağımsız kadın rolü karşılaştırıldığında, kadınlarda geçmişe göre günümüzde daha düşük bir vergi ahlaki seviyesi ile karşılaşılmaktadır. (Kaynar, 2010: 103)

Tablo 4'te 1990, 2007, 2011 ve 2018 yıllarına ait Dünya Değerler Anket verilerine göre ülkemizdeki bireylerin cinsiyeti ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiye yer verilmiştir.

Tablo 4. Türkiye'de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Cinsiyet Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı		2007 Yılı		2011 Yılı		2018 Yılı	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Asla Kabul Edilemez Cevabı	89.5	88.2	80.3	80	85.5	86.5	78.6	77.5

Kaynak: Dünya Değerler Anketi (2022).

Tablo 4'e göre kadın ve erkeklerin vergi ahlak düzeyi arasında belirgin bir fark olmadığı görülmekle birlikte 1990 yıl verilerine göre erkeklerin kadınlara nazaran vergi ahlak düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum 2011 yıl verilerine göre değişmiş kadınların vergi ahlak düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dünya Değerler Anketinin yapılan güncel verisi olan 2018 verilerine göre ise erkeklerin vergi ahlak düzeylerinin çok belirgin bir fark olmasa da erkeklerin kadınlara göre daha yüksek olduğu belirtilebilir. Cinsiyet ve vergi ahlakı ilişkisinde cinsiyetin vergi ahlakı üzerindeki etkisinin belirgin olmaması ile açıklanabilir. Çünkü kadınların geleneksel rol modelinden çıkarak işgücüne katılım oranlarının artması, desteklenmesi ve dinamik bir yapıya bürünmesi ile cinsiyet ayrımı fark etmeksizin vergi ahlakının küreselleşmenin yanında siyasi, sosyal ve ekonomik olaylardan aynı derecede etkilenmeleri ve görüşlerini geçmişe nazaran daha özgür ve bağımsız şekilde açıklayabilmeleri ile açıklanabilir.

3.3. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Medeni Durum Arasındaki İlişki

Aşağıdaki tabloda Dünya Değerler Anket verilerine göre "eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?" sorusuna Türkiye'de verilen cevapların asla kabul edilemez şeklindeki seçeneğinin bireylerin medeni halleri bağlamındaki dağılımının yüzdesi gösterilmektedir.

Tablo 5. Türkiye'de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Medeni Durum Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı		2007 Yılı		2011 Yılı		2018 Yılı	
	Evli	Bekar	Evli	Bekar	Evli	Bekar	Evli	Bekar
Asla Kabul Edilemez Cevabı	90.5	83.8	81.5	77	85.4	85.9	77.8	79.2

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Yapılan bazı araştırmalar evlilerin ekonomik kaygılar sebebi ile bekarlara kıyasla vergiyi daha fazla negatif algıladıklarını göstermektedir. Medeni durumun vergi ahlakını belirlemede tek başına değerlendirilmesi anlamlı bir sonuç ortaya çıkarması güçtür medeni durum yanında ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerle ele alındığında daha anlamlı sonuçlara ulaşılması muhtemeldir (Demir, 2008, s. 124-126).

Tablo 5'te 1990, 2007 verilerine göre evlilerin bekarlara kıyasla vergi ahlak düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. 2018 verilerine göre bekarların evli bireylere göre vergi ahlak düzeyleri daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Evliler arasında 'asla kabul edilemez' cevabını verme oran %77,8 iken bu cevabı veren bekarların oranı %79,2'dir. Bu durum değişen ekonomik şartlar sonucu literatürde ileri sürülen evlilerin geçim kaygılarının vergi ahlak düzeyini negatif etkilemesi aracılığıyla açıklanabilir.

3.4. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

Aşağıdaki tabloda Dünya Değerler Anket Verilerine Göre “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna bireylerin eğitim düzeylerine göre verilen cevapların yüzdesel oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 6. Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı			2007 Yılı			2011 Yılı			2018 Yılı		
	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek
Asla Kabul Edilemez Cevabı	91.7	84	84.5	82.8	81.9	79.6	87.9	86	84.7	78.3	79	77.7

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Dünya Değerler Anket verilerine göre bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimlerinin arttığı gözlemlenmektedir. Verilerin yayınlandığı son 2018 verilerine göre eğitim seviyesinin artışına paralel olarak vergi ahlak düzeyinin yüzdesel olarak da 1990, 2007 ve 2011 yıllarına göre azaldığı görülmektedir. 1990, 2007 ve 2011 yıllarında vergi ahlak düzeyi %80 civarlarında iken bu oran 2018 yılı verilerine göre düşüş göstererek %70 seviyelerine inmiştir. 2018 yılı verilerine göre ilköğretim düzeyine sahip bireylerin %78.3, ortaöğretim ve mesleki ortaöğretim eğitimine sahip bireylerin %79, yükseköğretim, üniversite ve lisans üstü eğitim seviyesine sahip bireylerin asla kabul edilemez cevabına verdikleri yüzdesel oran %77.7’dir. Aralarında çok fazla belirgin bir fark olmasa da bu durum bireylerin yüksek okul ve üzerinde bir seviyede eğitime sahip olmalarıyla vergi kaçırma arasındaki pozitif ilişkinin artması şeklinde ifade edilebilir.

Bu durum literatür ile örtüşmektedir. Çalışmalarda bireylerin eğitim düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki ilişki kararsız bir yapı sergilemektedir. Bireylerin eğitim düzeyi arttıkça vergi ahlakının dünya genelinde azaldığı görülmektedir (Turan ve Yurdakul, 2014, s. 132). Eğitim seviyesi arttıkça vergi ahlak düzeyinin azalmasını açıklayan neden ise iyi bir eğitim seviyesine sahip olan mükelleflerin farkındalığının daha yüksek düzeyde olmasıdır. Böylece eğitilmiş bireyler, devletin toplamış olduğu vergi gelirlerini nasıl kullandığı hakkındaki eleştirilerini artırmaktadır (Torgler, 2003, s. 12). Bireylerin eğitim seviyelerinin artması ile vergi ahlakı arasındaki negatif ilişki, bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergilere olan bakış açılarının değişmesi, vergi sisteminin yapısı ile ilgili daha fazla bilgiye sahip olmaları, hükümet politikaları, devletin vergileri etkin kullanımı ile ilgili olumsuz düşüncelerinden kaynaklı olabilmektedir. Bu durumda eğitim seviyesi ile vergi ahlakı arasındaki ilişki, vergi ahlakının diğer belirleyicileri ile ilişkilendirildiğinde daha anlamlı bir sonuca ulaşılabilir.

3.5. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Mesleki Durum Arasındaki İlişki

Aşağıdaki tabloda Dünya Değerler Anket verileri kullanılarak bireylerin çalışma durumu ve vergi ahlakı arasındaki ilişki “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen cevapların asla kabul edilemez cevabını veren bireylerin çalışma durumuna göre oranları gösterilmiştir. Tabloda bireylerin çalışma durumu; tam zamanlı çalışan, kısmi zamanlı çalışan, serbest meslek çalışanı, emekli, öğrenci ve çalışmayan olarak gösterilmektedir.

Tablo 7. Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Çalışma Durumu Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı		2007 Yılı		2011 Yılı		2018 Yılı	
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	
Tam Zamanlı Çalışan	89.6	82.6	87.5	77				
Kısmi Zamanlı Çalışan	81.8	72.7	88.9	59.2				
Serbest Meslek Çalışan	89	81.1	88.8	88.5				
Emekli	96.5	87	82.9	76.6				
Öğrenci	87.7	78.1	85	81.6				
Çalışmayan	89.4	64.2	79.9	79.5				

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Vergi ahlak düzeyi serbest meslek mensuplarında ücretli çalışanlara göre daha düşük olduğu düşünülmektedir (Kaynar, 2010, s. 88). Konu ile ilgili Alm ve Torgler, Avrupa ülkelerinde yapmış olduğu anket çalışmasında serbest meslek mensubu vergi mükelleflerinin diğer meslek mensuplarına göre vergi ahlak düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Alm ve Torgler, 2006, s. 241).

Tablo 7’de 1990 ve 2007 yılı verilerine göre tam zamanlı çalışan bireylerin kısmi zamanlı çalışan ve serbest meslek çalışanlarına göre vergi ahlakının daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Emeklilerin ise vergi ahlak düzeyi 1990, 2007 ve 2011 yıllarında diğer gruplarda bireylere göre genel olarak yüksek olduğu söylenebilir. Bu durum bireylerin yaşları arttıkça vergi kaçırma eğilimlerinin azaldığı sonucu ile örtüşmektedir. 2018 yılı verilerine göre en yüksek vergi ahlakına sahip bireylerin serbest meslek çalışanları olduğu görülmektedir. 2018 yılı verilerinde tam zamanlı çalışan, kısmi zamanlı çalışan bireylerin ve emeklilerin diğer yıllar ile kıyaslandığında önemli düzeyde vergi kaçırma eğilimlerinin arttığı görülmektedir. Bu durum bireyin ekonomik durumu ve vergi yükü ile ilişkilendirilebilir.

3.6. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Dini İnanç Arasındaki İlişki

Aşağıdaki Tablo 8’de Dünya Değerler Anket verilerine göre bireylerin dini inancının hayatlarındaki önemi ve vergi ahlakı arasındaki ilişkisine yer verilmiştir.

Tablo 8. Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Din Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı	2007 Yılı	2011 Yılı	2018 Yılı
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı
Pek Çok Önemli	90.5	85.3	86.3	82.6
Pek Önemli	89.3	69.5	83.9	66.9
Pek Çok Önemli Değil	82.4	52.6	89.9	84.4
Hiç Önemli Değil	83	65.4	88.5	64

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Araştırmacılar tarafından vergi ahlakı üzerine etkileri olan ve sıklıkla incelenen faktörlerden biri dini inançtır. Dini inanç, özellikle vergi kaçakçılığı söz konusu olduğunda bireylerin suçluluk ve utanç duygusu hissetmeleri ile birlikte bireylerin yasadışı bir tutum ve tavır sergilemeden vazgeçeceği öngörülmektedir (Tittle ve Welch, 1983, s. 656’den aktaran Doğan, 2019, s. 28).

Tablo 8’de dini inancının pek çok önemli olduğunu söyleyen bireyler ile hiç önemli olmadığını söyleyen bireylerin cevapları dikkate alındığında dini inancı yüksek olan bireylerin vergi kaçırma eğilimlerinin düşük olduğu görülmektedir. 1990 ve 2007 yıl verilerine göre dini inancın çok önemli olduğunu belirten bireylerin hiç önemli olmadığını belirtenlere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir. 2018 yılı verilerine göre dini inancın hiç önemli olmadığını belirten bireylerin vergi ahlak düzeyinin düşük olduğu tabloda görülmektedir. 2018 yılı verilerine göre pek çok önemli (%82.6) ile hiç önemli değil (%64) cevapları kıyaslandığında dini inancı yüksek olan bireylerin vergi kaçırma eğilimlerinin düşük olduğu söylenebilir. Fakat dini inancın pek önemli olmadığını belirten bireylerin vergi ahlak düzeyi %84.4 oranı ile yüksek olarak kaydedilmiştir. Dini inanç ile vergi ahlakı arasında negatif bir ilişkiye işaret eden bir söz konusudur. Bu durum vergi ahlakı belirleyicilerinin tek tek ele alınarak açıklanamayacağını bütüncül bir yapı gösterdiğinde anlamlı bir ilişki ortaya çıkabileceğine işaret etmektedir.

3.7. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Demokrasi Arasındaki İlişki

Aşağıdaki tabloda Dünya Değerler Anket verilerine göre demokrasi ve vergi ahlakı ilişkisine yer verilmiştir. “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” ifadesine asla kabul edilemez olarak nitelendiren katılımcıların “günümüzde ülkenin ne kadar demokratik yönetildiğini düşünüyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 9. Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Demokrasi Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı	2007 Yılı	2011 Yılı	2018 Yılı
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı
Tamamen Demokratik	-	85	90.8	91
Hiç Demokratik Değil	-	91	82.3	81.2

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Doğrudan demokratik katılımçılığın vergi ahlakını güçlendirici bir etkisinin olduğu literatürün genelinde ileri sürülmektedir (Torgler, 2003, s. 526 ve Şahin, 2011, s. 84)

Tablo 9’a baktığımızda 2007 yılı verilerine göre hiç demokratik yönetilmediğini düşünen katılımcıların “asla kabul edilemez” cevabına verdikleri yanıtların yüzdesi %91 iken tamamen demokratik olarak yönetildiğini düşünen katılımcılar ise %85 oranındadır. Bu durumda demokrasi ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı söylenebilir. 2011 ve 2018 yılı verilerine göre ise tamamen demokratik yönetildiğini düşünen katılımcıların, hiç demokratik yönetilmediğini düşünen katılımcılara göre vergi ahlak düzeylerinin daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Tabloya genel olarak bakıldığında Türkiye’de bireylerin vergi ahlakı ile demokratik yönetilip yönetilmemesi arasında belirgin bir farkın olmadığı görülmektedir. Bu sebeple bireylerin vergi kaçırma eğilimleri ile demokratik yönetilip yönetilmeme düşünceleri arasında tek başına bir ilişki söz konusu olmadığı söylenebilir.

3.8. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Devlete Duyulan Güven Arasındaki İlişki

Dünya Değerler Araştırmasında “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” ifadesini asla kabul edilemez olarak nitelendiren katılımcıların “devlete duydukları güven” sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10: Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Devlete Duydukları Güven Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı	2007 Yılı	2011 Yılı	2018 Yılı
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı
Tamamen Güvenirim	92.7	89.5	93.5	76.6
Oldukça Çok Güvenirim	89	78.8	86.5	78.9
Çok Güvenmem	90.3	69.9	81.8	79.3
Hiç Güvenmem	87.9	81.3	82.4	78.3

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Tablo 10’a göre 1990, 2007 ve 2011 yıl verilerinde katılımcıların devlete duydukları güveni “tamamen güvenirim” olarak nitelendirilenler yüzdesi devlete duydukları güvenin “hiç güvenmem” diye belirten katılımcılara göre vergi ahlak düzeylerinin daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Fakat tabloya genel olarak bakıldığında devlete duyulan güven ile vergi ahlakı arasında kararsız bir yapının olduğu görülmektedir. Tamamen güvenirim şeklinde yanıt veren bireylerin oranı yüksek olsa da oldukça güvenirim, çok güvenmem ve hiç güvenmem ifadelerine verilen yanıtların oranı da yüksek kaydedilmiştir. 2018 yılı verilerine göre devlete duydukları güveni “tamamen güvenirim” olarak nitelendiren katılımcılar %76.6 oranında iken devlete “hiç güvenmediğini” belirten katılımcılar %78.3’dür. 2018 yılı verilerinde de diğer dalga verilerinde olduğu gibi kararsız bir yapı görülmektedir. Devlete duyulan güven çeşitli sebeplerden kaynaklı olabilir; katılımcının devlet başkanına güven duyması, uygulanan politikalara güven duyması ya da uygulanan vergi politikalarına güven duyuyor olabilir ya da bunlardan birine ya da hiçbirine güvenmiyor olabilir. Devlete duyulan güven geniş bir perspektifi kapsamaktadır. Bu yüzden devlete duyulan güvenin vergi ahlakının açıklamada tek başına yeterli değildir. Sorunun daha fazla genişletilerek sorulması vergi ahlakını açıklamada daha fazla açıklık getirebilir. OECD 2013 yayınına göre, WVS’nin vergi ahlakı ile ilgili soruları daha fazla artırması gerektiğini bu durumda daha anlamlı sonuçlara ulaşılacağına belirtmiştir (OECD, 2013).

3.9. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Parlamentoya Duyulan Güven Arasındaki İlişki

Dünya Değerler Araştırmasında “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” ifadesine asla kabul edilemez şeklinde cevap veren katılımcıların “parlamentoya duydukları güven” sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11. Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Parlamentoya Duyulan Güven Arasındaki İlişki(%)

	1990 Yılı	2007 Yılı	2011 Yılı	2018 Yılı
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı
Tamamen Güvenirim	92.3	86.8	91.1	78
Oldukça Çok Güvenirim	90.2	75.9	86.9	78
Çok Güvenmem	87.9	76	81.5	78.3
Hiç Güvenmem	85.3	86	91.5	81.5

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Tablo 11’e göre 1990, 2007 ve 2011 yılı verilerine göre devlete duyulan güven ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. 2018 yılı verilerinde ise ilgili soruyu “asla kabul edilemez” olarak yanıtlayan katılımcıların parlamentoya “tamamen güvenirim” olarak ifade edenlerin oranı %78 iken “parlamentoya “hiç güvenmem” yanıtını veren katılımcıların oranı %81.5’dir. 2018 verilerine göre parlamentoya duyulan güven ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını, parlamentoya duyulan güvenin Türkiye’deki vergi ahlakına etkisi parlamentoya duyulan güven arttıkça vergi ahlakı olumsuz olarak etkilediği yorumu yapılabilir. Türkiye’de parlamentoya duyulan güvenin vergi ahlakına etkisi negatif yönlü olduğu ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Örnek verecek olursak, Doğan (2019)’da yaptığı çalışmada WVS dalga verilerini karşılaştırmıştır ve benzer sonuçlar elde ederek devlete duyulan güven ile vergi ahlakı arasında olumsuz bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir.

3.10. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Adalet Sistemi ve Mahkemelere Olan Güven İlişkisi

Dünya Değerler Araştırmasında “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” ifadesine asla kabul edilemez şeklinde cevap veren katılımcıların “adalet sistemi ve mahkemelere olan güven” sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12. *Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Adalet Sistemi ve Mahkemelere Duydukları Güven Arasındaki İlişki (%)*

	1990 Yılı	2007 Yılı	2011 Yılı	2018 Yılı
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı
Tamamen Güvenirim	94	88.5	87.5	78.7
Oldukça Çok Güvenirim	89.7	76.1	88.5	80.2
Çok Güvenmem	86.4	69.7	81.5	74.6
Hiç Güvenmem	83.5	81.6	87.4	73.1

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Araştırmalar adalet sistemi ve mahkemelere duyulan güven ile vergi ahlakı arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu yönündedir. Torgler (2004)’de yaptığı çalışmasında geçiş aşamasında olan eski Sovyet ülkeleri ile gelişmiş ülkelerin vergi ahlak düzeylerini karşılaştırmıştır. Çalışmanın sonucunda yükümlülerin adalet ve hükümete olan güven duygusu ve yasal sisteme olan güven duygusu ne kadar yüksekse vergi ödemedeki içsel motivasyonları bir o kadar yükseldiğini belirtmiştir

Tablo 12’ye göre 1990, 2007, 2011 ve 2018 yılı verilerine göre ilgili soruya “tamamen güvenirim” cevabını veren bireyler ile “hiç güvenmem” cevabını veren bireyler karşılaştırıldığında adalet ve mahkemelere güven duyan bireylerin vergi ahlak düzeyi daha yüksek olarak kaydedilmiştir.

3.11. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Ulusal Onur Arasındaki İlişki

Dünya Değerler Araştırmasında “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” ifadesine asla kabul edilemez şeklinde cevap veren katılımcıların “milliyetinizle ne kadar gurur duyuyorsunuz” sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 13. *Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Ulusal Onur Arasındaki İlişki (%)*

	1990 Yılı	2007 Yılı	2011 Yılı	2018 Yılı
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı
Çok Gurur Duyuyorum	91.9	81.7	88	82.9
Oldukça Gurur Duyuyorum	87.9	83.3	80.9	76.2
Çok Gurur Duymuyorum	84.3	82.5	83	43.2
Hiç Gurur Duymuyorum	57.1	39.9	73.1	47.8

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Literatüre bakıldığında ülkesi ile gurur duyan mükelleflerin vergi ahlak düzeylerinin daha gelişmiş olması beklenmektedir. Gökbnar, Selim ve Yanıkkaya (2007), Avrupa Değerler Anketi (EVS), 2002 verilerini kullanarak Türkiye’de bireylerin vergiye bakış açılarını ve vergi ahlak düzeylerini ölçmeye yönelik yapılan çalışmada ulusal gurur ile Türkiye’de vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 13’e göre 1990, 2007, 2011 ve 2018 yılı verilerine göre milleti ile gurur duyan bireylerin vergi ahlak düzeyi belirgin farklarla yüksek olarak kaydedilmiştir.

3.12. Dünya Değerler Anket Verilerine Göre Değerlendirme

Dünya Değerler anketinin 7. dalga verileri 84 ülke arasında yapılmıştır. Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi bakımından %78 ile 11. sırada yer almaktadır. Türkiye’de vergi ahlak düzeyi 6. dalga verilerine göre %86 iken 7. dalga verilerinde %8’lik bir azalış göstererek %78 olarak kaydedilmiştir. Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi üzerinde etkili olan unsurların tespiti için Dünya Değerler Anketinin 2. dalga, 4. dalga, 5. dalga, 6. dalga ve 7. dalga verilerinden yararlanılarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Ankette vergi ahlakının tespiti için demografik unsurlardan; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi ve mesleki durumdan yararlanılmıştır. Sosyokültürel ve psikolojik unsurlardan ise; dini inanç, demokrasi, devlete duyulan güven, parlamentoya duyulan güven, adalet sistemi ve mahkemelere duyulan güven ve ulusal onur faktörlerinden yararlanılmıştır.

WVS anket sonuçlarına göre;

- Türkiye’de vergi ahlakı ve yaş arasındaki ilişki 2. dalga ve 5. dalga verileri literatür ile örtüşmektedir. Anket verilerinin karşılaştırmasına göre bireylerin yaşları arttıkça vergi ahlak düzeylerinin arttığı görülmektedir. 6. dalga ve 7. dalga verilerine göre yaş ve vergi ahlakı arasında belirgin farkın azaldığı görülmektedir.
- Türkiye’de vergi ahlakı ve cinsiyet arasında ilişkiye bakıldığında vergi ahlak düzeyinin tespitinde cinsiyet faktörünün rolünün çok fazla belirgin olmadığı görülmektedir. 2. ve 5. dalga verilerine göre erkeklerin vergi ahlak düzeyi kadınlara göre daha yüksekken 6. dalga verilerine göre kadınların vergi ahlak düzeyi daha yüksek tespit edilmiştir. 7. dalga verilerine göre ise erkeklerin vergi ahlak düzeyi kadınlara göre daha yüksektir. Dalga verilerine göre kadın ve erkeklerin oranları birbirine çok yakındır ve belirgin bir fark yoktur. Bu durumda cinsiyet faktörü tek başına vergi ahlakını açıklamada yeterli değildir.

- Türkiye'de vergi ahlakı ve medeni durum arasındaki ilişkiye göre 2. ve 5. dalga verilerine göre evli bireylerin bekarlara göre vergi ahlak düzeyi daha yüksek kaydedilmiştir. 6. ve 7. dalga verilerine göre ise bekarların vergi ahlak düzeyi evlilere kıyasla daha yüksektir. 6. ve 7. dalga verilerinde olduğu gibi bekarların vergi ahlak düzeyinin evlilere göre daha yüksek olmasının sebebi evlilerin değişen ekonomik koşulları ve geçim kaygıları ile ilişkilendirilebilir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ve eğitim düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. 2. dalga, 5. dalga, 6. dalga ve 7. dalga verilerine göre bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi ahlak düzeylerinin azaldığı görülmektedir. 2. dalga, 5. dalga, 6. dalga verilerini 7. dalga verileri ile kıyaslandığında 7. dalga verilerine göre bireylerin eğitim seviyesi en düşük ya da en yüksek olması fark etmeksizin diğer dalga verileri ile kıyaslandığında genel itibari ile vergi ahlakında bir düşüş olduğu görülmektedir. Tespit edilen sonuçlar literatürde yapılan çalışmalar ile örtüşmektedir. Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi ahlak düzeyi azalmaktadır. Bu durum bireylerin vergiye olan bakış açılarındaki değişim, vergi yapısı ve vergi politikaları hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları ve bunun yanında hükümet politikaları, siyasi, ekonomik gibi faktörlerden negatif yönde etkilenmesinden kaynaklandığı ifade edilebilir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ve çalışma durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında kısmi zamanlı çalışanların vergi ahlak düzeyi diğer dalga verilerine kıyasla 7. dalga verisine göre önemli düzeyde azalmıştır (%59,2). Bunun yanında emeklilerin vergi ahlak düzeyi diğer dalga verilerine kıyasla azalış göstermiştir. En yüksek vergi ahlak düzeyi ise serbest meslek kazanç sahiplerine aittir. Çalışmayan bireylerin vergi ahlak düzeyi 6. ve 7. dalga verilerine göre %79 civarındadır. Emekli, kısmi zamanlı çalışan ve tam zamanlı çalışan bireylerin vergi kaçırma eğilimlerinin arttığı görülmektedir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ve dini inancın hayatlarındaki önemine göre değerlendirildiğinde dini inanca önem veren bireylerin, dini inanca önem vermeyen bireylere göre vergi ahlak düzeyleri daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum literatür ile örtüşmektedir. Dini inanç ile vergi ahlakı arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.
- Türkiye'de vergi ahlakı ve demokrasi arasındaki ilişkiye göre demokratik yönetildiğini düşünen bireylerin vergi ahlak düzeyleri demokratik yönetilmediğini düşünen bireylere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Demokrasi ile vergi ahlakı arasında pozitif yönlü ilişki olduğu belirtilebilir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ve devlete duyulan güven arasındaki ilişkiye göre devlete güven duyan bireyler ile devlete güven duymayan bireyler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Bu durum devlete duyulan güven faktörünün çok geniş bir perspektifi kapsadığından kaynaklanabilmektedir. Devlete duyulan güven vergi ahlakını açıklamada yeterli değildir sorunun genişletilmesi daha anlamlı sonuçların çıkmasına olanak sağlayabilir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ve parlamentoya duyulan güven arasındaki ilişkiye göre; parlamentoya güven duyan bireylerin vergi ahlak düzeylerinde belirgin bir fark yaratmadığı görülmektedir. 5. dalga ve 6. dalga verilerine göre parlamentoya güven duyan bireylerin vergi ahlak düzeyleri ile parlamentoya güven duymayan bireylerin vergi ahlak düzeyi arasında belirgin bir fark olmadığı görülmüştür. Parlamentoya duyulan güvenin vergi ahlakını olumsuz yönde etkilemesi güncel veri 7. dalga verilerine göre belirgin olarak görünmektedir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ile adalet sistemi ve mahkemelerine duyulan güven ile pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Adalet sistemi ve mahkemelere güven duyan bireylerin vergi ahlak düzeyleri daha yüksek olarak kaydedilmiştir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ile ulusal onur arasında pozitif yönlü ilişki söz konusudur. Milleti ile gurur duyan bireylerin vergi ahlak düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Son yıllarda ülkelerin vergi toplama kabiliyetlerinin giderek azaldığı vergi devleti anlayışının yerine mali devlet anlayışının giderek kabul gördüğü bilinmektedir. Bu durum artan nüfusun ve artan ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla karşılanmasında önemli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Kamu harcamalarındaki artışın vergi gelirleri ile karşılanması; toplumun vergiye yönelik tutum ve davranışlarının da bu yönde olması yani içsel bir motivasyon olan vergi ahlakının geliştirilmesiyle olumlu biçimde artması istenmektedir.

Devletlerin düzenli ve etkin gelir sağlayabilmeleri açısından bireylerin vergi ahlakının gelişmesi ve bireylere aşılması devletler ve toplumu oluşturan bireyler için bir sorumluluktur. Vergi ahlakının gelişmesinde vergi ahlakının belirleyicilerinin bütüncül bir yapı sergilemesi gerekmektedir. Vergi ahlakının belirleyicilerinin tek bir unsur ele alınarak incelenmesi vergi ahlakını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple yapılan çalışmalarda vergi ahlakının belirleyicilerine yer verilmesi ve açıklanması gerekmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'deki vergi ahlak düzeyini belirlemeye yönelik Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve bir diğer veri toplama yöntemi olarak seçilen anket çalışmasına yer verilmiştir. Dünya Değerler Araştırmasının yapmış olduğu anket araştırmasında Türkiye'nin vergi ahlak düzeyi 84 ülke arasında 11. sırada yer almaktadır. Bu durum Türkiye'deki vergi ahlak düzeyinin yüksek olduğunu işaret etse de WVS'nin yayınlanmış olduğu dalga verilerinde vergi ahlak düzeyi 2. dalgaya göre %89, 4. dalga %92, 5. dalga %84, 6. dalga %86 ve son yayınlanan 7. dalga verilerine göre %78 oranındadır. Bu durum

Türkiye'deki vergi ahlak düzeyinin azalma eğiliminde olduğunu göstermekle birlikte vergi ahlak düzeyinin yüksek olması vergiye gönüllü uyum sağlandığını gösteren bir gösterge olarak yeterli olmadığını da vurgulamak gerekmektedir. Vergi sistemi, vergi yükü, ekonomik şartlar, politik tavırlar ve ülkenin çeşitli dinamikleri ile birlikte değerlendirilmelidir. Türkiye'de vergi ahlak düzeyi diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında yüksek olarak görünse de ülkedeki kayıt dışılık oranı %30 ve üzerindedir. Vergi ahlakının toplum üzerindeki olumlu etkisi sınırlı kalmaktadır. Sosyokültürel ve psikolojik unsurların etkisinin pozitif yönde değiştirilmesi vergiye gönüllü uyuma büyük katkı sağlayacaktır. Bu sebeple idare ve mükellef ilişkilerinin güçlendirilmesi, vergi politikalarına olan güvenin, devlete duyulan güvenin, parlamentoya olan güvenin kuvvetlendirilmesi ve adalet duygusuna ilişkin beklentilere karşı daha duyarlı olunması gerekmektedir. Bireylere küçük yaşlardan itibaren vergilerin tanıtılması ve sorumluluklarına ilişkin eğitimlerin verilmesi, toplumun vergiye bakış açılarında ılımlaştırma sağlamak için seminerler düzenlenmesi, politikaların geliştirilmesi ve eğitimlerin verilmesi vergi ahlakının gelişimi açısından önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra teknolojinin artık her evde bulunmasından dolayı kamu spotu niteliğinde bireylerin dikkatini çeken vergi ahlakını bireylerle tanıtan ve vergiye gönüllü uyumu özendirilen sosyal mesajların verilmesi ve vergiye uyumun içselleştirilmesi yardımcı olabilecek diğer hususlardır. Toplumdaki vergi ahlakının gelişmesi devletin düzenli vergi gelirlerini arttırarak, maliyetleri azaltacaktır, vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma eğilimi olan mükellefler üzerinde baskı oluşturarak vergi uyumuna katkı sağlayacaktır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı : Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmayı ortak olarak hazırlamışlardır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alm, J., & Torgler, B. (2006). Culture differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27(2), ss.224-246.
- Demir, İ. C. (2008). Vergi ahlakı ve belirleyenleri Ege Bölgesi örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Doğan, B. S. (2019). Türkiye'de vergi ahlakını şekillendiren etkenler (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Feld, L. P., & Frey, B. S. (2002). Trust breeds trust: How taxpayers are treated. *Economics of Governance*, 3(2), ss.87-99.
- Gökbunar, A.R., Selim S. ve Yanıkkaya H., (2007). Türkiye'de vergi ahlakını belirleyen faktörler üzerine bir araştırma. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 18(63), ss.69-94
- Güner, Ü. (2008). Türkiye'de vergi bilincinin ve vergi ahlakının oluşmasında gelir idaresinin rolü (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Işıl, A. ve Saruç, N. T. (2015). Vergi kültürü ve vergi ahlakı: İtalya-Türkiye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), ss.177-188.
- Kahriman, H. (2016). Vergiye gönüllü uyum çerçevesinde Türkiye'de gelir idaresinin organizasyon yapısı üzerine bir değerlendirme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), ss.229-250.
- Kaynar Bilgin, H. (2010). Vergi ahlakı ve Türkiye açısından bir değerlendirme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- OECD. (2013, 10 May). What drives tax morale? Retrieved from: <https://www.oecd.org/tax/tax-global/taxanddevelopment.htm>.
- Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ. (2020). Tarihsel perspektifte vergiye karşı tepkiler ve vergi isyanları (1. Basım). İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Saygın, Ö. (2015). Vergi uyumu ve vergi idaresinin vergi uyumuna etkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Şahin, M. (2011). Türkiye'de vergi uygulamaları ve vergi ahlakı ilişkisi: Trabzon, Giresun ve Gümüşhane illeri örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Tak, A. G. (2020). Davranışsal iktisat perspektifinden Türkiye'de vergi ahlakının değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Torgler, B. (2003). Tax morale: Theory and empirical analysis of tax compliance (Doctoral Dissertation). University_of_Basel, Switzerland.
- Torgler, B. (2003a). The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity, *Crema Working Paper*, 2003-8
- Torgler, B. (2004). Tax morale, trust and corruption: Empirical evidence from transition countries. *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*, Switzerland University of Basel
- Torgler, B. (2007). Tax compliance and tax morale: A theoretical and empirical analysis. England: Edward Elgar, Cornwall.
- Torgler, B. (2011). Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement. *The World Bank. Policy Research Working Paper*, 5911, ss.1-41
- Torgler, B., & Schneider, F. (2007). Shadow economy, tax morale, governance and institutional quality: A panel analysis. *Crema Working Paper* 2007-02.
- Torgler, B., & Valev, N. T. (2010). Gender and public attitudes toward corruption and tax evasion. *Contemporary Economic Policy*, 28(4), ss.554-568.
- Tosuner, M. ve Demir, İ. C. (2007). Toplumsal bir olgu olarak vergi ahlakı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), ss.1-20.

- Turan, D. ve Yurdakul, A. (2014). Geçiş ülkelerinde vergi ahlakı. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(1), ss.123-141.
- World Values Survey Association. (2020, 15 April). Retrieved from: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>
- Yurdakul, A. (2013). Vergi ahlakı ve vergi ahlakını belirleyen faktörlerin analizi: Bursa ili örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

SİLO LİDERLİĞİ KAVRAMI ÜZERİNE TERMINOLOJİK BİR İNCELEME

A TERMINOLOGICAL STUDY ON THE CONCEPT OF SILO LEADERSHIP

Hakan Kara¹, Emine Oyur², Serpil Gül Ersöz³

¹Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Kütahya Sosyal Bilimler MYO, hakan.kara@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9480-4904.

²Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Kütahya Sosyal Bilimler MYO, emine.oyur@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2002-8954.

³Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Kütahya Sosyal Bilimler MYO, serpil.gulersoz@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3580-8280.

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Terminoloji, Silo, Liderlik, İş körlüğü, Silo sendromu, Silo liderliği

Jel Kodları:

D20, D23.

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 20 Mart 2023

Kabul Tarihi: 03 Mayıs 2023

ARTICLE INFO

Keywords

Terminology, Silo, Leadership, Work blindness, Silo syndrome, Silo leadership.

Jel Codes:

D20, D23.

Article History:

Received: 20 March 2023

Accepted: 03 May 2023

ÖZET

Bu çalışmada, farklı anlam ve içeriklere sahip kavramların, yeni bir kavramın oluşmasındaki katkıları betimlenmiştir. Silo ve liderlik kavramlarının anlam ve içerik kökenlerine bakılarak, silo liderliği gibi yeni anlam ve içeriklere sahip bir kavramın oluşumuna dikkat çekilmiştir. Silo liderlik kavramı, kökenlerinde bulunan farklı kavramların ötesinde bir yönetsel uygulama olarak ele alınmış ve içeriğini oluşturan iş körlüğü ve silo sendromu kavramları da betimlenmiştir. Nitel bir değerlendirme özelliği olan çalışmada, yerli alanyazında sınırlı araştırma olmasına karşın, yerli ve yabancı alanyazın ile paralellik kurularak kuramsal temeller oluşturulmuştur. Ulaşılabildiği kadarıyla alanyazınlarda, terminolojik olarak açıklayıcı araştırmaların bulunmaması, bu çalışmanın yapılmasında etken olmuştur. Öte yandan, kendisini oluşturan kavramları anlamadan, bir kavramın ne anlatmak istediğini anlamamanın zor olabileceği düşüncesi de, bu çalışmanın çıkış düşüncesini oluşturmuştur. Çalışmanın, gelecekteki araştırmaları terminoloji üzerinden çalışma yapmaya özendirileceği öngörülmektedir.

ABSTRACT

In this study, the contributions of concepts with different meanings and contents to the formation of a new concept are described. By looking at the meaning and content origins of the concepts of silo and leadership, attention is drawn to the formation of a concept with new meaning and content such as silo leadership. The concept of silo leadership is considered as a managerial practice beyond the different concepts in its origins, and the concepts of job blindness and silo syndrome that make up its content are also described. In the research, which has a qualitative evaluation feature, the theoretical foundations were established by establishing parallels with domestic and foreign literature, despite the limited research in the domestic literature. The lack of terminologically explanatory studies in the literature, as far as it can be reached, has been a factor in conducting this research. On the other hand, the idea that it may be difficult to understand what a concept means without understanding the concepts that make up the concept itself was the starting idea of this research. It is foreseen that this research will encourage future researches to work on terminology.

Atf vermek için / To cite: Kara, H., Oyur, E. ve Ersöz, S. G. (2023). Silo liderliği kavramı üzerine terminolojik bir inceleme. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 14-20. DOI: 10.58627/dpuiibf.1268136

Terminolojide yer alan herhangi bir kavram, varlığını anlatma amacı taşımaktadır. Ancak, hiçbir kavram, terminolojide tekil bir biçimde yer almamaktadır. Onun varlığının oluşmasına kaynaklık eden farklı kavramlar söz konusudur. Farklı kavramlardan yeni kavramlara ulaşılmasında en belirgin katkılar, bilim insanları tarafından yürütülen araştırmalar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Silo liderliğinin kökenlerinde farklı kavramlar yer almaktadır. Bu nedenle, kavramın özgün terminolojisinin ayrıntılı bir biçimde ele alınması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu terminolojide yer alan farklı kavramların katkısı son derece önemlidir. Kanımızca, farklı kavramların içeriğinin ne anlatmak istediğini anlamadan, terminolojide yer alan yeni kavramın içeriğinin veya anlatmak istediğinin tam olarak anlaşılmasında zorluklar çekilebilecektir. Yine kanımızca bu zorluk, terminolojik bir eksikliklerdir. Yeni bir kavramın ne anlatmak istediğinin anlaşılmasını zorlayacaktır. Bilim, ancak farklı kavramlara ve araştırmalara yapılan atıf ve göndermeler ile alanyazın zenginleşir ve gelişir. Bu durum, sinerjik bir etki ile diğer araştırmaların olacağına şimdiden bir öngörüdür. Öte yandan, farklı kavramların ve/veya farklı kavramların sinerjisi ile yeni kavramların varlıklarına yaptıkları göndermeler alanyazında bir karmaşıklığa neden olacağı eleştirisi düşünülebilir. Karmaşıklık eleştirisi, kabul edilebilirlik sınırları içerisinde kendisine yer de bulabilir. Ancak, örgütler ve gelişme süreçlerinin beraberinde getireceği sorunsallığını anlamak ve çözümler getirmek yeni kavramlara olan gereksinimin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu değerlendirmeler terminolojik olarak silo liderlik kavramı ve varlığını oluşturan diğer kavramların kökenleri için de geçerli olacaktır. Terminolojik olarak nitel dayanaklı yerli ve yabancı alanyazın odaklı bu araştırma, kavramların kökeninde neler olduğunu betimlenmesi amacıyla, silo liderlik kavramı üzerinden tartışmaktadır.

1. TEORİK ARKA PLAN

Alanyazında genel geçerliliği kabul edilmiş kavramların, özellikle silo ve liderlik gibi iki farklı kavramın bir araya gelmesi ile oluşan silo liderlik kavramının nasıl oluştuğunu ve kökenlerini tartışmak, yeni kavramların nasıl oluştuğunu ve içeriğini anlamada dayanaklar sunabilir. Çünkü kavramsal bir bütünlük içerisinde düşünüldüğünde, yeni kavram diğer bir anlam taşımaktadır. Dolayısıyla, yeni kavramın kökenleri de farklılık gösterecektir. Söz gelimi silo liderliği, bir bütünlük içerisinde diğer anlamlara gönderme yapmaktadır. Bu yüzden silo liderliği, iş körlüğü, silo sendromu gibi kökenlerinde bulunan diğer kavramlara dikkat çekilerek anlaşılmalıdır. Ancak burada kökenlere sınır çizmek istenilmemektedir. Yeni kavramın kökenlerine inmek de gerekecektir. Söz gelimi iş körlüğü, silo sendromu kavramları da, iki farklı kavramın bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Bu durumda iki farklı kavramında kendi içerisinde anlaşılması gerekmektedir. Ancak kavramların ilk oluşumu fonoloji, morfoloji vb. ayrımlara dayanması, araştırmanın hacmini genişleteceği için böylece ayrımlar, araştırmanın doğal sınırlılığı olarak kabul edilmelidir. Bu yüzden araştırma sadece kavramların alanyazında anlatmak istedikleri üzerinedir.

2. ARAŞTIRMANIN PLANI

2.1. Amaç

Farklı anlam ve içeriklere sahip kavramların, yeni bir kavramın oluşmasına nasıl katkıları olduğunu araştırılması amaçlanmıştır. Farklı anlam ve içeriklere sahip olan kavramların yeni anlam ve içeriklere sahip bir kavramın oluşumundaki rollerine dikkat çekilmek istenmiştir. Amaca ulaşmak için silo liderliği kavramı üzerinden terminolojik olarak araştırma yapılmıştır. Yerli ve yabancı alanyazında ulaşılabildiği kadarıyla, terminolojik olarak açıklayıcı araştırmaların izlenememesi, böyle bir araştırma yapılmasında önemli bir etken olmuştur. Öte yandan, kendisini oluşturan kavramları anlamadan, bir kavramın ne anlatmak istediğini anlamamanın zor olabileceği düşünülmüştür. Bu dayaklar, araştırmanın çıkışını ve diğer araştırmaları terminoloji üzerinden araştırma yapmaya özendirmek amacıyla da, oluşturmuştur.

2.2. Yöntem

Araştırma nitel araştırma yönteminin yönergeleri üzerine yapılmıştır. Yerli ve yabancı alanyazın üzerinden tarama modeli (google akademik) ile silo, liderlik iş körlüğü, silo sendromu ve silo liderliği kavramları araştırılmıştır. Nitel yöntem sürecinde Yıldırım & Şimşek'in (2018) aşağıda sıralanan doküman analiz aşamaları takip edilmiştir (Güzeler & Arkan, 2022, 1245).

- *Dokümanlara ulaşma:* Google Akademik arama motorundan yerli ve yabancı alanyazınlarda silo, liderlik, iş körlüğü, silo sendromu ve silo liderliği kavramları üzerine yapılan birinci el kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır.
- *Özgünlüğü denetleme:* Silo, liderlik, iş körlüğü, silo sendromu ve silo liderliği kavramları, yerli ve yabancı alanyazın üzerinden araştırılmıştır. Yabancı alanyazından erişilen İngilizce kaynakların, Türkçe çevirileri yapılmıştır.
- *Dokümanları anlama:* Alanyazınlardan erişilen kaynaklar karşılaştırılarak anlam farklılığı taşıyanlar ayrımlaştırılmıştır. Araştırma konusu kavramlar olan silo, liderlik, iş körlüğü, silo sendromu ve silo liderliği üzerinde bulunan kaynakların içeriklerinin karşılaştırmaları yapılmış ve anlamsal bütünlük sağlanılmaya çalışılmıştır.
- *Bulguların analizi:* Yukarı üç aşama kapsamında silo liderliği kavramını oluşturan silo ve liderlik kavramları, yeni bir kavram olarak silo liderliğinin içeriğini oluşturan iş körlüğü ve silo sendromunun kavramsal anlamları belirlenerek, araştırma için derlenmiştir.
- *Bulguları kullanma:* Alanyazınlardan ulaşılan birinci el kaynaklardan (kaynakça kısmında gösterilmiştir) elde edilen veriler, bulgular ve değerlendirmeler kısmının oluşturulmasında kullanılmıştır.

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini yerli ve yabancı alanyazınlarında bulunan silo, liderlik, iş körlüğü, silo sendromu ve silo liderliği kavramları üzerine yapılan kaynaklar oluşturmaktadır. Ancak, araştırmanın örneklemini, Google Akademik arama motoru aracılığıyla ulaşılabilen ve nitel yöntemin dokümanları anlama aşamasındaki açıklamalar ile doğru orantılı olarak, seçilen kaynaklar oluşturmuştur. Diğer bir deyişle araştırmanın örneklemini, nitel olarak yerli ve yabancı alanyazından ulaşılabilen birinci el kaynaklar olan tekli veya çok yazarlı makalelerdir.

2.4. Sınırlılık

Yerli ve yabancı alanyazınlarında yer almış olmasına karşın ulaşılamayan lisansüstü çalışmalar, kitap, kitap bölümü, sempozyum, konferanslara vb. ait özet ve tam metinli bildiriler araştırmanın kapsamı dışında kalmıştır. Ulaşılamayan kaynaklar, araştırmanın sınırlılığını oluşturmuştur. Ayrıca, gelecekte silo liderliği üzerine yapılacak araştırmalar olacağı da bilindiği için, alanyazın evreninin sınırsızlığı ve ulaşılma zorluğu ana sınırlılık kapsamındadır.

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

Yerli ve yabancı alanyazından elde olunan silo, liderlik, iş körlüğü, silo sendromu ve silo liderliği kavramlarına ilişkin bulgular izleyen kısımda betimlenmiş ve değerlendirilmiştir.

3.1. Silo Liderliği Kavramının Anlam Kökenleri

Silo liderliği, silo ve liderlik gibi iki farklı kavrama dayanmıştır. Bu kavramlar kendi anlam ve içerik kökenlerinde farklı anlamlara sahiptir. Ancak bütünleşik olarak bir araya geldiklerinde, kendi anlamları dışında diğer bir anlamı olan yeni bir kavrama köken oluşturmuşlardır. Kendi anlamlarının neler olduğu terminolojik açıklamalarının yapıldığı alanyazından izlenebilmektedir.

İlk kavram olan silonun teknik özellikleri dikkate alınarak, uzun ve silindirik bir yapı olduğu betimlenmiştir (Altınay vd., 2012, 16). Ancak kavramın uygulamadan gelen işlevselliği göz önüne alındığında ise terminolojide; çiftlik hayvanları için yiyecek (tahıl, ot vb.) depolamak için kullanılan bir kule (Stewart, 2014, 6); hasattan sonra tahıl gibi ürünleri depolamak için kullanılan uzun, kendi kendine yeten silindirik yapı (Serrat & Serrat, 2017, 711-712); tarımdan elde edilen ürünleri korumak ve muhafaza etmek için kullanılan silindir şeklindeki yapılara verilen isim (Özgül & Mengi, 2018, 127); tarım ürünlerinin saklanması ve depolanmasında kullanılan silindirik biçimli ve tarım ürünlerinin dış ortamla bağlantısını kesen yapı (Yeşilyurt, 2021, 131); hasat sonrasında buğday, mısır gibi bakliyatları, çeşitli tahılları çevreden kaynaklı her türlü etkiden koruyan, dışarıyla bağlantısını keserek uzun süre bozulmadan kalmasını sağlayan uzun ve silindirik biçimli yapı (Doğan, 2022, 1504) veya bir füzeyi depolamak ve ateşlemek için kullanılan bir yer altı yapısı (Stewart, 2014, 6) gibi birbirine paralel betimlemeler izlenmektedir. Öte yandan, silo teknik olarak bir biçime gönderme yaptığı için anlam bütünleştirilmesi için silo mimarisi kavramının uygunluk, yerel optimizasyon ve düşük kısa dönem gibi hususlar nedeniyle yekpare bir tarzda belirlenmiş, tasarlanmış ve geliştirilmiş bir ürün veya hizmetin mimarisi (Brenner vd., 2005, 66) betimlemesine gönderme de yapılmıştır. Kanımızca bu betimlemelerde bulunan silo yapıların biçim ve işlevselliği dikkate alınarak, örgütsel davranış alanyazınında anlam bulan silo tipi yapıların anlam kökeni oluşturulmuştur. Bu kavramın destekleyicisi olarak, silonun biçimsel ve işlevsel özelliğine atıfta bulunarak, örgütler ve bölümlerinin diğerlerinden kopuk bir şekilde nasıl işlediği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda tahıl silolarına atıfta bulunarak silo kavramını, örgütsel davranış disiplininde ilk kullanıma Ensor, P. (1988) olduğu bilinmektedir (Vestergaard, 2014; Alter, 2014, 2; Scott, 2020). Böylece kavramın, örgütlerin işlevsizliğini ve parçalanmasını ifade etmek amaçlı kullanılmaya (Doğan, 2022, 1504) ve örgütsel sorunların çeşitli şekillerini tanımlamada kullanılmak (Bannister, 2001, 66) ve birkaç bölüm veya ekip aynı örgütteki diğer çalışanlarla bilgi veya birikim paylaşmak istemediğinde ortaya çıkan bir tutum (Mohapeloa, 2017, 1009-1010) olmak üzere evrildiği söylenebilir. Yine kanımızca kavram, alanyazında kabul gördükçe evrilmesi de, genişlemiştir. Söz gelimi silo kavramı, sadece fiziksel bir yapı, örgüt ve/veya bölümü ifade etmemektedir. Aynı zamanda bir ruh hali, düşünce sistemi ve/veya sosyal grupların (Scott, 2020) davranışlarını ve/veya işleyişlerini anlamlandırmak ve/veya sorunların çözümünde de, bir çatı kavram olmuştur. Bu tür açıklamalar silo liderlik kavramının içeriğinin ve işleyişinin (ilerleyen kısımlarda bir bütün olarak silo liderliğinin kökenlerinde bulunan diğer kavramlar olan iş körlüğü, silo sendromu da ayrıca değerlendirilecektir) nasıl geliştiği dolayısıyla, kökenlerinin (nasıl oluştuğu) düşünce dayanaklarını sunmaktadır. Öte yandan, aynı düşünce, ikinci bir kavram olan liderlik kavramı içinde söylenebilir.

İkinci kavram içerisinde lider ve süreç olarak liderliği ayırtlaştırmak gerekmektedir. Liderlik kavramı, silo kavramı gibi yeni bir kavram değildir. Alanyazında geçmişi bulunmakta ve terminolojik olarak üzerine zengin betimleyici araştırmalar bulunmaktadır. Araştırmanın hacmini ötelemeyen, kavrama bir gönderme yapmak gerekmektedir. Lider kavramı bir kişiye, liderlik ise bir süreç olarak, lider ve takipçilerinin eylemlerine gönderme yapmaktadır. Silo kavramı gerek teknik gerekse de içerik anlamı ile silo liderliğinin tasarımına gönderme yapan bir köken olarak değerlendirildiğinde, işleyişi için bir lider ve süreç olarak da liderlik kavramını gerekli kılmaktadır. Silo ve liderlik kavramları, bütünleşik olarak kendi anlamlarının dışında yeni anlamı olan silo liderliğinin kökenlerini oluşturmuştur. Her ne kadar silo liderliğinin kökenine ilişkin gönderme yapan terminolojik dayanaklar izleyen kısımda anlatılmı ş olmasına karşın, yer gelmişken, siloyu bir sorun olarak gören ve örgütün genelinde olabilen bir yapılanma olduğunu şimdiden belirterek, lider ve sürecini örgütün geneline yaymak gerekmektedir. Bu yüzden silo liderliğinin, süreç ve kapsamının sadece örgütün üst düzey liderliğine odaklanılmış bir kavram olmaması gerektiğini de, alanyazından öğrenilenler çerçevesinde vurgulamak gerekmektedir. Söz gelimi, bu düşünce ve belirtmeler destekleyicisi

olarak, alanyazından öğrenilenleri genel bir ayırım ve farklılaşma olarak belirtmek gerekecektir. Söz gelimi, liderliğin kıdemle veya çalışanın örgütün yapısı konumuyla hiçbir ilgisi yoktur, liderliğin unvanlarla hiçbir ilgisi yoktur; diğer bir deyişle, örgütsel bir unvana sahip olmak, beraberinde liderliği getirmeyeceği gibi, liderlik için sadece dışa dönüklük, karizmatik gibi özelliklere de gereksinim bulunamayabilir. Böyle olmuş olsaydı, karizma gibi özelliklere sahip olanlar direkt lider olurlardı (Kruse, 2013, 1).

3.2. Silo Liderliği Kavramının İçerik Kökenleri

Silo ve liderlik, silo liderliğin oluşmasındaki kavramsal kökenlerdir. Kökenlerin bir araya gelmesi ile farklı anlamı ve işleyişi bulunan, silo liderliği ortaya çıkmıştır. Anlam farklılığı ve işleyişini anlayabilmek, iş körlüğü ve silo sendromu gibi farklı kökenleri anlama gereksinimini de beraberinde getirecektir. Ancak alanyazında baskın şekilde işletme/örgüt körlüğünden bahsedilmektedir. Söz gelimi, alanyazında bir kavram birliğine gidilmediği kör nokta, dar vizyon, miyopi/uzacı görme anlamındaki; yönetsel miyopi, yönetim miyopisi, örgütsel miyopi, işletme körlüğü veya örgütsel körlük gibi kavramların olduğu izlenmektedir (Sabırlı, 2020, 23). Ancak, burada bir bütünü anlatan işletme/örgüt kavramlarından öte, işletme/örgüt içinde stratejik iş birimi temelinde spesifik olarak yapılan tek bir iş ve/veya işlere gönderme yaparak, iş körlüğü kavramını ele alınması gerekmektedir. Çünkü tek bir iş, kendi özelinde işlevseldir. Öte yandan alanyazında, işletme/örgüt körlüğü kavramı ile işletme/örgütün bir bütün olarak değişime uyum sağlayamama (Özgül & Mengi, 2018, 126; Sabırlı, 2020, 25; Güzel & Sığırıcı, 2021, 1032-1033; Meler & Korkmaz, 2022, 70-71; Yeşil & Özbağış, 2022, 184; Acar & Mete, 2022, 156) durumunu betimlemeye çalışıldığı izlenmektedir. Kanımızca, iş körlüğü değişime ayak uyduramama gibi etkenlerin sonucu olmuş olsa da, işletme/örgütün genelinden öte, tekli bir uyumsuzluğu anlatmaktadır. Bu anlamda alanyazınlar körlük için; bilgi tabanlı çalışmada isteksiz veya yeteneksiz olmanın verdiği durumların etkenliğine ve hangi bilginin işe yarayacağını doğru belirleyememe veya bu konuda isteksiz davranmanın söz konusu olabileceğine (Bay & Kavurmacı, 2020, 839) gönderme yapılması, iş körlüğü üzerindeki görüşü destekler niteliktedir. Bu yüzden işletme/örgüt körlüğünün varlığının silo liderliği kapsamında ele alınmasını gerektirecek olandan ötedir. Dolayısıyla silo liderliğinin anlam kökenlerinde iş körlüğü kavramının da, ele alınması daha yerinde olacaktır. Bir örgütte uzun zaman aynı işi yapan çalışanlar bir süre sonra örgütteki düzene alışarak, düzenin bozulmasını istemeyebileceklerdir. Bu nedenle örgütte olanağa çevrilebilecek birçok avantaj, risk alışılan düzeni bozmamak adına görmezden gelinecektir (Sabırlı, 2020, 23).

Betimlemelerde geçen çalışanlar kavramı spesifik bir işi veya işleri yapanlara gönderme yaptığı için iş körlüğü kavramı öne çıkmaktadır. Ancak iş körlüğü tekil olarak ön plana çıkmış olsa da, işletme/örgüt körlüğünde olduğu gibi bir işte çalışan veya çalışanlarda iş körlüğüne neden olan değişime, denetime ve diğer çalışanların düşüncelerine yatkın olmama, işini çok iyi yaptığı varsayımı altında olmak, çevre ilişkilerinde zayıflık, statükocu olmak gibi faktörler de bulunmaktadır (Yeşilyurt, 2021, 129). Bu faktörler dolayısıyla spesifik işleri yapan çalışanlar ortak hedefleri paylaşmadıkları sonucuna götürecektir. Genel örgütsel yapı üzerinde denetim düşüncesini empoze etmenin egemenliğine gireceklerdir. Bu tür egemenlik düşüncesi, iletişimin ağırlıklı olarak dikey hiyerarşide yukarıdan aşağıya doğru ilerlemesine ve yatayda ise çok az şey paylaşılmasına da neden olacaktır (Ensor, 1986, 16; Bundred, 2006, 125). İş körlüğü kavramı, örgütlerin vizyon ve hedeflerine sahip olunmadığını, sahip olunsu bile çalışanlar tarafından benimsenmeyeceğine gönderme yapmaktadır (Yeşilyurt, 2021, 126). İş körlüğü, silo örgütlenmenin içeriğine oldukça uygun bir durumdur. Çünkü silo, bir örgüt içindeki bölümler arasında var olan ve aynı ekipte olması gereken çalışanların birbirine karşı çalışmasına neden olan ve engellemelerin varlığına gönderme yapan örgütlenmenin adıdır (Stewart, 2014, 6). Öte yandan silo örgütlenmeye gönderme yaparak tanım betimlemesi içerisinde işlevsel silo sendromu kavramının varlığına vurgu yapmak gerekmektedir. Söz konusu kavram önceki tanım paralellğinde bir açıklama ile silolara ayrıntılı olarak, son derece uzmanlaşmış ve denetlemesi kolay işlere sahip derin katmanlı bir dikey hiyerarşiye ve ağırlıklı olarak yukarıdan aşağıya bir karar verme sürecine dayanan kendi kendine yeten bir örgüt olarak tanımlanmasını sağlamıştır (Alter, 2014, 2; Scott, 2020). Tanımlamaların içerikleri var olan genel örgüt yapısının işleyişine bir karşı çıkışı anlatmaktadır. Karşı çıkılma ise, iletişim yoksunluğuna işaret etmektedir. Bu yüzden silolara bölüm siyaseti, tümen rekabeti, bölge savaşı da denilmektedir. Bu durum, Frank Sinatra Sendromu olarak da adlandırılmaktadır. Frank Sinatra Sendromu, 'iş benim yöntemimle' yapma yaklaşımının benimsenmesidir (Stewart, 2014, 6; Briody & Erickson, 2016, 31). Bu yaklaşımda; iletişimsizlik odaklı olarak, işin benim yöntemimle yapılmasını tetikleyerek iş körlüğüne neden olabilecek yönetim tarzı; yukarıdan aşağıya, otoriter liderler yerine güvenen, yardımsever, güç veren liderlerin varlığıyla, örgütsel yapı; güveni ve proaktif problem çözme özendirme yerine denetimi sürdürmek için tasarlanmış, çok katmanlı dikey (ve yatay) bir hiyerarşiyle, iş tasarımları; geniş, zorlu, eğlenceli, ödüllendirici işler yerine denetlemesi kolay olacak şekilde tasarlanmış dar, sıkıcı, son derece uzmanlaşmış işler ile açıklanır. Ayrıca yönetim-sendika ilişkileri ve performans standartları (Ensor, 1986, 16; Brenner vd., 2005, 65-66) gibi etkenlere de dikkat çekilmelidir. Bu etkenler, herkesin kendi işini algılamasına ve işlerin kişiselleştirilmiş parçalara dönmesine neden olmaktadır (Albrecht, 2002, 2-3; Yeşilyurt, 2021, 131).

Örgütlerdeki olumsuz bir etken, diğer bir olumsuz etkenin varlığına işaret edecektir. Bu işaret, köken olarak değerlendirilen, örgütte bir bölümün diğer bölümlerden kopuk çalışarak adeta görünmez bir duvar örmesi ve etkileşime izin verilmemesini açıklayan, silo sendromu kavramına götürmektedir (Altınay vd., 2012, 16; Celep & Kaya, 2016, 241; Doğan, 2018; Kavurgacı, 2020). Örgütü oluşturan sistem ve alt sistemler arasındaki iletişimsizlik, örgüt içinde görev ve bilgi akışında aksamaları beraberinde getirecektir. Bir örgütün bölümleri arasında bu durumların ortaya çıkması silo sendromu olarak adlandırılır. Bir bölümün örgütteki diğer bölümlerle iletişimde sorun yaşaması, adeta bir duvar örmesi ve bölümlerarası iletişimi engellemesi anlamına gelen bir kavramdır (Yeşilyurt, 2021, 126-131). Diğer bir deyişle silo sendromu, liderlerin bölüm duvarlarının dar sınırları içinde çalıştıkları, meslektaşlarını rakip olarak gördükleri ve değerli bilgileri saklamaları sonucunda ortaya çıkan bir oluşumdur (Suresh vd., 2006). Bu sendrom örgütteki bölümlerin bir bütün olarak bütünlük bir şekilde

çalışarak ortak bir hedefi gerçekleştirmeye odaklanmak yerine, örgüt için vazgeçilmez unsurlar olan işbirliği ve iletişimi ortadan kaldırarak, her bölümün kendi hedefine öncelik vermesine neden olacaktır (Özgül & Mengi, 2018, 127; Özbozkurt, 2022, 25). Öte yandan, bir bölüm veya ekip ortak görevleri paylaşıp, gücünü ve statüsünü grubundan aldığı bir silo zihniyeti oluşturulabilir. Aynı şekilde düşünme eğilimi gösterebilir (Doğantan, 2018; Bianca, 2020; Özbilger, 2021, 43-44). Ancak, silo zihniyetinin örgütsel etkileri, bir örgüt içindeki ekiplerin sosyal davranışlarını etkilediğinden, psikanaliz ve grup dinamiklerinden gelen alanyazını keşfetmeden tartışılmayacağı gibi ve liderlik, rol oluşturma, çatışma, kimlik, otorite gibi diğer temel yönler üzerindeki doğrudan etkisi göz ardı da edilemez. Psikodinamik alanyazın siloları, sistemlerde örgütsel bir metafor olarak görür. Örgütsel siloları geniş psikolojik alanlar olarak tanımlar. Silo zihniyetinin ekip kimliğini dört düzeyde etkilediğini vurgulamıştır. Bunlar, fiziksel çevre ve bölüm yapısı, grup içi ilişkiler, yönetim deneyimleri ve gruplararası ilişkilerdir. Bu düzeyler, bir örgütün silo zihniyetinde etkili olan farklı bileşenler olduğunu göstermektedir. Ancak sahip oldukları etki, yalnızca örgütün değil, çalışanın davranışını da etkili bir şekilde değiştirebilecektir (Mohapelo, 2017, 1010).

Buraya kadar yapılan açıklamalar, zihniyet, sayı ve/veya büyüklük gibi faktörler, örgütlerin silo sendromuna girmesinde oldukça etken olduklarını göstermektedir (Yeşilyurt, 2021, 126-131). Silo sendromu, işletme/örgüt körlüğünün ötesinde spesifik olarak iş körlüğünün bir sonucu olarak kabul edilir (Yeşilyurt, 2021, 126-131). Bir örgüt için, silo örgütlenme ve silo sendromunun oluşturabileceği sonuçları göz ardı etmek olanaklı değildir. Bu sonuçlar sadece örgütün verimli çalışma yeteneğini azaltmakla kalmaz, örgütteki çalışanları da etkiler. Bilginin engellenmesiyle, diğer engeller söz konusu olur. Tekrarlanan çabalardan kaynaklanan harcamaların yanı sıra çalışanlar arasındaki tutarsızlıklar ortaya çıkmaya başlar. Başarılı çalışanlar örgütten uzaklaşırken; örgütler, çıkmaza girer. Bu durum, örgütsel bağlılığın azalmasına ve çalışan devir hızının artmasına neden olur. Örgütün yeni şeyler öğrenmekte zorlanmasına da neden olacaktır. Sorunları belirlemek ve çözmekte güçlük çekilir. Bu da genellikle aynı hataların yinelenmesine neden olur. Farklı iş birimleri veya liderlik seviyeleri arasındaki net iletişim kesilir (Stewart, 2014, 7-9). Silo sendromu, genel olarak örgütte verimliliği düşürür, kaynakların boşa harcanmasına neden olur, güven ve moral azalır, maliyetleri yükseltir ve üretken bir örgüt kültürünün yok oluşuna neden olabilir (Doğan, 2022, 1504). Ayrıca silo sendromu, liderin bir işin çalışanların yaşamları üzerindeki etkilerini görmesini de engeller (Murphy, 2016).

3.3. Kavramsal Anlamının Ötesine Geçen Değerlendirmeler Bakımından Silo Liderliği

Terminolojik olarak silo, lider, iş körlüğü ve silo sendromu farklı köken ve anlamlara sahip kavramlardır. Kavramların farklılıkları bir bütüne gönderme yapabilecek kadar zengin içeriklere sahiptir. Kavramlararası bütünlük anlam ve içerik, farklı anlama sahip silo liderliği kavramının anlam ve içeriğinin oluşmasında etken olmuştur. Diğer bir deyişle silo liderliği, kendisini oluşturan kavramsal kökenlerden farklıdır. Silo liderinin içinde bulunduğu durumlar farklıdır ve kendisinden beklenenler vardır. Liderlik, silo sendromunun özelliğine göre bir süreci izleyecektir. Bu yüzden siloları aşma ve sorunu çözmek için tüm örgütü bir araya getirme gücü ve yeteneğine sahip olan bir lidere gereksinim vardır (Wimmer, 2015).

Lider ve sürecinde, silo örgütlenmenin işleyişini durdurmak ve/veya örgütün genel işleyişine uyumlaştırmak için bu tür örgütlenmenin nedenini bulmak gerekmektedir. Silo sendromu, sorumluluklarının ötesini göremeyen bir lider için sorunsal haline gelebilir (Murphy, 2016). Silolar herhangi bir örgütün başına gelebilir, ekip oluşturma yaklaşımı benimseyen örgütlerin bile risk altında olduğunu belirtmek gerekmektedir. Farklı iş yükümlülükleri olan çalışanları bir arada çalışmaya ikna etmek, liderlerin önündeki en büyük engellerden biridir. Bir örgütün tepesindeki liderlerin birbirleriyle kişilerarası sorunları olduğu için siloların oluşması olasıdır. Ancak durum sadece böyle değildir. Farklı hiyerarşik basamaklarda ve işlerde çalışanlardan da kaynaklanabilir. Öte yandan, çalışanlar rekabetçi ve kendi kendine hizmet eden bir tarz benimseyebilir. Küçük gruplar halinde bir araya gelirler. Diğerlerinin gereksinimlerine dikkat etmezler. Bunlardan dolayı çoğu zaman silolar, liderlerin bilinçli olarak yaptıklarından değil, kendileri ve çalışanları için birlikte çalışmak için zorlayıcı bir bağlam sağlamadığında da oluşur (Stewart, 2014, 10-11). Lider, nedenleri belli olan bir silo örgütlenme için çözümü gerektirecek stratejiler belirlemelidir. Silolar tersine çevrilebilir. Ancak bunu başarmak siloların potansiyel olarak yıkıcı bir örgütsel fenomen olarak anlaşılması gerekir (Shirey, 2006). Örgütteki herkes bir sorun olduğunu fark etmeye istekli ve iyileştirme arzusunda olmalıdır (Ensor, 1988). Liderin, siloları ortadan kaldırmak için bir plan oluştururken izleyebileceği farklı stratejiler vardır. Geçmişte bu sorunla karşılaşan ve durumu nasıl ele aldıklarını açıklayan örgütler de olmuştur. Lencioni, P.'nin, Toplanma Çağrısı olarak adlandırdığı kavramın, liderler için ortak bir amaç duygusu yaratma, siloları ortadan kaldırmaya çalışmanın güçlü bir yolu olduğu belirtilmiştir. Bir toplanma çağrısı yaratmak silolarla mücadelede tematik bir hedef, bir dizi tanımlayıcı hedef, bir dizi devam eden standart işletme hedefleri ve ölçütler gibi dört bileşenden oluşmaktadır. Tematik bir hedef en önemli adımdır. Tematik bir hedef, tüm liderlik ekibi ve örgüt tarafından paylaşılan ve yalnızca belirli bir zaman dilimi için geçerli olan tek, nitel bir odak noktadır. Tematik hedef, toplanma çağrısını temsil eder. Çalışanları tek bir ortak amaç etrafında tutmaya yardımcı olur. Lider, en önemli tek bir hedefe karar verdiğinde bu hedef, çalışanlara açıkça iletilir. Ancak tematik bir hedef, uzun süreli bir vizyon, büyük bir hedef, taktiksel bir ölçüm veya ölçülebilir bir hedef de değildir (Stewart, 2014, 12-13; Yeşilkuş vd., 2022, 196).

Örgüt, kolektif bir amacı izlemek için sosyal bir düzenlemedir. Uyum ve gerekli iletişim, örgütsel performans için temeldir. Yine de birçok lider, belirli işlevleri geliştirmek için tasarladıkları alt sistemleri birbirine bağlama zorluğuyla karşı karşıyadır. Örgütsel, uzamsal ve sosyal sınırlar, yeteneklerden tam olarak yararlanmak için gereken bilgi akışını engeller. Yüksek maliyetler, yinelenen çabalardan, tutarsızlıklardan ve verimsizliklerden kaynaklanır. Her yerde, büyük örgütler siloları yönetmekten, sistemleri yönetmeye geçmek zorundadır (Serrat & Serrat, 2017, 711-712). Alanyazının gözden geçirilmesine dayalı bu açıklamalar; siloların, işlev bozukluğunu ve zorluğunu işaret etmek için bir metafor olduğunu ortaya koymaktadır. Silolar genellikle aşılmaz olarak nitelendirilmekte, bir suçlama konusu olmaktadır. Buna karşın yine de, birden

çok işlevsel alanın örgütün işinin yapılmasına katkıda bulunması gerektiğinden, genellikle silolar arasında işbirliği de oluşabilmektedir (Briody & Erickson, 2016, 30).

4. SONUÇ

Terminoloji, bir disipline ait olan kavramların betimlenmeleri ile ilgili olarak öncü rol oynayan alanı temsil etmektedir. Öte yandan terminoloji, dil bilimi ile yakından da ilgilidir. Ancak bu araştırma terminoloji ve dil bilimi arasındaki ilişkinin araştırılması değildir. Bu araştırma, terminolojide kendi özel anlamı bulunan kavramların bir araya gelerek farklı anlamı olan bir kavramı oluşturmadaki süreci betimlemektedir. Diğer bir deyişle bu çalışmada, terminolojinin işlevselliğinin farklı disiplinlerde kullanılabilir yeni kavramların oluşturulmasında katkıları gösterilmiştir. Bunun için silo liderliği temel alınmıştır. Çünkü silo teknik anlamı olan silindirik bir tasarımın adıdır. Liderlik ise, anahtar bir kavram olarak, lider rolünün sürecini anlatmaktadır. Farklı disiplinlerde bulunan bu kavramlar bütünlük olarak bir araya geldiğinde, kendi anlamlarının dışında, silo liderliği gibi yeni bir kavramı oluşturmaktadır. Terminolojinin aynı işlevselliğini rolünü tekrar betimlemek için, silo liderliğinin anlam içeriğinde farklı kökenleri oluşturan iş körlüğü ve silo sendromu kavramlarına da dikkat çekilmiştir. Ancak, araştırma bu sınırlar içerisinde tamamlanmış olsa da, terminolojinin işlevselliğinin sürdürdüğünü vurgulamak gerekir. Söz gelimi, iş körlüğü ve silo sendromu gibi farklı anlamları olan kavramların temelinde, iş, körlük, sendrom gibi kavramlar bulunmaktadır. Böylece bir kavramın ne anlatmak istediğinin anlaşılabilmesi için kökenlerinde bulunan kavramların anlaşılmasının önemine dikkat çekilmiştir.

Yazar Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarların çalışmaya katkısı ortaktır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Z., & Mete, M. (2022). Sağlık çalışanlarında bilgi paylaşımı, lider üye etkileşimi ve örgütsel körlüğün demografik özellikler açısından incelenmesi. *Avrasya Bilimler Akademisi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 154 -169.
- Albrecht, K. (2002). Organizational intelligence & knowledge management: Thinking outside the silos. Executive, White Paper, 1, 17.
- Alter, S. (2014). Work system perspective on service, service systems, it services, and service science. *Business Analytics and Information Systems*, 45.
- Altınay, A., Mercan, N., Aksanyar, Y., & Sert, S. (2012). İşletme körlüğü, silo sendromu ve çözüm önerisi olarak örgütsel zekâ. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 13-19.
- Bannister, F. (2001). Dismantling the silos: Extracting new value from IT investments in public administration. *Information Systems Journal*, 11, 65–84.
- Bay, M., & Kavurgacı, N. (2020). Örgütsel miyopizm ve örgütsel çatışmanın demografik değişkenler açısından değerlendirilmesi: Karaman OSB’de bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 13(73), 836-854.
- Bianca, A. (2020). What do silos mean in business culture?, <https://yourbusiness.azcentral.com/silos-mean-business-culture-3448.html>. (Erişim Tarihi: 21.02.2023)
- Brenner, M. R., Grech, M. L., Torabi, M., & Unmehopa, M. R. (2005). The open mobile alliance and trends in supporting the mobile services industry. *Bell Labs Technical Journal*, 10(1), 59-75.
- Briody, E. K., & Erickson, K. C. (2016). Success despite the silos: System-wide innovation and collaboration. In *Collaborative Ethnography in Business Environments*, 38-71.
- Bundred, S. (2006). Solutions to silos: Joining up knowledge. *Public Money and Management*, 26(2), 125-130.
- Celep, C., & Kaya, S. (2016). İlköğretim öğretmenlerinin örgütsel sessizlik ile ilgili görüşleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 233-246.
- Doğan, İ. F. (2022). Örgütlerde iş birliği ile değer yaratmada “silo liderlik tarzı”nın etkisi üzerine bir değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 1502-1512.
- Doğantan, E. (2018). Turizmde kırılma ile rezilyans kapasitesi ilişkisi: Farklı turizm işletmelerinde karşılaştırmalı bir analiz. Yayınlanmamış Doktora Tezi Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ensor, P. (1986). The functional silo syndrome. *AME Study Group on Functional Organization*, AME Target, 16.
- Güzel, Ş., & Sığırcı, H. (2021). Örgütsel körlük kavramının içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. 14. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri. 1031-1046.
- Güzeler, F. B., & Arkan, Z. (2022). Zekeriyâ Tâmir’in El-A’da’ adlı öyküsünün Türkçe çevirisinde deyiş kaydırmaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(4), 1241-1252.
- Kavurgacı, N. (2020). Örgütsel miyopizm ve örgütsel çatışmanın demografik değişkenler açısından değerlendirilmesi: Karaman OSB’de bir araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Kruse, K. (2013). What is leadership. *Forbes Magazine*, 1-3.

- Meler, S., & Korkmaz, A. Ç. (2022). Hemşirelikte yeni bir kavram ve var olan bir tehdit: Örgütsel körlük. Uluslararası Tıp ve Sağlık Bilimleri Çalışma Kongresi, Ankara, 13-14 Aralık.
- Mohapeloa, T. (2017). Effects of silo mentality on corporate ITC's business model. PICBE Proceedings of the 11th International Conference on Business Excellence, 1009-1019.
- Murphy, S. (2016). The optimistic workplace. New York: Amacom.
- Özbilger, H. İ. (2021). İç denetime yeni bir bakış: Üçlü hat modelinin değerlendirilmesi. Denetim, (22), 40-54.
- Özbozkurt, N. (2022). İş görenlerin duygusal zekâ düzeylerinin organizasyonlar üzerindeki etkisi. Uluslararası Akademi Dergisi, 1(1), 21-28.
- Özgül, B., & Mengi, B. T. (2018). İşletme körlüğü ve çözüm önerisi olarak güvenilir danışman "iç denetim". Muhasebe ve Denetime Bakış, 18(54), 125-138.
- Sabırlı, H. (2020). Sağlık çalışanlarında iş doyumunun işletme körlüğüne etkisi: Konya ili örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Scott, I. (2020). Governing by silos. In Oxford Research Encyclopedia of Politics.
- Serrat, O., & Serrat, O. (2017). Bridging organizational silos. Knowledge Solutions: Tools, Methods, and Approaches to Drive Organizational Performance, 711-716.
- Stewart, R. H. (2014). Organizational silos within NCAA division 1 athletic departments. Doctoral Dissertation, The University of North Carolina at Chapel Hill.
- Suresh, S., Egbu, C. O., & Kumar, B. (2006). Key issues for implementing knowledge capture initiatives in small and medium enterprises in the UK construction industry. University College London, 7-8.
- Vestergaard, B. (2014). Organizational prototypes that fosters relational coordination: Bridging -not busting- silos. Human Factors In Organizational Design and Management-XI Nordic Ergonomics Society Annual Conference, 46.
- Wimmer, B. (2015). Business espionage risk, threats, and countermeasures. Elsevier: USA.
- Yeşil, S., & Özbağış, A. (2022) Kurumsal körlüğün çalışanlar üzerindeki etkisi: Bir alan araştırması. Uluslararası İşletmecilik Kongresi Özel Sayısı, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(21),182-202.
- Yeşilkuş, F., Özbozkurt, O. B. & Korkmazıyrek, H. (2022). Psikolojik sermayenin işe angaje olma üzerindeki etkisinde pozitif ses çıkartma davranışının aracılık rolü. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (48), 185-202.
- Yeşilyurt, Ö. (2021). Do hybrid managers in academia experience business blindness?. The Journal of Academic Social Science, 119,126-133.

AFET YÖNETİMİNDE İLETİŞİM VE MEDYA ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREMLER

AN ASSESSMENT ON COMMUNICATION AND THE MEDIA IN DISASTER MANAGEMENT: EARTHQUAKE CENTERED IN KAHRAMANMARAŞ

Yavuz Bozkurt¹, Tahir Demir²

¹Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, yavuz.bozkurt@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3874-5644.

²Bilim Uzmanı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, td4363@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5196-9343.

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Afet, Afet Yönetimi, İletişim, Medya, Sosyal Medya

Jel Kodları:

D83, O54

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 27 Nisan 2023

Kabul Tarihi: 17 Mayıs 2023

ÖZET

Afetler tarih boyunca çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş ve büyük ekonomik zararların meydana gelmesine yol açmıştır. Bu durum günümüzde de devam etmektedir. Afetlere karşı korunmanın yollarını arayan insanlık, çeşitli tedbirler ve müdahale yöntemleri ile afetlerin ortaya çıkardığı zararları azaltmaya çalışmaktadır.

Tarihsel perspektifte meydana gelen afetlerde yaşanan tecrübeler afet yönetimi kavramını ortaya çıkarmıştır. Afet yönetimi, afet öncesi ve sonrası yapılan faaliyetlerin etkin ve koordineli olarak yürütülmesi süreci olarak tanımlanabilmektedir. Yürütülen bu faaliyetlerde gerek afet öncesi gerekse afet sonrası birbirinden bağımsız birçok birim görev yapmaktadır. Bu birimler arasında koordinasyon kurulması, ancak etkin bir iletişim sisteminin kurulması ile mümkün hale gelmektedir.

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte iletişim; radyo, televizyon, gazete gibi klasik medya araçlarından, taşınabilir cihazlarda kullanılabilen ve yeni medya başlığı altında incelenen sosyal medyaya doğru evrilmiştir. Günümüzde sosyal medya, kullanıcı sayısı ve süresi bağlamında bireylerin günlük yaşantılarının önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu nedenle afet yönetim sürecinde sosyal medyanın kullanılmasının önemli avantajlar ortaya çıkaracağı değerlendirilmektedir.

Yakın dönemde meydana gelen afetlerde iletişim sisteminin devre dışı kaldığı göz önüne alındığında özellikle afet sonrası müdahale aşamasında sosyal medyanın etkin bir araç olarak kullanılabileceği ifade edilmektedir. Sosyal medya aracılığıyla afet yönetiminde görevli birimler ile afetzedeler arasında kolay, hızlı ve etkili bir iletişim kurulabilmektedir.

ARTICLE INFO

Keywords

Disaster, Disaster Management, Communication, Media, Social Media

Jel Codes:

D83, O54

Article History:

Received: 27 Nisan 2023

Accepted: 17 Mayıs 2023

ABSTRACT

Disasters have caused the death of many people throughout history and caused great economic damage. This situation continues today. Looking for ways to protect against disasters, humanity tries to reduce the damages caused by disasters with various measures and intervention methods.

Experiences in disasters in the historical perspective have revealed the concept of disaster management. Disaster management can be defined as the process of carrying out the activities before and after the disaster in an effective and coordinated manner. In these activities, many independent units work both before and after the disaster. Establishment of coordination between these units will only be possible with the establishment of an effective communication system.

Communication with the development of technology; It has evolved from classical media tools such as radio, television, and newspaper to social media, which can be used in portable devices and examined under the title of new media. Today, social media has become an important part of the daily lives of individuals in the context of the number of users and the duration of use. For this reason, it is considered that the use of social media in the disaster management process will provide significant advantages.

Considering that communication systems have been disabled in recent disasters, it can be stated that social media can be used as an effective tool, especially in the post-disaster response phase. Through social media, an easy, fast and effective communication will be established between the units in charge of disaster management and the victims..

Atf vermek için / To cite: Bozkurt, Y. ve Demir, T. (2023). Afet yönetiminde iletişim ve medya üzerine bir değerlendirme: Kahramanmaraş merkezli depremler. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 21-32. DOI: 10.58627/dpuibf.1288685

Afetler günümüzde küresel ölçekte büyük çaplı can ve mal kayıplarına yol açmaktadır. Kendi içinde doğal, insan ve teknoloji kaynaklı olarak sınıflandırılan afetler, insanların önleme noktasında zayıf kaldığı olaylar arasında sayılmaktadır. Önlenmesi mümkün olmamakla birlikte alınacak tedbirler ve izlenecek politikalarla afetlerin etkilerinin azaltılması mümkün görünmektedir. Afetlerle ilgili yapılan planlamalar afet öncesi ve sonrası olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Afet öncesi yapılacak faaliyetler içerisinde afetlere hazırlıklı olma ve afet etkilerinin azaltılması gibi bazı faaliyetler sayılabilmektedir. Afet sonrası yapılan faaliyetler ise afet öncesine kıyasla daha dar bir zaman ve daha kaotik bir ortamda yapılan müdahale ve afet öncesine dönmek amacıyla yapılan inşai faaliyetleri kapsamaktadır. Afet sonrası özellikle can kurtarma alanında yapılan müdahale aşaması bu süreçlerden en güç olanıdır. Bu süreçte kurtarma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için var olan zaman oldukça kısıtlıdır. Özellikle büyük çaplı afetlerde, afetten etkilenen bölgenin genişliği ve insan sayısının fazlalığı gibi durumlar kısıtlı sayıda ekiplerle müdahalede bulunan görevlilerin işlerini güçleştirmektedir. Bu süreçte müdahalede bulunan ekiplerin başarıya ulaşabilmesi için doğru zamanda, doğru yerde, yeterli sayıda personel ve ekipmanla hazır olma gibi birtakım zorunlulukları bulunmaktadır. Bu da ancak etkin bir afet yönetim sistemi kurmakla mümkün olacaktır. Afet yönetiminde iletişim, sürecin başarıya ulaşması bağlamında önemli bir rol oynamaktadır. Kurulacak etkili bir iletişim sistemi sayesinde hangi noktada neye ihtiyaç olduğu afet yöneticilerine kolaylıkla ulaştırılabilecektir. Ayrıca artçı deprem gibi devam eden afet durumlarında vatandaşlara da hızla ulaşılarak iletişim kurulabilecektir. Bu çalışmada afet yönetim sürecinde iletişim ve medyanın önemi ele alınacaktır. Çalışma üç bölüme oluşacak, birinci bölümde kavramsal çerçevede afet, afet türleri ve afet yönetimi açıklanmaya çalışılacak, ikinci bölümde iletişim ve medya kavramlarının çerçevesi çizilecek, üçüncü bölümde ise afet yönetim sürecinde iletişim ve medyanın önemi ele alınacaktır.

1. AFET KAVRAMI VE AFET YÖNETİMİ

Afetler meydana geldikleri bölgede çok sayıda insanın yaşamını yitirmesine ve büyük ekonomik zararların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin 2004 yılında Hint Okyanusu'nda meydana gelen deprem sonrası oluşan tsunami on dört ülkede yıkıcı etki meydana getirmiş, sadece Endonezya'da yüz otuz binden fazla insan yaşamını yitirmiştir. Yine 2005 yılında Pakistan'da meydana gelen depremde on dokuz bini çocuk olmak üzere yüz binden fazla insan yaşamını yitirmiş, üç buçuk milyon insan evsiz kalmış, 2008 yılında Myanmar'da meydana gelen Nargis Kasırgası'nda yüz otuz sekiz bin kişi yaşamını yitirmiştir (Ortaç ve Kaplan, 2021).

Türkiye, afet konusunda riskli ülkeler arasında yer almaktadır. Coğrafi olarak bulunduğu bölge itibarıyla Türkiye, başta deprem olmak üzere çığ, sel, su taşkını ve toprak kayması gibi birçok afetin meydana gelmesi muhtemel ülkeler arasındadır. Yapılan bir çalışmada kaynak olarak gösterilen Küresel Risk Endeksi'ne göre Türkiye "yüksek risk grubu" içinde yer alan yüz doksan bir ülke arasında kırk beşinci sırada yer almaktadır. Aynı çalışmada kaynak olarak gösterilen 2018 INFORM Risk Endeksinde göre Türkiye insan ve doğal kaynaklı genel risk sıralamasında "yüksek", genel risk düzeyinin "tehlike ve maruz kalma" açısından "çok yüksek", "savunmasızlık" açısından "yüksek" ve "mücadele etme kapasitesi" açısından "düşük" düzeyde yer alan ülkeler arasında bulunmaktadır (Memiş ve Babaoğlu, 2020).

Afet kavramı, bireylerin yaşamlarının kesintiye uğramasına neden olan ve istenmeyen olaylar, yıkıcı etkilere yol açan tabiat olayları, toplumsal yaşamı sekteye uğratan veya değişimine sebep olan durumlar şeklinde tanımlanabilmektedir (Macit, 2019:7). Tanımından da anlaşılacağı üzere afetler, büyük ölçekli can ve mal kayıplarının yanında toplumsal yaşamda ciddi ölçüde krizlere yol açmaktadır. Diğer taraftan meydana gelen her olay, afet kavramı içinde değerlendirilmemektedir. Afet kavramının içinde değerlendirilen başta deprem olmak üzere yangın, sel ve kasırga gibi olaylar ancak, belli ölçüde bir büyüklüğün üstüne çıktıktan sonra afet olarak kabul edilebilmektedir. Afetler, tarihsel perspektifte yakın dönemde ortaya çıkmamıştır. Afet tarihinin dünya tarihi kadar eski olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte afetlerin ortaya çıkardığı etkinin zaman içinde değişim gösterdiği kabul edilmektedir. İnsanlık, afetlerle bir arada yaşamının çözüm yollarını aramış ve bulabildiği çözümlerle afetlerin etkilerinden korunmaya çalışmıştır. Günümüzde geçmiş uygarlıklarla ilgili yapılan araştırmalarda, afet etkilerinden korunmaya yönelik tedbirlerin kalıntılarına rastlanmaktadır. Teknoloji ve bilginin aktarımının hızlanmasıyla birlikte devletler, küresel ölçekte meydana gelen afetlerin ortaya çıkardığı etkiler konusunda bilgi sahibi olarak önlemler almaya başlamıştır. Bu durum aynı zamanda "Afet Yönetimi" kavramının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Afet yönetimi, meydana gelmesi muhtemel bir afet öncesi önleyici tedbirler almak, afet sonrası ortaya çıkan etkileri ortadan kaldırmak ve afet bölgesini afet öncesi duruma getirmek amacıyla yapılan bir dizi faaliyeti içinde barındırmaktadır.

1.1. Kavramsal Çerçeve Afet

Afet kavramı, beklenmeyen ve istenmeyen bir şekilde ortaya çıkan, bölgesel imkanlarla başa çıkmanın güç olduğu, toplumsal yaşamı tehdit eden, büyük ölçekli can ve mal kaybına neden olan olaylar olarak tanımlanmaktadır (Akyel, 2005). Bir başka tanıma göre afet, birden fazla birimin görev alması ihtiyacı ortaya çıkaran, bireyler için fiziksel ve sosyo-ekonomik zararlar meydana getiren, hayatın olağan akışı içindeki bireysel aktiviteleri sekteye uğratarak toplumsal yaşam üzerinde olumsuz etkilere yol açan deprem, yanardağ hareketi, sel gibi olaylar şeklinde tanımlanmaktadır (Erkal ve Değerliyurt, 2011). Türkiye'de afetlerle ilgili yasal mevzuatın altyapısını oluşturan 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun'un birinci maddesinde yer sarsıntısı veya kayması, sel, su taşkını, gibi afet isimleri zikredilirken afet kavramının tanımında "yapıların ve kamu tesislerinin toplumsal hayatın akışına etki edecek seviyede zarar görmesi" kriteri kabul edilmiştir (7269 Sayılı Kanun, m:1). Bu veriler ışığında afet kavramı, doğa ya da insan kaynaklı olarak ortaya çıkan, yapısal alanların zarar görmesine yol açan, bireylerin ve toplumların günlük yaşamlarında aksamalara neden olan, acil ve etkili müdahale ihtiyacı ortaya çıkaran olaylar olarak tanımlanabilmektedir.

1.1.1. Afet Türleri

Afetler günümüzde çeşitli ayrımlara tabi tutulmaktadır. Bu ayrımlar arasında en sık kullanılan ayırım, afetlerin kaynaklarına göre sınıflandırılmasıdır. Bu tasnife göre afetler; doğal afetler ve insan kaynaklı afetler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir diğer ayırım şekli afetin hızına ilişkindir. Bu ayrıma göre afetler yavaş gelişen afetler ve aniden gelişen afetler olarak sınıflandırılmaktadır (AFAD, 2023). Afetlerin farklı şekil ve usullerde sınıflandırılması mümkün olmakla birlikte çalışma kapsamında en sık kullanılan tasnif türü olarak kaynaklarına göre sınıflandırılmasının ele alınmasında yarar görülmektedir.

1.1.1.1. Doğal Afetler

Afetlerin kaynaklarına göre sınıflandırılmasında karşımıza çıkan ilk afet türü doğal afetlerdir. Doğal afetler, insan etkisinin minimum seviyede olduğu, doğanın geçirdiği çeşitli jeolojik, hidrolojik, meteorolojik veya biyolojik süreç ve olaylardan sonra kendiliğinden oluşan deprem, yanardağ, çığ, sel, kasırga ya da salgın hastalıklar gibi olaylar olarak tanımlanmaktadır (Haniççi, 2018:8). Macit'e göre (2019) doğal afetler meteorolojik, jeolojik ve biyolojik olarak üç ana başlık altında incelenmektedir. Bu noktada sel, kasırga, fırtına ve hortum gibi olaylar meteorolojik afetler arasında sayılırken; yer sarsıntısı veya kayması ile volkanik hareketler jeolojik afetler arasında; salgın hastalıklar, tarımsal kıtlık ve biyolojik terör gibi durumlar ise biyolojik afetler başlığı altında incelenmektedir. Küresel ölçekte en sık rastlanan afet türleri meteorolojik ve jeolojik afetler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu afetlerden jeolojik kaynaklı olanlarla ilgili alınacak tedbirler daha sınırlı iken meteorolojik afetlerle ilgili alınacak tedbirlerin etkili sonuç verme ihtimalinin daha yüksek olduğu değerlendirilmektedir (Macit, 2019:25). Ayrıca doğal afetler yavaş gelişen doğal afetler ve aniden gelişen doğal afetler olarak ikiye ayrılmaktadır. Şiddetli soğuklar, kıtlık dönemleri ve kuraklık yavaş gelişen doğal afetler olarak sınıflandırılırken deprem, çığ, su taşması, toprak kaymaları gibi olaylar ani gelişen afetler olarak sınıflandırılmaktadır (AFAD, 2023). Bu bağlamda doğal afetler, insan hareketlerinin dışında gerçekleşen, yerleşen

hareketleri başta olmak üzere doğanın geçirdiği süreçler sonrasında değişken sürelerde ortaya çıkan yıkıcı etkiye sahip olaylar olarak tanımlanabilmektedir.

1.1.1.2. İnsan Kaynaklı Afetler

Afetler yalnızca doğa kaynaklı olarak meydana gelmemektedir. İnsan aktiviteleri de afetlerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu afetler genellikle insan eliyle üretilmiş teknoloji kaynaklı araç veya tesislerde meydana gelen olaylar neticesinde çıkmakta ve doğaya ciddi derecede zararlar vermektedir.

İnsan kaynaklı afetler toplumun ihmal veya hatası nedeniyle ve istemli şekilde olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İstemli şekilde oluşan afetler genellikle nükleer veya konvansiyonel savaş, büyük çaplı nüfus hareketleri ve sabotajlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İhmal veya hata nedeniyle ortaya çıkan afetler ise üretimde ham madde olarak kimyasal ve biyolojik maddelerin, enerji üretiminde nükleer reaktörlerin kullanılması, akarsu yollarına barajlar kurulması gibi ticari amaçlarla yapılan faaliyetlerin işleyişinde meydana gelen kazalar olarak ortaya çıkmaktadır (Sancakdar, 2016:41). Bu afet türünün bilinen en büyük örneği 1986 yılında meydana gelen Çernobil faciasıdır. Bu facia Sovyetler Birliği'nde bulunan Çernobil Nükleer Santrali'nin dört numaralı reaktöründe meydana gelmiş, patlamada nükleer santralin bin ton ağırlığındaki çatısı havaya fırlayarak santralin üzerinde düşmüş, 26 Nisan'da başlayan yangın, ancak 15 gün sonra 9 Mayıs tarihinde söndürülebilmştir (Kılıç, 2017). Oldukça geniş bir bölgede binlerce insanı etkilediği bilinen nükleer kazadan sonra otuz kilometre çapında yaşayan yüz otuz beş bin insan tahliye edilmiş, reaktör binası dört yüz on bin metreküp çimento ve yedi bin ton çelik kullanarak gömülmüş, gıda maddeleri başka bölgelerden getirilmek zorunda kalmış, yaklaşık beş milyon üç yüz bin kişiye tiroid hormonu düzenleyici potasyum iyodür tabletleri dağıtılmak zorunda kalmıştır (Kara ve Günay, 2013).

1.2. Afet Yönetimi

Küresel ölçekte meydana gelen afetlerden dolayı her yıl binlerce insan yaşamını yitirmekte, milyarlarca dolarlık ekonomik zarar ortaya çıkmaktadır. Afetler aynı zamanda meydana geldikleri ülkenin yönetimi için bir sınav niteliğine bürünmektedir. Afetler meydana geldikleri bölge için yerel imkanlarla müdahale veya telafi edilmesi imkânsız durumlar ortaya çıkarmaktadır. Bu durum afetten etkilenen toplum tarafından afet etkilerinin devlet yönetimi tarafından giderilmesi şeklinde bir beklentiyi ortaya çıkarmaktadır. Afet yönetimi süreci olarak adlandırılan bu süreçte devlet idaresi tarafından; can ve mal kayıplarının önlenmesi, bu mümkün değilse kayıpların asgari seviyede kalması ve afet bölgesinin afet öncesindeki haline getirilmesi gibi amaçlarla birtakım faaliyetler yürütülmektedir. Kamu idareleri, Klasik Afet Yönetimi anlayışında afet meydana geldikten sonra yapılan bir dizi faaliyeti üstlenmiştir. Bu faaliyetler afet meydana geldikten sonra müdahale/kurtarma ve afet öncesi duruma geri dönmeye yönelik çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zamanla afetle mücadele eden birimler bu alanda uzmanlaşma ihtiyacı duymuş ve afetle mücadelenin etkin bir şekilde yapılmasının yollarını aramıştır. Bu arayış, afetlerle ilgili daha fazla araştırma yapılmasının yanında uluslararası alanda iş birliğinin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Günümüzde uluslararası alanda afetlerle ilgili iş birliği organizasyonları kurulmuş, ayrıca küresel ölçekte afetlerle ilgili verilerin tutulduğu veri kayıt sistemleri oluşturulmuştur.

1.2.1. Afet Yönetiminin Evreleri

Yönetim kavramı ortak bir amacın gerçekleştirilmesine yönelik olarak birlikte hareket etmek şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre yönetim kavramından söz edebilmek için iş birliği içinde hareket edilerek ortak bir amacın gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Şahin, 2019:7). Acil ve afet yönetimi ise acil durum ilan edildikten sonra başlayan ve acil durumdan etkilenen birey ve toplumların yaşamlarının olağan haline dönmesi amacıyla yapılan bir dizi faaliyet ve alınan kararlar süreci olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak afet yönetim sürecinin afet öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrıldığı kabul edilmektedir. Afet meydana gelmeden önce afet yönetimi kapsamında yapılan faaliyetler afete hazırlık ve zarar azaltma başlıkları altında incelenmektedir. Afet meydana geldikten sonra yapılan faaliyetler ise müdahale ve iyileştirme başlıkları altında ele alınmaktadır (Macit, 2019:27). Çalışma kapsamında bu afet yönetim aşamalarının ele alınmasında yarar görülmektedir.

1.2.1.1. Hazırlık

Hazırlık kavramı meydana gelmesi muhtemel bir olay veya durumla ilgili gerekli tedbirlerin alınması anlamında kullanılmaktadır. Afet yönetiminde hazırlık aşaması önleyici tedbirlerin alındığı dönemi ifade etmektedir. Bu aşamada olası bir afet durumunda yapılacak olan işlerin planlanması yapılmaktadır. Bu planlamalar, afet sonrasında yapılacak faaliyetlerin belirli bir düzen içinde yürütülmesini sağlamaktadır. Afet sonrası meydana gelecek can ve mal kayıplarının azaltılması, hazırlık aşamasında yapılan planlamaların etkin ve doğru bir şekilde yapılmasına bağlı olmaktadır (Macit, 2019:32). Bununla birlikte afetlerle ilgili alınacak önleyici tedbirler meydana gelen afet türüne göre değişkenlik gösterebilmektedir. Söz gelimi volkanik hareketlerle ilgili alınacak tedbirlerle meteorolojik olaylarla ilgili alınacak tedbirler aynı olmamaktadır. Her afet türü kendine özgü tedbirler alınmasını gerektirmektedir. Bu nedenle günümüzde depremlerle ilgili fay hatlarının haritalandırılması, imar faaliyetlerinin planlı olarak yapılması gibi çalışmalar yapılırken meteorolojik olaylarla ilgili erken uyarı sistemi kurulması

şeklinde çalışmalar yapılmaktadır. Anılan tüm bu çalışmalar, olası bir afet halinde afet etkilerinin asgari düzeye düşürülmesi, can ve mal kayıplarının önlenmesi gibi amaçlarla yapılmaktadır.

1.2.1.2. Zarar Azaltma

Zarar kavramı, Türk Dil Kurumu tarafından bir şeyin, bir olayın yol açtığı çıkar kaybı veya olumsuz, kötü sonuç şeklinde tanımlanmaktadır (sozluk.gov.tr, 2023). Afetler meydana geldikleri bölgelerde belli ölçülerde zararlar meydana getirmektedir. Afet yönetiminin zarar azaltma evresinde amaç, meydana gelmesi muhtemel zararı asgari seviyeye indirmektir. Zarar azaltma birey ve toplumların zararı önlemek amacıyla aldığı önlem, tedbir ve planlamalar olarak görülmektedir. Özellikle son yarım yüz yıldır yapılan planlamalar afet sonrasında afet öncesi zarar azaltma politikalarına doğru evrilmiştir. Günümüzde zarar azaltma politikaları risk yönetimi bağlamında ele alınmakta ve başarılı bir risk yönetim süreci ile afet etkilerinin azaltılması konusunda da başarılı olunacağı kabul edilmektedir (Macit, 2019:37).

1.2.1.3. Müdahale

Müdahale aşaması, afetin meydana gelmesinden başlayarak tüm yaralıların kurtarıldığı ve afetzedelerin temel ihtiyaçlarının giderildiği zamana kadarki süreci ifade etmektedir. Bu aşama, afet yönetiminin en kritik safhası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamadan önce yapılan hazırlık ve zarar azaltma safhalarında afet henüz meydana gelmemişken müdahale aşamasında afet meydana gelmiştir. Afetin meydana gelmiş olması aynı zamanda afet yönetimi bağlamında birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Her şeyden önce afet bölgesinde kurtarılmayı bekleyen insanlar bulunmaktadır ve bu insanların kurtarılmasında gecikmelerin yaşanması yahut kurtarma konusunda hatalı kararlar verilmesi can kaybının yükselmesine neden olacaktır. Macit'e göre (2019) müdahale safhasının en önemli kısmı afet meydana geldikten sonraki ilk yetmiş iki saattir. Çünkü insan metabolizması bu süreden fazla açlık ve susuzluğa dayanamamaktadır. Bu nedenle bu süre içinde maksimum sayıda afetzede ulaşmak hedeflenmelidir. (Macit, 2019:41) Müdahale aşamasında afetten etkilenen bölgede bulunan vatandaşlar kurtarılarak gerekli tedavileri yapıldıktan sonra güvenli alanlara nakledilmektedir. Bu aşamadan sonra bölgenin afet öncesi duruma geri getirilmesi için yeniden inşa çalışmaları başlamaktadır.

1.2.1.4. İyileştirme

İyileştirme aşaması afet yönetim sürecinin dördüncü ve son aşaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamada afet meydana gelmiş, afet öncesi yapılan hazırlık ve zarar azaltma uygulamalarının başarılı/başarısız sonuçları ortaya çıkmış ve afet sonrası müdahale aşaması sona ermiştir. Bu aşamalardan sonra artık bölgenin benzer afetlere karşı daha dirençli bir şekilde rehabilite edilmesi gerekmektedir. İyileştirme aşamasının özellikle ilk bir haftalık zaman diliminde eğitim faaliyetlerinin yeniden başlaması gerektiği dile getirilmektedir. Böylece öğrencilerin eğitim öğretime devam ettiğini gören afetzedelerin ruhsal durumunda düzelmelerin meydana geleceği ifade edilmektedir (Macit, 2019:47). İyileştirme aşamasında afet bölgesinde onarılması mümkün yapılar onarılmakta onarılması mümkün olmayan yapılar ile yıkılan yapılar ise afet riski göz önüne alınarak daha dayanıklı ve gerekiyorsa altyapısı güçlü farklı bir bölgede yeniden inşa edilmektedir.

2. İLETİŞİM VE MEDYA

İletişim kavramı Türk Dil Kurumu tarafından; “duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, telefon, telgraf, televizyon, radyo vb. araçlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi” şeklinde tanımlanmaktadır (sozluk.gov.tr, 2023). Geniş bir perspektifte gerçekleştirilen iletişim, yalnızca insanlar arasında değil farklı formatlarda diğer canlılar arasında da kurulmaktadır. Sosyal bir varlık olan insanlar arasında farklı biçim ve şekillerde iletişim süreçleri bulunmaktadır. Bu süreçlerde insanlar karşı tarafa bir bilgi aktarımında bulunmaktadır. Günümüzde iletişim konusunda başta Avrupa Komisyonu olmak üzere bakanlık veya başkanlık düzeyinde organizasyonların ve iletişim fakültelerinin kurulması, iletişim kavramının giderek değer kazanan bir kavram durumuna geldiğini göstermektedir. Medya ise kavramsal olarak iletişimin gerçekleştiği ortam veya iletişim araçları şeklinde tanımlanmaktadır (sozluk.gov.tr, 2023). Medya kavramı, tek taraflı iletişim özelliğine sahip klasik medya araçlarından etkileşim niteliğine sahip olan sosyal medya sürecine dönüşümle birlikte farklı bir boyut kazanmış, sosyal medyanın yaygınlaşması ile birlikte günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir.

2.1. İletişim Türleri

İletişim, gönderici ve alıcı konumundaki iki insan ya da insan grubu arasında gerçekleşen duygu, düşünce, davranış ve bilgi alışverişi olarak tanımlanmaktadır. (Üstün, 2005) İletişim kavramı kendi içinde birtakım özellikler barındırmaktadır. Genel olarak kaynak, ileti, kanal, bağlam ve dönüt gibi unsurlar içeren iletişim süreci kendi içinde sözlü iletişim, yazılı iletişim ve sözsüz iletişim başlıkları altında ele alınmaktadır.

2.1.1. Sözlü İletişim

Sözlü iletişim, iletişim sürecinde sözcüklerin kullanılmasına verilen isimdir. Sözlü iletişimde bireyler konuşarak karşı tarafla iletişim kurmaktadır. Bu süreçte insanlar doğal bir olgu olan konuşma yetisini kullanarak hedefe duygu ve düşüncelerini

aktarmaktadır. Konuşmayı tamamlayan ise ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun gelenek ve görenekleri, konuşan kişinin karakteri, yetenekleri ve eğitim seviyesi gibi durumlar konuşmaya zenginlik katmaktadır (Athloğlu, 1994). Sözlü iletişimin dil ile ve dil ötesi olmak üzere ikiye ayrıldığı kabul edilmektedir. Bireylerin sözcükleri kullanarak karşılıklı olarak konuşmaları dil ile iletişim olarak adlandırılırken dil ötesi iletişim, konuşma sırasında kullanılan sesin özellikleri ile ilgilidir. Buna göre konuşma sırasında kullanılan sesin tonu, hızı, hangi kelimelerin kullanıldığı gibi durumlar iletişimin dil ötesi özellikleri ile ilgilidir. Dil ötesi iletişimde bireylerin ne konuştuğu değil nasıl konuştuğu öne çıkmaktadır (Karadoğan Doruk, 2017).

2.1.2. Yazılı İletişim

İletişim yalnızca sözel olarak yapılmamakta bireyler, duygu ve düşüncelerini sözlü olarak ifade etmenin yanı sıra yazılı olarak ifade etme yolunu da tercih edebilmektedir. Yazılı iletişimin en büyük avantajı kalıcı nitelikte olmasıdır. Özellikle örgütsel yapılarda verilecek mesajın kalıcı olması isteniyorsa yazılı iletişim dili kullanılması gerekmektedir. Böylece devamlılık gerektiren mesajlar değişime uğramadan varlık gösterebilecektir. Yine örgütlerde hiyerarşik olarak verilen mesajların aslına kaybetmemesi için yazılı iletişim dili kullanılması tercih edilmektedir. Yazılı iletişimde belirlenmiş yazım kurallarına uymak, doğru kelimeler ve deyimleri seçmek iletişimin etkinliği için önem arz etmektedir.

2.1.3. Sözsüz İletişim

Sözsüz iletişim yazılı ve sözlü iletişim dışında beden hareketleri, jest ve mimikler gibi yerleşmiş hareket şekilleri ile yapılan iletişim şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iletişim şeklinde sözcükler kullanılmamakta bunun yerine el kol hareketleri ile selamlaşma ve tokalaşma gibi hareketlerle toplumda belli bir anlam yüklenmiş hareketler yapılmaktadır. Sözsüz iletişimde şekillere ve değerlere alıcı tarafından çözümlenecek çeşitli anlamlar yüklenmektedir. Örneğin geniş odalar ve büyük masalar yetkiyi temsil etmektedir. Yine kaşların çatılması, kolların kavuşturulması, iletişim kurulan kişinin kıyafeti, beden dili, yüz ifadesi gibi göstergeler karşıdaki kişiye birer mesaj niteliği taşımaktadır. Bu iletişim şeklinin en önemli özelliği kendiliğinden oluşması ve yapay olmamasıdır. Sözlü iletişim düşünceleri ifade ederken sözsüz iletişim duyguların ifade edilmesi amacıyla hizmet etmektedir. Genel olarak sözsüz iletişim; göz teması, yüz ifadesi, jestler, duruş, tavır ve davranışlar, yakınlık, giyim ve bakım, ses ve sözcük olmayan sesler olmak üzere dokuz başlık altında ele alınmaktadır (Karadoğan Doruk, 2017).

2.2. Medya Türleri

Medya kelimesi Latince’de ortam, araç gibi anlamlara gelen “medium” kelimesinin çoğul halinden türetilmiştir. Kavram “her çeşit bilginin bireylere veya topluluklara aktarılması yoluyla gerçekleşen bilgilendirme, eğitime vb. temel sorumluluklara sahip olan görsel ve işitsel araçlar bütünü” olarak tanımlanmaktadır. (Soydan ve Alpaslan, 2014) İnsanların iletişimi kullanma ihtiyacıyla birlikte ortaya çıktığı kabul edilen medyanın, insanlık tarihi ile yaşıt olduğu ileri sürülmektedir. Nitekim tarihin ilk dönemlerinde ateş ve dumanın iletişim amacıyla kullanılması, mağara duvarlarına resim çizilmesi gibi durumlar erken dönem medya kullanımına örnek olarak gösterilmektedir. Tarihsel perspektifte medya, sözlü iletişim ile başlamış, yazının icat edilmesi ile devam etmiş, matbaanın icadıyla birlikte ilerleme göstermiştir. Yirminci yüzyılda kitle iletişim aracı olarak kabul edilmeye başlanan medyanın günümüzde sosyal hayatın merkezinde olduğu görülmektedir. Özellikle gelişen teknoloji ile birlikte ortaya çıkan sosyal medyanın, günlük hayatın birçok alanında yönlendirici ve bilgilendirici özellikler taşıdığı kabul edilmektedir. Medya kavramı genel bir yapıyı ifade etmekle birlikte görsel medya, işitsel medya, basılı medya ile internet ve yeni medya başlıkları altında incelenmektedir (Akdeniz, 2011).

2.2.1. Görsel Medya

Medya kavramının alt başlıklarından olan görsel medya, ekran adı verilen düzlemde hareketli yayın yapan medya araçlarına verilen isimdir. Bu medya türünün bilinen en önemli örnekleri televizyon ve sinema olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca izleyiciye sadece kelime veya ses şeklinde değil hareketleri ve aynı zamanda iletişimde önemli yer tutan sözsüz iletişim araçlarını da gösteriyor olması bu medya araçlarının en önemli avantajları olarak görülmektedir. Bu medya türünün bir diğer önemli avantajı da izleyicide herhangi bir özellik aramıyor olmasıdır. Diğer medya türlerinden farklı olarak görsel medyanın her yaş ve eğitim seviyesine sahip bireylere hitap etmesi mümkün görülmektedir. Görsel medya istendiği takdirde günün yirmi dört saati yayın yapabilme niteliğine sahiptir. Bu özellik görsel medya araçları ile ulaşılabilecek hedef kitleyi büyütmektedir (Akdeniz, 2011).

2.2.2. İşitsel Medya

İşitsel medya, hedef kitleye ulaşmak için ses yayını yapabilme özelliğine sahip araçların kullanıldığı medya türüdür. Bu medya türünün hedef kitlesinde de görsel medyada olduğu gibi herhangi bir nitelik aranmamaktadır. İşitme duyusu sağlam olan her birey, işitsel medyanın hedef kitlesine dahil olabilmektedir. Bu medya türünde iletişimin sadece konuşma özelliğini kullanmak mümkün olmaktadır. Bu durum etkin iletişimin önünde bir engel olarak görülebilmektedir. Bununla birlikte işitsel medyanın

sadece kulağa hitap ediyor olması, araba kullanırken veya başka bir iş yaparken aynı zamanda işitsel medya araçlarını kullanmayı mümkün kılmaktadır. Bu medya türünün bilinen en önemli örneği radyodur (Akdeniz, 2011).

2.2.3. Basılı Medya

Medya türlerinden bir diğeri olan basılı medya, yazılı metin ve sabit görsel materyallerin kullanıldığı medya türüne verilen isimdir. Bu medya türünün en çok bilinen örnekleri günlük yayın yapan gazete ve farklı periyotlarda yayın yapan dergiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgilendirici ve haber verici içeriğe sahip basılı medyada haberler, köşe yazıları, yorum ve analiz gibi yazılı metinlere yer verilmektedir. Bu medya türünü takip edebilmek için okuma yazma bilmek gerekmektedir. Bu medya türünün en önemli avantajı okuyucu tarafından tekrar edilmeye uygun olmasıdır. Basılı medyada yer alan metinler okuyucu tarafından birden fazla okumaya imkân vermektedir. Bu durum görsel ve işitsel medya karşısında basılı medyayı öne çıkarmaktadır (Akdeniz, 2011).

2.2.4. İnternet ve Yeni Medya

İnternet kavramı genel olarak görsel, işitsel ve basılı medyanın bir arada bulunduğu medya ortamı olarak tanımlanmaktadır. Bu medya türünün bilgilendirme, eğlendirme ve araştırma yapma dışında bireyleri bir araya getirme gibi özellikleri de bulunmaktadır. Gerçekten de internet, sosyal medya aracılığıyla çok sayıda insanı bir araya getirerek topluluklar oluşturabilmekte ve iletişimi kurdurabilmektedir. Bu medyanın diğer medya türlerine göre en büyük avantajı aynı anda ve hızlı bir şekilde çok sayıda bireyle iletişim kurulabilmesidir (Akdeniz, 2011).

Sosyal medya, bireylere ilgi alanına giren konularda düşünce ve fikirlerini paylaşma ortamı sağlayan bir medya türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu medya türü diğer tüm medya türlerinden farklı olarak senkron biçimde ve iki yönlü olarak gerçekleşmektedir. Günümüzde oldukça yüksek bir kullanıcı sayısına ulaşan sosyal medya aracılığı ile bireyler kısa zaman dilimlerinde küresel ölçekte büyük kitlelere ulaşabilmekte ve daha önemlisi bu kitlelerin belli bir konu ile ilgili bilgi ve düşüncelerini öğrenebilmektedir. Bu durum bilginin serbest bir şekilde dolaşımını ortaya çıkarmakta ve zaman/mekân gibi sınırlamaları ortadan kaldırmaktadır (Şahinsoy, 2017).

3. AFET YÖNETİMİNDE İLETİŞİM VE MEDYA

Yönetim kavramının, aynı hedefi gerçekleştirmeye yönelik iş birliği içeren davranışlar bütünü olduğu dile getirilmektedir. Afet yönetiminde amaç, başta afetle mücadelede görevli kurumlar olmak üzere devletin ve hatta toplumun tüm imkânlarının, afetin etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla yöneltilmesidir. Afetlerin meydana gelmesinden sonra kaotik bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu kaotik durum, afet yöneticilerinin oldukça kısa sayılabilecek bir zaman diliminde doğru kararlar vermek zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Afet yöneticileri bu süreçte afet bölgesinin farklı noktaları ile yoğun bir şekilde iletişim kurmak durumunda kalmaktadır. Bu nedenle iletişim afet yönetiminin vazgeçilmez unsurları arasında sayılmaktadır. Medya kavramı iletişimin sağlandığı ortam, araç gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Özellikle internet teknolojisinin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan sosyal medya ile geleneksel medya araçlarından çok daha hızlı bir şekilde büyük kitlelere ulaşmak mümkün hale gelmiştir. Toplum, afet yöneticileri tarafından afet öncesi ve sonrasında yapılan çalışmalarla ilgili hızlı bir şekilde bilgilendirme ve yönlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacın yerine getirilmesi noktasında medya önemli bir rol oynamaktadır.

Afet sonrası oluşan kaotik durum genellikle kriz yönetimi başlığı altında ele alınmaktadır. Kriz kavramı örgütlerin hazırlıklı olmadıkları zamanlarda istenmeyen durumların beklenmedik bir şekilde ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır. Klasik medya araçları ile uzun bir zaman diliminde kısıtlı sayıda kişiye ulaşan kriz durumunun, günümüzde sosyal medya aracılığıyla kısa süre içinde çok sayıda insana ve geniş bir bölgeye yayıldığı dile getirilmektedir (Şahinsoy, 2017). Afetler hakkında özel bilgi kaynakları içeren kitle iletişim araçları, doğal afetlerde bireylerin bilgilerini düzenlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda medya, afet öncesinde vatandaşların bilgi ve bilinçlendirilmesinde; afet sonrasında ise resmi kurumların vatandaşla arasındaki iletişimini sağlama noktasında önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Koç, 2013).

3.1. Afet Yönetiminde İletişim

İletişim afet yönetiminde önem arz eden başlıklar arasında yer almaktadır. Afet yönetiminde iletişim; bilgiyi toplamak, kontrol etmek ve dağıtmak, iletişim kanallarını açık tutmak gibi amaçlarla yapılmaktadır. Afet sonrasında iletişimin sağlıklı olarak yapılabilmesi için planlama yapmak esastır. Yapılacak planlamada afetin meydana gelmesi halinde iletişimin nasıl kurulacağı ve olayın nasıl ele alınacağına açıkça ifade edilmesi gerektiği kabul edilmektedir (Yaman, 2020).

Meydana gelen afetler sonrasında, afet bölgesinde görev alan çok sayıda kurum bulunmaktadır. Bu kurumların birbiri ile etkin bir şekilde iletişim kurabilmesi için sağlıklı bir iletişim ağının kurulması gerekmektedir. Kurulacak bu ağ, yalnız afetle mücadelede görevli birimler arasında değil afet yöneticileri ile afetzedeler arasında da iletişim kurulmasını sağlayacaktır. 17

Ağustos depremi olarak bilinen afet sonrasında afet bölgesinde yaklaşık dört buçuk saat iletişimin tamamen kesilmiş olması, yine 2011 yılında Van ilinde meydana gelen deprem sonrası telefon iletişiminin tamamen kesilmesi sonucu sosyal medya üzerinden iletişim kurularak afetzedelere ulaşılmaya çalışılmış olması afet bölgesinde iletişim ağının kurulması konusunun önemini ortaya koymaktadır (Karahisar, 2016). 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş ilinde meydana gelen ve çok sayıda yerleşim yerinde büyük yıkımlara yol açan iki büyük deprem, afet bölgelerinde ortaya çıkan iletişim ihtiyacının seviyesini ortaya koymasından önemlidir. Bu depremlerde birçok bölgede kara ve hava yolu ulaşımları tahrip olmuş ve ulaşımda aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Bu durum afet bölgelerinde görevli birimlerin kısa fakat hayati önem arz eden zaman dilimlerinde sınırlı imkanlarla afete müdahale etme ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Depremlerden sonra iletişim operatörleri bölgedeki tüm mobil hatlara SMS ve internet tanımlaması yoluna gitmiş ve böylece iletişim kanallarının açık tutulması amaçlanmıştır.

Afet sonrası ortaya çıkan kaotik durumun karakteristik özelliklerinden biri de iletişim sorunlarının baş göstermesidir. Aslında iletişim yalnızca afet sonrasında değil afet yönetiminin her safhasında önemli etkilere sahiptir. Söz gelimi afet öncesi afet etkilerinin azaltılması safhasında iletişim, kamu idarelerinin vatandaşları afet konusunda bilgilendirmesi bağlamında kullanılmaktadır. Dinamik bir yapıya sahip olan iletişim, karşılıklı etkileşim ve iş birliği içinde bir yaklaşım sergilemektedir. 2013 yılında oluşturulan Türkiye Acil Müdahale Planı (TAMP) ile olası bir afet halinde kurumların afet öncesi ve sonrası rol ve sorumlulukları belirlenmiş, kurumlar arası ilişkilerin boyutu ele alınmış ve böylece kurumlar arası koordinasyonun sağlanması amaçlanmıştır. Genel olarak afet yönetiminde iletişimin rolü iki safhada ele alınmaktadır. Birinci safhada afet öncesi afet etkilerinin azaltılması amacıyla farkındalıkların artırılması için eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri yürütülmekte ikinci aşama olan afet sonrasında güvenlik ve korunmayla ilgili uyarılar ile ihtiyaçların karşılanmasına yönelik faaliyetler yürütülmektedir (Cömert Baechler, 2018).

Afetler meydana geldikleri bölgede bir kriz ortamı yaratmaktadır. Bu durum afet yöneticilerinin afeti, kriz yönetimi olarak ele almasına neden olmaktadır. Başarılı bir kriz yönetimi ise ancak başarılı bir iletişim süreci ile mümkün hale gelmektedir. Kriz iletişiminin önemini 1986 yılında meydana gelen Çernobil Nükleer Faciası'nda, hükümetin yeterli seviyede bilgilendirme yapmaması ile anlaşıldığı dile getirilmektedir (Genç, 2013). Kaynağı veya sebebi ne olursa olsun krizlerle başa çıkabilmek ancak müdahale sürecinde iletişim ve koordinasyonun sağlanması ile mümkün hale gelmektedir.

3.2. Afet Yönetiminde Medya

İnsanlık tarih boyunca çeşitli şekillerde iletişim kurma yolları tercih etmiştir. İlkel zamanlarda duvarlara resim çizilerek kurulan iletişim, yazının icat edilmesi ile yazılı olarak devam etmiş, teknolojinin ilerlemesi neticesinde yeni iletişim teknikleri ortaya çıkmıştır. Özellikle son dönemde internet ağı üzerinde yapılmaya başlanan ve sosyal medya adı verilen iletişim şeklinin yayılması ile birlikte iletişim çok daha hızlı bir şekilde ve geniş kitlelerle kurulmaya başlanmıştır. Günümüzde küresel ölçekte internet ve sosyal medya kullanım oranı gün geçtikçe artmaktadır. Bu artış yalnız kullanıcı sayısında değil kullanım süresinde de belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Yapılan bir çalışmaya göre Türkiye'de günlük internet kullanımının yedi saat on beş dakika ve sosyal medya kullanımının iki saat kırk altı dakika olduğu ortaya çıkmıştır (Demiröz, 2020).

Toplumsal ilişkilerde aracı rolü üstlenen kurumlardan biri de medyadır. Bireyler medya aracılığıyla oldukça kısa bir süre içinde geniş kitlelere ulaşma imkânı bulmaktadır. Bu noktada medyanın en önemli avantajlarından birinin zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın tüm dünyaya ulaşabilmek olduğu dile getirilmektedir (Koç Akgül, 2017).

Medya, afet meydana gelmeden önce toplumun afet riskleri ile ilgili bilinçlendirilmesi, afet etkilerinin azaltılması, afetlerle ilgili tedbirlerin alınması gibi konularda; afet meydana geldikten sonra ise toplumda oluşacak panik ortamının ortadan kaldırılması, vatandaşların kendilerini afet etkilerinden koruması noktasında yapılacak bilgilendirme faaliyetleri bağlamında önemli bir rol oynamaktadır. Bu noktada medya, sahip olduğu avantajlar sayesinde aynı anda toplumun geniş bir kesimine ulaşabilmekte ve yol gösterici niteliğe bürünebilmektedir (Soydan ve Alpaslan, 2014).

Sosyal medyanın afet yönetiminde kullanılmasının ilk örneğinin 2012 yılında meydana gelen Sandy Kasırgası olduğu ifade edilmektedir. Atlantik okyanusunda kaydedilmiş en büyük kasırga olma özelliği taşıyan bu kasırga, Karayipler'de ortaya çıkmış, Jamaika ve Küba'nın ardından ABD'ye ve Kanada'ya kadar uzanmıştır. Kasırga azımsanmayacak etkiler ortaya çıkarmıştır. 20-50 milyar dolar maddi zarara yol açtığı tahmin edilen kasırga nedeniyle ABD'nin 24 eyaletinde 110 ölüm, Haiti'de 52 ölüm, Küba'da 11 ölüm meydana gelmiş, ayrıca Jamaika'da evlerin yüzde 70'i elektriksiz kalmış, 200 bin kişi evsiz kalmıştır. Elektriğin kesildiği, ulaşım olanaklarının kısıtlandığı bu afette Amerikan Federal Afet Yönetim Ajansı'na göre, yirmi milyon tweet atılmış ve bu sayede afetzedelere ulaşılarak yardım çalışmaları koordine edilmiştir (Mavi, 2020).

3.3. 6 Şubat 2023 Tarihinde Meydana Gelen Kahramanmaraş Merkezli Depremler Özelinde İletişim ve Medya

Türkiye coğrafi konumu itibarıyla birden fazla fay hattının birleşim noktasında yer almaktadır. Günümüzde Türkiye sınırları içinde kalan bölgede Kuzey Anadolu Fay Hattı, Doğu Anadolu Fay Hattı ve Batı Anadolu Fay Hattı olmak üzere üç büyük fay hattı bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'yi deprem açısından riskli bir bölge haline getirmekte ve sıklıkla deprem meydana

gelmesine yol açmaktadır. Bu depremler meydana geldiği yerin fay hattına yakınlığına göre büyük ölçekli yıkımlara ve insan kayıplarına yol açmaktadır. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti topraklarının % 42'sinin birinci derece, % 24'ünün ikinci derece deprem bölgesi olduğu ifade edilmektedir (Özbilgin vd, 2023). 2020 yılı verilerine göre Türkiye'de meydana gelen deprem sayısı bir önceki yıla göre % 44'lük bir artışla 33.824 olarak gerçekleşmiştir (TRT, 2021). Yine Cumhuriyet döneminde en büyüğü 1939 yılında Erzincan ilinde meydana gelen 7.9 şiddetinde deprem olmak üzere yıkıcı etkiye sahip 6.0 ve üzeri şiddette yaklaşık 51 deprem meydana gelmiştir (BDTİM, 2023).

6 Şubat 2023 günü Türkiye'de iki büyük deprem meydana gelmiştir. Saat 04:17'de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve saat 13:24'de Kahramanmaraş Elbistan merkezli 7.6 şiddetindeki depremler; Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa illerinde yıkıma yol açmış ve yakın bölgelerde hissedilmiştir. Bu depremler kendilerinden önce meydana gelen depremlerden farklı olarak oldukça geniş bir bölgede meydana gelmiş ve Cumhuriyet tarihinin en yıkıcı depremleri olarak kayda geçmiştir (ŞEN, 2023). Bu çalışmanın yapıldığı dönemde açıklanan son verilere göre bu depremlerde 50.783 kişi hayatını kaybetmiştir (Internethaber, 2023). Depremlerden dolayı yıkılan binlerce yapının yanı sıra Strateji ve Bütçe Başkanlığı raporuna göre depremin Türkiye ekonomisi bağlamında ortaya çıkardığı zararın yaklaşık 103 milyar ABD doları ile Türkiye'nin 2023 yılı milli gelirinin yaklaşık yüzde dokuzuna tekabül edeceği öngörülmüştür (SBB, 2023:8).

Kahramanmaraş merkezli depremler yalnızca ortaya çıkardığı etki bakımından diğer depremlerden farklı değildir. Bu depremlerle birlikte sosyal medyanın afete yönelik her türlü konuda doğru ya da yanıltıcı haber yapma özelliğinin afet dönemleri içinde de söz konusu olabileceği ortaya çıkmıştır. Depremlerin ardından sosyal medya aktif ve yoğun bir şekilde iletişim aracı olarak kullanılmaya başlamıştır. Ancak, depremden etkilenen bölgenin büyüklüğü, afet bölgesindeki nüfusun yoğunluğu ve enerji iletim hatlarının zarar görmesi gibi gelişmeler afet bölgesinde iletişimin aksamasına ve hatta zaman zaman durmasına neden olmuş ve iletişimde ciddi sıkıntılar baş göstermiştir. Konuyla ilgili GSM operatörlerinden yapılan açıklamada afet bölgesinde bulunan 8.900 baz istasyonundan 2.451'inin devre dışı kaldığı ve bölgeye 190 mobil baz istasyonu ve enerji hatlarında oluşan hasardan dolayı 3.485 jeneratör sevk edildiği bildirilmiştir (Habertürk, 2023). Bu durum çalışma konusunun önemini ortaya çıkarması bağlamında önemli bir gösterge olarak görülmektedir. Afetlere müdahalede kritik süre olarak kabul edilen ilk 72 saatlik sürede iletişim faktörünün devre dışı kalması diğer tüm faktörler arasındaki bağlantının kopmasına yol açmakta ve çalışmaların koordineli bir şekilde yürütülmesine engel teşkil etmektedir. GSM operatörleri deprem sonrası afet bölgesi dâhilinde borcu ödenmediği için kapalı durumda olan ya da konuşma hakkı bulunmayan tüm abonelerin GSM hatlarını açık hale getirmiş ve bölgede bulunan tüm abonelere ücretsiz dakika ve internet tanımlaması yapmıştır (AA, 2023). Ancak, pratikte şebekeye erişimi olmayan veya erişimi olmasına rağmen sağlıklı bir iletişim sağlanamayan mobil hatların açık tutulmasının bir önemi kalmamış ve GSM operatörlerinin bu yöndeki girişimleri etkisini yitirmiştir. Bu gelişmelerin ardından 6 Nisan 2023 tarihinde "Olağanüstü Hal Kapsamında Elektronik Haberleşme Alanı İle Su Yapıları Denetim Hizmetlerine İlişkin 140 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" yayınlanmış ve bu kararname ile afet bölgesinde bulunan vatandaşlar ile işletmeciler bir takım ödemelerden muaf tutulmuş ayrıca haberleşme altyapısının hızlı bir şekilde kurulmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Resmi Gazete, 2023).

Kahramanmaraş merkezli depremlerde yeni bir gelişme olarak sosyal medyanın doğru ya da yanıltıcı haber yapma niteliği ile afet dönemlerinde bazen var olan bir sorunu çözmeye yönelik bazen de olmayan bir sorunu sorun gibi göstermeye yönelik kullanıldığı gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Deprem sonrası afet bölgesinde bulunan yakınları ile sosyal medya üzerinden iletişim kurmaya çalışan vatandaşlar ile afete müdahale eden birimlere ulaşmaya çalışan afetzedeler sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmıştır. Ancak, aynı dönemde sosyal medyada bazı bölgelerin demografik yapısının değiştiği, ülke sınırlarının tamamen açık hale geldiği, yardıma gelen ekiplerin bekletildiği veya kötü muamele ile karşı karşıya kaldığı, enkazlardan çıkan cenazelerin definine izin verilmediği, bazı yardım malzemelerine el konulduğu, nükleer santralin ve barajın patladığı gibi afete müdahale veya iletişim dışında amaçlar taşıyan çok sayıda manipülatif haber yayılmıştır (Star, 2023). Hatta depremin teknolojik imkânlar kullanılarak yapay bir şekilde harekete geçirildiğini ileri süren haberler yapılmıştır.

Afet döneminde medya ile ilgili bir araştırma şirketi tarafından yapılan araştırmada vatandaşların % 73'ünün deprem bölgesindeki durumu sosyal medya üzerinden takip ettiği ve en çok tercih edilen sosyal medya platformlarının sırasıyla Instagram (% 74), Twitter, Facebook ve Youtube olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca deprem bölgesine gönderilmek istenen yardımlarla ilgili çeşitli illegal yöntemler geliştirilmiş, AFAD ve diğer bazı yardım kuruluşlarının siteleri klonlanmıştır (Yeniakit, 2023). Yine sosyal medya üzerinden kendisini afetzede veyahut kolluk personeli olarak tanıtarak afete müdahale sürecini baltalamaya yönelik girişimler ortaya çıkmıştır (Milliyet, 2023). Nihayetinde Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından Kahramanmaraş merkezli depremlerle ilgili sosyal medyada provakatif paylaşımlar yapan 1.193 hesap yöneticisinin tespit edildiği, 746 kişi hakkında adli işlem başlatıldığı ve gözaltına alınan 185 kişiden 48'inin tutuklandığı açıklanmıştır (EGM, 2023).

Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihli depremler sosyal medyanın iletişim bağlamındaki olumlu etkisinin yanında bazı sakıncalarının da olabileceğinin anlaşılması bakımından önemli görülmektedir. Afet sonrasında bu sakıncaların etkisinin

ortadan kaldırılması amacıyla “bant daraltma” uygulamasına gidilmiştir (Milliyet, 2023). Bu uygulama her ne kadar normal dönemlerde antidemokratik bir uygulama olarak kabul görse de afet sonrası ortaya çıkan kaotik ortamda bir zorunluluk olarak ortaya çıkmış ve durum kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Sosyal medya aracılığıyla afet döneminde yakınlarına ulaşmaya çalışanlara yardımcı olunması, ihtiyaç duyulan yardımların tüm ülkeye duyurulması, sivil toplum örgütlerine olan ilginin artması gibi birçok olumlu gelişme yaşanmışken yine afet yönetiminde bazı yanıltıcı haberler ile sürecin zora sokulduğu gelişmeler de yaşanmıştır. Bu bağlamda afet bölgelerinde sosyal medya kullanımının afete müdahale amacı dışında, toplumu provoke eden paylaşımlar açısından yeniden gözden geçirilmesi ve buna uygun politikalar ortaya konulmasının gerekliliğinin anlaşıldığı ifade edilebilmektedir.

4. SONUÇ

Afet kavramı doğa ya da insan kaynaklı olarak ortaya çıkan, yıkıcı etkilere yol açan olaylar olarak tanımlanmaktadır. Dünya tarihi boyunca afetlerden dolayı çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve oldukça büyük ölçekli ekonomik zararlar meydana gelmiştir. Bu nedenle insanlık tarihi boyunca afetlerden korunmanın yolları aranmıştır. Bu durum günümüzde de devam etmektedir. Bu nedenle afetlerle ilgili edinilen tecrübelerin insanlığın hizmetine sunulması amacıyla ülke sınırlarını aşan uluslararası ölçekte çeşitli organizasyonlar kurulmuştur. Afet etkilerinin azaltılması amacıyla yapılan tüm bu çalışmalar, günümüzde afet yönetimi başlığı altında incelenmektedir.

Afet yönetimi henüz afet meydana gelmeden önce başlayarak afetin sonuçlarının ortadan kaldırılmasına kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır. Bu süreç genellikle afet öncesi hazırlık ve afet etkilerinin azaltılması, afet sonrası müdahale ve iyileştirme olarak dört aşamada ele alınmaktadır. Bu aşamaların her birinde birbirinden bağımsız çeşitli kurumlar görev yapmaktadır. Örneğin afet öncesi aşamalarda yapıların afetlere dayanıklı bir şekilde inşa edilmesinde yerel yönetimlerin ilgili birimleri görev alırken afet sonrası aşamalarda afetten etkilenen bireylerin kurtarıma ve tıbbi tedavi süreçlerinde genellikle kurtarma ekipleri ve sağlık personeli görev almaktadır.

Afet yönetim sürecinde farklı birimlerin görev alması, görev alan birimler arasında etkin bir iletişim ve koordinasyon kurulması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca yakın tarihte küresel ölçekte meydana gelen afetler incelendiğinde elektrik enerjisi üzerine kurulmuş olan iletişim sistemlerinin afet sonrası devreden çıktığı ve afet bölgesi ile iletişimin kesildiği görülmektedir. Bu durum afet yönetim sürecinde yeni iletişim sistemleri oluşturma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

İletişim, bireyler arasında duygu ve düşüncelerin paylaşımı olarak tanımlanmaktadır. Örgütlerde ise iletişim, örgütün üst kademeleri tarafından verilen yönetsel kararların örgütün her kademesinde bulunan mensubuna iletilmesi amacıyla yapılmaktadır. Afet yönetiminde iletişim eksikliği, afetlerle mücadele eden birimler tarafından yürütülen hizmetlerin verimsiz bir şekilde yürütülmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda etkin bir afet yönetim sisteminin kurulması için meydana gelen afetler sonrasında kesilen iletişim sistemleri yerine toplumun her mensubuna ulaşabilecek iletişim sistemleri kurulması gerektiği ifade edilebilmektedir.

Medya kavramı iletişimin gerçekleştiği bağlam ve araç gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Yazılı, işitsel ve görsel medya gibi tek yönlü medya araçlarından sonra teknolojinin gelişmesiyle birlikte internet ağı üzerinden iletişim kuran mobil medya araçları geliştirilmiştir. Bu araçlar başta bilgisayar ve cep telefonu olmak üzere taşınabilir bir şekilde internet ağının bulunduğu her noktada kullanılabilir. Bu durum, medya araçlarının afet durumlarında kullanılmasında ciddi bir avantaj sağlamaktadır.

Türkiye’de meydana gelen afetler sonrasında iletişim sistemlerinde aksaklıkların yaşandığını ifade etmek mümkündür. Bu konunun son örneği Kahramanmaraş merkezli depremlerdir. İletişim ve enerji sistemlerinde oluşan hasar, bu sistemler üzerinde çalışmak üzere tasarlanmış dijital cihazların devre dışı kalmasına yol açabilmekte ve diğer tüm teknolojik içerikli özellikleri de etkisiz kılabilir. Bu noktada yapılması gereken afetler sonrasında GSM operatörleri gibi teknolojik altyapıya ihtiyaç duyan ve kamusal hizmet sunmada vazgeçilmez olan unsurların zarar görmesi ihtimaline karşı hazırlıklı olunmasıdır. Bu bağlamda özellikle mobil baz istasyonlarının sayısının artırılması ya da gezici hizmet sunabilen teknolojilerin alternatif olarak devrede bulundurulması gibi önlemler göz ardı edilmemelidir.

6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş merkezli depremlerde sosyal medyanın kullanılması ciddi bir avantaj olarak ortaya çıkmış ve afete müdahale eden birimlere yardımcı bir rol üstlenmiştir. Diğer taraftan aynı afetlerle ilgili sosyal medya ciddi bir şekilde provoke edilmiş ve sürecin sekteye uğratılması ihtimali ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sosyal medyanın afetlere müdahale noktasında olumlu tarafları olduğu gibi olumsuz taraflarının olduğu da kabul edilmektedir. Bu noktada suistimal edilmeye açık bir yapıda olan sosyal medyanın, afetler sonrası dönemlerde manipülatif hareketlere karşı kontrol altında tutulmasına yönelik mekanizmaların geliştirilmesi gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir.

Deprem gibi afetlerin meydana gelmesinden sonra baz istasyonunun zarar görmesi neticesinde internet altyapısının kesilmesi halinde dahi mobil baz istasyonu kurularak sosyal medya aracılığıyla iletişimin devamlılığı sağlanabilmektedir. Anılan tüm bu veriler ışığında afet yönetim sürecinde etkin mücadele ve müdahalenin gerçekleştirilebilmesi için genelde medya ve özelde

sosyal medya araçlarının iletişim argümanı olarak kullanılmasının sürecin başarısına önemli katkılar sunabileceği değerlendirilmektedir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarların çalışmaya katkıları eşittir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA (REFERENCES)

- “Afet Türleri”, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri>, Erişim Tarihi: 25.04.2023.
- Akyel, Recai. (2005). “Türk Kamu Yönetiminde Afet Yönetimi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (14) ss.15-29.
- Akdeniz, Hediyeullah. “Medyayı Tanımak”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile Eğitim Programı, https://aile.gov.tr/media/92215/04_01_medyayi-tanimak.pdf, Erişim Tarihi: 05.01.2022.
- Anadolu Ajansı, “GSM operatörleri, depremde etkilenenler için seferber oldu”, <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/gsm-operatorleri-depremden-etkilenenler-icin-seferber-oldu/2807781#>, Erişim Tarihi: 27.04.2023.
- Atlıoğlu, Yurdanur. (1994). “Yazılı ve Sözlü İletişim”, Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, ss.247-257.
- Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>, Erişim Tarihi: 27.04.2023.
- Cömert Baecbler, Nazan, (2018). “Afet Risk ve Zarar Azaltmada İletişim Stratejisinin Rolü”, İkinci Uluslararası Doğal Afetler ve Afet Yönetimi Sempozyumu, ss.809-817.
- Demiröz, Kader. (2020). “Afet Kriz Yönetiminde Sosyal Medyanın İşlevselliği ve Zararları Üzerine Bir İnceleme”, Dirençlilik Dergisi 4 (2), ss.293-304.
- “Doğal Afetler”, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, <https://www.afad.gov.tr/afadem/dogal-afetler>, Erişim Tarihi: 25.04.2023.
- EGM, “20.03.2023 Tarihli Basın Açıklaması”, <https://www.egm.gov.tr/20032023-tarihli-basin-aciklamasi>, Erişim Tarihi: 27.04.2023.
- Erkal, Tefrik ve Değerliyurt, Mehmet. (2011). “Türkiye’de Afet Yönetimi”, Doğu Coğrafya Dergisi, 14/22, ss.147-164.
- Genç, Fatma Neval. (2013) “Kriz İletişimi: Marmara Depremi Örneği” Selçuk İletişim, 5 (3), ss.161-175.
- Habertürk, “10 ili yıkan depremde GSM operatörleri çöktü!”, <https://www.haberturk.com/operatorler-yine-sinifta-kaldi-3564007-teknoloji>. Erişim Tarihi: 27.04.2023.
- Hanılçı, Nurullah. (2018). Afetlerin Toplum Üzerindeki Etkileri, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Acil Yardım ve Afet Yönetimi Ders Kitabı.
- İnternethaber, “Kahramanmaraş merkezli depremlerde ölenlerin sayısı 50 bin 783’e yükseldi”, <https://www.internethaber.com/kahramanmaras-merkezli-depremlerde-olenlerin-sayisi-50-bin-783e-yukseldi-2297989h.htm>, Erişim Tarihi: 27.04.2023.
- Karadoğan Doruk, Sevimece. “İletişim Bilimi” <https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzeffontent/1920Guz/iletisimbilimi/index.html>, Erişim Tarihi: 02.01.2022.
- Karahisar, Tüba. (2016). “Olası Bir Depremde Koordinasyonun Sağlanması ve Sosyal Medyanın Rolü”, Beykoz Akademi Dergisi 4, ss.43-64.
- Kılıç, Nermin. (2017). “Çevre ve Dış Politika İlişkisi: Çernobil Kazası ve Türk Dış Politikasına Yansımaları” İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 151-179.
- Koç Akgül, Selma. (2017). “Olağanüstü Durumlar, İletişim ve Habercilik Yaklaşımları”, TRT Akademi Dergisi, 2 (3), ss.6-47.
- Koç, Hakan. (2013). “Türk Basınının Doğal Afetlere İlişkin Bakış Açısını Belirlemeye Yönelik Bir İnceleme” Zeitschrift für die Welt der Türken Dergisi, 5 (2), ss.121-137.
- Macit, İrfan. (2019). Modern Bütünleşik Afet Yönetimi, Adana, Gece Yayınları.
- Mavi, Esra Ebru. (2020). “Afet Kriz Yönetiminde Medya: 30 Ekim 2020 İzmir Depremi”, Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 10 (2), ss. 31-53.
- Memiş, Levent ve Babaoğlu, Cenay. (2020). “Acil Durum ve Afet Yönetiminde Süreç Yaklaşımı ve Teknoloji”, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (4), ss: 776-791
- Milliyet, “Depremzedelerle dalga geçen kadın tutuklandı”, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/depremedelerle-dalga-gecen-kadin-tutuklandi-6900518>, Erişim Tarihi:27.04.2023.
- Milliyet, “Gerekli bir durum vardı ki yapıldı”, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/gerekli-bir-durum-vardi-ki-yapildi-6928704>, Erişim Tarihi:27.04.2023.
- Ortaç, Gizem ve Yılmaz Kaplan, Derya. (2021). “Afet Yönetimi ve Kablosuz İletişim Sürekliliğine Genel Bakış”, Türk Doğa ve Fen Dergisi, ss.316-326.
- Özbilgin, Mustafa; Erbil, Cihat; Şimşek Demirbağ, Kübra; Demirbağ, Orkun ve Tanrıverdi, Veysi. “Afet Yönetiminde Sorumluluğun Yeniden İnşası: Deprem, Sosyal Dramalar, Sosyal Politikalar”, Sosyal Mucit Academic Review, 4 (1), (2023), ss. 71-112.
- Özcan Kara, Pelin ve Ceylan Günay, Emel. (2013). “Çernobil Kazası ve Etkileri”, Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, ss:32-36.
- Sancakdar, Oğuz. (2016). Bütünleşik Afet Yönetim: Afet Mevzuatı ve Afet Hukukuna Giriş, İzmir, İlkem Yayınları.
- Soydan, Ersoy ve Alpaslan, Nuray. (2014). “Medyanın Doğal Afetlerdeki İşlevi”, İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi, ss.53-64.

- Star, "Depremle ilgili yalan haberler virüsten hızlı yayıldı! Yalan makinelerinin manipülasyonları birer birer ortaya çıktı", <https://www.star.com.tr/foto-galeri/depremle-iligili-yalan-haberler-virusten-hizli-yayildi-yalan-makinelerinin-manipulasyonlari-birer-birer-ortaya-cikti-galeri-719258/>, Erişim Tarihi: 27.04.2023.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu", <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay->
- Şahin, Yusuf, (2019). Yönetim Bilimi ve Türk Kamu Yönetimi, Bursa, Ekin Yayınevi.
- Şahinsoy, Kübra. (2017). "Kriz Yönetimi Açısından Geleneksel ve Sosyal Medya" İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 9 (4), ss.1-19.
- Şen, Selçuk, "Kahramanmaraş Depremlerinin Ekonomiye Etkisi", Diploması ve Strateji Dergisi, 4 (2023), ss. 1-55.
- Üstün, Besti. (2010). "Çünkü İletişim Çokşeyi Değiştirir", Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi. 8 (2), ss. 88-94.
- Yaman, Fatih. (2020). "Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Penceresinden Afet ve Acil Durum Yönetiminde İletişim", Academic Perspective Procedia, 3 (2), ss.920-927.
- TRT, "Türkiye'de gerçekleşen büyük depremler", <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiyede-gerceklesen-buyuk-depremler-561205.html>, Erişim Tarihi:26.04.2023.
- Türk Dil Kurumu Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 26.04.2023.
- Yeniakit, "Türkiye'yi sarsan afetin sosyal medyaya etkisi", <https://www.yeniakit.com.tr/haber/turkiyeyi-sarsan-afetin-sosyal-medyaya-etkisi-1741575.html>, Erişim Tarihi: 27.04.2023.
- 140 Sayılı "Olağanüstü Hal Kapsamında Elektronik Haberleşme Alanı İle Su Yapıları Denetim Hizmetlerine İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", 06.04.2023 Tarih ve 32155 Sayılı Resmi Gazete.
- 7269 Sayılı "Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun", 25.05.1959 Tarih ve 10213 Sayılı Resmi Gazete.

TÜRKİYE'DE MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİNDEN YAPILAN EĞİTİM HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE EFFECT OF EDUCATION EXPENDITURES MADE FROM THE CENTRAL GOVERNMENT BUDGET ON ECONOMIC GROWTH IN TÜRKİYE

Fazlı Yıldız¹

¹Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, fazli.yildiz@balikesir.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1387-7883

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Kamu Eğitim Harcamaları,
Ekonomik Büyüme, ARDL Analizi

Jel Kodları:

H52, O47, C20

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 09 Mayıs 2023
Kabul Tarihi: 29 Mayıs 2023

ARTICLE INFO

Keywords

Public Education Expenditure,
Economic Growth, ARDL Analysis

Jel Codes:

H52, O47, C20

Article History:

Received: 09 May 2023
Accepted: 29 May 2023

ÖZET

Eğitim sektörüne yönelik yapılan kamu harcamaları bir ülkede sürdürülebilir kalkınma ve refahın sağlanması açısından önemsenmektedir. Beşerî sermayenin gelişmesi açısından önemli alanlardan biri olarak kabul edilen eğitim harcamalarının ülkelerin ekonomik performansları üzerindeki olumlu etkisi olduğu teorik ve ampirik literatürdeki çalışmalarda belirtilmektedir. Bu açıdan eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, iktisat literatüründe yoğun ilgi gören uygulamalı çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu çalışmada 2006Q1:2022Q4 dönemi için Türkiye ekonomisinde kamu kesiminin merkezi yönetim bütçesinden yaptığı eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ARDL yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonuçları Türkiye’de kamu eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, nedensellik testi sonuçları kamu eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Araştırmanın bulgularına göre ARDL analizi ve FMOLS/DOLS tahmin sonuçları ile nedensellik testi sonuçları uyumludur. Araştırma bulguları Türkiye’de kamu kesimi tarafından eğitim harcamalarına daha fazla kaynak ayrılmasının ekonomik büyümeye olumlu yönde katkıda bulunacağına işaret etmektedir.

ABSTRACT

Public expenditures made for the education sector are important in terms of ensuring sustainable development and welfare in a country. It is stated in the theoretical and empirical literature that education expenditures, which is considered as one of the important areas for the development of human capital, have a positive effect on the economic performance of countries. In this respect, the relationship between education expenditures and economic growth is among the applied studies that attract great attention in the economics literature. In this study, the relationship between the education expenditures of the public sector from the central government budget and economic growth in the Turkish economy for the period 2006Q1:2022Q4 was examined by ARDL method. The results of the analysis show that there is a positive relationship between public education expenditures and economic growth in Türkiye. In addition, the causality test results show that there is a bidirectional causality relationship between public education expenditures and economic growth. According to the findings of the research, the results of ARDL analysis and FMOLS/DOLS estimation with causality test results are compatible. Research findings indicate that the allocation of more resources to education expenditures by the public sector in Türkiye will contribute positively to economic growth.

Atf vermek için / To cite: Yıldız, F. (2023). Türkiye’de merkezi yönetim bütçesinden yapılan eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 33-40. DOI: 10.58627/dpuiibf.1294576

Eğitim hizmetine yönelik yapılan kamu harcamaları beşerî sermaye gelişimine katkı sağlayarak, bireysel üretkenliğin artması, refah düzeyinin yükselmesi ve verimlilik artışı ile rekabet gücünün artmasına katkı sağlamaktadır. Bu açıdan bir ülkede eğitim alanındaki gelişmeler ülkenin ekonomik gelişme süreçlerine katkı sağlayacaktır. Devletler eğitim hizmetinin bireysel ve toplumsal fayda yayma niteliklerini, pozitif dışsallık özelliklerini ve stratejik önemini düşünerek kamu harcaması planlamalarında öncelikli alanlardan biri olarak gözetmelidirler. Kamu kesimi tarafından eğitime yönelik kamusal kaynak kullanımının artırılması ya da farklı eğitim alanlarına yönelik kaynak kullanımının kapsamının genişletilmesinin ekonomik büyüme ve sosyo-ekonomik kalkınma süreçlerinde iyileştirici katkı sağladığı temel bir gerçekliktir. Bu açıdan eğitim faaliyetleri sadece piyasa koşullarında yürütülecek olan bir faaliyet olmayıp, bu alandaki harcamaların yüksek düzeyde bireysel ve toplumsal fayda yaratması yönüyle kamu kesimince yapılacak harcamaların yoğunlaşması gereken ana alanlardan biridir (Yalçın vd., 2023: 255-258).

Bu çalışmada, beşerî sermayenin en önemli bileşenlerinden biri olan eğitim alanına yönelik merkezi yönetim bütçesinden yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi 2006Q1:2022Q4 dönemi için Türkiye özelinde ARDL analizi ve nedensellik testi kullanılarak araştırılmıştır. Hükümetlerin kalkınma stratejilerinde eğitime nasıl yaklaşımları gerektiğine dair öneriler geliştirebilmek için özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma süreçlerinde eğitim faktörünün etki düzeyini belirlemek önemlidir. Araştırma bulgularının Türkiye’de eğitim alanına yönelik uygulanacak kamu harcama politikalarının sonuçlarının değerlendirilmesi sürecinde katkı sunması hedeflenmiştir. Çalışmanın giriş bölümü sonrasındaki bölümleri şu şekilde oluşturulmuştur. Birinci bölümde eğitim harcamaları ve ekonomik büyümeye ilişkin kavramsal çerçeve ile teorik yaklaşımlar ve Türkiye’de kamu eğitim harcamalarının boyutları değerlendirilmiştir. İkinci bölümde literatürde eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini araştıran ampirik literatür değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde veri seti, model, hipotez ve yöntem tanımlanarak, dördüncü bölümde ekonometrik analizler sonucunda ulaşılan bulgular sunulmuştur. Çalışma araştırma bulgularının tartışıldığı, bulgular çerçevesinde çıkarımların ve önerilerin sunulduğu sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

1.Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Bir ülkenin kalkınma sürecindeki performansı, eğitim sisteminin etkinliği ile yakından ilişkilidir. Etkin bir eğitim sistemi, sosyal, kültürel ve politik alanlardaki birçok olumlu katkısının yanı sıra rekabet gücünü artırmakta, nitelikli işgücü yetiştirerek ekonomik büyümeye ve ekonomik yönden verimlilik artışına katkıda bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerin en önemli avantajı, üretim süreçlerindeki hızlı değişimlere ayak uydurabilen, yüksek teknoloji üreten, iyi eğitilmiş ve nitelikli iş gücü kapasitesine sahip olmalarıdır. Eğitim düzeyindeki iyileşmeler hem işgücü verimliliğini hem de bilgi üretme kapasitesini artırarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Mercan ve Sezer, 2014: 929).

Kamu harcamalarından beşerî sermaye gelişimine ilişkin eğitim, sağlık gibi alanlarda bireye yönelik yapılan ve faydaları gelecek dönemlere de yansıyan harcamalar “yatırım carisi” veya “kalkınma carileri” olarak değerlendirilmektedir (Bulutoğlu, 1988: 219). Türk bütçe sisteminde 2021 yılından itibaren “performans esaslı program bütçe sistemi” yapısını içeren analitik bütçe sınıflandırma yaklaşımı kullanılmaya başlanmıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021: 12-13). Program bütçe yaklaşımını da içeren analitik bütçe sınıflandırması; kamu harcamalarının program bazında sınıflandırması ile fonksiyonel, ekonomik, finansman ve kurumsal sınıflandırmasından oluşmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021: 15). Fonksiyonel sınıflandırma, devlet faaliyetlerinin türünü ve niteliğini göstermek amacıyla yapılan, bu faaliyetlere yönelik harcamaların izlenmesine ve uluslararası karşılaştırmalara imkân sağlayan bir sınıflandırma türüdür (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021: 24). Türkiye’de merkezi yönetim bütçe sisteminde fonksiyonel sınıflandırma kategorisinde kamu harcamaları; “Genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler ve hizmetler, çevre koruma hizmetleri, iskân ve toplum refahı hizmetleri, sağlık hizmetleri, dinlenme, kültür ve din hizmetleri, eğitim hizmetleri ile sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri” ismiyle on ana fonksiyonu (I. Düzey faaliyetlerin) içermektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021: 231-236). Merkezi yönetim bütçe sisteminde fonksiyonel sınıflandırmanın I. Düzey sınıflandırmasında dokuzuncu başlıkta yer alan eğitim hizmetleri II. Düzeyde “Okul öncesi ve ilköğretim, ortaöğretim, ortaöğretim sonrası mesleki eğitim, yüksek öğretim ve eğitime yardımcı hizmetler” gibi eğitim harcamalarının alt bileşenleri olarak sınıflandırılmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021: 234-235).

Türkiye’de kamu kesimince yapılan eğitim harcamalarının etkinliğinin değerlendirilmesi açısından toplam eğitim harcamalarının gayrisafı yurt içi hasıla (GSYH) ve merkezi yönetim bütçesi toplam harcamaları içindeki payının değerlendirilmesi gerekir. 1999-2022 dönemine ilişkin Türkiye’de eğitim harcamaları toplamının (MEB, YÖK, YÖKAK ve Üniversitelere MY bütçesinden ayrılan kaynaklar toplamı) GSYH ve merkezi yönetim bütçesi toplam harcamaları içindeki payları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Toplam Eğitim Bütçesinin GSYH ve Merkezi Yönetim Bütçesindeki Payları (%)

Yıllar	Toplam Eğitim Bütçesinin (MEB ile YÖK+Yükseköğretim Kalite Kurulu, Üniversiteler) Merkezi Yönetim Bütçesindeki Payı	Toplam Eğitim Bütçesinin (MEB ile YÖK+Yükseköğretim Kalite Kurulu, Üniversiteler) GSYH Payı
1999	10,3	2,69
2000	9,39	2,64
2001	11,15	2,25
2002	10,15	2,84
2003	9,23	2,99
2004	10,79	2,91
2005	12,85	3,09
2006	12,81	2,96
2007	13,63	3,31
2008	13,58	3,18
2009	13,81	3,80
2010	13,10	3,42
2011	14,59	3,52
2012	14,79	3,66
2013	15,52	4,00
2014	16,70	4,16
2015	17,02	3,44
2016	17,52	3,83
2017	17,15	3,65
2018	15,77	3,49
2019	15,28	3,30
2020	14,75	3,32
2021	14,29	3,41
2022	14,09	3,13

Kaynak: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (2023). Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2021/22, s. 249.

Tablo 1'deki verilere göre Türkiye'de eğitim harcamaları toplamının (MEB, YÖK, YÖKAK ve Üniversitelere MY bütçesinden ayrılan kaynaklar toplamı) GSYH içindeki payı 1999-2014 döneminde sürekli bir artış göstererek %2,69 seviyesinden %4,16 düzeyine yükselmiştir. 2015 yılından itibaren toplam eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı %4 seviyesinin altına düşerek 2022 yılında %3,13 seviyesine gerilemiştir. Kamu kesimince eğitime ayrılan kaynakların yeterliliğinin değerlendirilmesi açısından merkezi yönetim bütçesinden eğitime ayrılan kaynaklardaki değişimin incelenmesi gerekir. Eğitim harcamaları toplamının (MEB, YÖK, YÖKAK ve Üniversitelere MY bütçesinden ayrılan kaynaklar toplamı) merkezi yönetim bütçesi toplam harcamaları içindeki payı 1999-2017 döneminde sürekli bir artış göstererek %10,3 seviyesinden %17,15 düzeyine yükselmiştir. 2018 yılından itibaren toplam eğitim harcamalarının merkezi yönetim bütçesindeki payı gerileyerek %15,77 seviyesinden %14,09 seviyelerine düşüş göstermiştir. OECD ülkelerinde 2019 yılında toplam kamu eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı ortalaması %4,4, aynı oran EU22 ülkelerinde %4,2'dir. OECD ülkelerinde 2019 yılında eğitime ayrılan kamu harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı ortalaması ise %10,6, aynı oran EU22 ülkelerinde %9,6'dır (OECD, 2022: 290).

2. SEÇİLMİŞ AMPİRİK LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Neo-klasik yaklaşımda ekonomik büyüme, modelde yer alan beşerî sermaye faktörü ile ifade edilmekte ve ülkeler arasındaki gelir farklılıkları ve yakınsama sürecinde beşerî sermayenin rolüne ışık tutulmaktadır (Gümüş, 2005:100). Beşerî sermaye ve ekonomik büyüme ilişkilerinin incelendiği içsel büyüme teorilerine ilişkin bazı çalışmalarda "Lucas (1988), Romer (1990) ve Mankiw ve ark. (1992)" eğitime yönelik yapılan harcamaların uzun dönemde beşerî sermaye birikimini destekleyerek ekonomik büyümeye katkı sağladığı ifade edilmektedir (Kızılkaya ve Koçak, 2014: 22). Bu konuya ilişkin oluşan literatür, eğitime yönelik kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analizine özel bir önem vermiştir ve ampirik çalışmaların sonuçları oluşturulan modellerde ülkelere, dönemlere veya ekonomik-kurumsal koşullara bağlı olarak farklı sonuçlar üretmektedir. Eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği ampirik çalışmalarda yazarların ulaştığı iki farklı sonuç vardır. Araştırmacılar bir yandan kamu eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu vurgularken, diğer yandan bazı araştırma sonuçları kamu eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini veya hiçbir ilişkinin olmadığını göstermiştir.

İlk olarak; eğitimin ülke ekonomik büyümesine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu gösteren sonuçlar içsel büyüme teorisinden hareketle analiz edilmiş, nüfusun eğitim düzeyinin artmasının verimlilik artışı sağlayarak ülke GSYH'sında artışa neden olduğunu vurgulamıştır. Bu çalışmalardan; Barro (1991), eğitim-ekonomik büyüme literatüründeki pilot çalışmasında 98 ülkede 1960-1985 dönemi için eğitim ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir pozitif ilişkinin varlığını ve daha yüksek beşerî sermayeye sahip ülkelerin aynı zamanda daha düşük doğurganlık oranlarına ve daha yüksek fiziki yatırım/GSYH oranlarına sahip olduklarını ifade etmiştir. Blankenau ve ark. (2007), 23 gelişmiş ülkede 1960-2000 döneminde kamu eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi pozitif belirlemişlerdir. Kızılkaya ve Koçak (2014), 11 OECD ülkesinde

1990-2009 döneminde kamu eğitim harcamalarının ekonomik büyüme pozitif yönde etkide bulunduğunu tespit etmişlerdir. Durmuş (2017), 1999-2013 dönemi için beş ülkeyi kapsayan çalışmada eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ve İran için pozitif tespit etmiştir. Gümüş (2005), Türkiye’de 1960-2002 döneminde beşerî sermaye, fiziki sermaye ve ekonomik büyüme arasında etkileşimin olduğunu, beşerî sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin neoklasik büyüme modellerini destekler nitelikte olduğunu tespit etmiştir. Mercan ve Sezer (2014), 1970-2012 dönemi için Türkiye ekonomisinde eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bularak, Türkiye’de eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Zoran (2015), Avrupa Birliği ve BRICS ülkelerinde eğitime yapılan kamu harcamaları ile GSYH değeri arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirlemiştir. İğdeli (2019), 1990-2016 döneminde Türkiye’de eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyi uzun dönemde pozitif etkilediğini belirtmektedir. Pata (2020), 1960-2018 döneminde Türkiye’de eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Mukhtarov ve ark. (2020), Azerbaycan’da eğitim ve sabit sermaye oluşumuna yönelik kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin olumlu yönde olduğunu belirtmişlerdir. Fendoğlu ve Canpolat Gökçe (2021), Türkiye için 2006Q1-2021Q1 dönemini kapsayan çalışmalarında eğitim ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir korelasyon ilişkisi bulmuşlardır. Demirgil ve Sonkur (2022), Türkiye’de 1990-2020 döneminde kamu eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki tespit ederek, kamu eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Chadra (2011), Hindistan’da 1951-2009 döneminde kamu eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasında doğrusal ve doğrusal olmayan nedensellik analizleri sonucunda çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu belirlemiştir. Emeru (2023), araştırmasına göre Etiyopya’da 1980-2018 döneminde hem uzun hem de kısa dönemde ekonomik büyüme hükümetin eğitime yaptığı harcamalardan olumlu etkilenmektedir.

İkinci olarak eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin olduğunu veya hiçbir ilişkinin olmadığını belirleyen çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalardan; Durmuş (2017), 1999-2013 dönemi için beş ülkeyi kapsayan çalışmada eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Güney Kıbrıs için negatif, Azerbaycan ve Ermenistan için anlamlı bir ilişki olmadığını sonucuna ulaşılmıştır. Altun ve ark. (2018), Türkiye’de 1999-2017 döneminde eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada eğitim harcamalarının ekonomik büyümeye negatif yönde etkisi olduğunu belirlemiştir. Villela ve Paredes (2022), Honduras’ta 1990-2020 döneminde eğitim için yapılan kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Nutâ ve ark. (2023), Doğu Avrupa’nın 11 eski komünist devletinde 1990-2020 dönemi için eğitime yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz ettikleri çalışmada farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Beş ülke için ilişki olmadığını, altı ülke için uzun vadede bir ilişkinin olduğunu, kısa vadede dört ülke için ilişki pozitif ve iki ülke için negatif yönde bir ilişkiyi belirlemiştir. Maitra ve Mukhopadhyay (2012), Asya ve Pasifik’teki 12 ülkede eğitim ve sağlık harcamalarının GSYH üzerindeki nedensel etkisini araştırdıkları çalışmada; eğitim harcamalarının Bangladeş, Fiji, Kiribati, Maldivler, Nepal, Singapur, Sri Lanka, Tonga ve Vanuatu’da GSYH’yı olumlu yönde etkilediğini, Filipinler’de eğitime yapılan harcamaların GSYH’ye olumsuz etkisi olurken Malezya ve Kore Cumhuriyetinde eğitim harcamaları GSYH üzerinde kayda değer bir etki göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Rathanasiri (2020), 1974-2018 döneminde Sri Lanka’da yüksek öğretime yönelik kamu eğitim harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini pozitif yönde olduğu sonucuna ulaşmışken, eğitime yönelik genel kamu harcamalarının etkisini negatif yönde belirlemiştir.

3. VERİ, MODEL, HİPOTEZ VE YÖNTEM

Bu çalışma, kamu eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Türkiye’nin 2006Q1:2022Q4 dönemini kapsayan çeyrek dönemlik verilerini kullanarak inceleyecek olup, çalışmada analiz edilecek olan model denklem 1’de sunulmaktadır:

$$\ln GSYH = \beta_0 + \beta_1 \ln EH + \varepsilon_i \quad (1)$$

Denklem (1)’de, ekonomik büyümeyi temsil eden gayri safi yurtiçi hasıla değişkeni ($\ln GSYH$) bağımlı değişken, kamu eğitim harcamalarını temsil eden merkezi yönetim bütçesi eğitim harcamaları ($\ln EH$) bağımsız değişkeni temsil etmektedir.

Araştırmanın temel hipotezi; “ H_1 : Kamu eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında doğrusal (pozitif) bir ilişki vardır.” olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	$\ln GSYH$	$\ln EH$
Ortalama	8.752059	7.278088
Medyan	8.695000	7.275000
Maksimum	9.680000	8.110000
Minimum	8.210000	6.610000
Standart Sapma	0.346357	0.335062
Çarpıklık	0.686421	0.190861
Basıklık	2.939283	2.376588
Gözlem	68	68

Çalışmanın veri seti olarak 5018 sayılı KMYKK¹ yürürlüğe girdiği dönem sonrası dikkate alınarak başlangıç dönemi 2006 yılı ve verilerin en yakın dönemi kapsamı açısından bitiş yılı 2022 yılı olarak seçilmiştir. Seriler çeyrek dönemlik (üçer aylık) olduğundan mevsimsellikten arındırma işlemi “*Tramo-Seat Yöntemi*” ile yapılmıştır. Denklem (1)’de ifade edilen tüm serilerin logaritması (*ln*) alınmıştır. gayri safi yurtiçi hasıla (*ln* GSYH) değişkenine ilişkin veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası elektronik veri dağıtım sisteminden (EVDS)², merkezi yönetim bütçesinden yapılan eğitim harcamaları (*ln* EH) değişkenine ilişkin veriler ise Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü³ genel yönetim mali istatistiklerinden elde edilmiştir.

Çalışmanın ampirik analizi beş aşamadan oluşmaktadır. İlk adımda ADF (*Augmented Dickey Fuller*) ve PP (*Phillips Perron*) birim kök testleri kullanılarak serilerin durağanlık özellikleri test edilecek, ardından seriler arasındaki eşbütünlük ilişkisi ARDL (*Auto Regressive Distributed Lag Models*) yöntemi ile araştırılacaktır. Seriler arasında eşbütünlük ilişkisi varsa tanımsal testler ile uzun ve kısa dönemli ARDL tahminleri sunulacaktır. Dördüncü aşamada ayrıca uzun dönem katsayıları FMOLS (*Tamamen değiştirilmiş en küçük kareler*) ve DOLS (*Dinamik en küçük kareler*) tahminleri ile belirlenecektir. Son olarak, Türkiye ekonomisi için 2006Q1:2022Q4 dönemine ilişkin merkezi yönetim bütçesinden yapılan eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki “*Granger nedensellik testi*” ile incelenmiştir.

4. AMPİRİK SONUÇLAR

Tablo 3: Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	I (0)		I (1)	
	ADF Test İst.	PP Test İst.	ADF Test İst.	PP Test İst.
<i>ln</i> GSYH	1.040585 (0.9203)	3.838093 (0.9999)	-25.73236 (0.0000)	-6.978294 (0.0000)
<i>ln</i> EH	-9.126248 (0.0000)	-5.656215 (0.0001)	-14.845912 (0.0000)	-17.65191 (0.0000)
Kd.%1	-2.602185	-2.599934	-2.602185	-2.600471
Kd.%5	-1.946072	-1.945745	-1.946072	-1.945823
Kd.%10	-1.613448	-1.613633	-1.613448	-1.613589

Değişkenlerin ADF ve PP birim kök testi sonuçlarında merkezi yönetim bütçesinden yapılan kamu eğitim harcamaları (EH) değişkeninin düzeyde durağan olduğu ve gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) serisinin ise birinci farkı alındıktan sonra durağan hale geldiği tespit edilmiştir. Bu bulguya göre farklı durağanlık seviyelerine sahip serilerde eşbütünlük analizlerinde ARDL modelinin tercih edilmesi uygundur. ARDL yöntemi, bağımlı değişkenin I(1) olduğu varsayımı altında bağımsız değişkenlerin I(0) veya I(1) olmasına izin verdiği için araştırmacılara esneklik sağlamaktadır. ARDL yöntemi ile seriler arasında eşbütünlük ilişkisi olup olmadığını belirlemek için Pesaran ve ark. (2001) F-sınır testi ve t-sınır testi uygulanmalıdır. Pesaran ve ark. (2001), eşbütünlük ilişkisini belirlemek için bir F-testi istatistiği hesaplamıştır. F-sınır testi olarak bilinen bu yaklaşıma göre hesaplanan test istatistiğinin değeri, alt sınır kritik değeri I(0) ve I(1) üst sınır kritik değerlerinden büyükse “*H₀: Değişkenler arasında herhangi bir eşbütünlük ilişkisi yoktur*” hipotezi reddedilerek eşbütünlük ilişkisi olduğuna karar verilecektir (Serin ve Demir, 2023: 162-163).

Tablo 4: ARDL Sınır Testi Sonuçları

Model: $ln\ GSYH = \beta_0 + \beta_1 ln\ EH + \varepsilon_i$		
F İstatistiği	7,928038 (0.0000)	
Model	ARDL (4, 4)	
Anlamlılık Düzeyi	Kritik Değer	
	Alt Sınır	Üst Sınır
%1	4,94	5,58
%2,5	4,18	4,79
%5	3,62	4,16
%10	3,02	3,54

Tablo 4’te %1 anlamlılık düzeyinde hesaplanmış olan F istatistik değeri (7,928038), üst sınır (5,58) değerinin üzerinde

¹ “5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu”

² Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2023). *Elektronik Veri Dağıtım Sistemi* [Veri Seti]. <https://evds2.tcmb.gov.tr/>.

³ HMB Muhasebat Genel Müdürlüğü (2023). *Genel Yönetim Mali İstatistikleri, Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri* [Veri Seti]. <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>.

olduğundan " H_0 : Değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisi yoktur" hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Bu sonuca göre modelde kullanılan değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisi geçerlidir ve seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. ARDL uzun dönem tahminleri ve tanısal (Diagnostik) testler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: ARDL (4, 4) Modeli Uzun Dönem Katsayıları ve Tanısal Test Sonuçları

Bağımlı Değişken: $\ln$ GSYH				
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği (Olasılık)	Tanısal Testler	
$\ln$ EH	0.824693***	17.436785 (0.0000)	LM=1.591640 (0.1800)***	Ramsey=0.2968 (0.7891)***
C	2.657972***	7.982214 (0.0000)	BPG=0.830432 (0.5913)***	JB=0.934170 (0.721034)***
			Cusum (CusumQ) = S(S)	F-istatistiği=1170.52 (0.0000)***

Not: ***, ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Tanısal testlerde olasılık değerleri parantez içindedir ve S kararlılığı gösterir.

Tablo 5'te belirtilen ARDL (4, 4) modelinin uzun dönem tahmin sonuçları, EH değişkeni için %1 anlamlılık düzeyinde pozitifdir. EH değişkeni ile GSYH bağımlı değişkeni arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlüdür. Merkezi yönetim eğitim harcamalarındaki (EH) meydana gelecek %1'lik değişim ekonomik büyüme (GSYH) üzerinde %0,82'lik pozitif yönlü bir değişime neden olmaktadır. Bu sonuçlar, Türkiye'de uzun dönemde kamu kesimi tarafından merkezi yönetim bütçesinden yapılan eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca tanısal test sonuçları, modelde otokorelasyon bulunmadığını, hata terimlerinin normal dağılımlı olduğunu, modelin tümünün istatistiksel olarak anlamlı olduğunu, Cusum ve CusumQ test sonuçları %5 anlamlılık düzeyinde kararlı katsayıları göstermektedir. Tablo 5'teki tanısal testlerin sonuçlarına göre, model kararlı ve uygundur. Uzun dönem tahmin sonuçları incelendiğinde, merkezi yönetim bütçesinden yapılan eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 6: ARDL (4, 4) Modeli Kısa Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: $\Delta \ln$ GSYH		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği (Olasılık)
$\Delta (\ln \text{ GSYH}(-1))$	-0.581978***	-3.375030 (0.0014)
$\Delta \ln$ EH	0.376111***	3.230677 (0.0021)
ECT_{t-1}	-0.378045***	4.966388 (0.0000)

Not: *** %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 6'da uzun dönem tahmin sonuçlarında olduğu gibi merkezi yönetim bütçesinden yapılan eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kısa dönemde de pozitif bir işarete sahiptir. Son olarak, hata düzeltme katsayısı (ECT_{t-1}) negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu katsayının -0,378 ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı olması kısa dönem şoklarının etkisiyle oluşacak dengeden sapmaların sonraki dönemde %38'inin düzeltilebileceğini göstermektedir. Sağlamlığı kontrol etmek için, Stock-Watson'ın (1993) "Dinamik en küçük kareler (DOLS)" ve Phillips-Hansen'in (1990) "Tamamen değiştirilmiş en küçük kareler (FMOLS)" yöntemleri (Serin ve Demir, 2023: 164) kullanılarak yeniden yapılan tahmin sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: FMOLS ve DOLS Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: $\ln$ GSYH					
Değişkenler	Katsayı	FMOLS		DOLS	
		t istatistiği (Olasılık)	Katsayı	t istatistiği (Olasılık)	
$\ln$ EH	1.027692***	28.50017 (0.0000)	1.000248***	29.98601 (0.0000)	
C	1.258347***	4.783459 (0.0000)	1.444012***	29.98601 (0.0000)	

Not: *** %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 7'de sunulan FMOLS ve DOLS tahminlerinin sonuçları, ARDL yönteminin kısa ve uzun dönem sonuçlarını desteklemektedir. FMOLS yöntemi bulguları; merkezi yönetim bütçesinden yapılan eğitim harcamalarında meydana gelen %1'lik bir artışın ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde %1,027 düzeyinde artışa neden olurken; DOLS yöntemi tahmin sonuçları da benzer şekilde merkezi yönetim bütçesinden yapılan eğitim harcamalarında meydana gelen %1'lik bir artışın ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde %1,00 düzeyinde artış meydana getirdiğini göstermiştir.

Tablo 8: Granger Nedensellik (Pairwise) Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Gecikme	Gözlem Sayısı	F-Değeri	P- Değeri
$\ln$ EH $\rightarrow$ $\ln$ GSYH	2	66	10.2204	0.0001***
$\ln$ GSYH $\rightarrow$ $\ln$ EH	2	66	35.6860	0.0000***

Not: *** %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Yukarıda Tablo 8'de Türkiye ekonomisi için 2006Q1:2022Q4 dönemine ilişkin kamu eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme

arasındaki nedensellik testi sonuçları verilmiştir. Nedensellik testi sonuçları merkezi yönetim bütçesinden yapılan eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğuna işaret etmektedir.

5. Sonuç

Ekonomik büyüme modellerinden içsel büyüme modellerinde eğitim beşerî sermayenin gelişmesine katkı sunan ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Kamu kesimi tarafından yapılan kamu harcama bileşenlerinden biri olan eğitim harcamaları verimli ve üretken bir toplumun gelişmesi ve pozitif dışsallıklar yaratması açısından önemsenmektedir. Kamu harcama politikaları aracılığıyla devlet tarafından eğitim alanında kamusal müdahalede bulunularak kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanması, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunması hedeflenmektedir. Bu çalışmada 2006Q1:2022Q4 dönemi Türkiye özelinde kamu eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Araştırmada, kamu eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ARDL analizi ve FMOLS ve DOLS tahmincileri ile, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise Granger nedensellik testi yardımıyla araştırılmıştır. ARDL eşbütünleşme testi sonuçları uzun dönemde Türkiye’de kamu eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu, merkezi yönetim bütçesinden yapılan eğitim harcamalarında (EH) meydana gelecek %1’lik değişimin ekonomik büyüme (GSYH) üzerinde %0,82’lik pozitif yönlü bir değişime neden olduğunu göstermiştir. ARDL hata düzeltme modeli sonuçları merkezi yönetim bütçesinden yapılan eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini kısa dönemde de pozitif yönde olduğunu göstermiştir. Ayrıca FMOLS ve DOLS tahmin sonuçlarında merkezi yönetim bütçesinden yapılan eğitim harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi pozitif yöndedir. Nedensellik testi sonuçları ise, değişkenler arasında çift yönlü nedenselliğin var olduğunu göstermektedir. Araştırmanın bulguları, ARDL analizi ve FMOLS/DOLS tahmin sonuçları ile nedensellik testi sonuçları arasında uyumu göstermektedir ve araştırmanın temel hipotezi olan “*Kamu eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında doğrusal (pozitif) bir ilişki vardır*” hipotezini destekler niteliktedir.

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular Türkiye’de kamu kesimi tarafından eğitim harcamalarına daha fazla kaynak ayrılmasının ekonomik büyümeye olumlu yönde katkıda bulunacağına işaret etmektedir. Ayrıca ulaşılan sonuçlar Türkiye’de ekonomik büyüme dinamiklerinin belirlenmesi açısından eğitim harcamalarının etki düzeyini belirlemesi ve kamu kesimi tarafından yapılan eğitim harcaması politikaları ile ekonomik büyümeyi destekleyici politikalar arasındaki etkileşim açısından önemlidir. Ekonomik büyüme politikalarının oluşturulmasında beşerî sermaye bileşeni açısından kamu eğitim harcamalarının önemsenmesi gerekmektedir. Kamu kesiminde politika yapımcıların ve uygulayıcıların ekonomik büyümeyi desteklemeye yönelik politikalarda bütçe kaynaklarından eğitime yönelik kaynak kullanımını artırarak beşerî sermaye birikiminin gelişimine katkı sunmayı hedeflemeleri gerekir. Eğitim alanına daha fazla kamusal kaynak ayrılması ve eğitimin farklı süreçlerinde üretilen bilginin üretim süreçlerine transfer olanaklarının artırılması Türkiye ekonomisinin büyüme performansına olumlu etkide bulunacaktır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Altun, Y., İşleyen, Ş. ve Görür, Ç. (2018). Türkiye’de eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi: 1999-2017. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 39, 223-244.
- Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. The Quarterly Journal of Economics, 106(2), 407-443.
- Blankenau, W. F., Simpson, N. B. ve Tomljanovich, M. (2007). Public education expenditures, taxation and growth: Linking data to theory. American Economic Review, 97(2), 393-397.
- Bulutoğlu, K. (1988). Kamu ekonomisine giriş (4. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Chandra, A. (2011). Nexus between government expenditure o education an economic growth: Empirical evidences from India. Revista Românească pentru Educație Multidimensională, 6, 73-85.
- Demirgil, B. ve Sonkur, G. (2022). Türkiye’de kamu eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi üzerine uygulamalı bir çalışma. Journal of Economics and Administrative Sciences, 23(4), 845-851.
- Durmuş, S. (2017). Eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: ampirik bir çalışma. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 54(629), 9-18.
- Emeru, G. M. (2023). Effect of public expenditure on economic growth in the case of Ethiopia. Hindawi The Scientific World Journal, 2023, Article ID 9305196. <https://doi.org/10.1155/2023/9305196>.
- Fendoğlu, E. ve Gökçe Canpolat, E. (2021). Türkiye’de eğitim ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Fourier yaklaşımı. Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 3(2), 203-216.
- Gümüş, S. (2005). Beşerî sermaye ve ekonomik kalkınma: Türkiye üzerine ekonometrik bir analiz (1960-2002). İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.

- İğdeli, A. (2019). Ar-ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2517-2538.
- Kızılkaya, O. ve Koçak, E. (2014). Kamu eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Seçilmiş Oecd ülkeleri üzerine bir panel veri analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 6(1), 17-32.
- Maitra, B. ve Mukhopadhyay, C. K. (2012). Public spending on education, health care and economic growth in selected countries of Asia and the Pacific. *Asia-Pacific Development Journal*, 19(2), 19-48.
- Mercan, M. ve Sezer, S. (2014). The effect of education expenditure on economic growth: The case of Turkey. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 109, 925-930.
- Mukhtarov, S., Mammadov, I. ve Humbatova, S. (2020). Te relationship between government expenditures on education and economic growth: The case of Azerbaijan. *Research in World Economy*, 11(1), 195-201.
- Nutã, A. C. C., Lupu, D. ve Nutã, F. M. (2023). The impact of public education spending on economic growth in Central and Eastern Europe. An ARDL approach with structural break. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 36(1), 1261-1278.
- OECD (2022). Education at a glance 2022: OECD indicators. Erişim adresi: <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>.
- Pata, U. K. (2020). Türkiye’de eğitim ve ekonomik büyüme ilişkisi: Fourier-Shin eşbütünleşme testi”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(2): 175-190.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Rathanasiri, R. A. (2020). Impact of public education expenditure on economic growth in Sri Lanka: Evidence from econometric analysis. *Journal of Management Matters*, 7(1), 51-71.
- Serin, Ş. C. ve Demir, M. (2023). Does public debt and investments create crowding-out effect in Turkey? Evidence from ARDL approach. *Sosyoekonomi*, 31(55), 151-172.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2021). 2022- 2024 Dönemi bütçe hazırlama rehberi. Erişim adresi: sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/09/2022-2024_ButceHazirlamaRehberi-1.pdf.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2023). Genel Yönetim Mali İstatistikleri, Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri [Veri Seti]. <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (2023). Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim 2021/22. Erişim adresi: http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_09/15142558_meb_istatistikleri_organ_egitim_2021_2022.pdf.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2023). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi [Veri Seti]. <https://evds2.tcmb.gov.tr/>.
- Villela, R. ve Paredes, J. J. (2022). Empirical analysis on public expenditure for education, human capital and economic growth: Evidence from Honduras. *Economies* 10(10), 241. <https://doi.org/10.3390/economies10100241>.
- Yalçın, A. Z., Yılmaztürk, A. ve Yıldız, F. (2023). Kamu eğitim harcamalarının gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisi: Seçilmiş Oecd ülkeleri örneği (2010-2019). *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 21(48), 248-274.
- Zoran, T. (2015). Analysis of the impact of public education expenditure on economic growth of European Union and BRICS. *Economic Analysis*, 48(1-2), 19-38.

VERGİ HARCAMALARININ GELİŞİMİ (FRANSA, İSVEÇ, MEKSİKA, AVUSTRALYA, 2016-2023)

THE DEVELOPMENT OF TAX EXPENDITURES (FRANCE, SWEDEN, MEXICO, AUSTRALIA, 2016-2023)

Furkan Şanlı¹, Ahmet Tekin²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, fshanli001@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1424-5431>

²Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, atekin@ogu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-0520-0434>

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Vergi harcaması, istisna, muafiyet, vergi indirimi, vergi teşvikleri.

Jel Kodları: H20, H21, H29

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 12 Mayıs 2023

Kabul Tarihi: 23 Mayıs 2023

ARTICLE INFO

Keywords

Tax expenditure, exemption, tax reduction, tax incentives.

Jel Codes: H20, H21, H29

Article History:

Received: 12 May 2023

Accepted: 23 May 2023

ÖZET

Vergi harcamaları, belirli bir ekonomik sektörleri, faaliyetleri, bölgeleri desteklemek veya teşvik etmek için düzenlenmiş muafiyetlerin veya özel vergi rejimlerinin uygulanması nedeniyle vazgeçilen gelir olarak tanımlanmaktadır. Devletler vergi harcamaları aracılığıyla sosyal ve ekonomik hayata yönelik teşvik uygulamalarını gerçekleştirmektedir. Verginin modern fonksiyonları içerisinde yer alan büyüme, kalkınma hedeflerine ulaşmada da vergi harcamaları etkin bir araç olarak kullanılabilir. Ülkeler uyguladıkları vergi sistemlerinde yer verdikleri istisna, muafiyet, indirim ve benzeri uygulamalarla vergi harcamalarını somutlaştırmaktadırlar. Vergi harcamaları bütçe ilkeleri çerçevesinde bütçenin eki olarak yasama organlarının onayından geçmektedir. Böylece saydamlık ve hesap verilebilirlikte gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada OECD üyesi ülkelerden Fransa, İsveç, Meksika, Avustralya, 'da vergi harcamalarının gelişimi 2016-2023 dönemi dikkate alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

The foregone revenue due to the application of exemptions or special tax regimes, which are designed to support or encourage certain economic sectors, activities, or regions, is defined as tax expenditures. Governments implement incentive programs for social and economic life through tax expenditures. Tax expenditures can also be used as an effective tool in achieving growth and development goals, which are among the modern functions of taxation. Countries concretize tax expenditures through exemptions, deductions, credits, and other similar practices they incorporate into their tax systems. Tax expenditures, within the framework of budgetary principles, are subject to the approval of legislative bodies as part of the budget. In this way, transparency and accountability are ensured. In this study, the development of tax expenditures has been examined for the period of 2016-2023 in France, Sweden, Mexico, and Australia, which are also members of the OECD.

Atf vermek için / To cite: Şanlı, F. ve Tekin, A. (2023). Vergi harcamalarının gelişimi (Fransa, İsveç, Meksika, Avustralya, 2016-2023). *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11,41-62. DOI: 10.58627/dpuiibf.1296348

Devletler vergi harcamalarına sosyal ve ekonomik amaçlar doğrultusunda başvurmaktadır. Vergi harcamaları uygulamaları ile vergi yönetimleri vergi gelirlerinin bir kısmından vazgeçmektedir. Vazgeçilen bu gelirlerin yatırımları ve istihdamı teşvik edici etki yaratması durumunda devletlerin ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmasında bir araç olabilmektedir. Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde vergi harcamalarının ülke politikalarındaki öneminin giderek arttığı görülmektedir. Birden çok amaç için başvuru vergi harcamalarının hedeflere ulaşmada yeterli olup olmadığı sürekli tartışılan bir konu olmaktadır. Bütçe ekleri içerisinde yer alan vergi harcamaları listeleri, ilgili ülke mali yönetimlerinin bütçeleme ilkelerine uyulup uyulmadığını göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

1. FRANSA'DA VERGİ HARCAMALARININ GELİŞİMİ (2016-2022)

Fransa'da vergi harcamaları raporları bütçe kanununda yer alan Yollar ve Araçlar Raporu'nun içerisinde 1980 yılından bu yana her yıl yayınlanmaktadır. Merkezi hükümetin tüm vergilere yönelik vergi harcamaları raporda yer almaktadır (Erdoğan, 2021: 123). Vergi harcamaları raporları ayrı bir hükümet belgesi olarak hazırlanmaktadır. Fransa'da vergi harcamaları raporları bütçe sürecinde oluşturulmaktadır. (McDonald, 2010: 53). Vergi harcamaları miktarları her bir vergi için tespit edilmektedir. 2007 yılına kadar vergi harcamaları raporlarında sadece merkezi yönetimin verileri yer almaktayken, 2007 yılından sonra yerel yönetimlerin vergi harcamaları da bu rapora dahil edilmiştir (OECD, 2010: 84).

Fransa'da devletin gelirinde kayıplara yol açan vergi hukukunun standart yapısından farklı olan hükümler ve mükelleflerin vergi yüklerindeki azalmalar vergi harcaması olarak tanımlanmaktadır. Fakat bütçede gelir kaybına yol açan her uygulama vergi harcaması olarak kabul edilmemektedir. Bir uygulamanın vergi harcaması sayılması için standart vergi yapısından bir ayrıcalık sağlaması gerekmektedir. Bu standart vergi yapısının tanımı ise yapılmamıştır. Bu yapının ölçütünde genellikle Fransız yasaları, AB yasaları ve yasa koyucunun yorumları dikkate alınmaktadır (Erdoğan, 2021: 124). Fransa'da vergi harcamaları uygulamaları, vergi türlerine ve amaçlarına göre iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Vergi harcamaları hesaplanırken vazgeçilen gelir yöntemi kullanılmaktadır (Kulu, 2000: 26).

Fransa'da 2016-2022 yıllarını kapsayan vergi harcamaları tahminleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Fransa'da 2016-2022 Yılları Arasındaki Toplam Vergi Harcamaları (Milyon Euro)

Vergi Harcaması	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022*
Gelir Vergisi	32.427	32.985	36.103	35.206	37.306	35.465	35.138
Kurumlar Vergisi	3.245	3.702	3.797	4.427	4.437	4.217	4.169
Katma Değer Vergisi	19.652	20.006	17.450	17.172	16.474	17.889	19.010
Özel Tüketim Vergisi	5.356	6.328	7.964	8.759	8.258	8.665	8.848
Diğer Vergiler**	38.503	41.835	46.869	46.705	38.858	35.467	35.738
TOPLAM	99.183	104.856	112.183	112.269	105.333	101.703	102.903

*Tahmini Rakamlar

**Sosyal Güvenlik Vergileri, Çevre Vergileri, Emlak Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi.

Kaynak: "Ministère de l'Économie - Les Dépenses Fiscales" verileriyle hazırlanmıştır (www.budget.gouv.fr),29.08.2022.

Tablo 1'de yer alan veriler ilgili yılların verileri kullanılarak hazırlanmıştır. Bu verilere bakıldığında 2016 yılında yapılan gelir vergisine yönelik vergi harcamaları 32.427 milyon euro olmaktadır. 2017 yılı için gelir vergisi dolaylı vergi harcamaları 32.985 milyon euro olmuştur ve bu tutar bir önceki yıla göre %1,72 oranında artış göstermektedir. 2018 yılında bir önceki yıla göre gelir vergisine yönelik vergi harcamaları 36.103 milyon euro olup %9,45 oranında artış göstermiştir. 2019 yılına gelindiğinde gelir vergisine yönelik vergi harcamaları için bu tutar 35.206 milyon euro seviyesine yükselmiş ve bir önceki yıla göre %2,48 oranında azalış gösterdiği tespit edilmiştir. 2020 yılında bir önceki yıla nazaran %5,96 oranında artış gösterdiği görülen gelir vergisi dolaylı vergi harcamaları 37.306 milyon euro düzeyindedir. Gelir vergisi için yapılan vergi harcamalarına 2021 yılı için bakıldığında bir önceki yıla göre %4,93 oranında azalış olduğu tespit edilmiştir ve bu tutar 35.465 milyon euro olmaktadır. 2022 yılı için 35.138 milyon euro tutarında olması beklenen gelir vergisine yönelik vergi harcamalarında bir önceki yıla göre

%0,92 oranında azalış tahmin edilmektedir. Bu veriler göz önüne alındığında ilgili yıllarda gelir vergisi için yapılan vergi harcamaları oranları bir önceki yıla göre en fazla 2018 yılında %9,45 oranında artış göstermiş ve ilgili yıllarda bir önceki yıla göre azalışın en fazla olduğu yıl ise %4,93 oranı ile 2021 yılı olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak en az gelir vergisi dolaylı vergi harcamasının 2016 yılında 32.427 milyon euro düzeyinde yapıldığı görülmektedir. Buna karşın gelir vergisi için en fazla vergi harcaması yapılan miktarın ise 2020 yılında 37.306 milyon euro düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1’de kurumlar vergisi özelinde yapılan vergi harcamaları verilerine bakıldığında 2016 yılında 3.245 milyon euro vergi harcaması yapılmıştır. Bu miktar 2017 yılında 3.702 milyon euro tutarında olmuştur ve bir önceki yıla göre %14,08 oranında artış göstermiştir. 2018 yılında kurumlar vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları bir önceki yıla nazaran %2,57 oranında artmıştır ve 3.797 milyon euro seviyesine yükseldiği görülmektedir. 2019 yılına gelindiğinde ise kurumlar vergisi için yapılan vergi harcaması tutarı 4.427 milyon euro tutarında olmuştur ve bir önceki yıla göre %16,59 oranında artış göstermiştir. 2020 yılında bir önceki yıla nazaran tekrar %0,23 oranında artış gösterdiği görülen vergi harcamaları 4.437 milyon euro düzeyindedir. 2021 yılına bakıldığında kurumlar vergisi için yapılan vergi harcamaları bir önceki yıla göre %4,96 oranında azalış göstermiş ve 4.217 milyon euro seviyesine gerilemiştir. 2022 yılında kurumlar vergisi dolaylı yapılması beklenen tahmini vergi harcamaları tutarının 4.169 milyon euro olacağı tahmin edilmekte ve bu tutarın bir önceki yıla göre %1,14 oranında azalış göstereceği öngörülmektedir. İlgili yıllarda kurumlar vergisine yönelik yapılan vergi harcamalarına özet olarak bakıldığında, vergi harcamalarının bir önceki yıla göre oransal olarak en fazla arttığı yıl, 2019 yılı olmuştur ve bu yılda %16,59 oranında artış olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın 2021 yılı bir önceki yıla göre en yüksek oranda azalışın görüldüğü yıl olmuştur ve bu oran %4,96 düzeyinde olmaktadır. İncelenen yıllar içerisinde kurumlar vergisi için en fazla vergi harcaması yapılan yılın 4.437 milyon euro ile 2020 yılı olduğu görülmektedir. Buna karşılık kurumlar vergisi için en az vergi harcamasının yapıldığı yılın ise 2016 yılında 3.245 milyon euro düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1’de katma değer vergisi konulu vergi harcamaları incelendiğinde 2016 yılında 19.652 milyon euro tutarında vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. 2017 yılında katma değer vergisine yönelik 20.006 milyon euro tutarında vergi harcamasının yapıldığı görülmektedir ve bu tutarın bir önceki yıla göre %1,8 oranında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 2018 yılında bir önceki yıla göre katma değer vergisine yönelik vergi harcamaları 17.450 milyon euro olup %12,78 oranında azalış göstermiştir. 2019 yılına gelindiğinde katma değer vergisi konulu vergi harcamaları için bu tutar 17.172 milyon euro seviyesine gerilemiş ve bir önceki yıla göre %1,59 oranında azalış gösterdiği tespit edilmiştir. 2020 yılında bir önceki yıla nazaran %4,06 oranında azalış gösterdiği görülen katma değer vergisi dolaylı vergi harcamaları 16.474 milyon euro düzeyindedir. 2021 yılında katma değer vergisi için yapılan vergi harcamaları bir önceki yıla göre %8,59 oranında artmıştır ve 17.889 milyon euro seviyesine yükseldiği görülmektedir. 2022 yılına gelindiğinde ise katma değer vergisine yönelik yapılan tahmini vergi harcamalarının bir önceki yıla göre %6,27 oranında artacağı ve 19.010 milyon euro seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. Fransa’da katma değer vergisi konulu vergi harcamaları için tespit edilen bu veriler eşliğinde ilgili yıllar itibarıyla oransal düzeyde bir önceki yıla göre artış azalış ilişkisine bakıldığında en fazla azalışın %12,78 ile 2018 yılında olduğu görülmektedir. Buna karşın ilgili yıllar itibarıyla bir önceki yıla göre en fazla artışın olduğu yıl ise %8,59 oranıyla 2021 yılının olduğu anlaşılmaktadır. Buna ek olarak ilgili yıllarda katma değer vergisi için en az vergi harcamasının yapıldığı yılın 16.474 milyon euro ile 2020 yılı olduğu görülmekte, en fazla vergi harcaması yapılan yıl ise 2017 yılı olup bu tutarın 20.006 milyon euro seviyesinde olduğu görülmektedir.

Tablo 1’de özel tüketim vergisi için yapılan vergi harcamaları incelendiğinde 2016 yılında 5.356 milyon euro vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. Bu tutar 2017 yılında 6.328 milyon euro olmuştur ve bir önceki yıla göre %18,15 oranında artış göstermiştir. 2018 yılına bakılacak olduğunda özel tüketim vergisi nezdinde yapılan vergi harcamaları bir önceki yıla göre %25,85 oranında artış göstermiş ve 7.964 milyon euro seviyesine yükselmiştir. 2019 yılında ise özel tüketim vergisi için yapılan vergi harcamaları 8.759 milyon euro seviyesinde olup bir önceki yıla göre %9,98 oranında artmıştır. 2020 yılında bir önceki yıla göre %5,72 oranında azalış gösterdiği görülen vergi harcamaları 8.258 milyon euro düzeyindedir. 2021 yılı için yapılan özel tüketim vergisi dolaylı vergi harcamaları 8.665 milyon euro olmuştur ve bu tutar bir önceki yıla göre %4,93 oranında artış göstermektedir. 2022 yılı tahminlerine bakıldığında ise özel tüketim vergisi dolaylı vergi harcamaları için bir önceki yıla göre %2,11 oranında artış olacağı ve 8.848 milyon euro seviyesine yükseleceği beklenmektedir. Fransa’da özel tüketim vergisine yönelik vergi harcamaları için tespit edilen bu veriler doğrultusunda ilgili yıllar itibarıyla oransal düzeyde bir önceki yıla göre artış azalış ilişkisine bakıldığında en fazla artışın %25,85 ile 2018 yılında olduğu görülmektedir. Buna karşılık 2020 yılı bir önceki yıla göre en yüksek oranda azalışın görüldüğü yıl olmuştur ve bu oran %5,72 olmaktadır. Bu verilere ek olarak ilgili yıllarda özel tüketim vergisi için en fazla vergi harcaması yapılacak yılın 8.848 milyon euro ile 2022 yılı olacağı öngörülmekte, en az vergi harcaması yapılan yıl ise 2016 yılı olup bu tutarın 5.356 milyon euro seviyesinde olduğu öngörülmektedir.

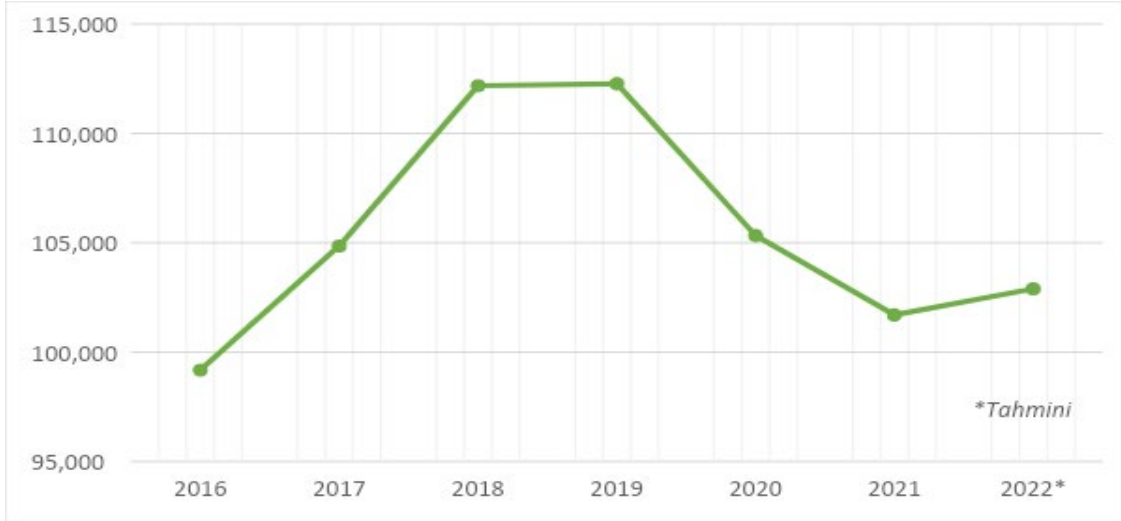
Tablo 1, diğer vergi harcamaları çerçevesinde incelenecek olursa 2016 yılında 38.503 milyon euro tutarında vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. Diğer vergi harcamalarına 2017 yılı için bakıldığında bir önceki yıla göre %8,65 oranında artış olduğu tespit edilmiştir ve bu tutar 41.835 milyon euro olmaktadır. 2018 yılında diğer vergi harcamaları miktarı bir önceki yıla nazaran %12,03 oranında artmıştır ve 46.869 milyon euro seviyesine yükseldiği görülmektedir. 2019 yılında bir önceki yıla göre %0,35 oranında azalış gösterdiği görülen diğer vergi harcamaları 46.705 milyon euro düzeyindedir. 2020 yılına bakıldığında diğer vergi harcamaları tutarı 38.858 milyon euro olup bir önceki yıla göre %16,8 oranında azalış göstermiştir. 2021 yılına bakılacak olduğunda diğer vergi harcamaları bir önceki yıla göre %8,73 oranında azalış göstermiş ve 35.467 milyon euro seviyesine gerilemiştir. 2022 yılında diğer vergi harcamalarının bir önceki yıla nazaran %0,76 oranında artacağı ve 35.738 milyon euro seviyesine yükseleceği tahmin edilmektedir. İlgili yıllarda diğer vergi harcamalarına özet olarak bakıldığında, vergi harcamalarının bir önceki yıla göre oransal olarak en fazla azaldığı yıl, 2020 yılı olmuştur ve bu yılda %16,8 oranında gerileme

olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık 2018 yılı bir önceki yıla göre en yüksek oranda artışın görüldüğü yıl olmuştur ve bu oran %12,03 olmaktadır. Bu bilgilere ek olarak en az diğer vergi harcamasının 2021 yılında 35.467 milyon euro düzeyinde yapıldığı görülmektedir. 2018 yılı ise 46.869 milyon euro ile ilgili yıllar itibariyle en fazla diğer vergi harcamasının yapıldığı yıl olarak görülmektedir.

Tablo 1'e toplam vergi harcamaları özelinde bakıldığında 99.183 milyon euro tutarında 2016 yılı vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. Toplam vergi harcamalarına 2017 yılı için bakıldığında bir önceki yıla göre %5,72 oranında artış olduğu tespit edilmiştir ve bu tutar 104.856 milyon euro olmaktadır. 2018 yılına bakıldığında toplam vergi harcamaları tutarı 112.183 milyon euro düzeyindedir ve oransal olarak bir önceki yıla göre %7 artış göstermektedir. 2019 yılında toplam 112.269 milyon euro vergi harcamasının yapıldığı görülmektedir ve bu tutarın bir önceki yıla göre %0,08 oranında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu tutar 2020 yılında 105.333 milyon euro olmuştur ve bir önceki yıla göre %6,18 oranında azalış göstermiştir. 2021 yılında yapılan toplam vergi harcamaları bir önceki yıla nazaran %3,45 oranında azalmıştır ve 101.703 milyon euro seviyesine gerilediği görülmektedir. 2022 yılı için bir önceki yıla göre %1,18 oranında artış göstereceği tespit edilen tahmini toplam vergi harcamalarının 102.903 milyon euro seviyesine yükseleceği beklenmektedir. Bu verilerle birlikte ilgili yıllarda yapılan toplam vergi harcamaları oranları bir önceki yıla göre en fazla 2018 yılında %7 oranında artış göstermiş, buna karşın en fazla azalışın da 2020 yılında %6,18 oranında olduğu görülmüştür. Bu verilere ek olarak en fazla toplam vergi harcamasının 2019 yılında 112.269 milyon euro düzeyinde yapıldığı anlaşılmaktadır. İlgili yıllar içerisinde en az toplam vergi harcaması yapılan yılın ise 99.183 milyon euro ile 2016 yılının olduğu görülmektedir.

Yukarıda verilen bilgiler dahilinde aşağıdaki Şekil 1'de Fransa'nın ilgili yıllar itibariyle toplam olarak yaptığı vergi harcamalarına yönelik yıllık düzeyde oluşan değişimler ele alınmıştır.

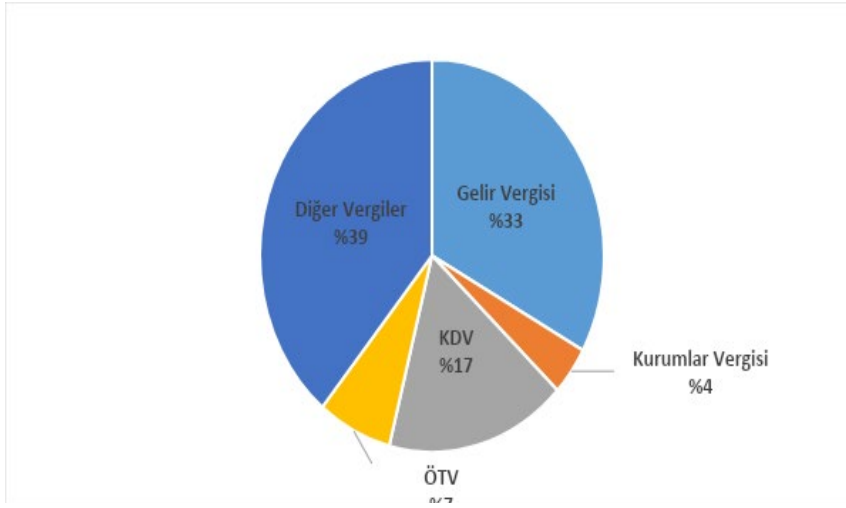
Şekil 1: Fransa'da 2016-2022 Yılları Arasında Yapılan Toplam Vergi Harcamalarının Yıllara Göre Değişimi (Milyon Euro)

Kaynak: Tablo 1'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 1'e bakıldığında 2016 döneminden 2019 dönemine kadar toplam vergi harcamaları miktarlarında artış yaşandığı görülmektedir. 2019 yılından sonra 2021 yılına kadar aşağı yönlü seyir izlenmiştir. 2022 tahminine bakıldığında tekrar artışın yaşanacağı öngörülmektedir. Fransa'daki vergi harcamaları miktarlarının dönemler itibariyle hem yukarı yönlü hem de aşağı olduğu şekilde görülmektedir. 2022 yılındaki tahminin yukarı yönlü olması dikkate alındığında Fransa'da vergi harcamaları politikalarında ileriki dönemlerde tekrar bir artış trendine girileceğine zemin hazırladığı düşünülmektedir. Şekilde yer alan bilgiler doğrultusunda Fransa'da 2016-2022 dönemleri arasında yıllık ortalama 105 milyar euro tutarında vergi harcamasının yapıldığı tahmin edilmektedir.

Fransa'da 2016-2022 yılları arasında yapılan toplam vergi harcamalarının vergi türleri itibariyle dağılımı Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2: Fransa’da Vergi Harcamalarının Vergi Türleri İtibariyle Dağılımı (%)

Kaynak: Tablo 1’deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 2’de Fransa’da yapılan toplam vergi harcamalarının vergi türleri itibariyle ortalama olarak vergi harcamaları içerisinde ne kadar paya sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Şekilden de görüleceği üzere vergi türleri itibariyle en büyük paydan en küçük paya göre sıralanacak olursa birinci sırada %39 ile diğer vergiler, ikinci sırada %33 ile gelir vergisi, üçüncü sırada %17 ile KDV, dördüncü sırada %7 ile ÖTV ve son sırada %4 ile kurumlar vergisi yer almaktadır. Şekildeki bilgiler doğrultusunda Fransa’da dolaysız vergiler ve diğer vergiler öncelikli vergi harcamaları politikaları izlendiği söylenebilir.

Aşağıdaki Tablo 2’de Fransa’daki vergi harcamalarının ilgili yıllar itibariyle GSYH’ye ve toplam vergi gelirleri içindeki oranlarına yer verilmiştir. Bu şekilde hükümetlerin alternatif bir politika aracı olan vergi harcamalarına toplam gelirleri içerisinde ne kadar düzeyde pay verdiği ve bu payın ne kadarlık bir etki yarattığı vurgulanmak istenmiştir.

Tablo 2: Fransa’da 2016-2020 Yılları Arasındaki Vergi Harcamalarının Toplam Gelir İçerisindeki Payı (Milyon Euro)

	2016	2017	2018	2019	2020
Vergi Harcaması	99.183	104.856	112.183	112.269	105.333
Vergi Geliri	1.020.206	1.065.075	1.090.876	1.098.902	1.058.721
GSYH	2.234.129	2.297.242	2.363.306	2.437.635	2.302.860
Vergi H. / Vergi G. (%)	9,7	9,8	10,2	10,2	9,9
Vergi H. / GSYH (%)	4,4	4,5	4,7	4,6	4,5

Kaynak: “OECD (Revenue Statistics)” ve “Dünya Bankası (GDP)” verileriyle hazırlanmıştır (stats.oecd.org, databank.worldbank.org),29.08.2022.

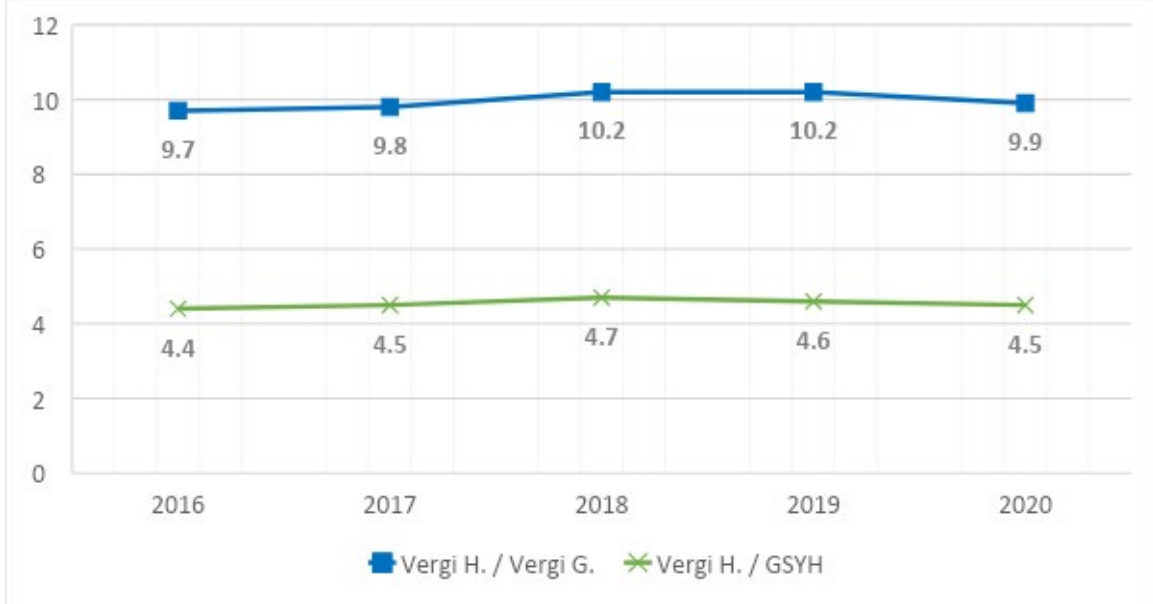
Yukarıdaki Tablo 2’de Fransa’da ilgili yıllar itibariyle yapılan vergi harcamaları ve toplam vergi gelirleri ilişkisi göz önüne alındığında vergi harcamalarının oransal olarak vergi gelirleri içerisindeki en fazla paya %10,2 oranında 2018 ve 2019 yıllarında sahip olduğu, en az paya ise %9,7 oranıyla 2016 yılında sahip olduğu görülmektedir. Tabloya göre vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının ilgili yıllar çerçevesinde ortalama olarak %10 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2’de vergi harcamaları ve GSYH ilişkisi incelendiğinde ise vergi harcamalarının GSYH içerisindeki en büyük payı

%4,7'lik oranla 2018 yılında elde ettiği görülmüştür. Buna karşılık en düşük payın elde edildiği yıl ise 2016 yılıdır ve bu oran %4,4 olmaktadır. Tabloya göre vergi harcamalarının GSYH içerisindeki payının ilgili yıllar özelinde ortalama olarak %4,5 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda yer alan Şekil 3'te yukarıda bahsedilen durumların yıllar itibariyle değişimi grafiksel olarak da incelenmiştir.

Şekil 3: Fransa'da 2016-2020 Yılları Arasındaki Toplam Vergi Harcamalarının GSYH ve Vergi Gelirleri İçerisindeki Payının Yıllara Göre Değişimi (%)

Kaynak: Tablo 2'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 3'e bakıldığında ilgili yıllar itibariyle Fransa'nın uyguladığı vergi harcamaları politikaları doğrultusunda, gerçekleşen vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının yıllar itibariyle neredeyse benzer olduğu görülmektedir. Vergi harcamaları ve GSYH ilişkisine bakıldığında ise bu durumun yine benzer olduğu görülmektedir. 2018 yılının vergi harcamalarının iki faktör içinde de en fazla paya sahip olduğu yıl olduğu görülmektedir. Bu payın ileriki dönemlerde yavaş yavaş azaldığı grafikte ifade edilmektedir. Bu verilerden hareketle Fransa'nın alternatif bir politika aracı olan vergi harcamalarını etkin olarak kullandığı ve bunun sonucu olarak her iki gelir türünün bir kısmından önemli sayılabilecek düzeylerde vazgeçildiği anlaşılmaktadır.

2. İSVEÇ'TE VERGİ HARCAMALARININ GELİŞİMİ (2016-2023)

İsveç'te 1990-1991 yılları arasında yürürlüğe giren vergilere yönelik reform sürecinin ardından vergileme konusundaki temel ilkeler standart bir vergi yapısına oturtulmuştur. Bu yapıda her çeşit vergi türünün tarhının istisnasız olması gerektiği belirtilmektedir. Bu kuralın haricindeki uygulamalar ise vergi harcamalarını tanımlamaktadır. İsveç'te vergi harcamaları için resmi bir tanım olmamakla birlikte, vergi harcamaları tanımlanırken, bir politika hedefine ya da vergi sisteminin işleyişini kolaylaştırmaya yönelik yapılan gelir azaltıcı uygulamalar olduğu ifade edilmektedir (Bayhanay, 2014: 57).

İsveç'te vergi harcamaları raporları 1996 yılından itibaren düzenli olarak yayınlanmaya başlamıştır. 2011 yılında bütçe yasasında yapılan değişikliklerle birlikte hükümetin vergi harcamalarına her yıl bütçe eki şeklinde yer vermesi zorunlu hale getirilmiştir. Vergi harcamaları raporu, İsveç Maliye Bakanlığı bünyesinde her yıl yayınlanmaktadır. Vergi harcamaları raporlanırken davranışsal etkilerin sebep olduğu durumlar yok sayılmıştır. Vergi harcamalarını raporlamadaki temel amaç, dolaylı yolla yapılan teşviklerin bütçenin gelir kısmında daha belirgin şekilde yer almasını sağlamaktır (Bauger, 2014: 32).

İsveç'te 2016-2023 yıllarını kapsayan vergi harcamaları tahminleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: İsveç'te 2016-2023 Yılları Arasındaki Toplam Vergi Harcamaları (Milyon İsveç Kronu)

Vergi Harcaması	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022*	2023*
Gelir Vergisi	7.553	7.960	8.255	8.221	8.430	7.464	8.257	8.844
Kurumlar Vergisi	3.638	5.064	5.201	4.316	3.574	4.010	3.958	5.618
Katma Değer Vergisi	65.572	68.137	71.890	75.148	72.070	77.750	75.573	88.195
Özel Tüketim Vergisi	38.379	41.044	41.286	40.603	37.738	38.461	37.120	41.326
Diğer Vergiler**	69.814	79.862	71.533	94.905	120.840	120.585	134.904	127.611
TOPLAM	184.956	202.067	198.165	223.193	242.652	248.270	259.812	271.594

*Tahmini Rakamlar

**Sermaye Kazancı Vergisi, Emlak Vergisi, Sosyal Güvenlik Vergileri, Çevre Vergileri, Özel Bordro Vergisi.

Kaynak: “Finansdepartementet - Redovisning av Skatteutgifter” verileriyle hazırlanmıştır (www.regeringen.se/sokresultat/?query=Redovisning%20av%20Skatteutgifter&ct=Skrivelse&dpt=1285&orderby=date), 13.06.2022.

Tablo 3'te yer alan veriler ilgili yılların verileri kullanılarak hazırlanmıştır. Bu verilere bakılacak olursa 2016 yılında yapılan gelir vergisine yönelik vergi harcamalarının 7.553 milyon İsveç kronu olduğu görülmektedir. Bu tutar 2017 yılında 7.960 milyon İsveç kronu olmuştur ve bir önceki yıla göre %5,39 oranında artış gösterdiği saptanmıştır. 2018 dönemindeki gelir vergisine yönelik vergi harcamalarına bakıldığında bir önceki yıla göre tekrar %3,71 oranında artış göstererek 8.255 milyon İsveç kronu seviyesine çıkmıştır. 2019 yılında gelir vergisine yönelik 8.221 milyon İsveç kronu vergi harcamasının yapıldığı görülmektedir ve bu tutarın bir önceki yıla göre %0,41 oranında azalış gösterdiği anlaşılmaktadır. Gelir vergisi dolaylı vergi harcamalarına 2020 yılı için bakıldığında bir önceki yıla göre %2,54 oranında artışın yaşandığı tespit edilmiştir ve bu tutar 8.430 milyon İsveç kronu olmaktadır. 2021 yılında ise gelir vergisi için yapılan vergi harcamaları bir önceki yıla göre %11,46 oranında azalış göstermiş ve 7.464 milyon İsveç kronu seviyesine gerilemiştir. 2022 yılı için 8.257 milyon İsveç Kronu tutarında gelir vergisine yönelik vergi harcamaları yapılması beklenmektedir ve bu tutarla bir önceki yıla göre %10,62 oranında artışın yaşanacağı tespit edilmiştir. 2023 yılı için bir önceki yıla göre %7,11 oranında artış göstereceği tespit edilen tahmini gelir vergisi dolaylı vergi harcamalarının 8.844 milyon İsveç kronu seviyesine yükseleceği beklenmektedir. İlgili yıllarda gelir vergisi için yapılan vergi harcamalarına bir bütün olarak bakıldığında, vergi harcamalarının bir önceki yıla göre oransal olarak en fazla azaldığı yıl, 2021 yılı olmuştur ve bu yılda %11,46 oranında gerileme yaşandığı tespit edilmiştir. Buna karşın ilgili yıllar itibariyle bir önceki yıla göre en fazla artışın olacağı tahmin edilen yıl ise %10,62 oranıyla 2022 yılının olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak ilgili yıllarda gelir vergisi için en az vergi harcamasının yapıldığı yılın 7.464 milyon İsveç kronuyla 2021 yılı olduğu görülmektedir. Bunun tersine gelir vergisi için en fazla vergi harcaması yapılması beklenen yılın ise 2023 yılında 8.844 milyon İsveç kronu miktarında olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3'te kurumlar vergisi dolaylı vergi harcamaları verilerine bakıldığında 2016 yılında 3.638 milyon İsveç kronu tutarında vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. 2017 yılında kurumlar vergisi için yapılan vergi harcamaları bir önceki yıla nazaran %39,2 oranında artmıştır ve 5.064 milyon İsveç kronu seviyesine yükseldiği görülmektedir. 2018 yılına gelindiğinde kurumlar vergisine yönelik vergi harcamaları için bu tutar 5.201 milyon İsveç kronu seviyesine yükselmiş ve bir önceki yıla göre %2,71 oranında artış gösterdiği tespit edilmiştir. Bu tutar 2019 yılında 4.316 milyon İsveç kronu olmuştur ve bir önceki yıla göre %17,02 oranında azalış göstermiştir. 2020 yılına bakılacak olduğunda kurumlar vergisi için yapılan vergi harcamaları bir önceki yıla göre %17,19 oranında azalış göstermiş ve 3.574 milyon İsveç kronu seviyesine gerilemiştir. 2021 yılına bakıldığında kurumlar vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları tutarı 4.010 milyon İsveç kronu düzeyindedir ve oransal olarak bir önceki yıla göre %12,2 artış göstermektedir. 2022 yılı için kurumlar vergisi özelindeki vergi harcamaları miktarı 3.958 milyon İsveç kronu olmuştur ve bu tutar bir önceki yıla göre %1,3 oranında azalış göstermektedir. 2023 yılında kurumlar

vergisine yönelik yapılması beklenen tahmini vergi harcamaları miktarının 5.618 milyon İsvç kronu olacağı belirtilmekte ve bu tutar bir önceki yıla göre %41,94 oranında artış göstermektedir. Bu veriler göz önüne alındığında ilgili yıllarda kurumlar vergisi nezdinde yapılan vergi harcamaları oranları bir önceki yıla göre en fazla 2020 yılında %17,19 oranında azalış göstermiş, buna karşılık en fazla artışın da 2023 yılında %41,94 oranında olacağı tahmin edilmektedir. Bu bilgiler ek olarak 2023 yılının 5.618 milyon İsvç kronuyla ilgili yıllar itibariyle en fazla vergi harcaması yapılması beklenen yıl olarak görülmektedir. İlgili yıllar içerisinde kurumlar vergisi için en az vergi harcamasının yapıldığı yıl ise 3.574 milyon İsvç kronuyla 2020 yılının olduğu görülmektedir.

Tablo 3'te katma değer vergisini konu alan vergi harcamaları miktarları incelendiğinde 2016 yılında 65.572 milyon İsvç kronu tutarında vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. 2017 yılına bakıldığında katma değer vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları tutarı 68.137 milyon İsvç kronu düzeyindedir ve oransal olarak bir önceki yıla göre %3,91 artış göstermektedir. Katma değer vergisi dolayındaki vergi harcamalarına 2018 yılı için bakıldığında bir önceki yıla göre %5,51 oranında artış olduğu tespit edilmiştir ve bu tutar 71.890 milyon İsvç kronu olmaktadır. 2019 yılında bir önceki yıla nazaran %4,53 oranında artış gösterdiği görülen katma değer vergisi konulu vergi harcamaları 75.148 milyon İsvç kronu düzeyindedir. 2020 yılı için bir önceki yıla göre %4,1 oranında azalış gösterdiği tespit edilen katma değer vergisine yönelik vergi harcamalarının 72.070 milyon İsvç kronu seviyesine düştüğü görülmektedir. 2021 yılına gelindiğinde ise katma değer vergisine yönelik vergi harcamaları için bir önceki yıla göre %7,88 artışın olduğu saptanmıştır ve 77.750 milyon İsvç kronu seviyesine yükselmiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise katma değer vergisi dolaylı tahmini vergi harcamalarının bir önceki yıla göre %2,8 oranında azalacağı ve 75.573 milyon İsvç kronu seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. 2023 yılında ise katma değer vergisine yönelik yapılacak olan tahmini vergi harcamaları miktarının 88.195 milyon İsvç kronu seviyesinde olacağı ve bir önceki yıla göre %16,7 oranında artacağı tespit edilmiştir. İsvç'te katma değer vergisine yönelik vergi harcamaları için tespit edilen bu verilerle birlikte ilgili yıllar itibariyle oransal olarak bir önceki yıla göre artış azalış ilişkisi incelendiğinde en fazla azalışın %4,1 ile 2020 yılında olduğu görülmektedir. Bunun aksine en fazla artışın da 2023 yılında %16,7 oranında olacağı beklenmektedir. İncelenen yıllar itibariyle katma değer vergisi için en az vergi harcamasının yapıldığı yılın 65.572 milyon İsvç kronuyla 2016 yılı olduğu anlaşılmaktadır. 2023 yılı ise 88.195 milyon İsvç kronu ile ilgili yıllar itibariyle katma değer vergisi için en fazla vergi harcaması yapılmasının beklendiği yıl olarak ifade edilmektedir.

Tablo 3'te özel tüketim vergisi için yapılan vergi harcamaları incelendiğinde 2016 yılında 38.379 milyon İsvç kronu tutarında vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. 2017 yılında ise özel tüketim vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları 41.044 milyon İsvç kronu seviyesinde olup bir önceki yıla göre %6,94 oranında artmıştır. 2018 yılına gelindiğinde özel tüketim vergisine yönelik vergi harcamaları için bu tutar 41.286 milyon İsvç kronu seviyesine yükselmiş ve bir önceki yıla göre %0,59 oranında artış gösterdiği tespit edilmiştir. 2019 yılına bakıldığında ise özel tüketim vergisine yönelik yapılan vergi harcaması tutarı 40.603 milyon İsvç kronu tutarında olmuştur ve bir önceki yıla göre %1,65 oranında gerileme göstermiştir. 2020 yılına bakıldığında özel tüketim vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları tutarı 37.738 milyon İsvç kronu düzeyindedir ve oransal olarak bir önceki yıla göre %7,06 azalış göstermektedir. 2021 yılında bir önceki yıla nazaran %1,92 oranında artış gösterdiği görülen özel tüketim vergisi dolaylı vergi harcamaları 38.461 milyon İsvç kronu düzeyindedir. 2022 yılında özel tüketim vergisi için 37.120 milyon İsvç kronu vergi harcamasının yapılacağı öngörülmektedir ve bu tutarın bir önceki yıla göre %3,49 oranında azalış göstereceği anlaşılmaktadır. 2023 yılı için yapılması planlanan özel tüketim vergisi dolaylı harcamaları 41.326 milyon İsvç kronu olmaktadır ve bu tutarın bir önceki yıla göre %11,33 oranında artış göstereceği tespit edilmiştir. İlgili yıllarda özel tüketim vergisi için yapılan vergi harcamalarına özet olarak bakıldığında, vergi harcamalarının bir önceki yıla göre oransal olarak en fazla azaldığı yıl, 2020 yılı olmuştur ve bu yılda %7,06 oranında gerileme olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın en fazla artışın da 2023 yılında %11,33 oranında olacağı görülmektedir. Bunlara ek olarak ilgili yıllarda özel tüketim vergisi için en az vergi harcamasının yapılması beklenen yılın 37.120 milyon İsvç kronuyla 2022 yılı olacağı görülmekte, en fazla vergi harcaması yapılması beklenen yıl ise 2023 yılı olup bu tutarın 41.326 milyon İsvç kronu seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir.

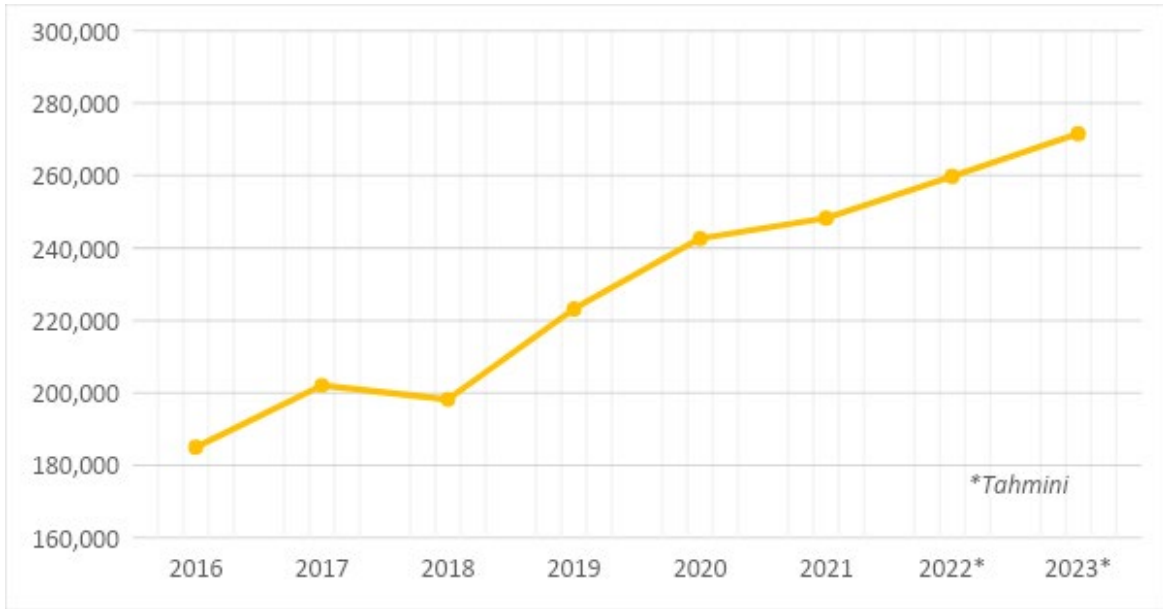
Tablo 3'ü diğer vergi harcamaları verileri üzerinden inceleyecek olursak 2016 yılında 69.814 milyon İsvç kronu tutarında vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. 2017 yılında diğer vergi harcamaları bir önceki yıla göre %14,39 oranında artış göstermiş ve 79.862 milyon İsvç kronu seviyesine yükselmiştir. 2018 yılında ise diğer vergi harcamaları miktarı 71.533 milyon İsvç kronu seviyesinde olup bir önceki yıla göre %10,43 oranında azalmıştır. 2019 yılında 94.905 milyon İsvç kronu diğer vergi harcamalarının yapıldığı görülmektedir ve bu tutarın bir önceki yıla göre %32,67 oranında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 2020 yılına bakıldığında diğer vergi harcamaları tutarı 120.840 milyon İsvç kronu olup bir önceki yıla göre %27,33 oranında artış göstermiştir. Diğer vergi harcamalarına 2021 yılı için bakıldığında bir önceki yıla göre %0,21 oranında azalış olduğu tespit edilmiştir ve bu tutar 120.585 milyon İsvç kronu olmaktadır. Bu tutarın 2022 yılında 134.904 milyon İsvç kronu olacağı tahmin edilmektedir ve bir önceki yıla göre %11,87 oranında artış göstereceği saptanmıştır. 2023 yılı için ise tahmini diğer vergi harcamaları miktarının bir önceki yıla göre %5,41 oranında azalış göstereceği hesaplanmıştır ve 127.611 milyon İsvç kronu seviyesine gerileyeceği görülmektedir. İsvç'te diğer vergi harcamaları için tespit edilen bu veriler bağlamında ilgili yıllar itibariyle oransal düzeyde bir önceki yıla göre artış azalış ilişkisine bakıldığında en fazla azalışın %10,43 ile 2018 yılında olduğu görülmektedir. Buna karşılık 2019 yılı bir önceki yıla göre en yüksek oranda artışın görüldüğü yıl olmuştur ve bu oran %32,67 olmaktadır. İncelenen yıllar içerisinde diğer vergi harcamaları miktarının en az olduğu yılın 69.814 milyon İsvç kronu ile 2016 yılı olduğu görülmektedir. En fazla vergi harcaması yapılması beklenen yıl ise 2022 yılı olup bu tutarın 134.904 milyon İsvç kronu seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 3'e toplam vergi harcamaları özelinde bakıldığında 184.956 milyon İsvç kronu tutarında 2016 yılı vergi harcaması

yapıldığı görülmektedir. Toplam vergi harcamalarına 2017 yılı için bakıldığında bir önceki yıla göre %9,25 oranında artış olduğu tespit edilmiştir ve bu tutar 202.067 milyon İsveç kronu olmaktadır. 2018 yılına bakıldığında toplam vergi harcamaları tutarı 198.165 milyon İsveç kronu düzeyindedir ve oransal olarak bir önceki yıla göre %1,93 azalış göstermektedir. 2019 yılında toplam 223.193 milyon İsveç kronu vergi harcamasının yapıldığı görülmektedir ve bu tutarın bir önceki yıla göre %12,63 oranında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu tutar 2020 yılında 242.652 milyon İsveç kronu olmuştur ve bir önceki yıla göre %8,72 oranında artış göstermiştir. 2021 yılında yapılan toplam vergi harcamaları bir önceki yıla nazaran %2,32 oranında artmıştır ve 248.270 milyon İsveç kronu seviyesine yükseldiği görülmektedir. 2022 yılı için bir önceki yıla göre %4,65 oranında artış göstereceği tespit edilen tahmini toplam vergi harcamalarının 259.812 milyon İsveç kronu seviyesine yükseleceği beklenmektedir. 2023 yılında yapılması beklenen tahmini toplam vergi harcamaları tutarının 271.594 milyon İsveç kronu olduğu belirtilmekte ve bu tutar bir önceki yıla göre %4,53 oranında artış göstermektedir. Bu verilerle birlikte ilgili yıllarda yapılan toplam vergi harcamaları oranları bir önceki yıla göre en fazla 2019 yılında %12,63 oranında artış göstermiş, buna karşın en fazla azalışın da 2018 yılında %1,93 oranında olduğu görülmüştür. Bu verilere ek olarak en fazla toplam vergi harcamasının 2023 yılında 271.594 milyon İsveç kronu düzeyinde yapılması hedeflenmektedir. İlgili yıllar içerisinde en az toplam vergi harcaması yapılan yılın ise 184.956 milyon İsveç kronu ile 2016 yılının olduğu görülmektedir.

Yukarıda verilen bilgiler dahilinde Şekil 4'te İsveç'in ilgili yıllar itibariyle toplam olarak yaptığı vergi harcamalarına yönelik yıllık düzeyde oluşan değişimler ele alınmıştır.

Şekil 4: İsveç'te 2016-2023 Yılları Arasında Yapılan Toplam Vergi Harcamalarının Yıllara Göre Değişimi (Milyon İsveç Kronu)

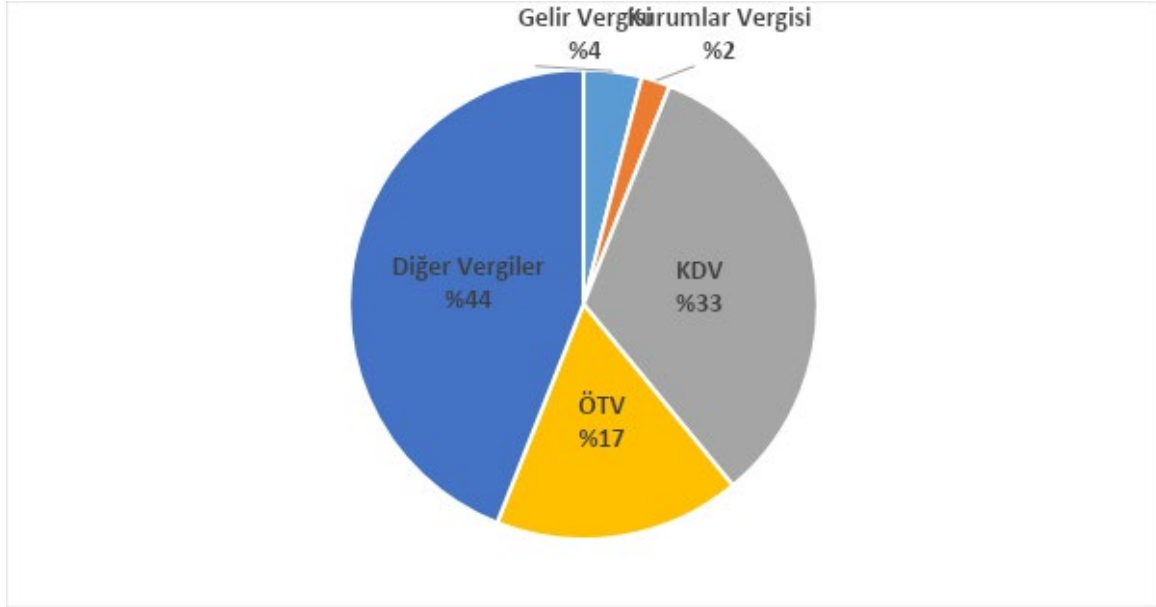

Kaynak: Tablo 3'teki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 4'te yıllara göre toplam vergi harcamaları verileri incelendiğinde İsveç'te sadece 2018 yılında vergi harcamalarında azalış yaşandığı görülmektedir. Bunun haricinde yukarı yönlü grafik verisinden de görüleceği üzere İsveç'te yıllar itibariyle sürekli vergi harcamalarını artırmaya yönelik politikaların izlendiği söylenebilir. Şekilde yer alan bilgiler doğrultusunda 2016-2023 dönemleri arasında yıllık ortalama 229 milyar İsveç kronu tutarında vergi harcamasının yapıldığı tahmin edilmektedir.

İsveç'te 2016-2023 yılları arasında yapılan toplam vergi harcamalarının vergi türleri itibariyle dağılımı Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5: İsveç'te Vergi Harcamalarının Vergi Türleri İtibariyle Dağılımı (%)

Kaynak: Tablo 3'teki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 5'te İsveç'te yapılan toplam vergi harcamalarının vergi türleri itibariyle ortalama olarak vergi harcamaları içerisinde ne kadar paya sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Şekilden de görüleceği üzere vergi türleri itibariyle en büyük paydan en küçük paya göre sıralanacak olursa birinci sırada %44 ile diğer vergiler, ikinci sırada %33 ile KDV, üçüncü sırada %17 ile ÖTV, dördüncü sırada %4 ile gelir vergisi ve son sırada %2 ile kurumlar vergisi yer almaktadır. Bu veriler dikkate alındığında İsveç'te vergi harcamaları politikalarında öncelik olarak dolaylı vergilere ve diğer vergilere büyük bir pay ayrıldığı görülmektedir.

Aşağıdaki Tablo 4'te İsveç'teki vergi harcamalarının ilgili yıllar itibariyle GSYH'ye ve toplam vergi gelirleri içindeki oranlarına yer verilmiştir. Bu şekilde hükümetlerin alternatif bir politika aracı olan vergi harcamalarına toplam gelirleri içerisinde ne kadar düzeyde pay verdiği ve bu payın ne kadarlık bir etki yarattığı vurgulanmak istenmiştir.

Tablo 4: İsveç'te 2016-2020 Yılları Arasındaki Vergi Harcamalarının Toplam Gelir İçerisindeki Payı (Milyon İsveç Kronu)

	2016	2017	2018	2019	2020
Vergi Harcaması	184.956	202.067	198.165	223.193	242.652
Vergi Geliri	1.946.791	2.039.342	2.113.526	2.162.918	2.122.853
GSYH	4.415.031	4.625.094	4.828.306	5.049.619	4.987.264
Vergi H. / Vergi G. (%)	9,5	9,9	9,3	10,3	11,4
Vergi H. / GSYH (%)	4,1	4,3	4,1	4,4	4,8

Kaynak: "OECD (Revenue Statistics)" ve "Dünya Bankası (GDP)" verileriyle hazırlanmıştır (stats.oecd.org, databank.worldbank.org), 13.06.2022.

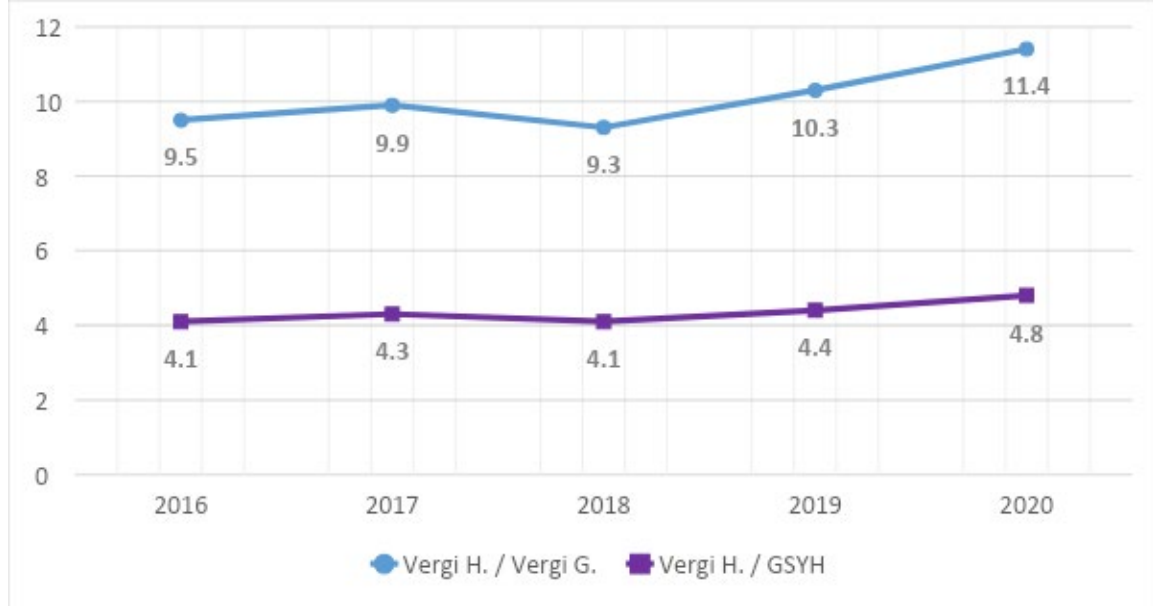
Yukarıdaki Tablo 4'te İsveç'te ilgili yıllar itibariyle yapılan vergi harcamaları ve toplam vergi gelirleri ilişkisi göz önüne alındığında vergi harcamalarının oransal olarak vergi gelirleri içerisindeki en fazla paya %11,4 oranında 2020 yılında sahip olduğu, en az paya ise %9,3 oranıyla 2018 yılında sahip olduğu görülmektedir. Tabloya göre vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının ilgili yıllar çerçevesinde ortalama olarak %10,1 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4'te vergi harcamaları ve GSYH ilişkisi incelendiğinde ise vergi harcamalarının GSYH içerisindeki en büyük payı %4,8'lik oranla 2020 yılında elde ettiği görülmüştür. Buna karşılık en düşük payın elde edildiği yıllar 2016 ve 2018 yıllarıdır.

ve bu oran %4,1 olmaktadır. Tabloya göre vergi harcamalarının GSYH içerisindeki payının ilgili yıllar özelinde ortalama olarak %4,3 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda yer alan Şekil 6'da yukarıda bahsedilen durumların yıllar itibariyle değişimi grafiksel olarak da incelenmiştir.

Şekil 6: *İsveç'te 2016-2020 Yılları Arasındaki Toplam Vergi Harcamalarının GSYH ve Vergi Gelirleri İçerisindeki Payının Yıllara Göre Değişimi (%)*

Kaynak: Tablo 4'teki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 6'ya bakıldığında ilgili yıllar itibariyle İsveç'in uyguladığı vergi harcamaları politikaları doğrultusunda, gerçekleşen vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının yıllar itibariyle genel çerçevede artış yönü olduğu görülmektedir. Vergi harcamaları ve GSYH ilişkisine bakıldığında ise bu durumun yine benzer olduğu görülmektedir. 2018 yılında her iki göstergede de azalış yaşandığı görülmektedir fakat ileriki dönemlere bakıldığında yine yukarı yönlü seyir izlendiği görülmektedir. Bu verilere göre İsveç'te uygulanan vergi harcamaları politikalarında her iki gelir türünden de yıllar itibariyle belirli oranlarda vazgeçildiği anlaşılmaktadır.

3. MEKSİKA'DA VERGİ HARCAMALARININ GELİŞİMİ (2016-2022)

Meksika'da vergi harcamalarına ilişkin raporlar yasal bir zorunluluk olarak yayınlanmaktadır. Bu raporlar Meksika Maliye ve Kamu Kredisi Bakanlığı tarafından vergi harcamaları bütçesi isimli rapor adı altında sunulmaktadır (Secretaría de Hacienda y Crédito Público, 2020: 2).

Meksika Gelir Yasası'nın 27. maddesinin (a) bölümü uyarınca, vergi harcamaları bütçesinin, federal hazinenin farklılaştırılmış oranlar, muafiyetler, sübvansiyonlar ve vergi kredileri, af, idari kolaylıklar, vergi teşvikleri için tahsil edemediği tutarları içermesi gerektiği belirtilmiştir. Vergi harcamaları raporu, her dönem için yürürlükte olan mali hükümler göz önünde bulundurularak federal vergilerin normal yapısından sapan muamelelerin neden olduğu gelir kayıpları tahminlerini içermektedir (Secretaría de Hacienda y Crédito Público, 2020: 2).

Meksika'da vergi harcamalarının hesaplanmasında vazgeçilen gelir yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemle elde edilen sonuçlar, mali harcamalara neden olan karşılıkların kaldırılmasından sonra elde edilebilecek kaynak miktarının yalnızca yaklaşık değerleridir. Çünkü tahminler, farklı muamelelerin ortadan kaldırılması nedeniyle mükelleflerin davranışlarında meydana gelen değişiklikleri veya ekonominin geri kalanındaki yansımalarını dikkate almamaktadır (Secretaría de Hacienda y Crédito Público, 2020: 11).

Meksika'da 2016-2022 yıllarını kapsayan vergi harcamaları tahminleri Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Meksika'da 2016-2022 Yılları Arasındaki Toplam Vergi Harcamaları (Milyon Meksika Pesosu)

Vergi Harcaması	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022*
Gelir Vergisi	192.893	218.811	226.192	236.860	269.744	291.075	321.757
Kurumlar Vergisi	98.785	116.164	121.139	123.086	127.677	120.420	128.848
Katma Değer Vergisi	277.342	316.294	318.308	356.142	339.554	369.067	394.903
Özel Tüketim Vergisi	8.283	9.916	9.752	9.964	9.093	7.177	7.678
Diğer Vergiler**	93.020	154.854	189.213	209.744	151.972	242.290	260.466
TOPLAM	670.323	816.039	864.604	935.796	898.040	1.030.029	1.113.652

*Tahmini Rakamlar

**Çevre Vergileri, Sosyal Güvenlik Vergileri.

Kaynak: "Secretaría de Hacienda y Crédito Público - Presupuesto De Gastos Fiscales" verileriyle hazırlanmıştır (www.gob.mx/shcp),11.06.2022.

Tablo 5'te yer alan veriler ilgili yılların verileri kullanılarak hazırlanmıştır. Bu verilere bakılacak olursa 2016 yılında yapılan gelir vergisine yönelik vergi harcamalarının 192.893 milyon Meksika pesosu olduğu görülmektedir. Bu tutar 2017 yılında 218.811 milyon Meksika pesosu olmuştur ve bir önceki yıla göre %13,44 oranında artış gösterdiği saptanmıştır. 2018 dönemindeki gelir vergisine yönelik vergi harcamalarına bakıldığında bir önceki yıla göre tekrar %3,37 oranında artış göstererek 226.192 milyon Meksika pesosu seviyesine çıkmıştır. 2019 yılında gelir vergisine yönelik 236.860 milyon Meksika pesosu vergi harcamasının yapıldığı görülmektedir ve bu tutarın bir önceki yıla göre %4,72 oranında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Gelir vergisi dolaylı vergi harcamalarına 2020 yılı için bakıldığında bir önceki yıla göre %13,88 oranında artışın yaşandığı tespit edilmiştir ve bu tutar 269.744 milyon Meksika pesosu olmaktadır. 2021 yılında ise gelir vergisi için yapılan vergi harcamaları bir önceki yıla göre %7,91 oranında artış göstermiş ve 291.075 milyon Meksika pesosu seviyesine yükselmiştir. 2022 yılı için 321.757 milyon Meksika pesosu tutarında gelir vergisine yönelik vergi harcamaları yapılması beklenmektedir ve bu tutarla bir önceki yıla göre %10,54 oranında artışın yaşanacağı tespit edilmiştir. İlgili yıllarda gelir vergisi için yapılan vergi harcamalarına bir bütün olarak bakıldığında, vergi harcamalarının bir önceki yıla göre oransal olarak azaldığı yıl görülmemiştir. Buna karşın ilgili yıllar itibarıyla bir önceki yıla göre en fazla artışın yaşandığı yıl ise %13,88 oranıyla 2020 yılı olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak ilgili yıllarda gelir vergisi için en az vergi harcamasının yapıldığı yılın 192.893 milyon Meksika pesosu ile 2016 yılı olduğu görülmektedir. Bunun tersine gelir vergisi için en fazla vergi harcaması yapılması beklenen yılın ise 2022 yılında 321.757 milyon Meksika pesosu miktarında olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5'te kurumlar vergisi için yapılan vergi harcamaları verilerine bakıldığında 2016 yılında 98.785 milyon Meksika pesosu vergi harcaması yapılmıştır. 2017 yılında ise kurumlar vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları 116.164 milyon Meksika pesosu seviyesinde olup bir önceki yıla göre %17,59 oranında artmıştır. 2018 yılına bakılacak olduğunda kurumlar vergisi dolaylı vergi harcamaları bir önceki yıla göre %4,28 oranında artış göstermiş ve 121.139 milyon Meksika pesosu seviyesine yükselmiştir. 2019 yılına bakıldığında ise kurumlar vergisine yönelik yapılan vergi harcaması tutarı 123.086 milyon Meksika pesosu tutarında olmuştur ve bir önceki yıla göre %1,61 oranında yükseliş göstermiştir. 2020 yılı için kurumlar vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları 127.677 milyon Meksika pesosu olmuştur ve bu tutar bir önceki yıla göre %3,73 oranında artış göstermektedir. 2021 yılına bakıldığında kurumlar vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları 120.420 milyon Meksika pesosu olup bir önceki yıla göre %5,68 oranında azalış göstermiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise kurumlar vergisine yönelik yapılan vergi harcamalarının bir önceki yıla göre %7 oranında artacağı ve 128.848 milyon Meksika pesosu seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. Meksika'da kurumlar vergisine yönelik vergi harcamaları için tespit edilen bu veriler eşliğinde ilgili yıllar itibarıyla oransal düzeyde bir önceki yıla göre artış azalış ilişkisine bakıldığında en fazla azalışın %5,68 ile 2021 yılında olduğu görülmektedir. Buna karşılık 2017 yılı bir önceki yıla göre en yüksek oranda artışın görüldüğü yıl olmuştur ve bu oran %17,59 olmaktadır. İncelenen yıllar içerisinde kurumlar vergisi için en az vergi harcaması yapıldığı yılın 98.785 milyon Meksika pesosu ile 2016 yılı olduğu görülmektedir. Kurumlar vergisi için en fazla vergi harcamasının yapılması planlanan yılın ise 128.848 milyon Meksika pesosu ile 2022 yılı olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 5'te katma değer vergisini konu alan vergi harcamaları miktarları incelendiğinde 2016 yılında 277.342 milyon Meksika pesosu tutarında vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. 2017 yılına bakıldığında katma değer vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları tutarı 316.294 milyon Meksika pesosu düzeyindedir ve oransal olarak bir önceki yıla göre %14,04 artış

göstermektedir. Katma değer vergisi dolayındaki vergi harcamalarına 2018 yılı için bakıldığında bir önceki yıla göre %0,64 oranında artış olduğu tespit edilmiştir ve bu tutar 318.308 milyon Meksika pesosu olmaktadır. 2019 yılında bir önceki yıla nazaran %11,89 oranında artış gösterdiği görülen katma değer vergisi konulu vergi harcamaları 356.142 milyon Meksika pesosu düzeyindedir. 2020 yılı için bir önceki yıla göre %4,66 oranında azalış gösterdiği tespit edilen katma değer vergisine yönelik vergi harcamalarının 339.554 milyon Meksika pesosu seviyesine düştüğü görülmektedir. 2021 yılına gelindiğinde ise katma değer vergisine yönelik vergi harcamaları için bir önceki yıla göre %8,69 artışın olduğu saptanmıştır ve 369.067 milyon Meksika pesosu seviyesine yükselmiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise katma değer vergisi dolaylı tahmini vergi harcamalarının bir önceki yıla göre %7 oranında artacağı ve 394.903 milyon Meksika pesosu seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. Meksika’da katma değer vergisine yönelik vergi harcamaları için tespit edilen bu verilerle birlikte ilgili yıllar itibariyle oransal olarak bir önceki yıla göre artış azalış ilişkisi incelendiğinde en fazla azalışın %4,66 ile 2020 yılında olduğu görülmektedir. Bunun aksine en fazla artış da 2017 yılında %14,04 oranında olmaktadır. İncelenen yıllar itibariyle katma değer vergisi için en az vergi harcamasının yapıldığı yılın 277.342 milyon Meksika pesosu ile 2016 yılı olduğu anlaşılmaktadır. 2022 yılı ise 394.903 milyon Meksika pesosu ile ilgili yıllar itibariyle katma değer vergisi için en fazla vergi harcaması yapılmasının beklendiği yıl olarak ifade edilmektedir.

Tablo 5’te Meksika’nın ilgili yıllar itibariyle yaptığı özel tüketim vergisi dolaylı vergi harcamaları incelendiğinde 2016 yılında 8.283 milyon Meksika pesosu vergi harcaması yapılmıştır. 2017 yılında bir önceki yıla nazaran %19,72 oranında artış gösterdiği görülen özel tüketim vergisi konulu vergi harcamaları 9.916 milyon Meksika pesosu düzeyindedir. 2018 yılına bakıldığında özel tüketim vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları 9.752 milyon Meksika pesosu olup bir önceki yıla göre %1,65 oranında azalış göstermiştir. 2019 yılına bakıldığında özel tüketim vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları tutarı 9.964 milyon Meksika pesosu düzeyindedir ve oransal olarak bir önceki yıla göre %2,17 artış göstermektedir. 2020 yılı için özel tüketim vergisi dolaylı yapılan vergi harcamaları 9.093 milyon Meksika pesosu olmuştur ve bu tutar bir önceki yıla göre %8,64 oranında azalış göstermektedir. 2021 yılı için ise özel tüketim vergisi dolayında yapılan vergi harcamaları bir önceki yıla göre %21,07 oranında azalış göstermiş ve 7.177 milyon Meksika pesosu seviyesine gerilemiştir. 2022 yılında yapılması tahmin edilen özel tüketim vergisi konulu vergi harcamaları 7.678 milyon Meksika pesosu olmaktadır ve bir önceki yıla nazaran vergi harcamalarında %6,98 oranında artışın olacağı tespit edilmiştir. Meksika’da özel tüketim vergisine yönelik vergi harcamaları için tespit edilen bu veriler doğrultusunda ilgili yıllarda oransal düzeyde bir önceki yıla göre artış azalış ilişkisine bakıldığında en fazla artışın %19,72 ile 2017 yılında olduğu görülmektedir. Özel tüketim vergisi dolaylı vergi harcamalarının bir önceki yıla göre oransal olarak en fazla azaldığı yıl ise 2021 yılı olmuştur ve bu yılda %21,07 oranında gerileme olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgilere göre ayrıca özel tüketim vergisi dolayında en fazla vergi harcaması yapılan yıl ise 2019 yılı olup bu tutarın 9.964 milyon Meksika pesosu seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır. En az özel tüketim vergisine yönelik yapılan vergi harcamasının ise 2021 yılında 7.177 milyon Meksika pesosu düzeyinde olduğu görülmektedir.

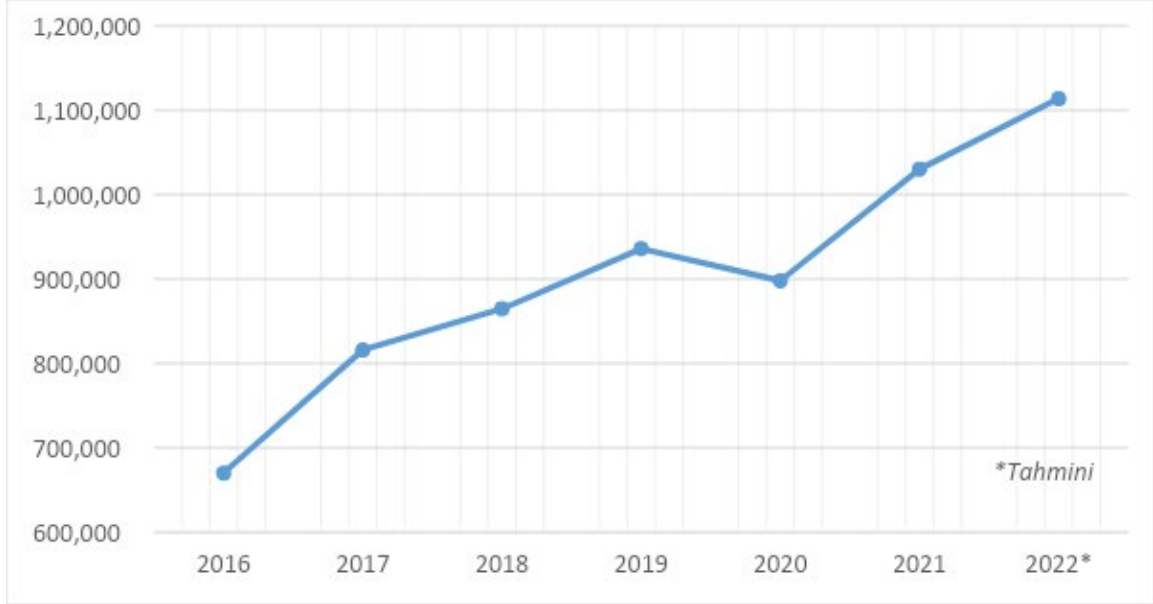
Tablo 5’i diğer vergi harcamaları çerçevesinde inceleyecek olursak 2016 yılında 93.020 milyon Meksika pesosu tutarında vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. 2017 yılına gelindiğinde diğer vergilere yönelik yapılan vergi harcamaları 154.854 milyon Meksika pesosu olup bir önceki yıla göre %66,47 oranında artış göstermiştir. 2018 yılına bakılacak olduğunda diğer vergiler için vergi harcamaları bir önceki yıla göre %22,19 oranında artış göstermiş ve 189.213 milyon Meksika pesosu seviyesine yükselmiştir. 2019 yılında 209.744 milyon Meksika pesosu tutarında diğer vergilere yönelik vergi harcamasının yapıldığı görülmektedir ve bu tutarın bir önceki yıla göre %10,85 oranında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 2020 yılında bir önceki yıla nazaran %27,54 oranında azalış gösterdiği görülen vergi harcamaları 151.972 milyon Meksika pesosu düzeyindedir. 2021 yılı verilerine bakıldığında ise diğer vergilere yönelik vergi harcamalarında bir önceki yıla göre %59,43 oranında artış olduğu ve 242.290 milyon Meksika pesosu seviyesine yükseldiği görülmektedir. 2022 yılında yapılması tahmin edilen diğer vergilere yönelik vergi harcamaları 260.466 milyon Meksika pesosu olmaktadır ve bir önceki yıla nazaran vergi harcamalarında %7,5 oranında artışın yaşanacağı beklenmektedir. Bu veriler göz önüne alındığında ilgili yıllarda diğer vergiler için yapılan vergi harcamaları oranları bir önceki yıla göre en fazla 2020 yılında %27,54 oranında azalış göstermiş, bunun aksine en fazla artışın da 2017 yılında %66,47 oranında olduğu görülmüştür. İncelenen yıllar içerisinde diğer vergiler için en az vergi harcaması yapılan yılın 93.020 milyon Meksika pesosu tutarındaki 2016 yılının olduğu görülmektedir. Buna karşın diğer vergiler için en fazla vergi harcaması yapılması beklenen miktarın ise 2022 yılında 260.466 milyon Meksika pesosu düzeyinde olacağı anlaşılmaktadır.

Tablo 5’te Meksika’nın ilgili yıllar itibariyle yaptığı toplam vergi harcamaları incelendiğinde 2016 yılında 670.323 milyon Meksika pesosu vergi harcaması yapılmıştır. 2017 yılına bakıldığında toplam vergi harcamaları tutarı 816.039 milyon Meksika pesosu düzeyindedir ve oransal olarak bir önceki yıla göre %21,74 artış göstermektedir. 2018 yılına bakıldığında toplam vergi harcamaları 864.604 milyon Meksika pesosu olup bir önceki yıla göre %5,95 oranında artış göstermiştir. 2019 yılında bir önceki yıla nazaran %8,23 oranında artış gösterdiği görülen toplam vergi harcamaları 935.796 milyon Meksika pesosu düzeyindedir. 2020 yılı için ise toplam vergi harcamaları bir önceki yıla göre %4,03 oranında azalış göstermiş ve 898.040 milyon Meksika pesosu seviyesine gerilemiştir. 2021 yılında bir önceki yıla göre toplam vergi harcamaları 1.030.029 milyon Meksika pesosu olup %14,7 oranında artış göstermiştir. 2022 yılı tahminlerine bakıldığında ise toplam vergi harcamalarında bir önceki yıla göre %8,12 artış olacağı ve 1.113.652 milyon Meksika pesosu seviyesine yükseleceği beklenmektedir. Bu veriler göz önüne alındığında ilgili yıllarda toplam vergi harcamaları oranları bir önceki yıla göre en fazla 2020 yılında %4,03 oranında azalış göstermiş, buna karşın en fazla artışın da 2017 yılında %21,74 oranında olduğu görülmüştür. İncelenen yıllar içerisinde en az toplam vergi harcaması yapılan yıl 670.323 milyon Meksika pesosu ile 2016 yılı olmaktadır. Buna karşın en fazla toplam vergi harcamasının yapılması tahmin edilen yılın ise 2022 yılında 1.113.652 milyon Meksika pesosu düzeyinde olacağı anlaşılmaktadır.

Yukarıda verilen bilgiler dahilinde aşağıdaki Şekil 7’de Meksika’nın ilgili yıllar itibariyle toplam olarak yaptığı vergi harcamalarına yönelik yıllık düzeyde oluşan değişimler ele alınmıştır.

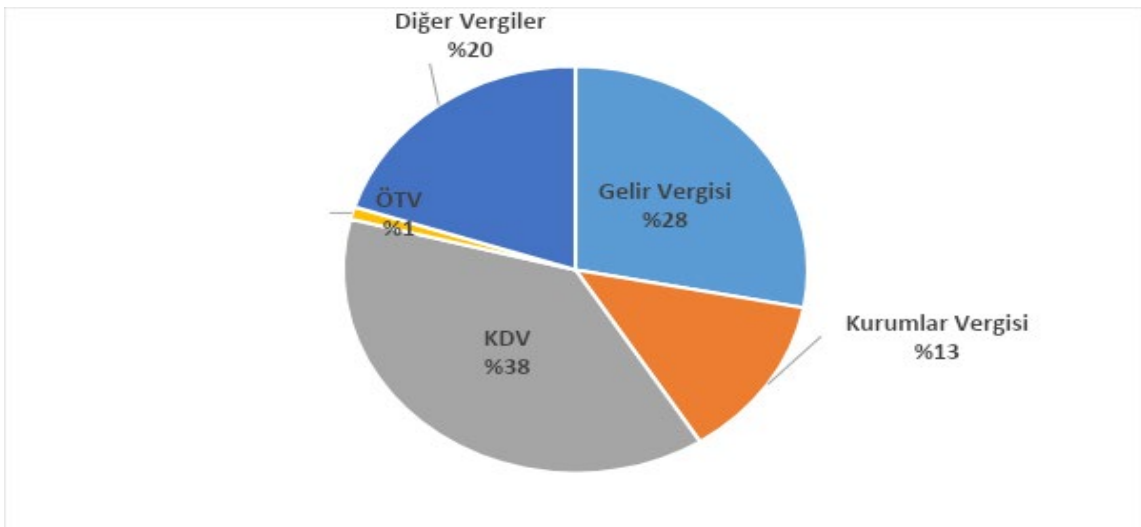
Şekil 7: Meksika’da 2016-2022 Yılları Arasında Yapılan Toplam Vergi Harcamalarının Yıllara Göre Değişimi (Milyon Meksika Pesosu)

Kaynak: Tablo 5’teki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 7’ye bakıldığında Meksika’da dönemler arası yapılan vergi harcamaları miktarlarında 2020 yılı hariç olmak üzere genel olarak bir artış eğilimi görülmektedir. 2022 yılındaki tahmini toplam vergi harcamaları miktarı da yine aynı şekilde yukarı yönlü olarak ifade edilmektedir. Önceki yıllardaki vergi harcamaları miktarlarına ve 2022 yılındaki artış yönündeki duruma bakıldığında diğer yıllarda da Meksika’da vergi harcamalarını artırmaya yönelik politikaların devam edeceği düşünülmektedir. Şekilde yer alan bilgiler doğrultusunda Meksika’da 2016-2022 döneminde yıllık ortalama 904 milyar Meksika pesosu tutarında vergi harcamasının yapıldığı tahmin edilmektedir. Meksika’da 2016-2022 yılları arasında yapılan toplam vergi harcamalarının vergi türleri itibariyle dağılımı Şekil 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8: Meksika’da Vergi Harcamalarının Vergi Türleri İtibariyle Dağılımı (%)

Kaynak: Tablo 5’teki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 8’de Meksika’da yapılan toplam vergi harcamalarının vergi türleri itibarıyla ortalama olarak vergi harcamaları içerisinde ne kadar paya sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Şekilden de görüleceği üzere vergi türleri itibarıyla en büyük paydan en küçük paya göre sıralanacak olursa birinci sırada %38 ile KDV, ikinci sırada %28 ile gelir vergisi, üçüncü sırada %20 ile diğer vergiler, dördüncü sırada %13 ile kurumlar vergisi ve son sırada %1 ile ÖTV yer almaktadır. Şekilde sunulan bu veriler doğrultusunda Meksika’nın her bir vergi türüne yönelik yakın oranlarda vergi harcamaları politikaları gerçekleştirdiği görülmektedir.

Aşağıdaki Tablo 6’da Meksika’daki vergi harcamalarının ilgili yıllar itibarıyla GSYH’ye ve toplam vergi gelirleri içindeki oranlarına yer verilmiştir. Bu şekilde hükümetlerin alternatif bir politika aracı olan vergi harcamalarına toplam gelirleri içerisinde ne kadar düzeyde pay verdiği ve bu payın ne kadarlık bir etki yarattığı vurgulanmak istenmiştir.

Tablo 6: Meksika’da 2016-2020 Yılları Arasındaki Vergi Harcamalarının Toplam Gelir İçerisindeki Payı (Milyon Meksika Pesosu)

	2016	2017	2018	2019	2020
Vergi Harcaması	670.323	816.039	864.604	935.796	898.040
Vergi Geliri	3.343.314	3.527.032	3.797.888	3.995.654	4.146.414
GSYH	20.129.057	21.934.168	23.524.390	24.453.296	23.357.378
Vergi H. / Vergi G. (%)	20	23,1	22,7	23,4	21,6
Vergi H. / GSYH (%)	3,3	3,7	3,6	3,8	3,8

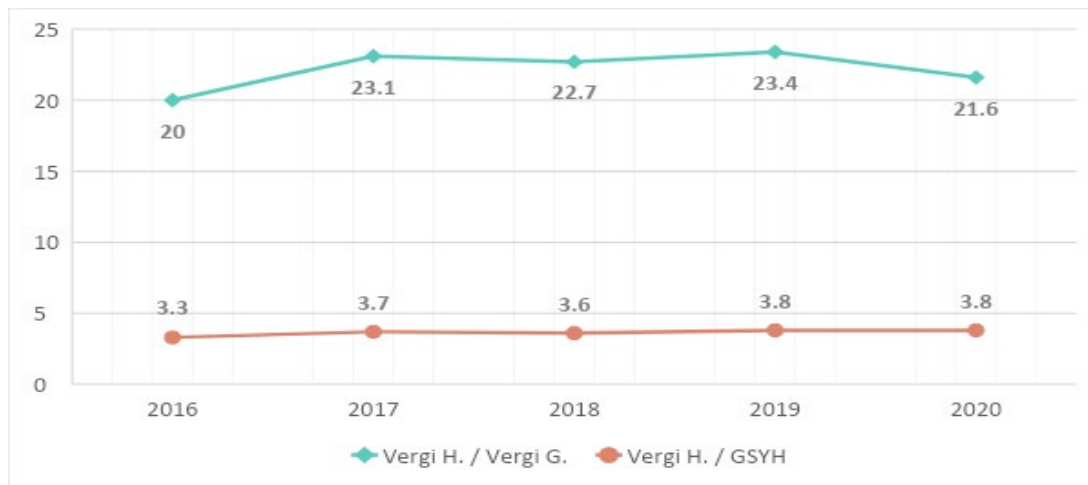
Kaynak: “OECD (Revenue Statistics)” ve “Dünya Bankası (GDP)” verileriyle hazırlanmıştır (stats.oecd.org, databank.worldbank.org), 11.06.2022.

Yukarıdaki Tablo 6’da Meksika’da ilgili yıllar itibarıyla yapılan vergi harcamaları ve toplam vergi gelirleri ilişkisi göz önüne alındığında vergi harcamalarının oransal olarak vergi gelirleri içerisindeki en az paya %20 oranında 2016 yılında sahip olduğu, en fazla paya ise %23,4 oranıyla 2019 yılında sahip olduğu görülmektedir. Tabloya göre vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının ilgili yıllar çerçevesinde ortalama olarak %22,2 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6’da vergi harcamaları ve GSYH ilişkisi incelendiğinde ise vergi harcamalarının GSYH içerisindeki en küçük paya sahip olduğu yıl %3,3 oranıyla 2016 yılı olduğu görülmüştür. Buna karşılık en büyük payın elde edildiği yıllar 2019 ve 2020 yıllarıdır ve bu oran %3,8 olmaktadır. Tabloya göre vergi harcamalarının GSYH içerisindeki payının ilgili yıllar özelinde ortalama olarak %3,6 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda yer alan Şekil 9’da yukarıda bahsedilen durumların yıllar itibarıyla değişimi grafiksel olarak da incelenmiştir.

Şekil 9: Meksika’da 2016-2020 Yılları Arasındaki Toplam Vergi Harcamalarının GSYH ve Vergi Gelirleri İçerisindeki Payının Yıllara Göre Değişimi (%)

Kaynak: Tablo 6’daki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 9'a bakıldığında ilgili yıllar itibariyle Meksika'nın uyguladığı vergi harcamaları politikaları doğrultusunda, gerçekleşen vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının yıllar itibariyle değişiklik gösterdiği görülmektedir. Vergi harcamaları ve GSYH ilişkisine bakıldığında ise artış eğiliminin çok yüksek olmadığı, düz bir çizgide ilerlediği görülmektedir. 2018 yılında her iki faktörde de küçük bir azalış yaşandığı anlaşılmaktadır.

4. AVUSTRALYA'DA VERGİ HARCAMALARININ GELİŞİMİ (2016-2023)

Avustralya'da vergi harcamaları raporları ilk olarak 1980 yılında bütçe eki şeklinde yayınlanmaya başlamıştır. Bu yıldan itibaren düzenli şekilde her yıl vergi harcamaları tahminleri yayınlanmaktadır. 1998 yılında kabul edilen Bütçe Saydamlık Yasası ile beraber bu raporların yayınlanması yasal bir zorunluluk haline getirilmiştir (Akın, 2019: 55). Vergi harcamalarını tahminleme yöntemi olarak vazgeçilen gelir yöntemi kullanılmakta ve mükellef davranışlarının değişmediği kabul edilmektedir.

Avustralya Hazinesi tarafından vergi harcamaları için, belirli bir mükellef grubuna ya da bir faaliyete yönelik yarar sağlamak için düzenlenmiş vergi ayrıcalıkları şeklinde tanım kullanılmıştır (Polackova Brix, Valenduc, Swift, 2004: 45).

Avustralya'da yönetim şekli merkezi yönetimden, eyaletlerden ve yerel yönetimlerden oluşmaktadır. Vergi harcamaları raporları ise sadece merkezi yönetimin uygulamalarını içermektedir (Güven, 2016: 67).

Avustralya'da 2016-2023 yıllarını kapsayan vergi harcamaları tahminleri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Avustralya'da 2016-2023 Yılları Arasındaki Toplam Vergi Harcamaları (Milyon Avustralya Doları)

Vergi Harcaması	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022*	2023*
Gelir Vergisi	15.110	15.848	16.320	18.220	19.299	21.162	22.471	24.563
Kurumlar Vergisi	9.721	10.838	10.705	9.713	10.679	34.927	29.989	21.158
Katma Değer Vergisi	23.605	25.082	26.152	27.703	29.404	28.480	30.205	31.760
Özel Tüketim Vergisi	6.650	6.526	6.787	7.190	7.701	5.925	6.006	5.389
Diğer Vergiler**	81.661	91.362	95.967	103.432	111.092	83.191	82.276	85.421
TOPLAM	136.747	149.656	155.931	166.258	178.175	173.685	170.947	168.291

*Tahmini Rakamlar

**Sosyal Güvenlik Vergileri, Yan Haklar Vergisi, Doğal Kaynak Vergileri, Sermaye Kazancı Vergisi.

Kaynak: "Australian Government The Treasury - Tax Expenditures Statement" verileriyle hazırlanmıştır (http://treasury.gov.au/publication?F%5B0%5D=policy_topic_taxonomy_term_name%3ATaxation&sort_by=field_date),

09.06.2022.

Tablo 7'de yer alan veriler ilgili yılların verileri kullanılarak hazırlanmıştır. Bu verilere bakıldığında 2016 yılında yapılan gelir vergisine yönelik vergi harcamaları 15.110 milyon Avustralya doları olmaktadır. 2017 yılı için gelir vergisi dolaylı vergi harcamaları 15.848 milyon Avustralya doları olmuştur ve bu tutar bir önceki yıla göre %4,88 oranında artış göstermektedir. 2018 yılında bir önceki yıla göre gelir vergisine yönelik vergi harcamaları 16.320 milyon Avustralya doları olup %2,98 oranında artış göstermiştir. 2019 yılına gelindiğinde gelir vergisine yönelik vergi harcamaları için bu tutar 18.220 milyon Avustralya doları seviyesine yükselmiş ve bir önceki yıla göre %11,64 oranında artış gösterdiği tespit edilmiştir. 2020 yılında bir önceki yıla nazaran %5,92 oranında artış gösterdiği görülen gelir vergisi dolaylı vergi harcamaları 19.299 milyon Avustralya doları düzeyindedir. Gelir vergisi için yapılan vergi harcamalarına 2021 yılı için bakıldığında bir önceki yıla göre %9,65 oranında artış olduğu tespit edilmiştir ve bu tutar 21.162 milyon Avustralya doları olmaktadır. 2022 yılı için 22.471 milyon Avustralya doları tutarında olması beklenen gelir vergisine yönelik vergi harcamalarında bir önceki yıla göre %6,19 oranında artış tahmin edilmektedir. 2023 yılına gelindiğinde ise gelir vergisine yönelik yapılan vergi harcamalarının bir önceki yıla göre %9,31 oranında artacağı ve 24.563 milyon Avustralya doları seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. Bu veriler göz önüne alındığında ilgili yıllarda gelir vergisi için yapılan vergi harcamaları oranları bir önceki yıla göre en fazla 2019 yılında %11,64 oranında artış göstermiş ve ilgili yıllarda bir önceki yıla göre azalışın olmadığı görülmüştür. Bunlara ek olarak en az gelir vergisi dolaylı vergi harcamasının 2016 yılında 15.110 milyon Avustralya doları düzeyinde yapıldığı görülmektedir. Buna

karşın gelir vergisi için en fazla vergi harcamasının yapılması beklenen yılın ise 2023 yılında 24.563 milyon Avustralya doları düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7’de kurumlar vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları verilerine bakıldığında 2016 yılında 9.721 milyon Avustralya doları tutarında vergi harcaması yapılmıştır. 2017 yılında ise kurumlar vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları 10.838 milyon Avustralya doları seviyesinde olup bir önceki yıla göre %11,49 oranında artmıştır. 2018 yılına bakılacak olduğunda kurumlar vergisine yönelik vergi harcamaları bir önceki yıla göre %1,23 oranında azalış göstermiş ve 10.705 milyon Avustralya doları seviyesine gerilemiştir. 2019 yılında ise kurumlar vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları 9.713 milyon Avustralya doları seviyesinde olup bir önceki yıla göre %9,27 oranında azalmıştır. 2020 yılında kurumlar vergisi için yapılan vergi harcamaları bir önceki yıla nazaran %9,95 oranında artmıştır ve 10.679 milyon Avustralya doları seviyesine yükseldiği görülmektedir. Kurumlar vergisi dolayındaki vergi harcamalarına 2021 yılı için bakıldığında bir önceki yıla göre %227,06 oranında artış olduğu tespit edilmiştir ve bu tutar 34.927 milyon Avustralya doları olmaktadır. 2022 yılında kurumlar vergisi dolaylı yapılması beklenen tahmini vergi harcamaları tutarının 29.989 milyon Avustralya doları olduğu belirtilmekte ve bu tutar bir önceki yıla göre %14,14 oranında azalış göstermektedir. 2023 yılı tahminlerine bakıldığında ise kurumlar vergisine yönelik vergi harcamaları için bir önceki yıla göre %29,45 azalış olacağı ve 21.158 milyon Avustralya doları seviyesine düşeceği beklenmektedir. İlgili yıllarda kurumlar vergisi için yapılan vergi harcamalarına özet olarak bakıldığında, vergi harcamalarının bir önceki yıla göre oransal olarak en fazla azalacağı yıl, 2023 yılı olacağı beklenmektedir ve bu yılda %29,45 oranında gerileme olacağı tespit edilmiştir. Buna karşın ilgili yıllar itibariyle bir önceki yıla göre en fazla artışın olduğu yıl ise %227,06 oranıyla 2021 yılının olduğu anlaşılmaktadır. Bu verilere ek olarak en az kurumlar vergisi dolaylı vergi harcamasının 2019 yılında 9.713 milyon Avustralya doları düzeyinde yapıldığı görülmektedir. En fazla kurumlar vergisi için vergi harcaması yapılan yıl ise 2021 yılı olup bu tutarın 34.927 milyon Avustralya doları seviyesinde olduğu görülmektedir.

Tablo 7’de katma değer vergisi konulu vergi harcamaları incelendiğinde 2016 yılında 23.605 milyon Avustralya doları tutarında vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. 2017 yılında katma değer vergisine yönelik 25.082 milyon Avustralya doları tutarında vergi harcamasının yapıldığı görülmektedir ve bu tutarın bir önceki yıla göre %6,26 oranında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 2018 yılında bir önceki yıla göre katma değer vergisine yönelik vergi harcamaları 26.152 milyon Avustralya doları olup %4,27 oranında artış göstermiştir. 2019 yılına gelindiğinde katma değer vergisi konulu vergi harcamaları için bu tutar 27.703 milyon Avustralya doları seviyesine yükselmiş ve bir önceki yıla göre %5,93 oranında artış gösterdiği tespit edilmiştir. 2020 yılında bir önceki yıla nazaran %6,14 oranında artış gösterdiği görülen katma değer vergisi dolaylı vergi harcamaları 29.404 milyon Avustralya doları düzeyindedir. 2021 yılında katma değer vergisi için yapılan vergi harcamaları bir önceki yıla göre %3,14 oranında azalmıştır ve 28.480 milyon Avustralya doları seviyesine gerilediği görülmektedir. 2022 yılı için 30.205 milyon Avustralya doları tutarında olması beklenen katma değer vergisine yönelik vergi harcamalarında bir önceki yıla göre %6,06 oranında artış tahmin edilmektedir. 2023 yılına gelindiğinde ise katma değer vergisine yönelik yapılan tahmini vergi harcamalarının bir önceki yıla göre %5,15 oranında artacağı ve 31.760 milyon Avustralya doları seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. Avustralya’da katma değer vergisi konulu vergi harcamaları için tespit edilen bu veriler eşliğinde ilgili yıllar itibariyle oransal düzeyde bir önceki yıla göre artış azalış ilişkisine bakıldığında en fazla azalışın %3,14 ile 2021 yılında olduğu görülmektedir. Buna karşın ilgili yıllar itibariyle bir önceki yıla göre en fazla artışın olduğu yıl ise %6,26 oranıyla 2017 yılının olduğu anlaşılmaktadır. Buna ek olarak ilgili yıllarda katma değer vergisi için en az vergi harcamasının yapıldığı yılın 23.605 milyon Avustralya dolarıyla 2016 yılı olduğu görülmekte, en fazla vergi harcaması yapılması beklenen yıl ise 2023 yılı olup bu tutarın 31.760 milyon Avustralya doları seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 7’de Avustralya’nın ilgili yıllar itibariyle yaptığı özel tüketim vergisi dolaylı vergi harcamaları incelendiğinde 2016 yılında 6.650 milyon Avustralya doları vergi harcaması yapılmıştır. 2017 yılında bir önceki yıla nazaran %1,86 oranında azalış gösterdiği görülen özel tüketim vergisi konulu vergi harcamaları 6.526 milyon Avustralya doları düzeyindedir. 2018 yılına bakıldığında özel tüketim vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları 6.787 milyon Avustralya doları olup bir önceki yıla göre %4 oranında artış göstermiştir. 2019 yılına bakıldığında özel tüketim vergisine yönelik yapılan vergi harcamaları tutarı 7.190 milyon Avustralya doları düzeyindedir ve oransal olarak bir önceki yıla göre %5,94 artış göstermektedir. 2020 yılı için özel tüketim vergisi dolaylı yapılan vergi harcamaları 7.701 milyon Avustralya doları olmuştur ve bu tutar bir önceki yıla göre %7,11 oranında artış göstermektedir. 2021 yılı için ise özel tüketim vergisi dolayında yapılan vergi harcamaları bir önceki yıla göre %23,06 oranında azalış göstermiş ve 5.925 milyon Avustralya doları seviyesine gerilemiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise özel tüketim vergisine yönelik yapılan vergi harcamalarının bir önceki yıla göre %1,37 oranında artacağı ve 6.006 milyon Avustralya doları seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. 2023 yılında yapılması tahmin edilen özel tüketim vergisi konulu vergi harcamaları 5.389 milyon Avustralya doları olmaktadır ve bir önceki yıla nazaran vergi harcamalarında %10,27 oranında azalışın olacağı tespit edilmiştir. Avustralya’da özel tüketim vergisine yönelik vergi harcamaları için tespit edilen bu veriler doğrultusunda ilgili yıllarda oransal düzeyde bir önceki yıla göre artış azalış ilişkisine bakıldığında en fazla artışın %7,11 ile 2020 yılında olduğu görülmektedir. Özel tüketim vergisi dolaylı vergi harcamalarının bir önceki yıla göre oransal olarak en fazla azaldığı yıl ise 2021 yılı olmuştur ve bu yılda %23,06 oranında gerileme olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgilere göre ayrıca özel tüketim vergisi dolayında en fazla vergi harcaması yapılan yıl ise 2020 yılı olup bu tutarın 7.701 milyon Avustralya doları seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır. En az özel tüketim vergisine yönelik vergi harcamasının ise 2023 yılında 5.389 milyon Avustralya doları düzeyinde olacağı öngörülmektedir.

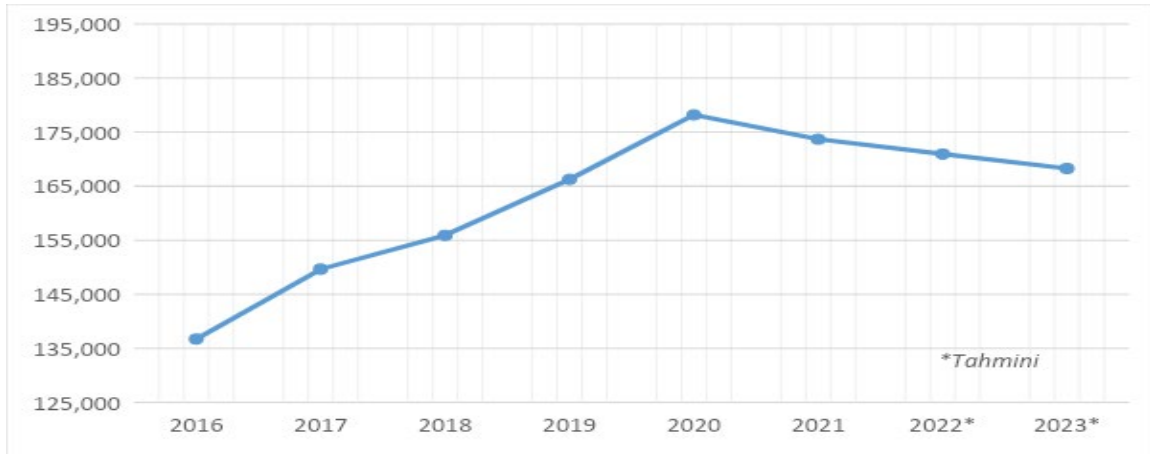
Tablo 7’yi diğer vergi harcamaları çerçevesinde inceleyecek olursak 2016 yılında 81.661 milyon Avustralya doları tutarında vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. 2017 yılına gelindiğinde diğer vergilere yönelik yapılan vergi harcamaları 91.362 milyon Avustralya doları olup bir önceki yıla göre %11,88 oranında artış göstermiştir. 2018 yılına bakılacak olduğunda diğer

vergiler için vergi harcamaları bir önceki yıla göre %5,04 oranında artış göstermiş ve 95.967 milyon Avustralya doları seviyesine yükselmiştir. 2019 yılında 103.432 milyon Avustralya doları tutarında diğer vergilere yönelik vergi harcamasının yapıldığı görülmektedir ve bu tutarın bir önceki yıla göre %7,78 oranında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 2020 yılında bir önceki yıla nazaran %7,41 oranında artış gösterdiği görülen diğer vergi harcamaları 111.092 milyon Avustralya doları düzeyindedir. 2021 yılına bakıldığında diğer vergi harcamaları tutarı 83.191 milyon Avustralya doları düzeyindedir ve oransal olarak bir önceki yıla göre %25,12 azalış göstermektedir. 2022 yılı için 82.276 milyon Avustralya doları tutarında olması beklenen diğer vergi harcamalarında bir önceki yıla göre %1,1 oranında azalış olacağı tahmin edilmektedir. 2023 yılında yapılması beklenen tahmini diğer vergi harcamaları tutarının 85.421 milyon Avustralya doları olacağı tahmin edilmekte ve bu tutarın bir önceki yıla göre %3,82 oranında artış göstermektedir. Bu veriler göz önüne alındığında ilgili yıllarda diğer vergiler için yapılan vergi harcamaları oranları bir önceki yıla göre en fazla 2021 yılında %25,12 oranında azalış göstermiş, bunun aksine en fazla artışın da 2017 yılında %11,88 oranında olduğu görülmüştür. İncelenen yıllar içerisinde diğer vergiler için en az vergi harcaması yapılan yılın 81.661 milyon Avustralya doları tutarındaki 2016 yılının olduğu görülmektedir. Buna karşın diğer vergiler için en fazla vergi harcamasının yapıldığı yılın ise 2020 yılında 111.092 milyon Avustralya doları düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7'ye ilgili yıllardaki toplam vergi harcamaları nezdinde bakıldığında 2016 yılı için 136.747 milyon Avustralya doları vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. 2017 yılına gelindiğinde toplam vergi harcamaları için bu tutar 149.656 milyon Avustralya doları seviyesine yükselmiş ve bir önceki yıla göre %9,44 oranında artış gösterdiği tespit edilmiştir. 2018 yılında yapılan toplam vergi harcamalarına bakıldığında bir önceki yıla göre %4,19 oranında artış göstererek 155.931 milyon Avustralya doları seviyesine yükselmiştir. 2019 yılına bakıldığında ise toplam vergi harcaması miktarı 166.258 milyon Avustralya doları olmuştur ve bir önceki yıla göre %6,62 oranında artış göstermiştir. Toplam vergi harcamaları 2020 yılı için incelendiğinde bir önceki yıla göre %7,17 oranında artış olduğu tespit edilmiştir ve bu tutar 178.175 milyon Avustralya doları olmaktadır. 2021 yılı için ise toplam vergi harcamaları bir önceki yıla göre %2,52 oranında azalış göstermiş ve 173.685 milyon Avustralya doları seviyesine gerilemiştir. 2022 yılı tahminlerine bakıldığında ise toplam vergi harcamalarında bir önceki yıla göre %1,58 azalış yaşanacağı ve 170.947 milyon Avustralya doları seviyesine gerileyeceği beklenmektedir. 2023 yılında yapılması tahmin edilen toplam vergi harcamaları 168.291 milyon Avustralya doları olmaktadır ve bir önceki yıla nazaran vergi harcamalarında %1,55 oranında azalışın yaşanacağı beklenmektedir. İlgili yıllarda yapılan toplam vergi harcamalarına bir bütün olarak bakıldığında, vergi harcamalarının bir önceki yıla göre oransal olarak en fazla azaldığı yıl, 2021 yılı olmuştur ve bu yılda %2,52 oranında gerileme olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın ilgili yıllar itibarıyla bir önceki yıla göre en fazla artışın görüldüğü yıl ise %9,44 oranıyla 2017 yılı olmaktadır. Bu tespitlere ek olarak ilgili yıllarda toplam vergi harcamasının en az yapıldığı yılın 136.747 milyon Avustralya dolarıyla 2016 yılı olduğu görülmektedir. Tam tersine en fazla vergi harcamasının yapıldığı miktarın ise 2020 yılında 178.175 milyon Avustralya doları düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda verilen bilgiler dahilinde aşağıdaki Şekil 10'da Avustralya'nın ilgili yıllar itibarıyla toplam olarak yaptığı vergi harcamalarına yönelik yıllık düzeyde oluşan değişimler ele alınmıştır.

Şekil 10: Avustralya'da 2016-2023 Yılları Arasında Yapılan Toplam Vergi Harcamalarının Yıllara Göre Değişimi (Milyon Avustralya Doları)

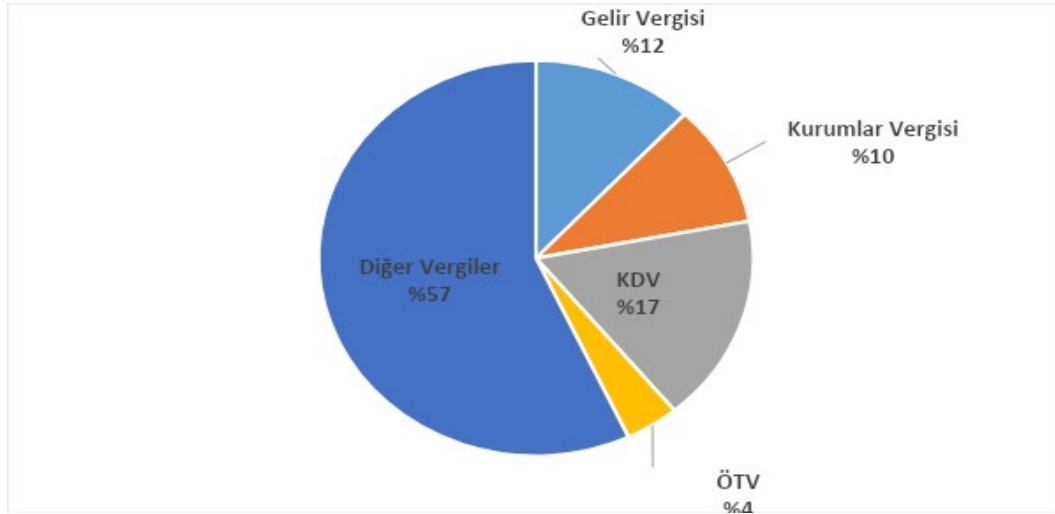

Kaynak: Tablo 7'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır

Şekil 7'ye bakıldığında Avustralya'da 2016 yılından 2020 yılına kadar vergi harcamalarında yukarı yönlü seyir izlendiği görülmektedir. 2020 yılı ilgili yıllar itibariyle en fazla vergi harcaması yapılan yıl olmuştur. Bu yıldan sonra azalış trendine girdiği görülen toplam vergi harcamaları tutarlarının 2022-2023 yılı tahminlerine bakıldığında aşağı yönlü devam edeceği öngörülmektedir. Şekilde yer alan bilgiler doğrultusunda Avustralya'da 2016-2023 dönemleri arasında yıllık ortalama 162 milyar Avustralya doları tutarında vergi harcamasının yapıldığı tahmin edilmektedir.

Avustralya'da 2016-2023 yılları arasında yapılan toplam vergi harcamalarının vergi türleri itibariyle dağılımı Şekil 11'de gösterilmiştir.

Şekil 11: Avustralya'da Vergi Harcamalarının Vergi Türleri İtibariyle Dağılımı (%)

Kaynak: Tablo 7'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 11'de Avustralya'da yapılan toplam vergi harcamalarının vergi türleri itibariyle ortalama olarak vergi harcamaları içerisinde ne kadar paya sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Şekilden de görüleceği üzere vergi türleri itibariyle en büyük paydan en küçük paya göre sıralanacak olursa birinci sırada %57 ile diğer vergiler, ikinci sırada %17 ile KDV, üçüncü sırada %12 ile gelir vergisi, dördüncü sırada %10 ile kurumlar vergisi ve son sırada %4 ile ÖTV yer almaktadır. Şekilden de görüldüğü üzere Avustralya'da vergi harcamaları yapılırken en fazla öncelik diğer vergilere yönelik olmuştur. Dolaylı ve dolaysız vergilere verilen öncelik ise birbirine çok yakındır. Sonuç olarak şekile göre Avustralya'da vergi harcamaları politikaları uygulanırken diğer vergilere yönelik uygulamaların ağırlığının daha büyük olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki Tablo 8'de Avustralya'daki vergi harcamalarının ilgili yıllar itibariyle GSYH'ye ve toplam vergi gelirleri içindeki oranlarına yer verilmiştir. Bu şekilde hükümetlerin alternatif bir politika aracı olan vergi harcamalarına toplam gelirleri içerisinde ne kadar düzeyde pay verdiği ve bu payın ne kadarlık bir etki yarattığı vurgulanmak istenmiştir.

Tablo 8: Avustralya'da 2016-2020 Yılları Arasındaki Vergi Harcamalarının Toplam Gelir İçerisindeki Payı (Milyon Avustralya Doları)

	2016	2017	2018	2019	2020
Vergi Harcaması	136.747	149.656	155.931	166.258	178.175
Vergi Geliri	484.068	526.030	557.281	549.572	591.184
GSYH	1.657.744	1.759.314	1.842.946	1.946.228	1.980.866
Vergi H. / Vergi G. (%)	28,2	28,4	27,9	30,2	30,1
Vergi H. / GSYH (%)	8,2	8,5	8,4	8,5	9

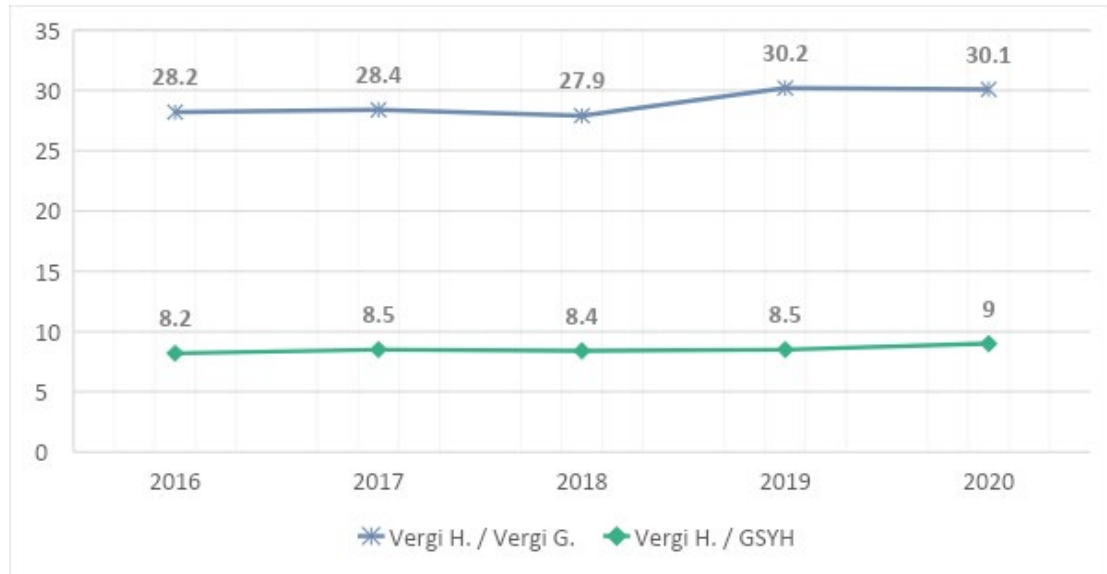
Kaynak: "OECD (Revenue Statistics)" ve "Dünya Bankası (GDP)" verileriyle hazırlanmıştır (stats.oecd.org, databank.worldbank.org),09.06.2022.

Yukarıdaki Tablo 8'de Avustralya'da ilgili yıllar itibariyle yapılan vergi harcamaları ve toplam vergi gelirleri ilişkisi göz önüne alındığında vergi harcamalarının oransal olarak vergi gelirleri içerisindeki en az paya %27,9 oranında 2018 yılında sahip olduğu, en fazla paya ise %30,2 oranıyla 2019 yılında sahip olduğu görülmektedir. Tabloya göre vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının ilgili yıllarda ortalama olarak %29 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8'de vergi harcamaları ve GSYH ilişkisi incelendiğinde ise vergi harcamalarının GSYH içerisindeki en küçük paya %8,2 oranıyla 2016 yılında sahip olduğu görülmüştür. Bunun aksine en büyük payın elde edildiği yıl 2020 yılıdır ve bu oran %9 olmaktadır. Tabloya göre vergi harcamalarının GSYH içerisindeki payının ilgili yıllar özelinde ortalama olarak %8,5 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda yer alan Şekil 12'de yukarıda bahsedilen durumların yıllar itibariyle değişimi grafiksel olarak da incelenmiştir.

Şekil 12: Avustralya'da 2016-2020 Yılları Arasındaki Toplam Vergi Harcamalarının GSYH ve Vergi Gelirleri İçerisindeki Payının Yıllara Göre Değişimi (%)

Kaynak: Tablo 8'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 12'ye bakıldığında ilgili yıllar itibariyle Avustralya'nın uyguladığı vergi harcamaları politikaları doğrultusunda, gerçekleşen vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının yıllar itibariyle genel çerçevede artış yönlü olduğu görülmektedir. Vergi harcamaları ve GSYH ilişkisine bakıldığında ise bu durumun yine benzer olduğu görülmektedir fakat artış oranları arasındaki farkın çok büyük oranlarda gerçekleşmediği görülmektedir. Her iki faktörde de sadece 2018 döneminde

yüzdesel olarak bir azalış yaşandığı görülmektedir. Şekilde yıllar itibariyle vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payındaki artışın, GSYH payındaki artışına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Şekilde de görüldüğü üzere Avustralya'daki vergi harcamaları uygulamalarının özellikle vergi gelirlerini önemli oranlarda etkilediği söylenebilir.

5. SONUÇ

Fransa'da vergi harcamaları raporları bütçe kanununda yer alan Yollar ve Araçlar Raporu'nun içerisinde 1980 yılından bu yana her yıl yayınlanmaktadır.

Fransa'da yapılan toplam vergi harcamalarının vergi türleri itibariyle ortalama olarak vergi harcamaları içerisinde ne kadar paya sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Vergi türleri itibariyle en büyük paydan en küçük paya göre sıralanacak olursa birinci sırada %39 ile diğer vergiler, ikinci sırada %33 ile gelir vergisi, üçüncü sırada %17 ile KDV, dördüncü sırada %7 ile ÖTV ve son sırada %4 ile kurumlar vergisi yer almaktadır. Fransa'da dolaysız vergiler ve diğer vergiler öncelikli vergi harcamaları politikaları izlendiği söylenebilir.

Fransa'da ilgili yıllar itibariyle yapılan vergi harcamaları ve toplam vergi gelirleri ilişkisi göz önüne alındığında vergi harcamalarının oransal olarak vergi gelirleri içerisindeki en fazla paya %10,2 oranında 2018 ve 2019 yıllarında sahip olduğu, en az paya ise %9,7 oranıyla 2016 yılında sahip olduğu görülmektedir. Vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının ilgili yıllar çerçevesinde ortalama olarak %10 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Vergi harcamaları ve GSYH ilişkisi incelendiğinde ise vergi harcamalarının GSYH içerisindeki en büyük payı %4,7'lik oranla 2018 yılında elde ettiği görülmüştür. Buna karşılık en düşük payın elde edildiği yıl ise 2016 yılıdır ve bu oran %4,4 olmaktadır. Vergi harcamalarının GSYH içerisindeki payının ilgili yıllar özelinde ortalama olarak %4,5 civarında olduğu tespit edilmiştir.

İlgili yıllar itibariyle Fransa'nın uyguladığı vergi harcamaları politikaları doğrultusunda, gerçekleşen vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının yıllar itibariyle neredeyse benzer olduğu görülmektedir. Vergi harcamaları ve GSYH ilişkisine bakıldığında ise bu durumun yine benzer olduğu görülmektedir.

İsveç'te toplam vergi harcamaları verileri incelendiğinde; sadece 2018 yılında vergi harcamalarında azalış yaşandığı görülmektedir. İsveç'te yıllar itibariyle sürekli vergi harcamalarını artırmaya yönelik politikaların izlendiği söylenebilir. Şekilde yer alan bilgiler doğrultusunda 2016-2023 dönemleri arasında yıllık ortalama 229 milyar İsveç kronu tutarında vergi harcamasının yapıldığı tahmin edilmektedir.

İsveç'te yapılan toplam vergi harcamalarının vergi türleri itibariyle ortalama olarak vergi harcamaları içerisinde ne kadar paya sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Vergi türleri itibariyle en büyük paydan en küçük paya göre sıralanacak olursa birinci sırada %44 ile diğer vergiler, ikinci sırada %33 ile KDV, üçüncü sırada %17 ile ÖTV, dördüncü sırada %4 ile gelir vergisi ve son sırada %2 ile kurumlar vergisi yer almaktadır. Bu veriler dikkate alındığında İsveç'te vergi harcamaları politikalarında öncelik olarak dolaylı vergilere ve diğer vergilere büyük bir pay ayrıldığı görülmektedir.

İsveç'te ilgili yıllar itibariyle yapılan vergi harcamaları ve toplam vergi gelirleri ilişkisi göz önüne alındığında vergi harcamalarının oransal olarak vergi gelirleri içerisindeki en fazla paya %11,4 oranında 2020 yılında sahip olduğu, en az paya ise %9,3 oranıyla 2018 yılında sahip olduğu görülmektedir. Tabloya göre vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının ilgili yıllar çerçevesinde ortalama olarak %10,1 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Vergi harcamaları ve GSYH ilişkisi incelendiğinde ise vergi harcamalarının GSYH içerisindeki en büyük payı %4,8'lik oranla 2020 yılında elde ettiği görülmüştür. Buna karşılık en düşük payın elde edildiği yıllar 2016 ve 2018 yıllarıdır ve bu oran %4,1 olmaktadır. Vergi harcamalarının GSYH içerisindeki payının ilgili yıllar özelinde ortalama olarak %4,3 civarında olduğu görülmektedir.

İlgili yıllar itibariyle İsveç'in uyguladığı vergi harcamaları politikaları doğrultusunda, gerçekleşen vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının yıllar itibariyle genel çerçevede artış yönlü olduğu görülmektedir. Vergi harcamaları ve GSYH ilişkisine bakıldığında ise bu durumun yine benzer olduğu görülmektedir. 2018 yılında her iki göstergede de azalış yaşandığı görülmektedir fakat ileriki dönemlere bakıldığında yine yukarı yönlü seyir izlendiği gözlemlenmektedir. Bu verilere göre İsveç'te uygulanan vergi harcamaları politikalarında her iki gelir türünden de yıllar itibariyle belirli oranlarda vazgeçildiği anlaşılmaktadır.

Meksika'da yapılan toplam vergi harcamalarının vergi türleri itibariyle ortalama olarak vergi harcamaları içerisinde ne kadar paya sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Vergi türleri itibariyle en büyük paydan en küçük paya göre sıralanacak olursa birinci sırada %38 ile KDV, ikinci sırada %28 ile gelir vergisi, üçüncü sırada %20 ile diğer vergiler, dördüncü sırada %13 ile kurumlar vergisi ve son sırada %1 ile ÖTV yer almaktadır. Şekilde sunulan bu veriler doğrultusunda Meksika'nın her bir vergi türüne yönelik yakın oranlarda vergi harcamaları politikaları gerçekleştirdiği görülmektedir.

Meksika'da ilgili yıllar itibariyle yapılan vergi harcamaları ve toplam vergi gelirleri ilişkisi göz önüne alındığında vergi harcamalarının oransal olarak vergi gelirleri içerisindeki en fazla paya %20 oranında 2016 yılında sahip olduğu, en fazla paya ise %23,4 oranıyla 2019 yılında sahip olduğu görülmektedir. Tabloya göre vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının ilgili yıllar çerçevesinde ortalama olarak %22,2 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Vergi harcamaları ve GSYH ilişkisi incelendiğinde ise vergi harcamalarının GSYH içerisindeki en küçük paya sahip olduğu

yıl %3,3 oranıyla 2016 yılı olduğu görülmüştür. Buna karşılık en büyük payın elde edildiği yıllar 2019 ve 2020 yıllarıdır ve bu oran %3,8 olmaktadır. Vergi harcamalarının GSYH içerisindeki payının ilgili yıllar özelinde ortalama olarak %3,6 civarında olduğu tespit edilmiştir.

İlgili yıllar itibarıyla Meksika'nın uyguladığı vergi harcamaları politikaları doğrultusunda, gerçekleşen vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının yıllar itibarıyla değişiklik gösterdiği görülmektedir. Vergi harcamaları ve GSYH ilişkisine bakıldığında ise artış eğiliminin çok yüksek olmadığı, düz bir çizgide ilerlediği görülmektedir. 2018 yılında her iki faktörde de küçük bir azalış yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu verilerden hareketle Meksika'nın vergi harcamaları politikalarının sonucu olarak özellikle vergi gelirlerinden yüksek düzeyde feragat ettiği söylenebilir.

Avustralya'da ilgili yıllar itibarıyla yapılan vergi harcamaları ve toplam vergi gelirleri ilişkisi göz önüne alındığında vergi harcamalarının oransal olarak vergi gelirleri içerisindeki en az paya %27,9 oranında 2018 yılında sahip olduğu, en fazla paya ise %30,2 oranıyla 2019 yılında sahip olduğu görülmektedir. Tabloya göre vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının ilgili yıllarda ortalama olarak %29 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Vergi harcamaları ve GSYH ilişkisi incelendiğinde ise vergi harcamalarının GSYH içerisindeki en küçük paya %8,2 oranıyla 2016 yılında sahip olduğu görülmüştür. Bunun aksine en büyük payın elde edildiği yıl 2020 yılıdır ve bu oran %9 olmaktadır. Tabloya göre vergi harcamalarının GSYH içerisindeki payının ilgili yıllar özelinde ortalama olarak %8,5 civarında olduğu tespit edilmiştir.

İlgili yıllar itibarıyla Avustralya'nın uyguladığı vergi harcamaları politikaları doğrultusunda, gerçekleşen vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payının yıllar itibarıyla genel çerçevede artış yönlü olduğu görülmektedir. Vergi harcamaları ve GSYH ilişkisine bakıldığında ise bu durumun yine benzer olduğu görülmektedir fakat artış oranları arasındaki farkın çok büyük oranlarda gerçekleşmediği görülmektedir. Her iki faktörde de sadece 2018 döneminde yüzdesel olarak bir azalış yaşandığı görülmektedir. Yıllar itibarıyla vergi harcamalarının vergi gelirleri içerisindeki payındaki artışın, GSYH payındaki artışına göre daha fazla olduğu görülmektedir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarların çalışmaya katkısı ortaktır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA (REFERENCES)

- Akın, E. B. (2019). "Türk Vergi Sisteminde Vergi Harcamaları Üzerine Bir Değerlendirme". Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Bauger, L. (2014). "The Use Of Tax Expenditures In Times Of Fiscal Consolidation". Directorate General Economic and Financial Affairs (DG ECFIN), European Commission, No. 523.
- Bayhanay, A. (2014). "Vergi Harcamaları: Nordik Ülkeleri ve Türkiye". Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Erdoğan, U. İ. (2021). "Vergi Harcamalarının Etkinlik Analizi". Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Güven, M. A. (2016). "Türkiye ve Bazı OECD Ülkelerinde Vergi Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi (2006-2015)". Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Kulu, B. (2000). "Vergi Harcaması ve Uygulama Örnekleri". Vergi Dünyası, 228, 24-29.
- McDonald, H. (2010). "Türk Vergi Sistemindeki Vergi Harcamalarının Etkinlik ve Verimlilik Açısından Değerlendirilmesi". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- OECD (2010), "Tax Expenditures in OECD Countries". OECD Publishing, Paris.
- Polackova Bixi, H., Valenduc, C., Swift, Z. L. (2004). "Tax Expenditures--Shedding Light on Government Spending through the Tax System: Lessons from Developed and Transition Economies". World Bank.
- Secretaría de Hacienda y Crédito Público (2020). "Presupuesto de Gastos Fiscales 2020". <https://www.gob.mx/shcp/documentos/presupuesto-de-gastos-fiscales-2020>, erişim 19.03.2023.

KURUMSAL YÖNETİM, BANKAYA ÖZGÜ VE MAKRO DEĞİŞKENLERİN KARLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİST'TE İŞLEM GÖREN BANKALAR ÜZERİNE BİR UYGULAMA

CORPORATE GOVERNANCE, BANK-SPECIFIC, AND MACRO VARIABLES' EFFECT ON PROFITABILITY: AN APPLICATION ON BANKS TRADED IN BIST

Fatih Akbaş¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, İkizce Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, fatihakbas@odu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2474-8913

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler
Kurumsal Yönetim, Finansal Performans, Panel Veri

Jel Kodları:
G34, D53, C23

Makale Geçmişi:
Geliş Tarihi: 19 Mayıs 2023
Kabul Tarihi: 30 Mayıs 2023

ÖZET

Kurumsal yönetim uygulamaları ilk çıktığı dönemlerde gönüllülük esasına göre düzenlemeler içermekteydi. Günümüzde bu uygulamalar yasal düzenlemelerle birçok ülkede zorunlu hale getirilmiştir. OECD tarafından başlatılan kurumsal yönetim ilkeleri, Türkiye'de SPK ve BDDK düzenlemeleri, Türk Ticaret Kanunu, Bankacılık Kanunu, gibi düzenleyici kurum ve kanunlar ile belirlenmiştir.

Çalışmada, 2018-2022 yıllarında BİST'te işlem gören bankalara ait veriler kullanılmıştır. Analizde dengeli panel yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı bankaların finansal performansları üzerinde, kurumsal yönetim yapıları ve seçilen firma içi ve makro değişkenlerin etkisinin incelenmesidir. Finansal performans göstergeleri olarak aktif karlılık ve özkaynak karlılık oranları kullanılmıştır. Çalışma sonucunda aktif karlılık oranı ile yönetim kurulunda yer alan kadın üye oranı ve kaldıraç oranı arasında anlamlı ve pozitif, halka açıklık oranı, büyüklük, enflasyon oranı arasında anlamlı ve negatif bir ilişki saptanmıştır. Diğer bağımlı değişken ROE değişkeni ile halka açıklık oranı arasında anlamlı ve negatif, enflasyon, yönetim kurulundaki kadın üye oranı ve büyüklük oranı arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Keywords

Corporate Governance, Financial Performance, Panel Data

Jel Codes:

G34, D53, C23

Article History:

Received: 19 May 2023

Accepted: 30 May 2023

ABSTRACT

Corporate governance practices included regulations voluntarily when they were first introduced. Today, these practices have been made compulsory in many countries by legal regulations. The corporate governance principles initiated by the OECD have been determined by the CMB and BRSA regulations in Turkey, regulatory institutions, and laws such as the Turkish Commercial Code and Banking Law.

In the study, the data of the banks traded in the BIST in the years 2018-2022 were used. A balanced panel method was used in the analysis. The study aims to examine the effects of corporate governance structures and selected internal company and macroeconomic variables on the financial performance of banks. Return on assets and equity were used as financial performance indicators. As a result of the study, a significant and positive relationship was found between return on assets and the proportion of female board members and leverage ratio, and a significant and negative relationship was found between free float ratio, size, and inflation rate. Significant and negative associations were found between the other dependent variable, ROE, and free float ratio. In contrast, significant and positive relationships were found between the inflation rate, the proportion of female board members, and the size ratio.

Atf vermek için / To cite: Akbaş, F. (2023). Kurumsal yönetim, bankaya özgü ve makro değişkenlerin karlılık üzerindeki etkisi: BİST’te işlem gören bankalar üzerine bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 63-74. DOI: 10.58627/dpuibf.1299474

Bankalar finans sektörünün kalbinde yer alan, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde ihtiyaç duyulan bir aktördür. Bireyden devlete kadar uzanan birçok paydaşa sahiptir. Finansal sistemin merkezinde oldukları için finansal istikrar ve ekonomik büyümede önemli bir role sahiptir. Bu rolün gerçekleştirilebilmesi için bankaların güçlü bir yapıya sahip olmaları gerekir (Kartal, 2018: 6–7). 1990’ların başlarında, ortaya çıkan şirket iflasları ve finansal krizlerin ardında yatan sebeplerden birisi de işletmelerin başarısız yönetim politikalarıdır. Ortaklık şeklinde kurulan işletmelerin sahiplik ve yönetiminin ayrılmaması dolayısıyla ortaya çıkan, çıkar çatışmaları, farklı bilgi düzeyleri dolayısıyla ortak hareket edememe ve ortaya çıkan diğer problemler ve maliyet artışlarının azaltılmasında kurumsal yönetim ilkeleri kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Bu ilkeler sosyal sorumluluk ve etik değerlere bağlı kalınarak tüm çıkar gruplarının menfaatlerinin korunmasına katkı sağlamaktadır (Doğan, 2018: 85). Kurumsal yönetimde meydana gelecek aksaklıklar, sadece şirket sahiplerini değil tüm paydaşları etkileyeceğinden hareketle, içinde bulunulan sektör ve toplumu da etkileyecektir. Kurumsal yönetim anlayışı, çıkar gruplarıyla uzlaşma içinde çözümler arayan, şirketin verimliliği ve sürekliliğini etkilemeyecek hedefler belirleyen ve operasyonel risklerin en alt düzeye indirilmesi çabalarını içerir (Cengiz, 2013: 404). 1992 yılında Cadbury raporuyla başlayan yönetim kurullarındaki yapısal değişiklikler, bugün kurumsal yönetim ilkeleri adıyla modern işletmeler tarafından gönüllü ve zorunlu uygulamaları içeren bir yapıya kavuşmuştur.

Firmaların sürdürülebilir olma göstergesi olabilecek kurumsal yönetim, firmaların sürekliliği yanında firma performansı ve değeri üzerinde de pozitif bir etkiye sahip olabilir. Yönetim uygulamalarındaki kalite arttıkça firma performansın da artacağı beklenmektedir (Cengiz ve Karabayır, 2022: 327). Bu bağlamda çalışmanın amacı, bankaların finansal performansları üzerinde, kurumsal yönetim yapılarının ve bankaya özgü değişkenler ile makroekonomik değişkenlerin etkisini incelemektir. Çünkü bankaların karlıları üzerinde, kurumsal yapılarının yanında mali yapıları ve faaliyette buldukları ekonomik yapının etkisi oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir. Çalışmada finansal performans üzerinde etkili olabilecek kurumsal yönetim göstergeleri, yönetim kurulunda yer alan kadın üye oranı, icracı olmayan üye oranı ve bağımsız üye oranı olarak belirlenmiştir. Yapılan analizde bankaya özgü değişkenler olarak özsermayenin varlıklara oranı, kaldıraç oranı ve halka açıklık oranı belirlenmiştir. Makro değişkenler için büyüme oranı, enflasyon ve işsizlik, kontrol değişkeni olarak da toplam varlıkların doğal logaritması kullanılmıştır. Finansal performans ve kurumsal yönetim arasındaki ilişkinin analizinde dengeli panel veri analiz tekniği kullanılmıştır.

1.BANKALARDA KURUMSAL YÖNETİMİN GELİŞİMİ

Kurumsal yönetim kavramı ilk olarak borsada işlem gören firmalar için araştırılan ve kavramsal olarak geliştirilen bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Firmaların borsalarda işlem yapabilmesi için belirli yükümlülükleri yerine getirme zorunluluklarının yanında yasal ve iç denetim uygulamalarının getirdiği uyum ve açıklama ilkelerinin kurumsal yönetim konusundaki önerileri içeriyor olması bu kavramın borsalarda geliştirilmesinin altında yatan sebeptir. Kavram daha sonraları diğer kurum ve kuruluşların yanında finansal kuruluşlara kadar genişletilmiştir (Hopt, 2021: 14–15). Kurumsal yönetim İngilizce “corporate governance” kelimesinden Türkçeye çevrilmiştir. Çeviri, literatürde bazı yazarlar tarafından “Kurumsal Yönetişim” olarak

kullanılsa da düzenleyici ve denetleyici kurumlar ve birçok yazar tarafından “Kurumsal Yönetim” olarak çevrilerek kullanılmaktadır (Dinç ve Abdioğlu, 2009: 159). 2004 yılında kurumsal yönetim ilkelerini yayımlayan OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development -Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü), kurumsal yönetimi, “*bir şirketin yönetimi, yönetim kurulu, hissedarları ve diğer paydaşları arasındaki bir dizi ilişkiyi içerir. Kurumsal yönetim ayrıca şirketin hedeflerinin belirlenmesi ve hedeflere ulaşmada izlenecek yolu ve performansını inceler*” şeklinde uluslararası bir bakış açısıyla tanımlamıştır (Gup, 2007: 19). Bankalar kurumsal yönetim ile ilgili kural ve ilkeleri belirlerken Basel Bankacılık Komitesini dikkate almaktadır (Tuna, 2007: 214).

Türkiye’de TÜSİAD’ın girişimleriyle başlatılan kurumsal yönetim çalışmaları 2003 yılında SPK’nın halka açık şirketlere tavsiye niteliğinde kurumsal yönetim ilkelerinin açıklanmasıyla devam etmiştir. Aynı yıl SPK tarafından derecelendirme faaliyetlerine ilişkin tebliğ yayınlanmıştır. Kurumsal yönetim ilkelerine uyum bu tebliğ içinde yer almıştır. 2004 yılında, faaliyet raporları içinde ve internet sitelerinde kurumsal yönetim uyum raporları, SPK tarafından İMKB de işlem gören firmalar için zorunlu hale getirilmiştir. 2005 yılında yürürlüğe giren Bankacılık Kanunu kurumsal yönetim ilkelerini içermektedir. 2012 yılında yeni Türk Ticaret Kanunu’nda yer alan kurumsal yönetim ilkeleri yürürlüğe girmiştir (Yenice ve Dölen, 2013: 202). Kurumsal yönetim, adillik ve eşitlik, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve sorumluluk olarak sayılan dört temel ilke üzerine inşa edilmiştir (Abdioğlu, 2007: 20). Kurumsal yönetim kültürünün kapsayıcılığının artırılmasında düzenleyici kuruluşların (SPK ve BDDK vb.) yaptıkları ikincil düzenlemeler önem arz etmektedir. BDDK yalnızca bankaları kapsayan alt düzenlemeler yaparken SPK halka açık tüm şirketleri kapsayan bir düzenleme alanına sahiptir. 2014 yılında SPK tarafından yayımlanan Kurumsal Yönetim Tebliği, düzenleme kapsamında olan firmaları dört grupta sınıflandıran (pay sahipleri, kamuyu aydınlatma, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu) kurumsal yönetim ilkelerine uyum raporlarını kamuya paylaşmaları zorunluluğunu getirmiştir. İlgili tebliğ ile halka açık şirketlerin bu zorunluluğu Kamuyu Aydınlatma Platformu üzerinden 2018 yılı faaliyetlerine ait raporların 2019 yılından itibaren yayınlanması ile başlamıştır (Kartal ve Budayoğlu Yılmaz, 2019: 149).

Kurumsal yönetim uygulamalarının bankaların daha şeffaf ve mevzuat hükümlerine uymalarını temin etmek gibi amaçları olduğu gibi bankaların karları üzerinde olumlu etki yapması beklenmektedir. Bankaların karlılıkları üzerinde sadece kurumsal yönetime ilişkin göstergelerin değil, bankaya özgü değişkenlerinde etkisi söz konusudur. Finansal sistemi banka ağırlıklı olan ülkelerde bankaların etkinliği ve ekonomi, pozitif bir ilişki göstermektedir. Faaliyette bulunan ülkenin makro ekonomik koşulları da bankaların karlılığı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Literatürde kurumsal yönetim, üç temel unsur, yönetim kurulu, denetim komitesi ve sahiplik yapısı açısından ele alınmıştır (Ağca ve Önder, 2016: 25). Bu çalışmada kurumsal yönetim, yönetim kurulunun yapısı açısından değerlendirilecektir. Bankaların karlılığını etkileyeceğini düşünülen bankaya özgü değişkenlerin büyüklük, kaldıraç, personel giderleri, şube sayısı, hisse başına kazanç; makro değişkenlerin ise GSYİH, TÜFE, faiz oranları, döviz kuru olacağına yönelik literatürde çalışmalar yapılmıştır.

2. LİTERATÜR

Kurumsal yönetim, bankaya özgü ve makro ekonomik değişkenlerin banka karlılığı üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada ilk olarak ulusal ve uluslararası alanda kurumsal yönetim ve finansal performans ilişkisini inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

Aygün vd. (2010), araştırmalarında 2006-2008 döneminde, İMKB’de işlem gören bankalar ait veriler kullanarak, yönetim kurulu büyüklüğünün banka performansına etkisini incelemişlerdir. Yapılan regresyon ve korelasyon analiz sonuçlarına göre, yönetim kurulu büyüklüğü ve banka karlılığı arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif, büyüklük ile Tobin’s q ve halka açıklık arasında pozitif ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Kılıç (2015), çalışmasında Türkiye’de 2008-2012 döneminde faaliyette bulunan 26 banka verisi kullanarak, bankaların yönetim kurulu yapısı ve yönetim kurulu çeşitliliğinin bankaların finansal performansı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Yapılan panel veri analizi sonucunda yönetim kurulu çeşitliliği ve finansal performans arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Öztürk (2016), çalışmasında makro ekonomik faktörlerin banka karlılığı üzerindeki etkisini incelemiştir. 1970-2014 yıllarında ait verilerin kullanıldığı çalışmada ROA, ROE ve net faiz marjı karlılık göstergesi olarak belirlenmiştir. Makro ekonomik değişkenler için TÜFE, mevduat faiz oranları ve GSYİH belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda enflasyon oranı ile ROA ve ROE arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, net faiz marjı ve mevduat faiz oranı arasında ve GSYİH ile ROA ve ROE arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Kurt Gümüş vd. (2017), çalışmalarında 2015 yılında Türkiye ve Kazakistan’da faaliyette bulunan bankaların kurumsal yönetim ve finansal performans göstergeleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda kuvvetli ve anlamlı ilişki bulunmuştur.

Önder ve Kavak (2019), çalışmalarında 2008-2017 döneminde BİST’te işlem gören 7 adet sigorta firmasının finansal performansları üzerinde kurumsal yapılarının etkisini panel veri yöntemi kullanarak araştırmışlar ve anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir.

Sarı ve Güngör (2020), çalışmalarında 2018-2019 döneminde faaliyette bulunan beş katılım bankasının verilerini kullanarak, bankaların kurumsal yönetim açıklamaları ile finansal göstergelerini incelemişlerdir. Yapılan panel veri regresyon analiz

sonucunda, yönetim kurulu sayısı arttıkça ROE'nin azaldığı, bankanın komite toplantı sayıları ile bağımsız üye sayısı arttıkça, ROE'nin arttığı tespit edilmiştir.

Yaman (2021), 2009-2018 yılları arasında Türkiye'de faaliyette bulunan 20 mevduat bankasının karlılıklarına etki eden banka içi faktörleri incelemiştir. Panel veri yöntemiyle yapılan analiz sonucunda karlılık üzerinde, sermaye yeterliliği, kısa vadeli borçları ödeyebilme gücü, mevduat ve kredi yatırımlarının pozitif etkisi olduğunu; personel giderleri, likit aktifler ve alınan kredilerin negatif bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.

Cengiz ve Taşşümer (2022), çalışmalarında 2010-2020 yıllarında BİST'te işlem gören 11 banka verisini kullanarak kurumsal yönetim uygulamalarının finansal performans üzerindeki etkisini incelemiştir. Yapılan panel veri analiz sonucunda ROA ve ROE ile yönetim kurulu oranı arasında negatif anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Doğan ve Şirkintioğlu Yıldırım (2022), çalışmalarında 2011 yılı öncesi ve sonrası İller bankasının kurumsal yönetim anlayışının finansal performansı üzerindeki rolünü araştırmışlardır. Araştırmacılar bankanın finansal tablolarını kullanarak yaptıkları analiz sonucunda, bankanın kurumsal yönetim anlayışının finansal performansı üzerinde pozitif etkisi olduğunu bulmuşlardır.

Al-Amarneh (2014), çalışmasında 2000-2012 yılları arasında Ürdün'de işlem gören halka açık on üç bankanın verilerini kullanarak, sahiplik yapısı ve kurumsal yönetimin, banka performansı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Panel veri regresyon analizinin kullanıldığı araştırma sonucunda, yönetim kurulu büyüdükçe banka performansının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacı bu sonucun iyi kurumsal yönetim standartlarının her banka için zorunlu, yatırımcı ve diğer paydaşlar için önemli olduğu tespitini yapmıştır.

Fratini ve Tettamanzi (2015), çalışmalarında firmaların kurumsal yönetim ve performansları arasındaki ilişkinin varlığı ve yoğunluğunun doğrulanması amaçlanmıştır. 2003-2007 yıllarında borsaya kote olmuş İtalyan firmalarının verilerini kullanmışlardır. Analiz sonucunda 2003 yılına ait örneklemi oluşturan firmaların şirket performansları ile yönetim kurulu büyüklüğü arasındaki pozitif ilişkinin 2007 yılında yapılan analiz sonucunda da değişmediği tespit edilmiştir.

Khan vd. (2015), çalışmalarında 2011-2015 yılları arasında Pakistan'da faaliyette bulunan 32 bankanın bankaya özgü değişkenleri, makro ekonomik değişken ile bankaların karlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Makro değişkenler olarak, enflasyon, GSYİH ve faiz oranları belirlenmiştir. Bankaya özgü değişkenler için, ROA, hisse başına kazanç, büyüklük, sermaye oranı, yayılma oranları ve nakit eşdeğerleri kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, Hisse başına kar, büyüklük, sermaye oranı ve GSYİH'nin ROA üzerinde önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Belhaj ve Mateus (2016), çalışmalarında 2002-2011 döneminde on bir Avrupa ülkesinden 73 banka verisini kullanarak kurumsal yönetimin Avrupa bankalarının performansı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, yönetim kurulu büyüklüğü ve cinsiyet çeşitliliği olumlu ve önemli bir etkiye sahipken, küresel finansal kriz sırasında negatif ve önemli ölçüde ilişkili olduğu ortaya konmuştur.

G. Georgantopoulos ve Filos (2017), çalışmalarında 2008-2014 yılları arasında 13 Yunan bankasına ait veriler kullanılarak, kurumsal yönetim mekanizmasının bankaların performansı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz genel olarak değerlendirildiğinde kurumsal yönetim mekanizmasının Yunan bankalarının performansları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu görülmüştür. Kullanılan değişkenlerden yabancı yönetici sayısı ve kadın yönetici sayısının banka performansı üzerinde önemli bir katkısı tespit edilememiştir.

Al-Homaidi vd. (2018), 2008-2017 yıllarında Hindistan'da faaliyette bulunan ticari bankalara ait verileri kullanarak, bankaların karlılığının bankaya özgü ve makro belirleyicilerin belirlenmesini amaçlamışlardır. Karlılık için ROA, ROE ve net faiz marjı belirlenmiştir. Bankaya özgü değişkenler için, şube sayısı, aktif kalitesi, sermaye yeterliliği, banka büyüklüğü, likidite, verimlilik, kaldıraç, mevduatlar ve varlık yönetimini; makro belirleyiciler için, faiz oranı, enflasyon, GSYİH ve döviz kuru belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, makro değişkenlerin tümünün karlılık üzerinde olumlu etkisinin olduğunu, bankaya özgü değişkenlerden, banka büyüklüğü, şube sayısı, kaldıraç ve varlık yönetimi oranının ROA açısından oldukça önemli olduğunu tespit etmişlerdir.

Ajili ve Bouri (2018), çalışmalarında 2010-2014 döneminde Körfez bölgesinde faaliyette bulunan İslami bankaların kurumsal yönetim kalitesi ve finansal performanslarıyla ilişkisini araştırmışlardır. Çoklu regresyon modeli kullanılarak yapılan analiz sonucunda anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Olokoyo vd. (2019), Nijerya'da faaliyette bulunan bankaların finansal performanslarının makroekonomik belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmalarında bağımlı değişken olarak likidite oranı, ROA ve sermaye yeterliliği oranı; bağımsız makro değişkenler, büyüme oranı, ticaretin GSYİH oranı, faiz oranları, doğrudan yabancı sermayenin GSYİH oranı, ticaretin GSYİH oranı ve reel efektif döviz kurunu belirlenmişlerdir. Yapılan otoregresif dağılımlı gecikme (ARDL) testi sonuçlarına göre, büyüme, faiz oranları ve ticaretin Nijerya bankalarının performansının önemli belirleyicileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Munir vd. (2019), çalışmalarında 2014 yılında Avustralya borsasında işlem gören halka açık 425 firmanın verilerini kullanarak kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik uygulamalarının firmaların finansal performansını geliştirip geliştirmediği ve kurumsal sürdürülebilirliğin finansal ve kurumsal yönetim performansı arasındaki ilişkiye aracılık eder mi? sorularına yanıt aramışlardır. Yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak elde edilen sonuçlara göre, finansal ve kurumsal yönetim performansı arasındaki ilişkiye aracılık ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Athar vd. (2023), çalışmalarında 2013-2020 döneminde Pakistan’da faaliyette bulunan 14 özel 5 kamuya ait toplam 19 ticari bankanın verilerini kullanarak, bankaların kurumsal yönetim mekanizmasının performanslarını ne şekilde etkilediğini araştırmışlardır. Yapılan panel veri analizi sonucunda, kurumsal yönetim için seçilen yönetim kurulu büyüklüğünün karlılığı arttırdığı, cinsiyet çeşitliliğinin banka performansını önemli ölçüde bozduğunu, CEO ikiliğinin önemli bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir.

3. MODEL, VERİ VE YÖNTEM

Bankaların kurumsal yönetim uygulamalarının, finansal performansları üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada BİST’te işlem gören bankalara ait 2018-2022 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Verilere bankaların faaliyet raporları, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) ve TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) internet sitelerinden ulaşılmıştır. Bağımlı değişkenler finansal performans göstergeleri olarak aktif karlılık (ROA) ve özkaynak karlılığı (ROE) oranlarıdır. Bağımsız değişkenler ise, Bankaların iç kurumsal yönetim uygulamalarının göstergesi olarak, yönetim kurulunda icracı olmayan üye oranı (YKICRD), yönetim kurulunda kadın üye oranı (YKKDO) ve yönetim kurulunda bağımsız üye sayısı (YKBDO) ve diğer bağımsız değişkenler, halka açıklık oranı (HAO), özsermayenin toplam varlıklara oranı (OVO), borçların varlıklara oranı (BVO), toplam varlıklar (LNTVAR), enflasyon (ENF) ve işsizlik (ISZK) değişkenlerinden oluşmaktadır.

Çalışma için oluşturulan modeller Eşitlik 1 ve 2’de gösterilmiştir. Çalışmada dengeli panel yöntemi kullanılarak analizler yapılmıştır. Çalışmanın örneklem dönemi olarak 2018-2022 yılları seçilmiştir. Araştırmada bu tarihler arasında BİST’te işlem gören on iki adet banka örnekleme oluşturmuştur.

$$ROA_{i,t} = YKICRD_{i,t} + YKKDO_{i,t} + YKBDO_{i,t} + HAO_{i,t} + LNTVAR_{i,t} + OVO_{i,t} + BVO_{i,t} + ENF_{i,t} + GDP_{i,t} + ISZK_{i,t} \quad (1)$$

$$ROE_{i,t} = YKICRD_{i,t} + YKKDO_{i,t} + YKBDO_{i,t} + HAO_{i,t} + LNTVAR_{i,t} + OVO_{i,t} + BVO_{i,t} + ENF_{i,t} + GDP_{i,t} + ISZK_{i,t} \quad (2)$$

Eşitlik 1 de yer alan 1. modelde ROA değişkeni t zamanda i bankasının aktif kârlılığı oranını, Eşitlik 2 de yer alan ROE değişkeni t zamanda i bankasının özkaynak kârlılığını, göstermektedir. İki modelde de aynı bağımsız değişkenler kullanılmıştır. Bu bağımsız değişkenler: YKICRD t zamanda i bankasına ait yönetim kurulunda yer alan icracı olmayan üye oranını, YKKDO t zamanda i bankasına ait yönetim kurulunda yer alan kadın üye oranını, YKBDO t zamanda i bankasına ait yönetim kurulunda yer alan bağımsız üye oranını, HAO t zamanda i bankasına ait halka açıklık oranını, OVO t zamanda i bankasının özsermayesinin varlıklara oranını, BVO t zamanda i bankasının borçlarının varlıklara oranını, ENF t zamanda i ülkesinin enflasyon oranını, GDP t zamanda i ülkesinin büyüme oranını, ISZK t zamanda i ülkesinin işsizlik oranını ve kontrol değişkeni olarak belirlenen LNTVAR t zamanda i bankasına ait, toplam varlıkların doğal logaritmasını göstermektedir.

Araştırmada yer alan bağımlı değişkenlerden ROA (Aktif Karlılık Oranı) bankaların bir birim aktifleriyle kaç birim net kar, ROE (Özkaynak Karlılık Oranı) ise bankaların bir birim özkaynağı ile kaç birim net kar elde ettiklerini göstermektedir. Literatürde bankalarla finansal performans göstergesi olarak ROA ve ROE değişkenlerini kullanan çalışmalar bulunmaktadır (Ay Yalçınkaya, Şanlısoy ve Aydın, 2016; Bourke, 1989; Düzer ve Önce, 2017; Haslem, 1968; Hassan ve Bashir, 2005; Önder ve Çelik, 2021; Özcan, 2021; Sayilgan ve Yildirim, 2009; Wu ve Shen, 2013). Modelde yer alan yönetim kurulunda icracı olmayan üye oranı (YKICRD), yönetim kurulunda kadın üye oranı (YKKDO) ve yönetim kurulunda bağımsız üye sayısı (YKBDO) kurumsal yönetim göstergeleridir. Yönetim kurulunda kadın üye oranı, (YKKDO) kurumsal yönetim göstergelerinden ilkidir. SPK yönetim kurullarının yapısıyla ilgili olarak görev yapacak kadın üye sayısının en az bir olmasıyla ilgili 2012 yılında 57 sayılı tebliğde tavsiye kararı almıştır (Doğan, 2018b, s.133). Literatürde finansal performans göstergeleri ile istatistiksel olarak anlamlı pozitif (Konak ve Özkahveci, 2021; Lückcrath-Rovers, 2013) ve negatif (Atılğan, 2017; Shrader, Blackburn, Shrader ve Iles, 1997) ilişkiler bulan çalışmaların yanında istatistiksel olarak anlamsız (Eker, 2022; Eker ve Kurtaran, 2017; Haslam, Ryan, Kulich, Trojanowski ve Atkins, 2010) sonuçlar bulan çalışmalar da bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda U biçiminde bir yapı tespit edilmiştir. Joecks vd. (2013) bu yapıyı incelemişler ve kadın üye oranı finansal performansı belli bir orana (%30) kadar olumsuz etkilediğini, bu oranı aştıktan sonra etkinin pozitifte döndüğünü tespit etmişlerdir. Yönetim kurulunda yer alan bağımsız üye oranı (YKBDO) bir diğer kurumsal yönetim göstergesidir. SPK yayınladığı 57 sayılı Tebliğ ile bağımsız üyeleri için “yönetim kurulunda bağımsız üye sayısı toplam üye sayısının üçte birinden az olmaması” şeklinde ifade ile bir zorunluluk getirmiştir. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu göre yönetim kurulları en az 5 kişiden oluşmak zorundadır. Yönetim kurullarında azınlık haklarının savunulmasında bağımsız üyeler önem arz etmektedir (Atılğan, 2017, s. 319). Literatürde finansal performans göstergeleriyle istatistiksel olarak anlamsız (Yermack, 1996) ilişkiler bulan araştırmaların yanında pozitif (Dehaene, De Vuyst ve Ooghe, 2001; Kiel ve Nicholson, 2003) ve negatif ilişki (Koerniadi ve Tourani-Rad, 2012; Okan, Sarı ve İlhan Nas, 2014) bulan çalışmalarda bulunmaktadır. Yönetim kurulunda icracı olmayan üye oranı (YKICRD) kullanılan bir diğer kurumsal yönetim göstergesidir. Kurumsal yönetim ilkelerinde yönetim kurulunun menfaat çatışmasının dengelenmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bağımsız yönetim kurulu üyeliğinden farklı bir kavramdır. Bağımsız üyelerin çeşitli komitelerde görev alabilmeleri faaliyet sonuçları üzerinde etkili olmalarına sebep olmaktadır. SPK icracı olmayan yönetim kurulu üyesini tanımlarken başlıca faaliyetinin kurul üyeliği olduğunu, başka bir idari görevinin bulunmaması gerektiği ve firmanın faaliyetlerine karışmayan bir kişi olduğu yönünde bir tanım yapmıştır. Yönetim kurulunun güçlenmesi ve bağımsızlığı açısından icrada görevli olmayan üyeler önem taşırlar. Bağımsız üyelerin icrai görevi olmayan üyelerden seçilme zorunluluğu, yönetim kurulu yapısında icrai görevde olmayan üyelerin yönetim kurullarında alınacak kararlarda belirleyici bir rol almalarına neden olur. Bu yapı şirket menfaatlerini önceleyen icrada olmayan üyeler sayesinde diğer menfaat gruplarının da haklarının korunmasına katkı sağlayacaktır. Bunun sağlanması işletme performansının artırılmasında etkili olabilir (Ayan, 2021: 67; Manavgat, 2019: 33; Okan vd, 2014: 57; Sayan Akıncı, 2011: 81). Halka açıklık oranı (HAO),

şirketlerin kamuya ihraç ettikleri ve herhangi bir sınırlama olmadan alıp satılabilen paylarının şirketin toplam paylarına oranı olarak tanımlanabilir (Bostancı ve Kılıç, 2010: 7). Literatürde HAO, finansal performans ilişkisini inceleyen çalışmalar (Aygün ve diğerleri, 2010; Kakilli Acaravcı, Kandır ve Zelka, 2015, s.176; Topaloğlu, Coşkun ve Özkan, 2016, s.91) bulunmaktadır. Halka açıklık oranı ve finansal performans ilişkisinde iki görüş etrafında toplanmıştır. Birinci görüş yönetici pozisyonunda hissedarların karar mekanizmasındaki kısıtlamalar işletme yönetim başarısı üzerinde negatif etki yapmaktadır. Bu ise işletmenin finansal performansını olumsuz etkileyecektir. İkinci görüş ise halka açılmanın, firma yönetiminin profesyonelleşmesi ve kurumsal yapının güçlendirilmesini sağlayacaktır. Bu süreç verim, performans ve sürdürülebilirlikle sonuçlanacaktır (Kesbiç ve Mıynat Taşdemir, 2019: 694–695). Özsermayenin toplam varlıklara oranı (OVO), sermaye oranı olarak da isimlendirilen oranı ifade etmektedir. Toplam özkaynakların toplam varlıklara oranlanmasıyla hesaplanmaktadır (Kevser, 2021: 9). Borçların varlıklara oranı (BVO), kaldıraç oranı olarak da isimlendirilen değişken, borçların özkaynaklara oranı şeklinde hesaplanmaktadır (Terzioğlu ve Demir, 2015: 551). Aktif büyüklüğün artması durumunda kaldıraç oranları düşmektedir. Enflasyon (ENF) değişkeni için, Tüketici Fiyat Endeksi göstere olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada ENF değişkeninin karlılık üzerindeki olası etkisiyle ilgili bir beklenti bulunmamaktadır. Literatürde ENF değişkeninin finansal karlılık üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar (Işık, Noyan Yalman ve Koşaroğlu, 2017) olduğu gibi negatif (Saridoğan, 2020) ve pozitif (Güneş, 2015) ilişki bulan çalışmalarda bulunmaktadır. (GDP) ekonomik büyümeyi temsil etmektedir. Bu değişkenin karlılık ile pozitif etkisinin olması beklenmektedir (Ekinci ve Poyraz, 2019: 982). İşsizlik (ISZK) oranları kullanılmıştır. Bu çalışmada ISZK değişkeni ile karlılık arasında olası etkisiyle ilgili bir beklenti bulunmamaktadır. Çelik (2019) ve Demirel vd. (2021) bu değişkeni kullanmışlardır. Banka büyüklüğü (LNTVAR) toplam varlıkların doğal logaritmasıdır. Çalışmada kontrol değişkeni olarak belirlenmiştir. Bankaların büyümeyle birlikte ölçek ekonomilerinden yararlanacağı ve maliyetlerin düşmesi dolayısıyla büyüklük ile finansal performansın istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olması beklenmektedir (Tunalı ve Pekoşkun, 2019, s.1590).

Modelde yer alan verilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de yer almaktadır. Tabloda değişkenlere ilişkin en yüksek ve en düşük değerler ile ortalama, standart hata ve gözlem sayısı yer almaktadır. ROE tüm tanımlayıcı istatistiklerde en yüksek değerleri almış, ROA en düşük ortalama ve standart hataya sahiptir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
ROA	60	1,4	1,351	-2,235	6
ROE	60	14,48	13,508	-34,60932	58,2
YKICRD	60	0,833	0,105	0,6	0,9285
YKKDO	60	0,103	0,07363	0	0,2727
YKBDO	60	0,3481	0,103	0,09	0,571
HAO	60	27,45	18,133	0,12	51,2
LNTVAR	60	13,861	3,755	5,852	20,823
OVO	60	0,0914	0,0297	0,037	0,15
BVO	60	0,908	0,0296	0,8491	0,9629
ENF	60	29,418	19,506	11,84	64,27
GDP	60	4,38	3,698	0,9	11
ISZK	60	11,6	1,5868	9,7	13,7

Tanımlayıcı istatistiklerin ardından Eşitlik 1, Eşitlik 2’de yer alan modellerin zaman ve birim etkilerinin çift ya da tek yönlü olup olmadıklarının sınanması gerekmektedir. Tablo 2’de sinama sonucu yer almaktadır.

Tablo 2: Tahminciler Arasında Karar Vermek İçin Kullanılan Testler

	TYZESE		TYBESE		TYBEEÇO		TYZEEÇO		IYEÇO	
	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE
F-İstatistiği	22,075	17,019	1,246	1,477						
Ki-Kare					0	0	0	0	0	0
Olasılık	0,0001	0,0001	0,2923	0,1806	1	1	1	1	1	1

Tablo 2 incelendiğinde, iki yönlü en çok olabilirlik testinin (IYEÇÖ) ROA ve ROE için ki kare olasılık değerlerinin, istatistiki açıdan anlamlı çıkmadığı görülmektedir. Bu sonucun tek tek birim ve zaman etki testleriyle ispatlanması gerekmektedir. Bunun için Tekyönlü Birim Etkiler En Çok Olabilirlik (TYBEEÇÖ) ve Tek Yönlü Zaman Etkiler En Çok Olabilirlik (TYZEEÇÖ) testleri yapılmıştır. Her iki test içinde H_0 hipotezi zaman etkisinin standart hatası sıfıra eşit olmadığı için reddedilmiştir. Tablo 2’de yer alan F testi incelendiğinde, Tekyönlü Zaman Etkiler Sabit Etki (TYZESE) testine göre, zaman etkisi tüm değişkenler için söz konusu iken, Tek Yönlü Birim Etkiler Sabit Etki (TYBESE) test sonucuna göre birim etki söz konusu değildir. Bu sonuç bize modelin tahmininde tesadüfi etkiler tahmincilerinin kullanılması gerektiğini ortaya koymuştur.

Model tahmininde tesadüfi etkilerin varlığının tespit edilmesinden sonra Hausman Testi uygulanarak hangi modelin kullanılmasının gerektiğinin belirlenmiştir. Test sonucuna göre sabit ya da tesadüfi etkiler modellerinden biri kullanılacaktır (Yerdelen Tatoğlu, 2013: 179–182).

Tablo 3: Hausman Testi

Hipotez	Test Adı	Test İstatistiği		Olasılık Değeri	
		ROA	ROE	ROA	ROE
$H_0: \sigma_u^2 = 0$	Hausman Testi	0,21	0,38	0,9998	0,999
$H_1: \sigma_u^2 \neq 0$					

Tablo 3’te yer alan Hausman testi sonuçlarına göre Eşitlik 1 ve Eşitlik 2’de yer alan her iki model içinde istatistiki açıdan anlamlı bir sonuç çıkmamıştır. Bu sonuçlar H_0 hipotezinin kabulünü ve model tahmininde tesadüfi etkiler modelinin kullanılması gerektiğini göstermektedir.

Kullanılan yöntemle göre panel veri analizlerindeki testler farklılaşmaktadır. Modelin dirençli olabilmesi için, otokorelasyon, değişen varyans ve kesit bağımlılık problemlerinin varlığı araştırılmalı ve bu problemlere dirençli tahmin modelleri kullanılmalıdır.

Tablo 4: Temel Varsayımların Testi

Hipotez	Test Adı	Test İstatistiği		Olasılık Değeri	
		ROA	ROE	ROA	ROE
H_0 : Otokorelasyon Yok H_1 : Otokorelasyon Var	Bhargava, Franzi ve Narendranathan’ın DW Testi	1,265	1,508	Test İstatistiği <2 ise otokorelasyon önemlidir	
H_0 : Hem birim etkinin varyansı hem de otokorelasyon katsayısı sıfıra eşittir	LM ve Genişletilmiş LM Testi	ALM: 8,79	ALM: 4,16	0,003	0,0413
H_1 : Hem birim etkinin varyansı hem de otokorelasyon katsayısı sıfıra eşit değildir.		LM:10,9	LM:5,8	0,0043	0,0551
H_0 : Sabit Varyans	Levene, Brown ve Forsythe’nin Testi	df(11,48)			
H_1 : Değişen Varyans		W0:1,28	W0:1,28	0,264	0,264
		W50:0,47	W50:0,47	0,907	0,907
	W10:1,28	W10:1,28	0,264	0,264	

Tablo 4’te otokorelasyonun varlığının sınanmasında Bhargava, Franzi ve Narendranathan’ın DW Testi kullanılmıştır. Değişkenlerin test istatistiği 2’nin altında çıkmıştır. Test istatistiğinin 2’nin altında çıkması H_0 hipotezinin reddedileceğini göstermektedir. Dolayısıyla modelde otokorelasyon sorunu olduğu söylenebilir. Ayrıca birleşik teste (LM ve Genişletilmiş LM Testi) H_0 hipotezinin reddedileceğini göstermektedir. Dolayısıyla modelde birim etki ve otokorelasyon sorunu olduğu söylenebilir. Değişen varyans olup olmadığının incelendiği Levene, Brown ve Forsythe’nin Testindeki sonuçlara göre, sabit varyansın bulunduğunu, H_0 hipotezinin reddedilemeyeceğini görülmektedir. Modelde birimlere göre değişen varyans olmadığı söylenebilir. Bu sonuçlara göre, ROA ve ROE modellerinde otokorelasyon sorunu olduğu için Driscoll Kraay tahmincisi kullanılacaktır.

Tablo 5: Modelin Analiz Sonuçları

Değişkenler	Katsayı		Standart Hata		Olasılık Değeri		
	Bağımlı/ Bağımsız	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE
YKICRD		1,280259	13,23346	1,926654	26,49563	0,543	0,644
YKKDO		1,94163	28,116	1,147467	12,73389	0,169	0,092***
YKBDO		1,38031	12,87452	0,457132	8,523848	0,039**	0,205
HAO		-0,0059931	-0,0913533	0,0012498	0,0280212	0,009*	0,035**
LNTVAR		-0,0594013	0,58853	0,0198478	0,190561	0,04**	0,037**
OVO		159,0689	-172,3686	63,91285	553,9027	0,068***	0,771
BVO		123,723	-410,0454	74,88453	634,8593	0,174	0,554
ENF		-0,043712	0,4800699	0,0009196	0,0162764	0,001*	0,001*
GDP		-0,0088422	-0,3152081	0,0383741	0,3531335	0,841	0,423
ISZK		-0,0278914	-0,7000814	74,64913	0,5259984	0,508	0,254
Sabit		-128,8736	374,0545	74,64913	641,9356	0,159	0,591
Wald Ki-kare (10)		5,89	3,00			0,0001	0,0001
R ²		0,8007	0,6828				
Gözlem Sayısı	60	p<0.001*	p<005**	p<0,10***			

Eşitlik 1 ve 2'de yer alan modelin Driscoll-Kraay tahmincisi ile Stata 15 programı kullanılarak yapılan analiz sonuçları Tablo 5'te raporlanmıştır. Modellerin genel anlamlılığını ifade eden Wald Ki-Kare istatistiklerinin olasılık değerleri; modelin anlamlılığının ROA ve ROE için %1 olduğunu göstermektedir. Modelin açıklama düzeyi R² değeriyle ifade edilmektedir. Eşitlik 1 ve 2'de yer alan modellerin R² değerleri sırasıyla, %80 ve %68'dir. Modellerin açıklama düzeyi yüksek bir ilişki düzeyini ifade etmektedir.

Yapılan analiz sonucunda Eşitlik 1'de yer alan modeldeki değişkenlerden 5'i, Eşitlik 2 de yer alan değişkenlerden 4'ü, %1, %5, %10 düzeylerinde anlamlı çıkmışlardır. Eşitlik 1'de yer alan modelde anlamlı çıkan değişkenlerden HAO, LNTVAR ve ENF değişkenlerinin negatif, YKBDO ve OVO değişkenlerinin işareti pozitifdir. Eşitlik 2'de yer alan modelde anlamlı çıkan değişkenlerden, HAO Değişkeninin işareti negatifken, ENF, LNTVAR ve YKKDO değişkeninin işareti pozitifdir.

Bu sonuçlar Eşitlik 1'de yer alan modelde YKBDO ve OVO değişkenindeki bir birimlik değişim, ROA'yı aynı yönde etkileyebileceğini, HAO, LNTVAR ve ENF Değişkenlerindeki bir birimlik artış, ROA değişkenini ise azaltacağını göstermektedir. Eşitlik 2 de yer alan modelde HAO değişkenindeki bir birimlik artış ROE değişkenini azaltırken, ENF, YKKDO ve LNTVAR değişkenini aynı yönde etkileyecektir.

Tablo 5'teki bilgilere göre; Eşitlik 1 için şunlar söylenebilir: YKBDO, OVO değişkenlerinde meydana gelebilecek 1 birimlik artış, ROA değişkenini sırasıyla 1,38031 birim ve 159,0689 birim arttırmakta; HAO, LNTVAR ve ENF değişkenlerindeki 1 birimlik artış ROA değişkenini sırasıyla 0,0059931 birim, 0,0594013 birim, 0,043712 birim azaltmaktadır. Eşitlik 2 için; HAO değişkeninde meydana gelebilecek 1 birimlik artış ROE değişkenini 0,0913533 azaltmaktadır. ENF, YKKDO ve LNTVAR değişkenlerinde meydana gelebilecek 1 birimlik artış ROE, değişkenini sırasıyla 0,4800699 birim, 28,116 birim, 0,58853 birim arttırmaktadır.

4. SONUÇ

OECD kurumsal yönetim kavramıyla, iyi yönetilen firmaların finansal istikrar ve ekonomik büyümeye katkı yanında firmanın ekonomik etkinliğinin de artacağını söylemektedir. Kurumsal yönetime kurumsal bir çerçeve oluşturmak amacıyla yayınladığı gönüllülük esasına dayanan kurumsal yönetim ilkeleri, günümüzde modern şirket yönetiminde önemli bir kavram haline gelmiştir. Kurumsal yönetim borsalarda işlem gören firmalar üzerine yoğunlaşan bir kavramdır. Kavramın finansal kuruluşlara genişlemesiyle birlikte, bankalarda da kurumsal yönetim ilkeleriyle ilgili uygulamalar yapılmaya başlanmıştır. Türkiye'de bankaların birden fazla kanun ve düzenleyici kurum uygulamalarına tabi olması kurumsal yönetim açısından diğer firmalara göre farklı uygulamalar içermesine sebep olmuştur. İyi yönetim uygulamalarının banka karlılığı üzerinde etkileri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kurumsal yönetim göstergeleri olarak belirlenen değişkenlerin yanında bankaya özgü değişkenlerinde karlılık üzerindeki etkileri çalışmada incelenmiştir. Banka faaliyet sonuçları üzerinde etkili olması muhtemel bir diğer değişkende genel ekonomik durumdur. İşsizlik enflasyon gibi makro ekonomik faktörlerin ekonominin genişleme ve daralma dönemlerinde banka karlılığı üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Ekonominin büyüdüğü GSYİH artışlarının olduğu dönemlerde ihtiyaç duyulan fonlar bankalardan sağlanacaktır. Doğru kullanılan krediler banka karlılığını

artacaktır. Ekonominin daralma dönemlerinde gelir düşüşleriyle birlikte kredi talebi artsa da bankaların kredi riskinin artması kullanılan kredilerin azalmasına sebep olacaktır (Durmuş, 2019, s. 201). Yüksek enflasyon bankalar açısından kur ve faiz riskini yükseltmekte, banka karlılığı ve ürün maliyetleri üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bankalar enflasyonist ortamlarda kısa vadeye geçerek fon taleplerini karşılamamakta bu da yatırımlar üzerinde olumsuz etkiye sebep olmaktadır (Altay, 2001: 15).

Çalışmada finansal performans üzerinde etkili olabilecek kurumsal yönetim göstergesi olarak, kadın üye icracı olmayan üye ve bağımsız üye oranları kullanılmıştır. Bankaya özgü değişkenler olarak özsermayenin varlıklara oranı, kaldıraç oranı ve halka açıklık oranı, Makro değişkenler olarak büyüme oranı, enflasyon ve işsizlik, kontrol değişkeni olarak da toplam varlıkların doğal logaritması kullanılmıştır.

Kurumsal yönetim uygulamalarının finansal performans arasındaki ilişki sonuçlarına göre; Özkaynak karlılığı ve kadın üye oranı istatistiksel olarak anlamlıdır. Çıkan bu değişkenin işareti pozitifdir. Bu sonuç Lückerath-Rovers (2013) sonuçlarıyla uyumludur. Kadın üye oranı ile aktif karlılık arasındaki ilişki anlamsızdır. Bu sonuç Karayel ve Doğan (2014) ve Randøy vd. (2006) sonuçlarıyla uyumludur. Genel olarak değerlendirildiğinde yönetim kurulundaki çeşitliliğin u modeliyle yakınlığı söylenebilir. Oranın ortalamasının 0,10 olduğu, en yüksek değerinin ise 0,27 olduğu görülmektedir. Kadın üye sayısının artmasıyla birlikte finansal performansın artmaya devam etmesi beklenebilir. Bağımsız üye oranı ile aktif karlılık arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu değişkenin işareti pozitifdir. Bu sonuç, Dehaene vd. (2001), Kiel ve Nicholson (2003) tarafından bulunan sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Bağımsız üye oranı ile özkaynak karlılığı arasında ilişki anlamsızdır. Bu sonuç Yermack (1996) tarafından bulunan sonuçla benzerlik göstermektedir. Bağımsız üyelerin farklı komitelerde yer almasının faaliyet sonuçlarıyla ilişkilendirilebilmesi, finansal performans göstergeleriyle aralarında bir ilişkinin varlığını işaret etmektedir. İcracı olmayan üye oranı ile finansal performans göstergeleri arasındaki ilişki anlamsız bulunmuştur. İcracı olmayan üyelerin yönetim kurullarında çıkar gruplarının menfaatlerinin korunması bakımından önemli görev üstlenmeleriyle birlikte, doğrudan şirket faaliyetlerini etkilemeleri mümkün değildir. Bu etki dolaylı olarak mümkün olabilir.

Diğer bağımsız değişkenler ile finansal performans arasındaki ilişki sonuçlarında; enflasyon oranı ile aktif karlılık istatistiki açıdan anlamlıdır ve işareti negatiftir. Özkaynak karlılığı ile anlamlı ve pozitif ilişkisi vardır. Türkmen (2018) aktif karlılık ile negatif bir ilişki, Türkdönmez ve Babuşcu (2019) ve Aydın (2019) karlılık oranları ile anlamlı, pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Değer ve Anbar (2011) ise önemli bir etki tespit edememiştir. Kaldıraç oranı istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur. Özsermayenin varlıklara oranı ve aktif karlılık oranı istatistiki açıdan anlamlıdır ve işareti pozitifdir. Küçükbay (2017) benzer sonuçlara ulaşmıştır. Ekonomik büyüme değişkeni ile finansal performans göstergeleri arasındaki ilişki anlamsızdır. Benzer şekilde Aydın (2019) aktif karlılık ile büyüme arasındaki ilişkiyi istatistiki olarak anlamsız bulmuş, Değer ve Anbar (2011) önemli bir etki tespit edememiştir. İşsizlik oranı ile finansal performans oranları arasında ilişki literatürün aksine istatistiki açıdan anlamsızdır. Büyüklük olarak belirlenen aktif toplamının doğal logaritması ile aktif karlılık istatistiksel olarak anlamlıdır ve işareti negatiftir. Büyüklük ve özkaynak karlılığı istatistiki açıdan anlamlıdır ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Benzer şekilde Küçükbay (2017) aktif karlılık ile arasında anlamlı ve negatif ilişki, İskenderoğlu vd. (2012) özkaynak karlılığı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Özkaynakların artmasıyla karlılık arasında pozitif bir ilişki varken bankaların büyüklüklerinin artmasıyla negatif bir ilişki ortaya konmuştur. Aktif büyüklük arttıkça ortaya çıkabilecek maliyet artışları, sektördeki payı artırmak amacıyla hızlı büyüme isteği, karşılaşılabilecek bürokratik işlemler karlılığın düşmesi ya da ötelenmesine sebep olabilir (Athanasoglou, Brissimis ve Delis, 2008: 128). Halka açıklık oranı ile aktif karlılık ve özkaynak karlılığı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Örnekte yer alan bankaların ortalama %27'lik bir halka açıklık oranına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'de yönetim kurulları genel olarak hissedar yöneticilerden oluşmaktadır ve genelde murahhas üyeler bu üyeler arasından seçilmektedir. Analiz sonucunda bulunan negatif ilişki, halka açıklık oranının artması ile hissedar yöneticilerin karar mekanizmalarındaki kısıtlamalar sonucu finansal performans üzerinde negatif etkiye yol açar görüşünü destekler niteliktedir.

Çalışmanın kısıtları olarak veri setinin BIST bankacılık sektörünü içermesi, tüm banka türlerini içermemesi dolayısıyla sektöre yönelik genellemelere izin vermemesi sayılabilir. Kadın üye ve bağımsız üye oranlarının pozitif ve anlamlı çıkması yönetim kurulu yapısı ve finansal performans konulu çalışmalara yol gösterici olabilir. Çalışmanın literatürde bankaların kurumsal yönetim uygulamaları ile bankaya özgü ve makroekonomik değişkenler ile finansal performansları arasında ilişkiyi inceleyen çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Analizlere kurumsal yönetimin göstergesi olarak kullanılacak göstergelerin değiştirilmesi veri setini dönemi ve örnekleme oluşturan banka sayısını artırarak yeni çalışmalar yapılabilir. Bunların yanı sıra Türkiye faaliyette bulunan bankalar veri setine eklenebilir. Analizler farklı teknikler kullanılarak bulunan sonuçlar ile karşılaştırmalar yapılabilir. Böylelikle konu ile ilgili farklı teknik ve veri seti kullanılarak çeşitlendirilmesi sağlanabilir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, H. (2007). İşletmelerde kurumsal yönetim anlayışı kapsamında iç denetimin rolü ve İmkb-100 örneği. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ağca, A. ve Önder, Ş. (2016). İşletmelerde Kar Yönetimi ve Kurumsal Yönetim Yapıları Arasındaki İlişki : BİST Üzerine Bir Uygulama. Muhasebe ve Denetime Bakış, 15(47), 23–42.
- Ajili, H. ve Bouri, A. (2018). Corporate governance quality of Islamic banks: measurement and effect on financial performance. International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, 11(3), 470–487. doi:10.1108/IMEFM-05-2017-0131
- Al-Amareh, A. (2014). Corporate Governance, Ownership Structure and Bank Performance in Jordan. International Journal of Economics and Finance, 6(6). doi:10.5539/ijef.v6n6p192
- Al-Homaidi, E. A., Tabash, M. I., Farhan, N. H. S. ve Almaqtari, F. A. (2018). Bank-specific and macro-economic determinants of profitability of Indian commercial banks: A panel data approach. Cogent Economics & Finance, 6(1), 1548072. doi:10.1080/23322039.2018.1548072
- Altay, N. O. (2001). Türk Ekonomisindeki İstikrarsızlığın Bankacılık Sektörüne Etkileri. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, (45), 13–30.
- Athanasoglou, P. P., Brissimis, S. N. ve Delis, M. D. (2008). Bank-specific, industry-specific and macroeconomic determinants of bank profitability. Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, 18(2), 121–136. doi:10.1016/j.intfin.2006.07.001
- Athar, M., Chughtai, S. ve Rashid, A. (2023). Corporate governance and bank performance: evidence from banking sector of Pakistan. Corporate Governance: The International Journal of Business in Society. doi:10.1108/CG-06-2022-0261
- Atılğan, Ö. (2017). Yönetim Kurulu Büyüklüğü, Bağımsız Üye Oranı ve Kadın Üye Oranı İle Finansal Performans İlişkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 32(2), 315–354. doi:10.24988/deuifb.2017322654
- Ay Yalçınkaya, A. E., Şanlısoy, S. ve Aydın, Ü. (2016). Türk Bankacılık Endüstrisinde Performansın Belirleyenleri ve Politik İstikrarsızlık İlişkisi. Sosyoekonomi, 24(27), 161–182. doi:10.17233/se.45274
- Ayan, Ö. (2021). Pasif Yönetim Kurulu Üyesi, İcrada Görevli Olmayan Yönetim Kurulu Üyesi ve Bağımsız Yönetim Kurulu Üyesinin Karşılaştırılması. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XXV(1), 61–98.
- Aydın, Y. (2019). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 10(1), 181–189.
- Aygün, M., Taşdemir, A. ve Çavdar, E. (2010). Banka Performansı Üzerinde Yönetim Kurulu Büyüklüğünün Etkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(3), 67–78.
- Belhaj, S. ve Mateus, C. (2016). Corporate governance impact on bank performance evidence from Europe. Corporate Ownership and Control, 13(4), 583–597. doi:10.22495/coecv13i4c4p8
- Bostancı, F. ve Kılıç, S. (2010). Şirketlerde Halka Açıklık Oranının Piyasa Performansına Etkisi: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Üzerine Ampirik Bir Çalışma. İMKB Dergisi 1, 12(45), 1–27.
- Bourke, P. (1989). Concentration and other determinants of bank profitability in Europe, North America and Australia. Journal of Banking & Finance, 13(1), 65–79. doi:10.1016/0378-4266(89)90020-4
- Çelik, İ. E. (2019). Türk Bankacılık Sektöründe Aktif Kârlılığı, Makroekonomik ve Finansal Performans Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Analizi, 1990-2017. Akademik Hassasiyetler, 6(11), 367–383.
- Cengiz, S. (2013). İşletmelerde Kurumsal Yönetim Kapsamında İç Denetimin Yeri ve Önemi : Borsa İstanbul'da Bir Araştırma. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, XV(II), 403–448.
- Cengiz, Selim ve Taşşümer, E. (2022). The Relationship between Corporate Governance Practices and Financial Performance: A Research in the BIST-Banking Sector. The Journal of International Scientific Researches, 7(3), 215–231. doi:10.23834/isrjournal.1128118
- Cengiz, S. ve Karabayır, M. E. (2022). Kurumsal Yönetim ile Finansal Performans İlişkisi: Türkiye'de Ampirik Bir Araştırma. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 15(2), 321–348.
- Değer, A. ve Anbar, A. (2011). Bank Specific and Macroeconomic Determinants of Commercial Bank Profitability: Empirical Evidence from Turkey. Business and Economics Research Journal, 2(2), 139–152.
- Dehaene, A., De Vuyst, V. ve Ooghe, H. (2001). Corporate Performance and Board Structure in Belgian Companies. Long Range Planning, 34(3), 383–398. doi:10.1016/S0024-6301(01)00045-0
- Demirel, B. L., Çil Koçyiğit, S. ve Kevser, M. (2021). Makroekonomik değişkenler ve içsel faktörler ile bankaların finansal performansı arasındaki ilişki: Türkiye için ampirik bir araştırma. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(2), 598–611. doi:10.25287/ohuifb.754245
- Diñç, E. ve Abdioğlu, H. (2009). İşletmelerde Kurumsal Yönetim Anlayışı ve Muhasebe Bilgi Sistemi İlişkisi: İMKB-100 Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 12(21), 157–184.
- Doğan, M. (2018a). Kurumsal Yönetimin Teorik Temelleri. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 1(1), 84–96.
- Doğan, M. (2018b). Kadın Yönetim Kurulu Üye Sayısının Finansal Performans Üzerinde Etkisi: Literatür Taraması. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 1(2), 132–141.
- Doyran, O. ve Sırkıntoğlu Yıldırım, Ş. (2022). Kurumsal Yönetim ve Performans İlişkisinin İncelenmesi: İller Bankası A.Ş. Örneği. European Journal of Managerial Research, 6(10), 35–54.

- Durmuş, A. (2019). Kredi Piyasasında Daralma ve Büyüme Riski. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 2(1), 197–207.
- Düzer, M. ve Önce, S. (2017). Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Finansal Performans: BİST’te İşlem Gören Şirketler İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 637–648. doi:10.33905/bseusbed.348073
- Eker, D. (2022). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Mevduat Bankalarının Yönetim Kurulu Yapıları Ve Finansal Performans İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi. *Journal of Research in Business*, 7(1), 46–62. doi:10.54452/jrb.994982
- Eker, D. ve Kurtaran, A. (2017). Bankaların Yönetim Kurullarındaki Cinsiyet Çeşitliliği ve Finansal Performans İlişkisi. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 6(12), 64–72.
- Ekinci, R. ve Poyraz, G. (2019). The Effect of Credit Risk on Financial Performance of Deposit Banks In Turkey. *Procedia Computer Science*, 158, 979–987. doi:10.1016/j.procs.2019.09.139
- Fratini, F. ve Tettamanzi, P. (2015). Corporate Governance and Performance: Evidence from Italian Companies. *Open Journal of Business and Management*, 03(02), 199–218. doi:10.4236/ojbm.2015.32020
- Georgantopoulos, A. ve Filos, I. (2017). Corporate governance mechanisms and bank performance: evidence from the Greek banks during crisis period. *Investment Management and Financial Innovations*, 14(1), 160–172. doi:10.21511/imfi.14(1-1).2017.02
- Güneş, N. (2015). Banka Kârlılığının Belirleyicileri: 2002-2012 Dönemi Türk Mevduat Bankaları Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3).
- Gup, B. E. (2007). Corporate Governance in Banks: Does the Board Structure Matter? B. E.Gup (Ed.), *Corporate Governance in Banking* içinde (ss. 18–39). Edward Elgar Publishing. doi:10.4337/9781847208675.00007
- Haslam, S. A., Ryan, M. K., Kulich, C., Trojanowski, G. ve Atkins, C. (2010). Investing with prejudice: The relationship between women’s presence on company boards and objective and subjective measures of company performance. *British Journal of Management*, 21, 484–497.
- Haslem, J. A. (1968). A Statistical Analysis of The Relative Profitability of Commercial Banks. *The Journal of Finance*, 23(1), 167–176. doi:10.1111/j.1540-6261.1968.tb03004.x
- Hassan, M. K. ve Bashir, A.-H. M. (2005). Determinants of Islamic Banking Profitability. *Islamic Perspectives on Wealth Creation* içinde (ss. 118–140). Edinburgh University Press. doi:10.3366/edinburgh/9780748621002.003.0008
- Hopt, K. J. (2021). Corporate Governance of Banks and Financial Institutions: Economic Theory, Supervisory Practice, Evidence and Policy. *European Business Organization Law Review*, 22(1), 13–37. doi:10.1007/s40804-020-00201-z
- Işık, Ö., Noyan Yalman, İ. ve Koşaroglu, Ş. M. (2017). Türkiye de Mevduat Bankalarının Kârlılığını Etkileyen Faktörler. *Journal of Business Research - Turk*, 9(1), 362–380. doi:10.20491/isarder.2017.249
- İskenderoğlu, Ö., Karadeniz, E. ve Atioğlu, E. (2012). Türk Bankacılık Sektöründe Büyüme, Büyüklük ve Sermaye Yapısı Kararlarının Karlılığa Etkisinin Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*2, 7(1), 291–311.
- Joecks, J., Pull, K. ve Vetter, K. (2013). Gender Diversity in the Boardroom and Firm Performance: What Exactly Constitutes a “Critical Mass?” *Journal of Business Ethics*, 118(1), 61–72. doi:10.1007/s10551-012-1553-6
- Kakilli Acaravcı, S., Kandır, S. Y. ve Zelka, A. (2015). Kurumsal Yönetimin BİST Şirketlerinin Performanslarına Etkisinin Araştırılması. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 171–183.
- Karayel, M. ve Doğan, M. (2014). Yönetim Kurulunda Cinsiyet Çeşitliliği ve Finansal Performans İlişkisi: BİST 100 Şirketlerinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 75–88.
- Kartal, M. T. (2018). Bankaların Finans Sektöründeki Önemi. *Finansal İktisat* içinde (ss. 5–27). Orion Publishing.
- Kartal, M. T. ve Budayoğlu Yılmaz, B. (2019). Türkiye’de Kurumsal Yönetim(KY) İlkelerinde Yeni Raporlama Düzeni : Halka Açık Bankaların İlk KY Uyum Raporları Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Research in Business*, 4(2), 147–180.
- Kesbiç, C. Y. ve Mıyan Taşdemir, B. (2019). Halka Açıklık Oranının Finansal Performans Üzerindeki Etkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.*, 26(2), 689–703.
- Kevser, M. (2021). Banka Türlerinin Karşılaştırmalı Finansal Performans Analizi: Türkiye İçin Ampirik Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(1), 61–80. doi:10.31460/mbdd.775080
- Khan, Q. M., Kausar, R. ve Abbas, U. (2015). Impact of Bank Specific and Macroeconomic Factors on Banks Profitability: A Study on Banking Sector of Pakistan. *Journal of Accounting and Finance in Emerging Economies*, 1(2), 99–110. doi:10.26710/jafee.v1i2.100
- Kiel, G. C. ve Nicholson, G. J. (2003). Board Composition and Corporate Performance: how the Australian experience informs contrasting theories of corporate governance. *Corporate Governance*, 11(3), 189–205. doi:10.1111/1467-8683.00318
- Kilic, M. (2015). The Effect of Board Diversity on the Performance of Banks: Evidence from Turkey. *International Journal of Business and Management*, 10(9). doi:10.5539/ijbm.v10n9p182
- Koerniadi, H. ve Tourani-Rad, A. (2012). Does Board Independence Matter? Evidence from New Zealand. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 6(2), 3–18. doi:10.14453/aabfj.v6i2.2
- Konak, F. ve Özkahveci, E. (2021). Yönetim Kurulundaki Kadınların Firma Performansına Etkisi: BİST Kurumsal Yönetim Endeksi Bir Uygulama. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 6–23.
- Küçükbay, F. (2017). Banka Kârlılığını Etkileyen Faktörler: Avrupa Birliği Bankaları Ve Türk Bankaları Arasında Karşılaştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 137–137. doi:10.18657/yonveek.295445
- Kurt Gümüş, G., Gümüş, Y. ve Altunal, I. (2017). Bankacılık Sektöründe Kurumsal Yönetim ve Finansal Performans İlişkisi: Türkiye ve Kazakistan Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 104–121.
- Lückerath-Rovers, M. (2013). Women on boards and firm performance. *Journal of Management & Governance*, 17(2), 491–509. doi:10.1007/s10997-011-9186-1
- Manavgat, Ç. (2019). Halka Açık Anonim Ortaklıkların Yönetim Kurulunda Yetki Devri Zorunlu mudur? Sorumluluk Hukuku Bakımından Bir Değerlendirme. *Terazi Hukuk Dergisi*, 14(Özel sayı), 31–37.
- Munir, A., Khan, F. U., Usman, M. ve Khurram, S. (2019). Relationship between Corporate Governance, Corporate Sustainability and Financial Performance. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 13(4), 915–933.
- Okan, T., Sarı, S. ve İlhan Nas, T. (2014). Yönetim Kurulu Yapısı İle Finansal Performans Arasındaki İlişkide Uluslararası Çeşitlenmenin Aracılık Etkisi. *İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25(77), 39–78.

- Olokoyo, F., Ibhagui, O., Babajide, A. ve Yinka-Banjo, C. (2019). The Impact of Macroeconomic Variables On Bank Performance In Nigeria. *Savings and Development*, 43, 1–13.
- Önder, Ş. ve Çelik, İ. (2021). Entegre Raporlamanın Firma Karlılığına Etkisi: Bankacılık Ve Çimento Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (2), 61–72. doi:10.25095/mufad.949557
- Önder, Ş. ve Kavak, N. N. (2019). Sigorta Şirketlerinde Kurumsal Yönetim ve Finansal Performans Arasındaki İlişki. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (62), 170–183.
- Özcan, M. (2021). Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Performans Göstergeleri: BIST Mali Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(2), 389–409. doi:10.16951/atauniiibd.689612
- Öztürk, H. (2016). Türk Bankacılık Sektörünü Etkileyen Makro Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(620), 11–29.
- Randøy, T., Thomsen, S. ve Oxelheim, L. (2006). A Nordic perspective on corporate board diversity. 1 Mart 2023 tarihinde <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:707100/FULLTEXT02.pdf> adresinden erişildi.
- Sarı, E. S. ve Güngör, N. (2020). Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Finansal Performanslarına Etkisi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(4), 669–694. doi:10.31460/mbdd.743581
- Sarıdoğan, H. Ö. (2020). Katılım Bankalarının Performansını Etkileyen Faktörler: Küresel Kriz Bağlamında Bir Dinamik Panel Veri Analizi. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(21), 148–167.
- Sayan Akıncı, G. (2011). Aile İşletmelerinde Yönetim Kurulunun Yapısal Özelliklerinin Firma Performansına Etkisi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sayılgan, G. ve Yıldırım, O. (2009). Determinants of Profitability in Turkish Banking Sector: 2002-2007. *International Research Journal of Finance and Economics*, (28), 207–214.
- Shrader, C., Blackburn, V., Shrader, C. ve Iles, P. (1997). Women In Management And Firm Financial Performance: An Exploratory Study. *Journal of Managerial Issues*, 9(3), 355–372. doi:https://dr.lib.iastate.edu/handle/20.500.12876/54440
- Terzioğlu, M. ve Demir, Y. (2015). Leverage procyclical of Turkish deposit banks. *Journal of Economics, Finance& Accounting - JEFA*, 2(4), 546 – 546. doi:10.17261/Pressacademia.2015414367
- Topaloğlu, E. E., Coşkun, N. ve Özkan, C. (2016). Sahiplik Yapısı ile Finansal Performans Arasındaki İlişkinin Borsa İstanbul 30 Endeksi’ndeki Şirketlerde Test Edilmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(620), 87–109.
- Tuna, K. (2007). Bankalarda Kurumsal Yönetim. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 209–221.
- Tunalı, H. N. ve Pekçoşkun, K. (2019). Geleneksel Bankalar ve Katılım Bankaları İçin Panel Veri Analizi: Türkiye Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(4), 1583-1601. doi:10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.10.1185
- Türkdönmez, C. S. ve Babuşcu, Ş. (2019). Bankaların Karlılık Performansını Etkileyen Faktörler. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 37–54.
- Türkmen, N. C. (2018). Ticari Bankaların Aktif Karlılığını Etkileyen Makroekonomik Değişkenlerin Belirlenmesi. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 1(2), 80–88.
- Wu, M.-W. ve Shen, C.-H. (2013). Corporate social responsibility in the banking industry: Motives and financial performance. *Journal of Banking & Finance*, 37(9), 3529–3547. doi:10.1016/j.jbankfin.2013.04.023
- Yaman, S. (2021). Bankalara Özgü Faktörlerin Banka Karlılığına Etkisi: Türkiye Bankacılık Sektörü Üzerine Panel Veri Analizi. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 3(2), 77–100.
- Yenice, S. ve Dölen, T. (2013). İMKB’de İşlem Gören Firmaların Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyumunun Firma Değeri Üzerindeki Etkisi. *International Journal*, 9(19), 199–214. doi:10.11122/ijmeb.2013.9.19.332
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2013). Panel Veri Ekonometrisi, Stata Uygulalı (2.baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Yermack, D. (1996). Higher market valuation of companies with a small board of directors. *Journal of Financial Economics*, 40(2), 185–211. doi:10.1016/0304-405X(95)00844-5

DENGESİZ PANEL VERİ İLE ATAMA YOLUYLA ELDE EDİLEN DENGELİ PANEL VERİ SONUÇLARININ KARŞILAŞTIRILMASI¹

COMPARISON OF BALANCED PANEL DATA RESULTS OBTAINED BY ASSIGNMENT WITH UNBALANCED PANEL DATA

Gaye Karpat Çatalbaş¹, Amira Sharifa Ouzini²

¹Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kurulu'nun 2022-19/4b sayılı kararıyla onayladığı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

²Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Fakültesi, İstatistik Bölümü, gkarpat@ogu.edu.tr, Orcid:0000-0001-6348-8881

³Bilim Uzmanı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, ouzcharifa@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7348-8233

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Dengesiz Panel Veri, Eksik Veri, Atama Yöntemleri, İşsizlik Oranı

Jel Kodları:

C23, C01

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 25 Nisan 2023

Kabul Tarihi: 6 Haziran 2023

ARTICLE INFO

Keywords

Unbalanced Panel Data, Missing Data, Imputation Methods, Unemployment Ratio

Jel Codes:

C23, C01

Article History:

Received: 25 April 2023

Accepted: 06 June 2023

ÖZET

Veri setindeki gözlemlerde eksiklik olması durumu olarak ifade edilen eksik veri panel verilerde de sıklıkla ortaya çıkabilmektedir. Bu durum ise geniş bir veri seti ile çalışma avantajına sahip panel veri modelleriyle çalışma avantajını kısıtlamaktadır. Panel verilerde eksik gözlemlerin olması durumunda ise dengesiz panel veri söz konusu olmaktadır. Çalışmanın amacı, eksik veriye sahip dengesiz panel veri ile atama algoritmaları ile dengeli hale getirilmiş panel veri sonuçlarını karşılaştırmaktır. Bu amaçla uygulama bölümünde 1991-2019 döneminde eksik veriye sahip 15 Akdeniz ülkesinde işsizlik oranı ile ekonomik büyümesi arasındaki ilişki incelenmek istenmiştir. Öncelikle model dengesiz panel veri analizi ile tahmin edilmiş, daha sonra çeşitli atama yöntemleri kullanılarak dengeli panel veri modeli tahmin edilmiştir. Çalışmanın sonunda, dengesiz panel veri ve atama yoluyla oluşturulan dengeli panel veri ile elde edilen sonuçlar karşılaştırılmış, AIC ve BIC kriteri bakımından en küçük değeri veren dengesiz panel veri modeli tahminleri yorumlanmıştır. Buna göre, işsizlik oranını etkileyen faktörler olarak ekonomik büyüme ve nüfus yoğunluğu belirlenmiştir. Kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı ve enflasyon oranının işsizlik oranı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.

ABSTRACT

Missing data expressed as a deficiency in the observations in the data set can also often occur in the panel data frequently. This restricts the advantage of working with panel data models that have the advantage of working with a large dataset. In case of missing observations in the panel data, the unbalanced panel data is in question. The purpose of the paper is to compare results of unbalanced panel data with missing data and panel data balanced with assignment algorithms. For this purpose, in the application section, the relationship between unemployment rate and economic growth in 15 Mediterranean countries with missing data in the period of 1991-2019 is aimed to be examined. First, the model was estimated with unbalanced panel data analysis, then the balanced panel data model was estimated using various assignment methods. At the end of the study, the results obtained with the balanced panel data generated through unbalanced panel data and imputation were compared, and the unbalanced panel data model predictions giving the smallest value in terms of AIC and BIC criteria were interpreted. Accordingly, economic growth and population density were determined as the factors affecting the unemployment rate. The ratio of public expenditures to GDP and the inflation rate did not have a significant effect on the unemployment rate.

Atf vermek için / To cite: Karpat Çatalbaş, G. ve Ouzini, A. S. (2023). Dengesiz panel veri ile atama yoluyla elde edilen dengeli panel veri sonuçlarının karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 75-92. DOI: 10.58627/dpuiibf.1286984

İstatistiksel bir analizin önemli aşamalarından biri olan veri toplama aşamasında sıklıkla karşılaşılan araştırma sorunlarından biri örnekleme verilerinin bir kısmının kaybıdır. Genel olarak, veri seti üzerindeki gözlemlerde eksiklik olması durumu olarak ifade edilen eksik veri sadece anket verilerinde söz konusu olmayıp özellikle ekonomik araştırmalarda, bazı durumlarda incelenen verilere ait hiç veri bulunmazken, bazı durumlarda ise var olan verilerde eksiklikler söz konusu olabilmektedir. Eksik verilerin ortaya çıkmasının çeşitli sebepleri söz konusudur. İstenen değişkenin sürekli gözlemlenmemiş olması, incelenen birimlerin belirli bir süre sonra örneklemden çıkarılmış (taşına, ölüm vb. nedenlerle) ya da örnekleme dahil olmuş olması, anket türü veri toplama yöntemlerinde cevaplanmayan sorular, zaman serisi verilerinde ülkelerin bazı değişkenlere ait verileri belirli dönemlerde yayınlanmamış ya da hesaplanmamış olması, istenen frekansta gözlemlenmemiş olması vb. pek çok sebep, verinin eksik olmasına nedeni olarak gösterilebilir. Nedeni ne olursa olsun, eksik veri istatistiksel analizler için bir sorun oluşturmaktadır.

Genel olarak, eksik veri terimi, ilgilenilen olayla ilgili bazı bilgilerin eksik olduğu anlamına gelir. İncelenen olayı netleştirme ve anlama becerisi eksik veriler nedeniyle engellenmektedir. Veri toplayarak, incelenen olayları netleştirmek ve anlamak amaçlanmaktadır. Çalışmanın bulguları, öncelikle bu gözlemlerin veya verilerin yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu nedenle, eksik veriler çalışma sonuçlarını anlaşılmasını engelleyebilir. Başka bir deyişle, çalışmada eksik verilerin varlığı, bilimsel araştırmanın sonuçları ve geçerliliği için gerçek bir tehlike oluşturmaktadır (McKnight vd., 2007).

Eksik veriler yapılan tahminlerin doğruluğu, güvenilirliği ve genelleştirilebilirliği açısından da tehlike oluşturabilmektedir. Bu faktörlerin her biri için eksik verilerin biçimi ve sayısı genellikle farklı bir etkiye sahip olabilmektedir. Kayıp verilerin oranı, az ya da çok olsun, sonuçta eksik veriler olması durumunda bir problem ortaya çıkmaktadır (Carpenter vd. 2008). Eksik verilerin nedenleri, araştırmacının kontrol edemediği alandır. Eksik verilerin varlığı, sonuçların yorumlanmasında karmaşıklığa ve örnekleme hatası kavramından oldukça farklı bir belirsizliğe neden olmaktadır (Paquin, 2011).

Son dönemde hızla gelişen yöntemlerden biri olan panel verilerde de eksik veri durumu ile karşılaşılmaktadır. Bu durum geniş bir veri seti ile çalışma avantajına sahip panel veri modelleriyle çalışma avantajını kısıtlamaktadır. Panel verilerde eksik gözlemlerin olması durumunda ise dengersiz panel veri söz konusu olmaktadır.

Eksik veri olması durumunda kullanılan yöntemler eksik verinin türüne bağlı olarak genel olarak iki başlık altında toplanabilmektedir. Bunlar, silmeye dayalı dengersiz panel veri ile çeşitli atama yöntemi kullanılarak dengeli hale getirilmiş panel veri yöntemleridir. Silme yaklaşımı ile eksik değerler içeren veriler veri setinden çıkartılırken, değer atama yöntemlerinde sektör bilgisi yardımı ile eksik değerler doldurularak dengeli panel haline getirilir. Dengeli panel veri elde etmek amacıyla çeşitli atama yöntemleri kullanılmaktadır (Gürüş ve Kızılarlan, 2017). Bu yöntemlerin bazıları ortalamaya dayalı, bazıları ise model tabanlı atama yöntemleridir. Ancak bu yöntemlerin uygulanabilmesi için eksik veri türüne bağlı olarak bazı kısıtlar söz konusudur. En basit çözüm yöntemi olan silmeye dayalı yöntemlerde en az bir değeri eksik olan gözeyi tüm verilerden silerek geriye kalan tam veriler analiz edilir (Ouzini, 2022). Ancak silmeye dayalı yöntemlerin kullanılabilmesi için eksik verinin başka bir parametrenin etkisiyle doğrudan ya da dolaylı olarak eksilmemiş, veri setinde tamamen tesadüfi (rastgele) olarak dağılmış (MCAR) olması gerekmektedir (Çınar, 2022). Aksi durumda elde edilen tahminler sapmalı olacaktır. Oldukça pratik bir yöntem olan silme yöntemlerinin gerçekleşmesi zor olan kısıtından dolayı ve verideki bilgi kaybından dolayı bu yöntemlere alternatif olarak verilere atama yapıp veri setindeki kayıpları tamamlama yolu ortaya atılmıştır. Atama, eksik değerleri tamamlamak için var olan değerler üzerinden yürütülen bir hesaplama ya da tahmin işlemidir (Cameron vd., 2005; Akt., Kızılarlan, 2016). Atama yöntemleri geleneksel ve modern olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel yöntemde eksik veriler herhangi bir modele dayandırılmaksızın çeşitli matematiksel yöntemler (ortalama alma, son gözlemi ileri taşıma, benzer değer atama gibi) ile tamamlanır. Modern yöntemlerde ise eksik veriler, regresyon modelleri gibi istatistikte kullanılan, en çok olabilirlik, beklenti maksimizasyonu gibi tahmin tekniklerine dayalı model tabanlı olarak tamamlanır (De Waal, T Pan vd., 2011). Karmaşık olmakla birlikte modern yöntemler geleneksel yöntemlere göre daha iyi sonuçlar vermektedir.

Çalışmada eksik veriye sahip dengersiz panel veri ile atama algoritmaları ile dengeli hale getirilmiş panel veri sonuçlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla uygulama bölümünde 1991-2019 döneminde eksik veriye sahip 15 Akdeniz ülkesinde işsizlik oranı ile ekonomik büyüme, enflasyon oranı (INF) ve kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı (GS) ve nüfus yoğunluğu (POP) arasındaki ilişki incelenmiştir. Öncelikle model dengersiz panel veri analizi ile tahmin edilmiş, daha sonra eksik veri tamamlama yöntemleri kullanılarak dengeli hale getirilen panel veri modeli tahmin edilmiştir. Çalışmanın sonunda dengeli ve dengersiz panel verilerle elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır.

1. LİTERATÜR

Literatürde eksik verinin tamamlanması ve dengersiz panel veri analizi ile yapılmış çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Bhattacharyya (1997)'nin çalışmasında Hindistan eyaletlerine ait 21 yıllık dengersiz panel verileri kullanılarak Hindistan enerji sektöründeki teknolojik değişim ve faktör yanlılığı bir translog maliyet fonksiyonu kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada, teknolojik ilerlemenin ve faktör yanlılığının çeşitli bileşenleri tahmin edilmiştir. Ampirik sonuçlara göre, bilgi birikimi ve artan

ölçek, teknolojik ilerlemeye katkıda bulunan ana faktörler olarak bulunmuştur. Buna karşılık, faktör fiyatı değişikliklerinin ve sabit sermaye birikiminin teknolojik ilerleme üzerindeki etkileri olumsuz bulunmuştur.

Musil vd. (2002), eksik verileri telafi etmede kullanılan beş yöntemin doğruluğunu karşılaştırılmayı amaçlayan bir çalışma yürütmüştür. Bu yöntemler, liste bazlı silme, ortalama atama, basit regresyon, beklenti maksimizasyonu (EM) ve hata terimi eklemeli regresyon yöntemleridir. Çalışmanın amacına ulaşmak için, Amerika Birleşik Devletleri'nin orta batı eyaletlerinden 492 kişiden oluşan tabakalı rastgele bir örneklem üzerinde yaşlılarda anksiyete ve sağlıkla ilgili önceki bir çalışmanın verileri kullanılmıştır. Analiz sonucunda, atama yöntemleri ile elde edilen ortalama, standart sapma gibi temel parametrelere göre EM atama yönteminin MAR verileri ile çalışılması durumunda en güvenilir sonuçları verdiği belirtilmiştir.

Wayman (2003), eksik değerlerle başa çıkmanın üç yöntemini karşılaştırmayı amaçlayan bir çalışmada silme yöntemi, ortalama alma yöntemi ve çoklu atama değerini hesaplama yöntemi için örneklem kullanmıştır. Elde edilen sonuçlar, çalışmada kullanılan diğer yöntemlerle (elde edilen standart hatalar açısından) karşılaştırıldığında, çoklu atama değerini hesaplayarak eksik değerlerle başa çıkmanın daha az sapmalı sonuçlar sağladığını göstermiştir.

Giovanni ve Bruno'nun (2005) çalışması, dengesiz panel verileri için LSDV dinamik tahmincisinin yanlılığı için çeşitli derecelerde yaklaşımlar üretmiştir. Daha yüksek dereceli terimlerin yanlılığını azaltan bir etkisi olduğu ve dolayısıyla dengesiz panellerde LSDV tahmin edicilerini elde etmek için sapmalı yaklaşımların kullanılabileceği sonucuna varmışlardır.

Preda vd., (2005) çalışmasının amacı, farklı atama yöntemlerini karşılaştırmaktır: Çalışmada SAS MI (çoklu atama), SAS FASTCLUS (sınıflandırma) yoluyla atama ve NIPALS (İteratif Kısmi En Küçük Kareler ile Doğrusal Olmayan Tahmin) atama yöntemleri, 40.000 kişi ve 250 değişken ile DiabCare veri tabanından elde edilen verilere uygulanmıştır. DiabCare veri tabanında, diyabetik hastaların izlenmesine yönelik birçok değişkende eksik değerler bulunmaktadır. Analiz sonucunda şu bulgular elde edilmiştir; SAS MI prosedürünün avantajları hızlı, kullanım kolaylığı ve veri varyansını azaltmamasıdır. FASTCLUS prosedürünü kullanan atama basit bir fikre dayanmaktadır. Ancak bu yöntemde tahminleri optimize etmek için birkaç sınıf seçilmelidir. NIPALS algoritması ise atamada verilerin çok değişkenli karakterini hesaba katmaktadır. Ancak, kullanıcılar tarafından nispeten bilinmediği için eleştirilebilmektedir.

Sezer ve Abasız'ın (2016) çalışması ise dengesiz panel durumunda ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerin belirlenmesi için yapılan bir çalışmadır. Çalışmada ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler olarak yatırım, nüfus, beşeri sermaye, istihdam, kamu yatırımları ve lojistik sektörünün büyüklüğü seçilmiştir. Bu çalışmada, 1968-2014 yılları arasında 34 OECD ülkesinde ekonomik büyüme göstergelerini belirlemek için dengesiz panel analizinden yararlanılmıştır. Sonuç olarak, lojistik ve sabit sermaye yatırımları değişkenlerinin incelenmesinin aynı zamanda pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğuna karar verilmiştir. Bu sonuç, lojistik sektörünün ve sabit sermaye yatırımlarının ölçeğinin OECD ülkelerinde kişi başına düşen gelirin arttığını yansıtmaktadır.

Njamen Kenkdo (2016) araştırmasında, çoklu atama yönteminin performansını bulmak için 1980-2012 döneminde Kongo'da bir dizi kişi başına düşen GSYİH verisinden bir simülasyon gerçekleştirmiştir. Veri serisindeki 1995-2000 dönemine ait değerler silmiş, gözlenen veriler ile atama ile elde edilen veriler arasında yakın bir benzerlik olduğu sonucuna varmıştır. Başka bir ifade ile çoklu atama yöntemi, eksik veri sorunlarının üstesinden gelmek için bir çözüm olarak kullanılabilir.

Xuecai Xu vd. (2018) çalışmasında, Hırvatistan'da bulunan devlet kara yollarındaki kaza şiddeti seviyeleri ile trafik işaretleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma, 2012 ve 2016 yılları arasındaki 410 şehir yönteminden elde edilen verilerden hareketle kaza şiddeti seviyeleri ile gözlemlenmeyen faktörleri gösteren heterojenlik arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlamaktadır. Söz konusu ilişki ve heterojenliği ele almak için, dengesiz panel veri yaklaşımında görünüşte ilişkisiz regresyon (SUR) modeli önerilmiştir. Analiz sonucunda, zorunlu işaretlerin sayısının maddi hasarlı kaza oranını düşürürken uyarı işaretlerinin sayısı ölüm veya yaralanma ile sonuçlanan kaza oranı için önemli bir etken olarak bulunmuştur.

Tupe (2020) çalışması, Hindistan'daki enerji üretim ve tedarik firmalarının (PGSF'ler) sermaye yapısının belirleyicilerini 1993-2004 dönemi için dengesiz panel verileri kullanarak ortaya koymaktadır. Panel verilerin çeşitli tahmin yöntemleri deneyerek spesifikasyon testleri kullanıldıktan sonra tesadüfi etkiler tahmin tekniği seçilmiştir. Sonuçlar, maddiyat, karlılık gibi sermaye yapısının geleneksel belirleyicileri bakımından daha önceki çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Ancak firmaların büyüklük, büyüme olanakları, borçlanma maliyeti ve likidite gibi değişkenlerin işaretleri doğru fakat istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Dengesiz panel veri modelinden elde edilen bulgular, Hindistan PGSF'leri örneğinde önemli finans teorilerinin varlığını ortaya koymaktadır.

Güriş ve Kızılsan (2017), panel verinin eksik gözlemler içermesi durumunda model tahmini için alternatif iki yöntem uygulamış ve sonuçları karşılaştırmıştır. İlk olarak dengesiz panel veri modeli tahmin edilmiş, ikinci olarak eksik veriler EM Algoritması ile tamamlanarak dengeli panel veri modeli tahmin edilmiştir. Çalışmanın uygulama bölümünde 34 OECD ülkesine ait 2003 – 2013 dönemi yıllık verileri kullanılarak eğitim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda dengesiz panel veri modeli daha az gözlem olmasına rağmen, var olan veriler üzerinden sapsız tahminler elde ettiği görülmüştür. Ancak, elde edilen tahmin sonuçları eksik verilere atama yapmanın parametreleri etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle eksik veriler söz konusu olduğunda bir çözüm olarak atama yöntemlerinin kullanılması durumunda bu sakinlerin göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca çalışmada, eksik gözlemlere atama yapmanın, eksik olmayan veriler ile çalışıldığında elde edilecek sonuçlar hakkında yaklaşık bir fikir vermesi açısından avantajlı olabileceği sonucuna varılmıştır.

Ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki, birçok iktisatçının ilgisini çekmesi nedeniyle her zaman pek çok araştırmanın inceleme konusu olmuştur. İşsizlik oranı ile büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların yanısıra işsizlik oranının etkileyen diğer makroekonomik faktörler ile ilgili çalışmalar da mevcuttur. İşsizlik oranlarının makroekonomik değişkenlerle olan ilişkisi çalışılan ülkeye, döneme ve kullanılan yöntemlere göre farklı şekilde elde edilmiştir. Gerek işsizliğin ekonomik büyüme ile ilişkisi gerekse diğer makroekonomik faktörlerle ilişki üzerine yapılmış bazı çalışmalar aşağıda verilmiştir:

İşsizlik ile ekonomik büyüme ilişkisi konusunu ele alan çalışmalardan en önemlisi iktisatçı Okun (1962) tarafından ortaya atılan ve Okun Yasası olarak bilinen bir araştırmadır. Araştırmada, 1947-1960 dönemi verileriyle ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasındaki ters yönlü ilişkiyi ifade eden iktisadi model tahmin edilmiştir.

Abrams (1999), G7 ülkeleri için 1984-1993 dönemi verileri ile ortalama işsizlik oranı ile kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı ile ifade edilen kamu büyüklüğü arasındaki ilişkiyi panel regresyon analizi ile incelemiş ve sonuçta kamu büyüklüğü ve işsizlik arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya çıkarılmıştır.

Christopoulos vd. (2005), 10 Avrupa Ülkesi için 1961-1999 döneminde kamu büyüklüğü, reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla, enflasyon oranı, nüfusun işsizlik oranı üzerindeki etkisini Panel Eşbütünlük ile analiz etmeyi amaçlamışlardır. Analiz sonucunda büyümeden işsizliğe doğru bir nedenselliğin olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca uzun dönemde işsizlik oranı ile kamu büyüklüğü arasında pozitif ve anlamlı, ekonomi büyüme ve enflasyon oranı arasında negatif ve anlamlı etkisi bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ancak, nüfusun işsizlik oranı üzerindeki pozitif etkisi anlamlı bulunamamıştır.

Noor ve Ghani (2007), 1970-2004 döneminde Malezya'da ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, ADF testi ve Phillip-Perron testini serilerin durağanlığını araştırmak için kullanmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, işsizlik ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu, ayrıca Malezya'da işsizlik ve GSYİH arasında iki yönlü nedensel bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Cezayir'de işsizlik ile bazı ekonomik ve finansal değişkenler arasındaki ilişkiyi (1980-2009) inceleyen Bouriche (2010), işgücü verimliliği, gayri safi ulusal harcama, faiz oranı, enflasyon oranı arasındaki ilişki için kurduğu modeli, log-doğrusal olarak ifade etmiş ve modeli tahmin etmek için sıradan en küçük kareler yöntemini kullanmıştır. Analiz sonucunda, birim kök testleriyle 1. sıra fark durağan bulunan işsizlik oranı ile belirli ekonomik ve finansal değişkenler arasında Engel ve Granger eşbütünlük ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Bu değişkenler gayri safi ulusal harcama, faiz oranı ve işgücü üretkenliğidir. Çalışmada işsizlik oranı ile ithalat, döviz kuru ve enflasyon oranı arasında ilişkili bulunamamıştır. Ancak, analiz sonuçları işsizlik oranı, işgücü verimliliği ve faiz oranı arasındaki ilişkinin teorik verilerle tutarlı olmadığını göstermiştir.

Krishan (2011), Ürdün'deki işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yaptığı çalışmada, Okun Yasası'nın bu verilere göre geçerliliğini doğrulamak için 1970-2008 dönemine ait verileri kullanmıştır. Çalışmada, 1. sıra fark durağan bulunan işsizlik ile ekonomik büyüme arasında eşbütünlük ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar, işsizlikle üretim arasında bir ilişki olmadığını, dolayısıyla Okun yasasının Ürdün için geçerli olmadığını göstermiştir.

Aysu ve Dökmen (2011), Kamu büyüklüğünü ifade eden kamu harcamalarının/GSYİH içindeki payının işsizlik oranını arttırdığını göstermişlerdir.

Özel vd (2013) 2000-2011 yılları arasında G7 ülkeleri için ekonomik büyüme, verimlilik ve işsizlik verilerini incelemiştir. Çalışmada söz konusu döneme ek olarak küresel ekonominin etkisinin görüldüğü 2000-2007 ve 2008-2011 olmak üzere iki alt döneme ayrılarak kriz öncesi ve sonrası dönemler karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, kriz öncesinde verimlilik ve ekonomik büyüme değişkenlerinin işsizliğin azaltılmasında anlamlı ve güçlü etkilerinin olduğu, verimliliğin bu etkisi kriz sonrasında önemsiz ve küçük hale gelirken, ekonomik büyümenin işsizliği azaltıcı etkisinin devam ettiği ve etki düzeyinin de yükseldiği sonucuna varılmıştır.

Bayar (2014) tarafından yapılan bir çalışmada ise, Türkiye'deki işsizlik, ekonomik büyüme, ihracat ve doğrudan yabancı yatırım akışları arasındaki ilişki Q1-2000: 2013: Q3, eşbütünlük yoluyla otoregresif dağıtılmış gecikme yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda işsizlik, ekonomik büyüme, ihracat ve doğrudan yabancı yatırım girişleri arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar ayrıca işsizlik, ekonomik büyüme ve ihracat arasında negatif bir ilişki olduğunu gösterirken, işsizlik ve doğrudan yabancı yatırım akışları arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Abdul-Khaliq vd. (2014), çalışmalarında 9 ülkede işsizlik ve GSYİH büyümesi arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Birim kök testi ve Yatay kesit SUR yöntemi kullanılarak 1994 ile 2010 arasında ekonomik büyüme ile işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğu ve enflasyon oranı ile işsizlik arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Sadiku (2014) çalışması, Okun Yasasını uygulayarak Makedonya'nın FYR'sinde ekonomik büyüme ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi ampirik olarak tahmin etmeyi amaçlamaktadır. Okun katsayısını analiz etmek için hem kısa vadeli hem de uzun vadeli olası ilişkiyi dikkate almak için fark modeli, dinamik model, ECM ve VAR tahmin yaklaşımı gibi dört tür model kullanılmıştır. Analiz, 2000-2012 dönemini kapsayan üçer aylık verilerden oluşmaktadır. Tüm modellerden elde edilen ampirik sonuçlar, Okun Yasası'nın önerdiği gibi, işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasında ters bir ilişkiyi doğrulamamıştır.

Uz vd (2016) çalışması, 1993-2012 döneminde 13 Avrupa Birliği üyesi ülke için işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yeni regresyon tahminlerini sunmaktadır. Çalışmada işsizlik oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin belirlenmesi için Havuzlanmış EKK ve Sabit etki modeli tahmin yöntemleri kullanılmıştır. Sonuçlar, daha yüksek işsizlik oranının kişi başına GSYİH üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Dussoye vd. (2017), 2008 Avrupa krizi öncesi ve sonrası enflasyon oranı ve işsizlik oranı ile gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) büyüme oranları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Bu çalışmada, 1999-2016 döneminde 6 Avrupa ülkesi için üç aylık veriler kullanılmış olup bağımsız değişkenler olarak işsizlik oranı ve enflasyon oranı, bağımlı değişken olarak GSYİH büyüme oranı alınmıştır. Veri seti 3 ayrı döneme ayrılmıştır: Çalışmada işsizlik oranı ile GSYİH arasında ve enflasyon oranı ile GSYİH arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Soylu vd. (2018) çalışmasında 1992-2014 dönemi için Doğu Avrupa ülkelerinde ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Panel birim kök testleri, Johansen panel eşbütünlük testleri uygulanmış ve analiz sonucunda işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Öztürk (2018) çalışması ise 2005Q1 ile 2017Q3 arasındaki üç aylık veriler kullanılarak Türkiye'de ekonomik büyüme ile işsizlik arasında bir ilişki olup olmadığı analiz etmektedir. Analizde zaman serileri kullanıldığı için önce değişkenlerin durağanlığı test edilmiş, ardından Engle-Granger eşbütünlük ve nedensellik analizleri yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, incelenen dönemde ekonomik büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir.

Göktaş ve İşçi (2010), Türkiye için 26 makroekonomik değişkenlerle yürüttüğü çalışmada temel bileşenler analizi ile söz konusu 26 değişkeni 6 faktör altında toplayarak birbiryle ilişkili olduğu düşünülen çok sayıda değişkenin işsizlik üzerindeki etkisini incelemiştir.

Gozgor (2014) G7 ülkelerinde işsizliğin belirleyicileri üzerinde yaptığı çalışmada dinamik panel veri analizini kullanarak pek çok makro ekonomik gösterge ile birlikte nüfusun ve piyasa yapısının da işsizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.

Gürüş ve Yaman (2018), işsizlik oranı üzerinde iktisadi olarak en çok etkisi olduğu düşünülen temel makro ekonomik değişkenler göz önüne alınarak 23 OECD ülkesinin 2000-2015 dönemi verilerinden yararlanılarak işsizliği etkileyen faktörler panel veri modelleri ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Altıntaş ve Alancıoğlu (2019), OECD ülkelerinde kamu tüketim harcamaları ile istihdam arasındaki ilişkiyi, Hansen (1999) tarafından geliştirilen panel eşik regresyon modeli ile analiz etmeyi amaçlamışlardır. İstihdam oranı ile kamu tüketim harcamaları (% GSYİH), reel faiz oranı, gayri safi sabit sermaye oluşumu (% GSYİH), kentsel nüfus (% toplam nüfus) arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmanın bulguları, OECD ülkelerinde, belirli bir eşik değerin üstünde/ altında, kamu tüketiminin artırılmasının istihdamın teşvikine uygun olamayacağını göstermektedir.

Kamacı ve Kılıç (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, 1996-2015 dönemine ait 17 OECD ülkesine ait verileri kullanarak kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve işsizlik oranı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Düzeyde durağan bulunan seriler için yapılan nedensellik testi sonucunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ve kamu harcamaları ile işsizlik arasında tek yönlü bir nedensel ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Alkaya ve Işık (2022) işsizliğin farklı boyutları üzerinde temel makroekonomik faktörlerden enflasyon, kamu büyüklüğü, yatırım, dışa açıklık, işgücü piyasası düzenlemeleri ve demografik faktörlerden nüfusun etkisini araştırmayı amaçladıkları çalışmalarında OECD üyesi ülkelerin 2010-2018 dönemine ait panel verileri ile panel veri regresyon analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda yatırım, dışa açıklık, kamu büyüklüğü, enflasyon, işgücü piyasası düzenlemeleri ve nüfusun işsizliğin tüm boyutları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Yukarıda söz edilen çalışmalarda genellikle işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmakla birlikte işsizliğin diğer faktörlerle birlikte incelendiği çalışmalar da mevcuttur. Ancak, sözkonusu çalışmalarda ya zaman serisi verisi ya da dengeli panel verisi kullanılmış, eksik verilerin olması durumu incelenmemiştir. Bu yönüyle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Panel veride eksik veri problemiyle karşılaşıldığında araştırmacı eksik verileri dikkate alan uygun istatistiksel analiz yöntemini kullanmalıdır. Doğru sonuçlar ve aynı zamanda etkin ve sapmasız tahmin ediciler elde edebilmek için eksik verilerin türüne göre eksik verilerin doğru bir şekilde tamamlanması gerekmektedir. Dolayısıyla eksik veri kavramı, eksik veri türleri, eksik verilerle çalışırken karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara yönelik yöntemlerden söz etmek uygun olacaktır. Ayrıca dengesiz panel verileri ve bunların nasıl ele alınacağı konusunda da bilgiler verilecektir.

2.1. Eksik Veri Tanımı

Basit anlamıyla eksik veriler, toplanması planlanan bilgiler ile toplanması başarılı bilgiler arasındaki farkı ifade etmektedir (Longford, 2006). Genel olarak ise eksik veri terimi, ilgilenilen olayla ilgili bazı bilgilerin eksik olduğu anlamına gelir. Veri toplayarak, incelenen olayları netleştirmek ve anlamak amaçlanmaktadır. Çalışmanın bulguları, öncelikle bu gözlemlerin veya verilerin yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu nedenle, eksik veriler çalışma sonuçlarını anlaşılmasını engelleyebilir. Başka bir deyişle, çalışmada eksik verilerin varlığı, bilimsel araştırmanın sonuçları ve geçerliliği için gerçek bir tehlike oluşturmaktadır (McKnight vd., 2007).

Eksik verilerin biçimi ve sayısı genellikle farklı bir etkiye sahip olabilmektedir. Az ya da çok olsun sonuçta eksik veriler olması durumunda bir problem ortaya çıkmaktadır (Carpenter vd. 2008). Eksik verilerin nedenleri, araştırmacının kontrol

edemediği alan olup eksik verilerin varlığı, sonuçların yorumlanmasında karmaşıklığa ve örnekleme hatası kavramından oldukça farklı bir belirsizliğe neden olmaktadır (Paquin, 2011).

Eksik veri problemi her türde veri setinde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu durumun ortaya çıkması çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Yatay kesit veride eksik veri anket gibi veri toplama araçları yardımıyla elde edilen verilerde katılımcıların cevaplamakta isteksiz oldukları soruların bulunması, ölçeğin uzunluğu, uygulanan örneklemin seçimi vb. nedenlerden dolayı toplanan anketlerde eksik gözlemlerin olması nedeniyle olabileceği gibi zaman serisi verilerinde ise, çalışmada yer alan değişkenin istenen frekansta gözlemlenmemiş olması veya belirli dönemlerde değişkene ait verilerin bulunmaması gibi nedenlerle eksik veri problemi ortaya çıkabilmektedir (Güriş ve Kılıçarslan, 2017). Yatay kesit ve zaman serisi boyutunun bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan panel veride de benzer nedenlerden dolayı eksik gözlem sorunuyla sıklıkla karşılaşılmaktadır.

2.2. Eksik Veri Türleri

Rubin (1976), eksik verileri ortaya çıkış nedenlerine ve ortaya çıktığı değişkenlere göre MCAR (Tamamen rassal eksik veriler), MAR (Rassal eksik veriler) ve MNAR (Rassal olmayan eksik veriler) olmak üzere üçe ayırmıştır.

Tüm örneklerde eksik değerler rastgele dağıldığında, MCAR tipi eksik veri oluşur. Diğer her bir değişken, gözlemlenmiş olsun ya da olmasın, belirli bir değişkenin yokluğuna bağlıdır. MCAR tipi eksik veride bir değişkendeki eksik veri, kendisiyle ve diğer değişkenlerle ilişkili değildir (Naim, 2014; Little ve Rubin, 1987).

Bir veri setinde eksik veri MCAR tipinde ise, sapmalı tahminlere neden olmaksızın liste bazında silme yönteminden hareketle eksik değerleri olan durumları silmek mümkündür (Garson, 2015). Ancak, silme yöntemi ile örneklem boyutu önemli ölçüde azalacağından standart hataların artmasıyla birlikte Tip II hata olasılığı yükselmektedir (Garson, 2015).

Eksik verilerin MCAR tipi olup olmadığını test edilmesinde Roderick J. A. Little'ın Ki-kare istatistiği kullanılmaktadır. Little testi için temel hipotez, verilerin MCAR tipi olduğu şeklindedir ve hesaplanan test istatistiğine ait olasılık değeri 0,05'ten küçükse temel hipotez reddedilerek verilerin tamamen rastgele eksik değerler (MCAR) olmadığına karar verilir.

MCAR'ın aksine MAR, bir değişkende eksik verilerin olma olasılığı, değişkeninin kendisiyle ilişkili değil, ancak modeldeki diğer değişkenler ile ilişkili olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kadınlara yaşlarıyla ilgili bir soru sorulduğunda bu soruya cevap vermek istemeyebilirler (Naim, 2014).

Bir diğer eksik veri türü ise MNAR ise "ihmal edilemez eksiklik" olarak da adlandırılır ve en sorunlu biçimdir. Eksik değerler yukarıda bahsedilen MCAR ve MAR olmadığı durumda MNAR mekanizması geçerlidir. Bir değişkendeki eksik gözlemin varlığı kendisiyle ilişkili olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Yanıt vermeme olasılığı eksik gözlemlere bağlı olduğunda ise eksik gözlemler MNAR türündedir. Örneğin, bu durum çok yüksek gelire sahip kişilerin gelir sorusuna diğer insanlardan daha çok yanıtlamayı reddettiği durumlarda geçerlidir (Glasson-Cicognani ve Berchtold, 2010).

Yukarıda söz edilen eksik veri türlerini bir örnekle özetlemek gerekirse; örneğin, yaşları veya gelirleri ne olursa olsun gelirden eksik gözlem olma olasılığı tüm bireyler için eşit ise veriler MCAR'dır. Gelirden eksik gözlem olma olasılığı ankete katılanların yaşına göre değişiyor, ancak aynı yaşta kişilerin gelirine göre değişmiyorsa veriler MAR'dır. Gelirden eksik gözlem olma olasılığı kısmen bilinmeyen bir nedenle aynı yaşta kişilerin gelirine göre değişiyorsa eksik veriler MNAR türündedir (Little ve Rubin, 1987). Örneğin yüksek gelirli kişiler, gelir sorularını cevapsız bırakabilir (Naim, 2014).

2.3. Eksik Verileri Atama Yöntemleri

Eksik veri sorunu için silme ve atama olmak üzere 2 yaklaşım kullanılmaktadır. Silmeye dayalı yaklaşımlarda en az bir değeri eksik olan gözveyi tüm verilerden silerek geriye kalan tam veriler analiz edilmektedir. Silme yöntemlerinin uygulanması için verilerdeki eksikliklerin tamamen rassal, başka bir ifade ile MCAR tipinde olması gerekmektedir. Aksi durumda silme yoluyla elde edilen tam veri seti üzerinden yapılan tahminler sapmalı olacaktır. Uygulamada bu koşulun sağlanması genellikle zor olduğundan alternatif atama yöntemleri geliştirilmiştir (Güriş ve Kızılarıslan, 2017). Ayrıca, eksik gözlemi silmek, bilgi kaybına neden olmaktadır. Dolayısıyla, bu sakıncalarından dolayı eksik olan veriyi silmek yerine eksik değerlere olası değerler atamak suretiyle eksik veriyi tamamlamak için yöntemler geliştirilmiştir (Ouzini, 2022).

Atama, eksik değerleri tamamlamak için var olan değerler üzerinden yürütülen bir tahmin ya da öngörü işlemi (Cameron vd., 2005; Akt. Kızılarıslan, 2016) olup eksik bir veriyi tahmin etmek için istatistiksel veriler düzenlenirken iki ana yöntem kullanılmaktadır. İlk yöntemde, görüşmenin veya anketin yapıldığı yanıtlayıcıyla doğrudan iletişim kurulur veya konu hakkındaki bilgiler kaybedilen değerlerin bir tahminini elde etmek için kullanılır. Bu yöntem "elle tamamlama" denir. İkinci yöntem ise geleneksel ve modern olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel yöntemde eksik veriler herhangi bir modele dayandırılmaksızın çeşitli matematiksel yöntemler ile tamamlanır. Modern yöntemlerde ise eksik veriler, regresyon modelleri gibi istatistiksel olarak çok olabilirlik, beklenti makzimizasyonu gibi tahmin tekniklerine dayalı model tabanlı olarak tamamlanır (De Waal, T Pan vd, 2011).

Atama yaklaşımı, eksik değerleri, gözlemlenen verilerin ortalaması gibi uygun bir değerle değiştirmek esasına dayanmaktadır. Eksik değerleri tipik olarak benzer gözlem değerleriyle atamanın farklı yolları vardır. Bunlar en yakın komşu ataması, beklenti makzimizasyonu (EM) algoritması, Hot Deck yöntemi, en çok olabilirlik yöntemi, çoklu atama yöntemidir.

Model tabanlı Regresyon ataması ise başka bir atama yöntemi olup bu yöntemde gözlenen verilere dayalı olarak elde edilen bir regresyon modeli ile eksik değerler tahmin edilir.

Bu yöntemlerden regresyon ataması, çoklu atama, en çok olabilirlik yöntemi ve beklenti maksimizasyonu algoritması modern yöntemler olarak kabul edilmektedir.

Bu yöntemlerin uygulanmasının önünde ciddi engeller vardır (Schafer vd., 2002). Eksik veriyi tamamlarken, gerçeği daha iyi yansıtmak için bu yöntemlerden bazıları rastgele bir hata payı eklenerek iyileştirilmiştir. Son on yılda, özellikle çoklu atama (IM) kuralı (Rubin, 1987) gibi yeni ve tekli atama yöntemlerine kıyasla daha etkin hesaplama yöntemleri geliştirilmiştir. Söz konusu kurala, her bir eksik veri için $m > 1$ varsayımları uygulanmaktadır. IM'nin doğru kullanımı, uygulama koşullarına uygunluğu sağlamak için kullanıcının önemli bir atama yapmasını gerektirebilmektedir (Donzé 2001). Ayrıca sonuçlar, kullanılan yazılım ve modellere bağlı olarak değişebilmektedir (Allison, 2000). Ancak bu yöntem genellikle basit tamamlama yöntemine tercih edilir. Doğrusal regresyon gibi birkaç modele dayalı olarak gerçekleştirilen birkaç hesaplama yapılabilir. EM algoritması, ister tek ister çoklu atama olsun, eksik verilerin maksimum olasılık tahmini için yaygın olarak kullanılmaktadır (Allison, 2000).

2.4. Dengesiz Panel Veri Analizi

Tüm birimler tüm zaman boyunca gözlemleniyorsa dengeli panel veriler söz konusudur. Ancak, bazı birimler için bazı dönemlere ait gözlemler eksik ise dengesiz panel veriler adını almaktadır. Uygulamalı çalışmalarda dengesiz panel veriler ile sıklıkla karşılaşmaktadır (Tatoğlu, 2012).

Dengesiz panel veri modeli genel olarak,

$$y_{it} = \alpha + \beta x_{it} + u_{it} \quad u_{it} = \mu_i + \varepsilon_{it} \quad \begin{matrix} i=1, \dots, N \\ t=1, \dots, T \end{matrix} \quad (1)$$

Burada T_i , i . birim için gözlemlenen zaman dönemi sayısıdır. Ayrıca dengesiz panel veri modellerinde zaman döneminin birimlere göre değişmesi modele yansıtılmaktadır.

$$y = \alpha j_n + \beta x + u = z\delta + u \quad u = z_\mu \mu + \varepsilon \quad (2)$$

$\sum n = T_i$ olmak üzere, y , $n \times 1$ boyutlu bağımlı değişken vektörü. j_n , n boyutlu 1' vektörü. $Z=(j_n, x)$ ve $n \times k$ boyutludur. $\delta' = (\alpha', \beta')$ katsayılar vektörü; μ , birim etkileri gösteren N boyutlu katsayılar vektörüdür;

$\mu' = (\mu_1, \mu_2, \dots, \mu_N)$ z_μ birim etkilerini modele dahil etmek için kullanılan kuklaları gösteren matristir: $z_\mu = \text{diag}(j_{T_i})$ (Kızılsızlan, 2016).

Dengesiz panel veri modelinin tahmininde Havuzlanmış EKK, Grup içi Tahminci, Gruplar arası tahminci, Genelleştirilmiş EKK Tahmincisi, En Çok Olabilirlik Tahmincisi kullanılmaktadır. Bu yöntemler arasında seçim bilinen testler yardımıyla yapılarak uygun model için tahmin yöntemi belirlenmelidir. Dengesiz panel verilerin tahmininde dengeli panel verilerin tahmin prosedürü uygulanmaktadır. Dengesiz panel veri modelleri için yapılan düzeltmeler kullanılan istatistiksel programlar tarafından otomatik olarak yapılmaktadır (Tatoğlu, 2020).

Panel veri setinde eksik veri(ler) olması durumunda kullanılacak yöntemleri belirlemek ve bu yöntemlerle elde edilen tahmin sonuçlarını karşılaştırmak amacıyla yapılan çalışmada söz konusu yöntemlerin uygulaması için, 1991-2019 döneminde Akdeniz ülkelerindeki işsizlik oranı ile ekonomik büyüme oranı arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Analizde dahil edilen ülkeler Cezayir, Mısır, Türkiye, Bosna Hersek, İtalya, Tunus, Lübnan, Yunanistan, Karadağ, Fransa, Libya, Suriye, Hırvatistan, Arnavutluk, İspanya'dır. Bu ülkeler, araştırmanın amacı ile tutarlı olarak eksik değerler içermesi nedeniyle seçilmiştir.

Ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli bir yere sahip olan işsizlik, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yoğun olarak ilgilendiği önemli bir konudur. Bu ilgi nedeniyle pek çok araştırmanın konusunu oluşturmuş ve halen de güncelliğini korumaya devam etmektedir. Ülkelerin ortak sorunu olan işsizlik ile ilgili literatür incelendiğinde işsizliğin belirleyicileri olarak hem ekonomik ve finansal değişkenlerin dikkate alındığı hem de demografik değişkenlerin incelendiği çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmaların çoğunluğu işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğe dayalı olarak yapılan zaman serisi ya da panel verisi çalışmalarıdır. Söz konusu çalışmalarda ele alınan döneme, ülkeye ve uygulanan ekonometrik yönteme göre farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür. Bazı çalışmalarda işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi saptanamamışken, bazı çalışmalarda iki yönlü bir nedenseliğin olduğu, bazılarında ise tek yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca işsizliği etkileyen faktörlerin incelenmesiyle ilgili olarak literatürde var olan

çalışmalardan hareketle işsizliği en çok etkilediği düşünülen değişkenlerden ekonomik büyüme ile birlikte enflasyon oranı, nüfus yoğunluğu¹ ve kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı analize dâhil edilmiştir.

Analizde kullanılan veriler, Dünya Bankası veri tabanından ve The Global Economy veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama bölümünde işsizlik oranı ile başta ekonomik büyüme olmak üzere enflasyon oranı, kamu harcamaları ve nüfus arasındaki ilişki panel veri modelleri yardımıyla incelenmiştir. Söz konusu 15 Akdeniz ülkelerine ait değişkenler 1991-2019 dönemindeki tüm zaman dilimleri için gözlemlenmeyip bazı ülkeler için bağımsız değişkenlerde eksik gözlemler tespit edilmiştir. Bu nedenle, her ülke için eşit sayıda zaman periyodu olmadığından analizde kullanılan veri seti dengesiz bir panel veri niteliğindedir. İşsizlik oranı ile söz konusu bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan uygulama 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde söz konusu ilişkiyi belirlemede kullanılan panel veri modeli dengesiz panel veri yöntemleri ile tahmin edilmiştir. Uygulamanın 2. bölümünde ise eksik veriler çeşitli atama yöntemleriyle tamamlanarak veriler dengeli panel haline getirilmiş, ardından panel veri modeli bilinen panel veri tahmin yöntemleriyle tahmin edilmiştir. Bu iki yöntemden elde edilen tahminler AIC ve BIC kriterlerine göre karşılaştırılmıştır. Analizde kullanılan model aşağıdaki gibidir²:

$$UN_{it} = \beta_0 + \beta_1 GDP_{it} + \beta_2 INF_{it} + \beta_3 POP_{it} + \beta_4 GS_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$i = 1, 2, \dots, 15$$

$$t = 1, 2, \dots, 29$$

Eş 3'te yer alan değişkenlere ait bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Uygulamanın ilk aşamasında ekonomik büyüme ile birlikte diğer makroekonomik göstergeler ve işsizlik arasındaki ilişkiyi belirleyen model, Stata 14 paket programı kullanılarak dengesiz panel veri modeli olarak tahmin edilmiştir. Üç Panel modeli (klasik model, sabit etki modeli ve rassal etki modeli) tahmin edildikten sonra, uygun modelin seçimi için F-testi ve Hausman testi kullanılmıştır. Daha sonra, varsayımlardan sapmalar (yatay kesit bağımlılık, değişen varyans ve otokorelasyon) test edilmiştir. Bu testlerin sonuçlarına uygun olarak sağlam (robust) tahminci kullanılarak model yeniden tahmin edilmiştir.

İkinci aşamada, eksik veriler 4 farklı yöntem kullanılarak tamamlanmıştır. Bu yöntemler, ortalama atama yöntemi, EM algoritması, çoklu atama yöntemi ve regresyon yoluyla atama yöntemidir. Bu atama yöntemleri ile dengeli bir panel elde ettikten sonra ilk aşamada olduğu gibi üç panel modeli (klasik model, sabit etki modeli ve rastgele etki modeli) tahmin edilmiş, ardından modellerin varsayımlardan sapmalarının tespiti ve uygun modelin seçimi için testler tekrarlanmıştır. Her iki yöntemle elde edilen tahmin sonuçları ortaya çıkan benzerlikler ve farklılıklar, AIC ve BIC kriterleri bakımından karşılaştırılmıştır. Panel veri modellerinin tahmininde Stata 14 ve Eviews10, kayıp (eksik) verilerin tamamlanmasında SPSS 24 paket programından yararlanılmıştır.

¹Ülkedeki işgücünün demografik yapıyla ilgili nicel durumunu ortaya koymak amacıyla kullanılan nüfus değişkeni literatürdeki çalışmalarda genellikle, nüfus miktarı, nüfus artış hızı ve nüfus yoğunluğu şeklinde kullanılmaktadır. Bu çalışmada daha anlamlı sonuç verdiği ve diğer değişkenler de oransal olduğu için nüfus yoğunluğu şeklinde kullanılmıştır.

²Literatüre bakıldığında işsizliği etkileyen faktörlerin belirlenmesinde kullanılan tek bir modele rastlanamamıştır. Dolayısıyla literatürde var olan çalışmalardan hareketle işsizliği en çok etkilediği düşünülen makroekonomik ve demografik değişkenlerden bazıları modele alınmıştır.

Tablo 1: *Araştırmada Kullanılan Değişkenler*

Değişken sembol	Değişkenin adı ve tanımı	Ekonomik teoriye göre değişkenlerin işsizlik oranıyla ilişkisi
UN (%)	İşsizlik Oranı: Toplam "aktif nüfus" üzerinden çalışma isteğine sahip olmaları kaydıyla işsiz sayısının toplam nüfusa oranı	Bazı makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi aradığımız bağımlı değişkeni temsil eder.
GDP (%)	Ekonomik Büyüme: GSYİH'daki yıllık % değişim	Ekonomik büyüme ile birlikte daha fazla yeni iş fırsatı yaratılması sonucunda istihdam seviyesi artmakta, bunun da ekonomik toparlanma koşullarında işsizlik oranında düşüşe neden olması beklenmektedir
INF (%)	Enflasyon Oranı: Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli bir artıştır. TUFİ'deki yıllık % değişim	Geleneksel yaklaşıma göre enflasyon oranı ile işsizlik arasında ters bir ilişkinin olması beklenir (Phillips Eğrisi). Ancak modern iktisat düşüncesi, enflasyon oranlarının artmasıyla işsizlik oranının arttığı stagflasyon olgusu olarak bilinen şeyi ortaya koymaktadır. Bu yüzden enflasyon oranının işsizlik oranı üzerindeki etkisinin net olmadığı söylenebilir.
POP (%)	Nüfus yoğunluğu, yıl ortası nüfusun kilometrekare cinsinden arazi alanına oranı (km ² 'ye düşen insan sayısı)	Nüfustaki (dolayısıyla nüfus yoğunluğundaki) artışın neo-klasik yaklaşıma göre, işgücü arzında ve dolayısıyla işsizlik oranında artışa neden olması beklenmektedir. Ancak, yeni ekonomik coğrafya modeline göre daha fazla nüfus daha düşük işsizlik oranına neden olmaktadır.
GS (%)	Kamu harcamaları; Devlet, sosyal güvenlik idareleri, mahalli idareler ve bunlara bağlı idare ve organlar tarafından yapılan harcamaların GSYİH içindeki payı	Kamu büyüklüğünün bir göstergesi olarak kullanılmış ve kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi teşvik ederek istihdam yaratmak suretiyle işsizlik oranını düşürmesi beklenmektedir.

Modelde yer alan değişkenlere ait betimleyici istatistikler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: *Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler*

Değişken	Gözlem	Ortalama	S. Sapma	Min	Mak	Eksik Veri (%)
UN	435	14.376	6.527	6.04	31.84	0 (0)
GDP	398	3.547	9.683	-62.75	123.139	37 (8.5)
INF	372	14.011	85.907	-9.797	1500	63 (14.5)
POP	420	105.765	107.43	2.582	669.494	15 (3.4)
GS	388	17.695	4	9.45	29.94	47 (10.8)

Tablo 2'e bakıldığında işsizlik oranı dışındaki tüm değişkenlerde eksik veri sorunu olduğu görülmektedir. Çünkü, dengeli panel veri seti 15*29=435 birimden oluşmaktadır.

2.5.Bulgular

İlk aşamada klasik model, sabit etkiler ve rassal etkiler modeli olmak üzere üç panel veri modeli dengesiz panel veri tahmin yöntemleri ile tahmin edilmiştir. Klasik model HEKK, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modeli En Çok Olabilirlik tahmin

yöntemi ile tahmin edilmiştir.³ Ardından uygun istatistiksel testler kullanılarak en iyi model seçilmiştir. Uygun modele karar verildikten sonra varsayım testleri yapılmıştır. Söz konusu analiz sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: *Dengesiz Panel Veri Modelleri Tahmin Sonuçları*

Bağımlı Değişken: UN N=336			
	Klasik Model	Sabit Etkiler Modeli	Tesadüfi Etkiler Modeli
Değişkenler	Katsayılar	Katsayılar	Katsayılar
sabit	17.682*** (1.772)	13.575*** (2.58)	15.25*** (2.59)
GDP	-0.246*** (0.092)	-0.169** (0.069)	-0.179*** (0.068)
INF	-0.044*** (0.0157)	-0.122 (0.012)	-0.015 (0.0123)
POP	-0.0236*** (0.003)	-0.000045 (0.0147)	-0.0147* (0.008)
GS	-0.033 (0.085)	0.037 (0.121)	0.063 (0.114)
R²	0.1747		
R² Grup içi		0.0217	0.019
R² Gruplar arası		0.035	0.333
R² Toplam		0.0195	0.163
F (4,331)	17.52***		
F(4,317)		1.76	
F(14,317)		23.7815***	
Wald chi2(4)			10.86**
Hausman Test İstatistiği			2.01
Varsayım Testleri		Test İstatistiği	
Breusch-Pagan			8.34***
Durbin-Watson			0.19430
Baltagi-Wu LBI			0.26490

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki değerler katsayılara ait standart hatalardır.

Tablo 3'te eksik değerler nedeniyle gözlem sayısının 336 olduğu görülmektedir. Klasik modelin tahmin çıktısı incelendiğinde F(4,331) testi sonucunda modelin genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Modelde yer alan tüm değişkenlere ait katsayılar negatif bulunmuş, kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı değişkeni dışındaki değişkenlere ait katsayılar ise %1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (p<0.01). Belirlilik katsayısı ise %17 olarak bulunmuştur. Dengesiz panel veri modeli sabit etkiler ve rassal etkiler modeli olarak da tahmin edilmiştir. Ancak, modellere ait katsayıların ayrıntılı yorumu uygun modele karar verildikten sonra yapılacaktır.

Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelinin tahmin sonuçları da Tablo 3'te verilmiştir. Model tahmin sonuçlarının yorumuna geçmeden önce hangi modelin uygun model olduğuna karar vermek için öncelikle "birim etkinin olmadığını" ifade eden temel hipotezi F testi ile test edilmiştir. Hesaplanan F(14, 317) istatistiği sonucuna göre temel hipotez %1 AD'de reddedilecek

³ Dengesiz panel veri yöntemleri ile atama yoluyla dengeli hale getirilen panel veri yöntemlerini AIC ve BIC kriterlerine göre karşılaştırabilmek amacıyla En Çok Olabilirlik tahmincisi kullanılmıştır.

($p < 0.01$) klasik modelin geçerli olmadığına karar verilmiştir. Bu aşamada tesadüfi etkiler ile sabit etkiler modeli arasındaki seçim için Hausman Testinden yararlanılmıştır. Hausman Testi sonucu da Tablo 3'te verilmiştir.

Hausman testi sonucuna göre “rassal etkiler modeli geçerlidir” şeklinde ifade edilen sıfır hipotezi %5 AD’de reddedilememiştir ($p > 0.05$). Bu durumda katsayılar arasındaki farkın sistematik olmadığı ve doğru model olarak rassal etkiler modelin uygun model olduğuna karar verilmiştir. Bu aşamada rassal etkiler modeli doğru model olarak yorumlanacaktır.

Son olarak model için varsayımlardan sapmalara (yatay kesit bağımlılık, değişen varyans ve otokorelasyon) ilişkin testler yapılmıştır. Ancak kullanılan veri seti dengesiz olduğu için yatay kesit bağımlılık testleri çalışmadığından test edilememiştir. Değişen varyans ve otokorelasyon testi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Değişen varyanslılık için yapılan Breush Pagan testine göre “değişen varyanslılık yoktur” şeklinde ifade edilen sıfır hipotezi %5 AD’de reddedilmiş ($p < 0.05$), dolayısıyla rassal etkiler modelinin hata teriminin değişen varyanslı olduğunu karar verilmiştir.

Otokorelasyon için yapılan Durbin-Watson ve Baltagi-Wu LBI Test istatistikleri incelendiğinde, her iki test ile elde edilen test istatistikleri 2’den küçük olduğu için rassal etkiler modelinde otokorelasyon olduğu sonucu varılmıştır.

Rassal etkiler modelinde otokorelasyon ve değişen varyans durumu tespit edildiğinden model, robust (sağlam)⁴ tahminci olan Arellano, Froot & Roger tahmincisi kullanılarak yeniden tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: *Dengesiz Rassal Etkiler Panel Veri Modeli Robust Tahmin Sonuçları*

Bağımlı Değişken: UN N= 336		LR chi2(4) = 11.37 Prob > chi2 = 0.022	
Değişkenler	Katsayılar	Robust Std. Hata	z
sabit	15.313***	2.468	-2.62
GDP	-0.180***	0.068	-2.62
INF	-0.0156	0.0127	-1.23
POP	-0.0159**	0.007	-2.15
GS	0.067	0.113	0.60
LR test of sigma_u=0: chibar2(01) = 175.36		Prob >= chibar2 = 0.000	

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Rassal etkiler model tahmin sonuçlarının yer aldığı Tablo 4’e bakıldığında gözlem sayısının 435 (15x29) olmayıp, eksik gözlemlerden dolayı 336 olduğu görülmektedir. Tablo 4’deki Wald testi sonucuna göre modelin genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca yukarıdaki Tablo 3’teki model tahmin sonuçları karşılaştırıldığında tahmin edilen katsayıların robust tahmin ile elde edilenlerle benzer olduğu, ancak standart hatalarda küçük farklılıklar olduğu görülmektedir. Tablo 4’deki robust standart hatalar, varsayımdan sapmalar dikkate alınmadan yapılan tahminden elde edilen Tablo 3’teki standart hatalardan biraz daha büyük çıkmıştır.

Her bir değişkene ait katsayının ayrı ayrı anlamlılığı için yapılan z-testinin sonuçları göz önüne alındığında, enflasyon oranı değişkeni ve kamu harcamalarının GSYİH’ye oranı değişkenine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamsız, ekonomik büyüme değişkeninin katsayısının ($p < 0.01$) %1 AD’de ve nüfus yoğunluğu değişkeninin katsayısının ($p < 0.05$) ise %5 AD’de istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Veri setindeki eksik gözlemler çeşitli atama yöntemleri ile doldurularak veri seti dengeli panel veri haline getirilmiştir. Atama yöntemi olarak ortalama atama, EM algoritması ve çoklu atama yöntemleri kullanılmıştır. Her atama yöntemiyle elde edilen dengeli panel veri seti için önceki bölümde verilen dengesiz panel modelleri için yürütülen aşamalar uygulanmıştır. Dengesiz ve atama yöntemleriyle dengeli hale getirilmiş uygun model tahmin sonuçları AIC ve BIC kriterleri bakımından karşılaştırılmıştır.

⁴ Sağlam (robust) tahmin, geleneksel parametrik ve parametrik olmayan yöntemlerin bazı sınırlamalarının üstesinden gelmek için tasarlanmış bir regresyon analizi biçimidir. Güçlü regresyon yöntemleri, varsayımların ihlalinin çok fazla etkilenmeyecek şekilde tasarlanmıştır. Bir değişen varyans sorunu varsa veya bir aykırı değer varsa, sağlam tahmin ediciler kullanılmaktadır (Beaumont ve Alavi, 2004).

Model tahmin sonuçları incelendiğinde panel veri setinin 15x29=435 birimden oluştuğu, başka bir ifade ile dengeli panel veri olduğu görülmektedir.

Eksik değerleri tamamlama yöntemi olarak ortalama atama, EM algoritması ve çoklu atama yöntemleri kullanılarak elde edilen dengeli panel veri modelleri klasik model, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modeli olarak tahmin edilmiş ve dengesiz panel veri modelinde belirtilen süreç izlenmiştir.

Atama yöntemleriyle dengeli hale getirilen panel veri modelleri klasik model, sabit etkiler ve rassal etkiler modeli olarak tahmin edilmiştir. Klasik model HEKK, sabit etkiler ve rassal etkiler modeli En Çok Olabilirlik tahmin yöntemi ile tahmin edilmiştir. Modellerin tahmin edilmesinden sonra uygun istatistiksel testler kullanılarak en iyi model seçilmiştir. Uygun model için varsayım testleri yapılmış ve elde edilen analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5'te gözlem sayısının 435 olduğu görülmektedir. Bu, dengeli panel veri olduğu anlamına gelir. Tüm atama yöntemleri ile elde edilen tahmin sonuçları birlikte değerlendirilmiştir. Buna göre klasik modelin tahmin çıktısı incelendiğinde F(4,430) testi sonucunda modelin genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Modelde yer alan tüm değişkenlere ait katsayıların anlamlılıkları incelendiğinde, GDP değişkeni dışındaki değişkenlere ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Belirlilik katsayısı ise %25 olarak bulunmuştur. Dengeli panel veri modeli sabit etkiler ve rassal etkiler olarak da tahmin edilmiştir. Ancak, modellere ait katsayıların ayrıntılı yorumu modele karar verildikten sonra yapılacaktır.

Sabit etkiler ve rassal etkiler modelinin tahmin sonuçları da Tablo 5'te verilmiştir. Model tahmin sonuçlarının yorumuna geçmeden önce hangi modelin uygun model olduğuna karar vermek için öncelikle "birim etkinin olmadığını" ifade eden temel hipotezi F testi ile test edilmiştir. Hesaplanan F(14, 16) istatistiği sonucuna göre temel hipotez %1 AD'de reddedilerek (p<0.01) klasik modelin geçerli olmadığına karar verilmiştir. Bu aşamada rassal etkiler ile sabit etkiler modeli arasındaki seçim için Hausman testinden yararlanılmıştır. Hausman Testi sonucu da Tablo 5'te verilmiştir. Hausman testi sonucuna göre "rassal etkiler modeli geçerlidir" şeklinde ifade edilen sıfır hipotezi %5 AD'de reddedilememiştir (p>0.05). Bu durumda katsayılar arasındaki farkın sistematik olmadığı ve doğru model olarak rassal etkiler modelin uygun model olduğuna karar verilmiştir. Bu aşamada rassal etkiler modeli doğru model olarak yorumlanacaktır.

Son olarak model için varsayımlardan sapmalara (yatay kesit bağımlılık, değişen varyans ve otokorelasyon) ilişkin testler yapılmıştır. Yatay kesit bağımlılık, değişen varyans ve otokorelasyon testi sonuçları da Tablo 5'te verilmiştir.

Yatay kesit bağımlılık için yapılan Pesaran CD testinde "yatay kesit bağımlılık yoktur" şeklinde ifade edilen temel hipotez %1 AD'de reddedilerek (p<0.01) yatay kesit bağımlılığın olduğuna karar verilmiştir. Değişen varyanslılık için yapılan Breush Pagan testine göre "değişen varyanslılık yoktur" şeklinde ifade edilen sıfır hipotezi %5 AD'de reddedilmiş (p<0.05), dolayısıyla rassal etkiler modelinin hata teriminin değişen varyanslı olduğunu karar verilmiştir.

Tablo 5: Dengeli Panel Veri Modelleri Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: UN N= 435						
Değişken	Ortalama Atama			Regresyon Yöntemi		
	Klasik Model	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler	Klasik Model	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler
	Katsayılar			Katsayılar		
sabit	9.261*** (1.392)	11.378*** (1.70)	11.49*** (2)	9.342*** (1.33)	11.20*** (1.57)	11.34*** (1.90)
GDP	0.02 (0.029)	-0.0254 (0.020)	-0.025 (0.02)	0.0187 (0.027)	-0.018 (0.019)	-0.019 (0.019)
INF	-0.006* (0.0034)	-0.0018 (0.0023)	-0.001 (0.0023)	-0.0065* (0.003)	-0.0022 (0.0023)	-0.0023 (0.0023)
POP	-0.022*** (0.0026)	-0.006 (0.0062)	-0.011** (0.005)	-0.022*** (0.0025)	-0.0071 (0.005)	-0.011** (0.005)
GS	0.419*** (0.70)	0.216** (0.085)	0.234*** (0.082)	0.415*** (0.067)	0.226*** (0.078)	0.242*** (0.0764)
R ²	0.246			0.248		
R ² Grup içi	0.0247			0.0281		
R ² Gruplar arası	0.348			0.3555		
R ² Toplam	0.221			0.2273		
F (4,330)	35.13***			35.59***		

F(4,416)	2.63**	3.28**
F(14,416)	39.37***	39.39***
Wald chi2(4)	15.63***	17.23***
Hausman Testi	1.02	0.93
Varsayım Testleri	Test İstatistiği	Test İstatistiği
Pesaran CD	3.828***	3.706***
Breusch-Pagan	35.32***	36.94***
Durbin-Watson	0.154	0.16151
Baltagi-Wu LBI	0.225	0.23160

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki değerler katsayılara ait standart hatalardır.

Tablo 5: Dengeli Panel Veri Modelleri Tahmin Sonuçları (devamı)

Bağımlı Değişken: UN N= 435						
EM Algoritması				Çoklu Atama		
Değişken	Klasik Model	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler	Klasik Model	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler
		Katsayılar			Katsayılar	
sabit	10.64*** (1.235)	12.11*** (1.53)	12.35*** (1.90)	9.26*** (1.39)	11.38*** (1.71)	15.104*** (1.615)
GDP	0.032 (0.026)	-0.012 (0.019)	-0.012 (0.019)	0.020 (0.029)	-0.025 (0.085)	-0.017 (0.019)
INF	-0.0066* (0.0034)	-0.002 (0.0023)	-0.0021 (0.0023)	-0.006* (0.003)	-0.002 (0.002)	0.010 (0.007)
POP	-0.0238*** (0.0025)	-0.0063 (0.006)	-0.010* (0.005)	-0.022*** (0.003)	-0.007 (0.006)	-0.009* (0.005)
GS	0.354*** (0.063)	0.171** (0.072)	0.1816** (0.071)	0.419*** (0.071)	0.216** (0.085)	0.015 (0.003)
R ²	0.2391			0.246		
R ² Grup içi	0.0245		0.0239	0.0247		0.012
R ² Gruplar arası	0.3433		0.3556	0.3482		0.260
R ² Toplam	0.2085		0.2274	0.2215		0.160
F (4,330)	33.78***			35.23***		
F(4,416)	2.62**			2.63**		
F(14,416)	40.03***			39.38***		
Wald chi2(4)			14.47***			7.89***
Hausman Testi			4.85			6.89
Varsayım Testleri	Test İstatistiği			Varsayım Testleri		Test İstatistiği
Pesaran CD			4.431***			5.074***

Breusch-Pagan	35.11***	22.02***
Durbin-Watson	0.15512	0.151
Baltagi-Wu LBI	0.22458	0.223

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki değerler katsayılara ait standart hatalardır.

Otokorelasyon için yapılan Durbin-Watson ve Baltagi-Wu LBI Test istatistikleri incelendiğinde, her iki test ile elde edilen test istatistikleri 2'den küçük olduğu için rassal etkiler modelinde otokorelasyon olduğu sonucuna varılmıştır.

Tüm atama yöntemleriyle dengeli hale getirilen panel veri modellerin tahmin sonuçlarına göre uygun model olan rassal etkiler modelinde yatay kesit bağımlılık, otokorelasyon ve değişen varyans durumu tespit edildiğinden modeller, robust (sağlam) tahminci olan Arellano, Froot & Roger tahmincisi kullanılarak yeniden tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6'daki Wald testi sonucuna göre modeller genel olarak %1 AD'de anlamlı bulunmuştur. Çizelge 5'teki tahmin sonuçları ile karşılaştırıldığında tahmin edilen katsayıların gerek işaret ve büyüklük gerekse anlamlılık bakımından Tablo 5'teki sonuçlarla çok benzer olduğu görülmektedir.

Her bir değişkene ait katsayının ayrı ayrı anlamlılığı incelendiğinde, ekonomik büyüme değişkeni (GDP) ve enflasyon oranı (INF) değişkeni dışındaki (sabit terim dahil olmak üzere) değişkenlerin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Değişkenlere ait katsayıların işaretleri ise iktisadi teoriye uygun olarak tahmin edilmiştir.

Tablo 6: *Atama Yoluyla Elde Edilen Dengeli Rassal Etkiler Panel Veri Modeli Robust Tahmin Sonuçları*

Bağımlı Değişken: UN N=435				
Atama	Ortalama	EM Algoritması	Regresyon Ataması	Çoklu Atama
Değişkenler	Katsayılar	Katsayılar	Katsayılar	Katsayılar
sabit	11.489*** (2.015)	12.364*** (1.88)	11.33*** (1.913)	15.10*** (0.161)
GDP	-0.025 (0.020)	-0.0120 (0.019)	-0.019 (0.018)	-0.017 (0.019)
INF	-0.001 (0.002)	-0.002 (0.002)	-0.002 (0.002)	0.010 (0.007)
POP	-0.010** (0.005)	-0.010* (0.005)	-0.010** (0.005)	-0.009* (0.005)
GS	0.233*** (0.082)	0.181*** (0.071)	0.241*** (0.076)	0.015 (0.033)
LR chi2(4)	14.59***	14.04 ***	16.22***	7.73***

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki değerler katsayılara ait robust standart hatalardır.

Robust tahmin yöntemleriyle tahmin edilen dengesiz rassal etkiler panel veri modeli ve atama yöntemleri elde edilen dengeli rassal etkiler panel veri modellerinin karşılaştırılması amacıyla AIC ve BIC kriterleri hesaplanmış ve elde edilen değerler Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: *Model Seçim Kriterleri*

Model	AIC	BIC
Dengesiz Panel	1900.413	1927.132
Dengeli Panel		
Ortalama Atama	2461.55	2490.078
EM Algoritması	2462.093	2490.621
Regresyon Ataması	2459.919	2488.446
Çoklu Atama	2468.41	2496.937

Tablo 7'deki en iyi modeli seçme kriterleri incelendiğinde atama yöntemleriyle elde edilen AIC ve BIC değerleri birbirine yakın çıkmakla birlikte en düşük değerlerinin dengesiz veriler ile elde edildiği ortaya çıkmıştır. Dengesiz panel veri rassal etkiler robust tahmin sonuçlarına Tablo 4'te ve istatistiksel yorumlarına ise ilgili bölümde yer verilmiştir.

Tablo 4'de verilen dengesiz tesadüfi etkiler panel veri modeli robust tahminine göre ekonomik büyümedeki artış ve nüfus yoğunluğundaki artış işsizlik oranını azaltmaktadır. Sadece kamu büyüklüğünü ifade eden harcamalarının GSYİH içindeki payı işsizlik oranını arttıran unsur olarak çıkmış ancak bu değişkenin katsayısı da istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Enflasyon oranı ile işsizlik arasında da anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Silmeye dayalı olarak yürütülen dengesiz panel veri yöntemi söz konusu dönem ve 15 Akdeniz ülkesi için atama yöntemlerine göre AIC ve BIC kriterleri bakımından terih edilmiştir. Ancak, bazen silme yöntemine dayalı olan dengesiz panel veri yöntemleri özellikle eksik veri hacmi çok büyük ve örneklem hacminin az olduğu durumlarda uygun değildir. Ayrıca, dengeli paneller için kullanılan tahmin yöntemleri ve testleri dengesiz panel veriler için kullanırken bazı kısıtlamalar söz konusudur. Bu sakıncalardan dolayı dengesiz panel verilerle çalışılması durumunda hangi tahmin tekniklerinin hangi koşullar altında kullanılıp kullanılmayacağına doğru bir şekilde belirlenmesi önemli bir konudur.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Geniş bir veri seti ile çalışma avantajı sağlayan panel veriler ile çalışılırken uygulamalarda bazen veriye ulaşılamaması durumu ile sıkça karşılaşılmaktadır. Veriye ulaşılamaması nedeniyle ortaya çıkan eksik veriler bağımlı ve bağımsız değişkenlerde söz konusu olabilir. Bu durumda ya silme yöntemine dayalı dengesiz panel veri tahmin yöntemi ile ya da eksik veriler çeşitli atama yöntemleri ile tamamlanarak dengeli panel veri tahmin yöntemleri ile tahmin edilmesi önerilmektedir. Sıklıkla kullanılan dengesiz panel veri yöntemleri araştırmacıya kolaylıklar sağlamakla birlikte her zaman ve her duruma uygun olmaması nedeniyle bazı kısıtlamalara sahiptir. Bu tür durumlarda ise söz edilen atama yöntemleriyle eksik veriler tamamlanarak dengeli panel veri tahmin yöntemlerinin kullanılması tercih edilebilmektedir.

Dengesiz panel veriler ile başa çıkmanın yollarının arandığı bu tez çalışmasında öncelikle dengeli panel veri kavramı ve çeşitli modelleri, özellikle tahmin yöntemleri ve beraberinde klasik model, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli arasından en iyi modeli seçmeye yönelik testler konusunda teorik bilgiler verilmiştir. Ardından dengesiz panel veri tahmin yöntemleri hakkında kısa bilgiler verildikten sonra dengeli panel veri elde etmek için kullanılan çeşitli atama yöntemlerinden bahsedilmiştir. Dengeli ve dengesiz panel veriyi tahmin etmek için önerilen yöntemlerin uygulanabilmesi amacıyla uygulama bölümünde 15 Akdeniz ülkesinde işsizlik oranı ile başta ekonomik büyüme oranı olmak üzere nüfus yoğunluğu, enflasyon oranı ve kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı (kamu büyüklüğü) arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaçla değişkenlere ait teorik bilgiler verildikten sonra silmeye dayalı dengesiz panel veri tahmin yöntemi ile ortalama, EM algoritması, regresyon ve çoklu atama yöntemleriyle dengeli hale getirilmiş dengeli panel veri tahmin yöntemleri kullanılarak klasik model, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli tahmin edilmiştir. Hausman testi ile her ikisi için de uygun modelin rassal etkiler modeli olduğuna karar verilmiştir. Uygun modelin seçiminden sonra yatay kesit bağımlılık, değişen varyans ve otokorelasyon testleri ile varsayımlardan sapmalar incelenmiştir. Varsayım testlerine göre ise dengeli ve dengesiz panel veri rassal etkiler modelinde yatay kesit bağımlılık, değişen varyans ve otokorelasyon olduğu tespit edilmiştir. Bunun sonucunda rassal etkiler modeli Arellano, Froot & Roger tahmincisi kullanılarak yeniden tahmin edilmiştir. Son aşamada ise dengesiz ve dengeli panel veri modellerinin rassal etkiler robust tahmin sonuçları AIC ve BIC kriterleri bakımından incelenmiş dengesiz panel veri model sonuçlarına ait AIC ve BIC değerleri en küçük bulunmuştur.

Tablo 4'de yer alan dengesiz modelin robust tahmin sonucuna göre ekonomik büyümedeki artış işsizlik oranını azaltmaktadır. Dolayısıyla büyümenin işsizlik oranı üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu söylenebilir. Bu sonuç literatürdeki pek çok çalışmada olduğu gibi Okun (1962) yasasını destekler niteliktedir. Ekonomik büyüme ile birlikte yeni yatırımların yapılması ve dolayısıyla istihdam düzeyinin artırılması işsizlik oranlarının azalmasına neden olması beklenen bir durumdur (Christopoulos vd., 2005; Maqboo vd., 2013; Sadiku, 2014; Kamacı ve Kılıç, 2019). Ancak, tahmin edilen model sonuçlarında nüfus yoğunluğunun işsizlik oranı üzerindeki etkisi ise teorik beklentinin aksine Gozgor, (2014) ve Elvira (2021) çalışmasındaki bulgulara benzer şekilde negatif bulunmuştur. Artan nüfusla birlikte nüfus yoğunluğundaki artışın işsizlik oranını arttırması muhtemeldir. Ancak, km^2 'ye düşen kişi sayısındaki artış nüfus artışına paralel olarak, o ülkede üretilen mal ve hizmete olan talebin de artmasına sebep olacak (Panahi, 2010) ve bu gelişmeler büyümeyi pozitif etkileyerek işsizlik oranının azalmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, nüfus yoğunluğu, toplumun refahını artıracak nitelikli insan kaynağı, yüksek verimlilik seviyesi, girişimci ruha sahip, yüksek ve yaratıcı çalışma ruhuna sahip nüfus yoğunluğuna eşlik ederse artan bir ekonomik büyüme oranı ile birlikte kişi başına düşen gelir artacak, dolayısıyla işsiz sayısı azalacaktır (Elvira vd., 2021). Bununla birlikte Neo-klasik teoriler daha yüksek nüfusun işsizliği arttırabileceğini göstermektedir; ancak, yeni ekonomik coğrafya modelleri gibi yeni ticaret teorileri, daha fazla nüfusun daha düşük bir işsizlik oranı sağladığını ima etmektedir (Gozgor, 2014).

Enflasyonun işsizlik oranı üzerindeki etkisi incelenen dönemde 15 Akdeniz ülkesi için istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır (Neor ve Ghani, 2007; Bouriche, 2010). Günümüzde işsizlik üzerine yapılan çalışmalar her enflasyon oranında sabit kalan işsizlik oranını ifade eden doğal işsizlik oranı hipotezine dayanmaktadır. Bu durum ise beklenen bir enflasyon oranının reel etkilerinin işsizlik oranı üzerinde etkisinin bulunmaması anlamına gelmektedir (Göktaş ve İşçi, 2010).

Kamu harcamalarının GSYİH'ya oranının işsizlik oranı üzerindeki etkisi yine teorik beklentiye uygun olarak pozitif bulunmuş (Abrahams, 1999; Nepam vd., 2021; Saraireh, 2020) ancak istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Bu sonuca göre

incelemeye konu olan ülkelerde yüksek oranlı işsizliğin azaltılması konusunda kamu harcama türlerinin farklı etkileri olabileceği söylenebilir. Yatırım harcamalarının toplam içindeki payında yıllar itibarıyla meydana gelen azalışın istihdamın arttırılamamasında ve ülkenin sürekli yüksek oranlı işsizliğe maruz kalmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür (Şahin ve Özenç, 2007). Dolayısıyla yapılan kamu harcamalarının büyüklüğünün yanında nereye harcandığı da önem arz etmektedir (Bayrakdar, 2019).

Çalışmada dengesiz panel veri modeli ile atama yöntemleriyle dengeli hale getirilmiş panel veri modelin tahmin edilmesinde var olan yöntemler üzerinde durulmuştur. Elde edilen bulgulara göre verilere atama yapılarak elde edilen dengeli panel veri modeli ile dengesiz panel veri modeli tahmin sonuçları farklı çıkmakla birlikte hem dengesiz verilerle çalışılması durumunda hem de atama yöntemlerinin kullanılması durumunda sözü edilen sakıncaların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Söz konusu yöntemlerle elde edilen tahmin sonuçları sadece AIC ve BIC kriterleri bakımından karşılaştırılmıştır. Simülasyon çalışması ile diğer model seçim kriterlerine göre uygun olan yöntemi belirlemek de mümkündür. Ancak çalışmada amaç en iyi modeli elde etmekten ziyade eksik verilerle çalışılması durumunda kullanılacak yöntemleri açıklamak olduğundan en iyi yöntemin belirlenmesi ile ilgili araştırmalar başka bir çalışmanın konusu olarak önerilmektedir. Ayrıca, dengesiz panel verilerle çalışılması durumunda bazı sakıncaların varlığı göz önünde bulundurulmalıdır. Silme bazlı dengesiz panel verilerle çalışmak örnekteki veri sayısını azalmasına neden olmaktadır. Dengeli paneller için geliştirilen tahmin yöntemi ve testlerin dengesiz paneller için kullanımındaki kısıtlamalar da sakıncalar arasında yer almaktadır. Buna karşın, eksik gözlem değerleri için atama yöntemleriyle tahmini değerler kullanmak ise veri setinde gerçek değerlerden sapmalara sebep olabilmektedir. Bu durum yapılan analizlere yansiyacak ve tahmin edilen parametrelerin sapmalı olmasına neden olacaktır. Bu nedendir ki eksik verilerle çalışılması durumunda söz konusu bu sakıncaların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarların çalışmaya katkısı ortaktır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alkaya ve Işık (2022). Temel Makroekonomik Faktörler ve Nüfusun İşsizliğe Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi, *Sosyoekonomi*, 30(54), 497-539.
- Altıntaş, H. ve Alancıoğlu, E. (2019) Kamu Tüketim Harcamaları İstihdam İlişkisi:Oecd Ülkeleri İçin Dinamik Panel Eşik Etki Analizi, *Ekonomi ve Finans Alanında Ampirik Çalışmalar*, Edt: Şit, A. ve Telek, C., Gazi Kiatbevi, Ankara.
- Aysu, A., ve Dökmen, G (2011). An Investigation on the Relationship between Government Size and Unemployment Rate: Evidence from OECD Countries. *Sosyoekonomi*, 2: 179-190.
- Abdul-Khaliq, S., Soufan, T., Shihab, R. A. (2014). The Relationship Between Unemployment And Economic Growth Rate in Arab Country. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(9), 56-59.
- Abrams, A. Burton. (1999). The Effect of Government Size on The Unemployment Rate, *Public Choice*, 99(3/4), 395-401.
- Allison P. D. (2000). Multiple Imputation for Missing Data: A Cautionary Tale. *Sociological Methods Research*, 28(3), 301-309.
- Bayar, Y. (2014). Effects of Economic Growth, Export and Foreign Direct Investment Inflows On Unemployment in Turkey. *Investment Management and Financial Innovations*, 11(2), 20-27.
- Bayrakdar, S. (2019). Kamu Büyüklüğü ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi Türkiye Örneği, *Astana Yayınları*.
- Beaumont, J. F., Alavi, A. (2004). Estimation Robuste Par La Régression Généralisée. *Techniques D'enquête*, 30(2), 217-231.
- Benabdallah, Y. (2006). Croissance économique et dutch disease en Algérie. *les Cahiers du Cread*, 75, 9-41.
- Bhattacharyya, A., Bhattacharyya, A., Mitra, K. (1997). Decomposition of Technological Change and Factor Bias in Indian Power Sector: An Unbalanced Panel Data Approach, *Journal of Productivity Analysis*, 8(1) 35-52.
- Bouriche, L. (2010). Les Déterminants Du Chômage En Algérie: Une Analyse Économétrique (1980-2009) Doctoral Dissertation.
- Bruno, G. S. (2005). Approximating The Bias of The LSDV Estimator For Dynamic Unbalanced Panel Data Models. *Economics Letters*, 87(3), 361-366.
- Carpenter, J. R., Kenward, M. G. (2008). *Missing Data in Randomised Controlled Trials-A Practical Guide*.
- Christopoulos, Dimitris K., Tsionas, E. (2002). Unemployment and Government Size: Is There Any Credible Causality?, *Applied Economics*, 2002, 9(12), 797-80.
- Christopoulos, Dimitris K., Loizides, J., Tsionas, E. (2005). The Abrams Curve of Government Size and Unemployment: Evidence From Panel Data, *Applied Economics*, 37(10), p.1193-1199.
- Çınar, U. K. (2022). Missing Value Imputation, Handling of the Missing Data in R. Erişim adresi: <https://www.veribilimiokulu.com/eksik-veri-eksik-veride-kullanilabilecek-algoritmalar/>. (20.03.2022)
- De Waal, T., Pannekoek, J., Scholtus, S. (2011), *Handbook of Statistical Data Editing and Imputation*, John Wiley & Sons, 563.
- Donzé L. (2001). L'imputation Des Données Manquantes, La Technique De L'imputationmultiple, Les Conséquences Sur L'analyse Des Données: L'enquête 1999 KOF/ETHZ Sur L'innovation. *Ecole Polytechnique Fédérale De Zurich, Centre De Recherches Conjoncturelles*.

- Elvira, A., Murtala, Yahya, A. (2021). Analysis Of Affecting Factors Poverty Rate In The Province Sumatera Island, *International Journal of Economic, Business, Accounting, Agriculture Management and Sharia Administration (IJBAS)*, 1(2) , 277-291. E-ISSN: 2808-4713 <https://radjapublika.com/index.php/IJBAS>.
- Feldmann, H. (2006). Government Size and Unemployment: Evidence from Industrial Countries *Public Choice*, 127(3-4), 451-467.
- Garson, G. D. (2015). *Missing Values Analysis and Data Imputation*. Asheboro, NC: Statistical Associates Publishers, 1-26.
- Glasson-Cicognani, M., Berchtold, A. (2010). Imputation Des Données Manquantes: Comparaison De Différentes Approches. In 42èmes Journées de Statistique.
- Gozgor, G. (2014). The impact of trade openness on the unemployment rate in G7 countries, *The Journal of International Trade & Economic Development*, 23(7), 1018–1037.
- Güriş, S. (2015). Panel Veri ve Panel Veri Modelleri. *Stata ile Panel Veri Modelleri (1-38)*. İstanbul: Der Yayınları. Edt. Selahattin Güriş.
- Güriş, S. ve Yaman, B. (2018). OECD Ülkelerinde İşsizliği Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Modelleri ile Analizi, *Social Sciences Research Journal*, 7(1), 136-146
- Kamacı, A., Kılıç, H. (2019). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1), 113-128.
- Kızılarlan, Ş., (2016). Eğitimin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisinin Analizi: Eksik Verili ve Dengesiz Panel Veri Modelleri. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 110.
- Kızılarlan, Ş. ve Güriş, S. (2017). Dengesiz Panel Veri Modeli ile EM Algoritması Sonuçlarının Karşılaştırılması, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 47(12), DOI: 10.14783/maruoeri.v12i27581.290475 DOI: 10.14783/maruoeri.v12i27581.290475.
- Little, R., Rubin, D. (1987). *Statistical Analysis with Missing Data*. New York: John Wiley & Sons.
- Longford, N. T. (2006). *Missing Data and Small-Area Estimation: Modern Analytical Equipment for The Survey Statistician*. Springer Science & Business Media.
- Maqboo, M. S., Mahmood, T., Sattar, A., Bhatti, M. N. (2013). Determinants Of Unemployment Empirical Evidences From Pakistan, *Pakistan Economic and Social Review* 51(2) (Winter), pp. 191-208.
- McKnight, P. E., McKnight, K. M., Sidani, S., Figueredo, A. J. (2007). *Missing Data: A Gentle Introduction*. Guilford Press.
- Musil, C. M., Warner, C. B., Yobas, P. K., Jones, S. L. (2002). A Comparison of Imputation Techniques For Handling Missing Data. *Western Journal of Nursing Research*, 24(7), 815-829.
- Naim, E. H. (2014). *Estimation Des Donnés Manquantes Et Catégorisation Des Identités Sociaux*, Doctoral Dissertation.
- Nepram, D., Singh, S. P., Jaman, S. (2021). The Effect of Government Expenditure on Unemployment in India: A State Level Analysis. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(3), 763-769.
- Njamen Kenkdo, A. A. (2016). *Gestion Des Données Manquantes Dans Les Bases De Données: La Méthode D'imputation Multiple Sous XLSTAT*.
- Noor, Z. M., Nor, N. M., Ghani, J. A. (2007). The Relationship Between Output And Unemployment In Malaysia: Does Okun's Law Exist. *International Journal of Economics and Management*, 1(3), 337-344.
- OECD (2000). *Organisation de coopération et de développement économique, Principaux indicateurs économiques: Sources et définitions*,
- Okun, A. M. (1962). *Potential GNP: Its Measurement and Significance*. American Statistical Association. Proceedings of the Business and Economics Statistics Section, 98-104.
- Ouzini, A. Ş. (2022). *Dengesiz Panel Veri Analizi: Ekonomik Büyümenin İşsizlik Oranı Üzerindeki Etkisi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 92.
- Özel, H. A., Sezgin, F. H., Topkaya, Ö. (2013). Investigation of Economic Growth And Unemployment Relationship for G7 Countries Using Panel Regression Analysis. *International Journal of Business and Social Science*, 4(6), 163-171.
- Öztürk, S., Sezen, S. (2018). Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(41), 1-14.
- Panahi, H. (2010) "Size of A Country, Openness and The Economic Growth", *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 66, 699-705.
- Paquin, S. (2011). *Comparaison De Quatre Méthodes Pour Le Traitement Des Données Manquantes Au Sein D'un Modèle Multiniveau Paramétrique Visant L'estimation De L'effet D'une Intervention*.
- Preda, C., Duhamel, A., Picavet, M., Kechadi, T. (2005). *Gestion des données manquantes dans les grandes bases de données en Santé*. Journées Francophones d'Informatique Médicale, Lille, 12-13.
- Rubin, D. (1976). *Inference and Missing Data*. *Biometrika*, 63(3), 581-592.
- Rubin, D. (1987). *Multiple Imputation for Nonresponse in Surveys*. Wiley Classics Library. John Wiley & Sons, New York.
- Sadiku, M., Ibraimi, A., Sadiku, L. (2015). Econometric estimation of the relationship between unemployment rate and economic growth of FYR of Macedonia. *Procedia Economics and Finance*, 19, 69-81.
- Sezer, S., Abasız, T. (2016). Determinants of Economic Growth: An Application with Unbalanced Panel Analysis in OECD Countries. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(16), 89-99.
- Schafer J.L., Graham J.W. (2002). *Missing Data: Our View of the State of the Art Psychological Methods.*, 7, (2), 147–177.
- Schafer, J. L., 1999, *Imputation Procedures For Missing Data*, University of Pennsylvania, USA.
- Schafer, J.L. (1997). *Analysis of Incomplete Multivariate Data*. New-York; Chapman et Hall
- Soylu, Ö. B., Çakmak, İ., Okur, F., 2018. Economic Growth And Unemployment Issue: Panel Data Analysis in Eastern European Countries. *Scientific Papers Journal Of International Studies*, 1, Vol.11, 93-107. doi:10.14254/2071-8330.2018/11-1/7.
- Şahin, M. ve Özenç, Ç. (2007). Kamu Harcamaları İle Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, (5:2), 200-225.
- Tatoğlu, Yerdelen, F. (2012). *İleri Panel Veri Analizi*. Beta Yayıncılık, İstanbul. İstanbul.
- Tatoğlu, Yerdelen, F. (2018) *Panel Veri Ekonometrisi*. 4. ed. Beta Yayıncılık, İstanbul.

- TC Dış İşleri Bakanlığı (2019). Türk Ekonomisinin Genel Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa> (15.03.2022)
- Tupe, S. (2020) A Study of Capital Structure of Indian Power Generation and Supply Firms: Unbalanced Panel Data. *Asian Development Policy Review*, 8(2), 128-140.
- Uz, Z. Q., Donghui, Z., Imran, M. (2016). Unemployment and Economic Growth of European Union: a Panel Data Analysis. *European Journal of Economic Studies*, 1, 292-298.
- Wayman, J. C. (2003). Multiple İmputation For Missing Data: What is It And How Can I Use It. In Annual Meeting of the American Educational Research Association, Chicago, IL, 2, 16.
- Xu, X., Őarić, Ő., Zhu, F., ve Babić, D. (2018). Accident Severity Levels And Traffic Signs Interactions in State Roads: A Seemingly Unrelated Regression Model in Unbalanced Panel Data Approach. *Accident Analysis & Prevention*, 120, 122-129.

TÜRKİYE'DE TEKNOLOJİK İLERLEMENİN İŞSİZLİĞE ETKİSİ ¹

THE EFFECT OF TECHNOLOGICAL PROGRESS ON UNEMPLOYMENT IN TÜRKİYE

Gizem Naz ², Bülent Altay ³

¹ Bu çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dr. Öğr. Üyesi Bülent ALTAY danışmanlığında hazırlanan "Teknolojik İlerlemenin İşsizlik ve Büyüme Üzerindeki Etkileri: Endüstri 4.0'a Yolculukta Ampirik Bir İnceleme" başlıklı yüksek lisans tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, nazgizem.96@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3494-5283

³ Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, baltay@aku.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8864-5441

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Teknolojik İlerleme, İşsizlik, Johansen Eşbütünlük Testi, Hata Düzeltme Modeli, En Küçük Kareler

Jel Kodları: O11, O14, E24

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 29 Mayıs 2023

Kabul Tarihi: 09 Haziran 2023

ARTICLE INFO

Keywords

Technological Progress, Unemployment, Johansen Cointegration Test, Error Correction Model, Least Squares

Jel Codes: O11, O14, E24

Article History:

Received: 29 May 2023

Accepted: 09 June 2023

Ö Z E T

Çalışmanın amacı Türkiye'de teknolojik ilerlemenin işsizliğe olan etkisini incelemektir. Çalışma, Türkiye için 1990-2021 dönemine ait yıllık verilerden oluşmaktadır ve zaman serisi analizi kullanılmıştır. Çalışmada teknolojik ilerlemenin işsizliğe olan etkisi dört ayrı model ile tahmin edilmiştir. Bu modellerde bağımlı değişken olarak işsizlik oranı, kontrol değişkeni olarak reel gayri safi yurtiçi hasıla, teknolojik ilerlemeyi temsilen bağımsız değişken olarak ise Ar-Ge harcamaları, araştırmacı sayısı, patent ve iletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi) değişkenlerinden yararlanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için Johansen Eşbütünlük Testi kullanılmış ve eşbütünlük çıkarılan uzun dönem analizi Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile, eşbütünlük çıkmayanlar ise kısa dönem tahmini olan en küçük kareler (EKK) yöntemiyle analiz edilmiştir. Ampirik analiz sonuçlarına göre, reel gayri safi yurtiçi hasıla ve patent başvurularından işsizliğe doğru uzun dönemde nedensellik vardır. İletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi) işsizliği uzun dönemde etkilememektedir. Araştırmacı sayısı ve Ar-Ge harcamaları kısa dönemde işsizliği etkilememektedir.

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the effect of technological progress on unemployment in Turkey. The study consists of annual data for the period 1990-2021 for Turkey and time series analysis was used. In the study, the effect of technological progress on unemployment was estimated with four different models. In these models, unemployment rate as dependent variable, real gross domestic product as control variable, R&D expenditures, number of researchers, patent and communication computer etc. as independent variable representing technological progress. (percentage of service exports) variables were used. In order to determine the relationship between the variables, the Johansen Cointegration Test was used and those that were cointegrated were analyzed with the Error Correction Model (VECM) for long-term analysis, and those without cointegration were analyzed by the least squares method with short-term estimation. According to the empirical analysis results, there is long-run causality from real gross domestic product and patent applications to unemployment. Communication computer etc. (percentage of service exports) does not affect unemployment in the long run. The number of researchers and R&D expenditures do not affect unemployment in the short run.

Atf vermek için / To cite: Naz, G. ve Altay, B. (2023). Türkiye'de teknolojik ilerlemenin işsizliğe etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 93-106. DOI: 10.58627/dpuiibf.1306673

İnsanlar tarih boyunca yaşamlarını devam ettirebilmek uğruna kendilerini sürekli bir arayış içerisinde bulmuşlardır. Bu arayışın meydana getirdiği değişim ve dönüşümler, yenilik ve buluşlar birbirlerini tetikleyip sanayi devrimlerine zemin hazırlamıştır. Böylece on sekizinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde üretimde kas gücünün yerini su ve buhar gücüyle çalışan makinelerin almasıyla sanayileşme yolculuğunun ilk aşaması olan Birinci Sanayi Devrimi başlamıştır. Yirminci yüzyılın başlarında iş bölümünün yaygınlaşmasıyla elektrik enerjisinin kullanılması ve kitle üretiminin devreye girmesiyle ise üretim artışının yaşandığı İkinci Sanayi Devrimine geçilmiştir. Daha sonra yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren telefon, internet, bilgisayar vb. bilgi ve iletişim araçları da üretime dâhil olmuş ve dijital sistemli dönüşümü yansıtan Üçüncü Sanayi Devrimi ortaya çıkmıştır. Son olarak temel hedefi daha az maliyetle daha yüksek kaliteli ürünler sağlayarak rekabette üstünlük yaratabilme olan, 2011 yılında ilk defa Alman hükümeti tarafından tanıtımı yapılan Endüstri 4.0 ile siber fiziksel sistemlere dayanan üretim süreci içerisine girilmiştir.

Sanayi devrimleri yeni teknolojik ilerlemeler neticesinde ortaya çıkmış bir dönüşümü ifade etmektedir. Teknolojik ilerlemeler varlığını her daim hissettiren bir süreçtir ve küresel dünyada rekabet için, gelişmiş ülkeler içerisinde yer alabilmek için toplum bu teknolojik ilerlemelere uyum sağlayabilmelidir. İnsan emeği yerine makinelerin üretimde kullanılması işsizliğe neden olup olmama konusunda çelişkiye sebep olmaktadır. Yaşanan teknolojik ilerlemelerle bir taraftan emek talebi azalarak nitelikli olmayan işgücünde işsizlik ortaya çıkmakta, diğer taraftan ise yeni iş kollarının önünü açarak istihdam artışı yaratmaktadır.

Çalışmanın amacı 1990-2021 yılları arasında Türkiye’de teknolojik ilerlemenin işsizliğe olan etkisini zaman serisi analizi ile incelemektir. Çalışmada teknolojik ilerlemenin işsizliğe olan etkisini tespit edebilmek amacıyla dört farklı model kullanılmıştır. Söz konusu modellerde bağımlı değişken işsizlik oranı, kontrol değişkeni reel GSYH ve teknolojik ilerlemeyi temsilen bağımsız değişkenler ise Ar-Ge harcamaları, araştırmacı sayısı, patent ve iletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi) değişkenlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın temel hipotezi teknolojik ilerlemelerin işsizliği azalttığı yönündedir.

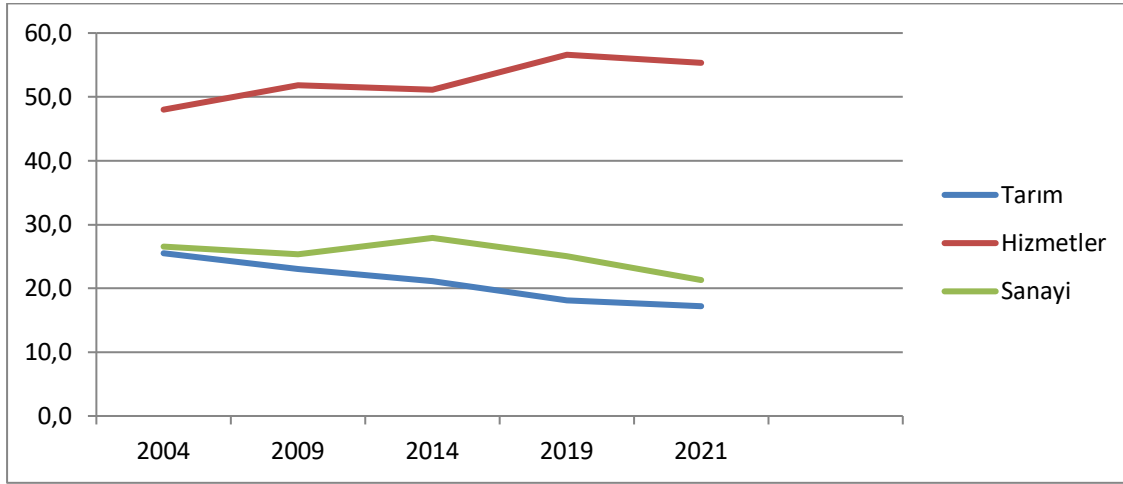
1. TEORİK ÇERÇEVE

Teknolojik ilerlemeler işsizliğe iki açıdan etki etmektedir. Bunların ilki olumsuz durum olan emeğin yerine sermayenin ikame edilmesi neticesinde ortaya çıkan işsizliktir. İkincisi ise olumlu durumu yansıtan yeni ürün ve hizmetlere olan talebin artmasıyla birlikte yeni işlerin oluşması ve istihdamında bu doğrultuda yeni iş alanlarına doğru kaymasıdır (Schwab, 2017:44). Kas gücünün yerine makineler kullanılmaya başlayınca meslek ve iş kollarında vasıfsız işgücünden vasıflı işgücüne doğru değişimler yaşanmaktadır.

Teknolojik ilerlemelerin ortaya çıkardığı işsizlik teknolojik işsizliktir ve bu konuda çeşitli görüşler mevcuttur (EBSO, 2015:38). İyimser görüş olan ilk görüşe göre yeni teknolojilerin istihdam açısından olumlu etkisi bulunmaktadır, çalışma hayatının kalitesini arttıran bilgi teknolojisi istihdam yaratmaktadır. İyimserlere göre işsizlik yeni teknolojiler kullanıldığında değil de kullanılmadığında meydana gelmektedir. Yeni teknolojiler işsizliğe sebep olsa bile bu teknolojilerle ortaya çıkan verimlilik refah artışı sağlayacaktır. Bu durumun fiyat veya talepte olumlu etkiyle beraber yeni ürünlerin, yeni pazarların ve yeni endüstrilerin yeni istihdam olanakları sunacağı görüşündedirler. Bu görüş Schumpeter’in yaratıcı yıkım görüşünü desteklemektedir. Karamsar bir görüş olan diğer bir görüşe göre emek yerine makinenin ikame edilmesi, yeni teknolojilerin kullanılması işsizliği arttırmaktadır. Her iki görüşü dengede tutmaya çalışan dengeleyici görüşe göre ise teknolojik ilerlemelerin etkisinin teknolojiyen yararlanan insanların teknolojiyi kullanım biçimi, amacı ve şekline göre olduğudur (Orhan ve Savuk, 2014:16).

Teknolojik ilerlemelerin işsizliğe olan etkisi bütün dünyada tartışılan bir konu olmakla birlikte Türkiye özelinde sektörel durumu özetleyen şekil aşağıda yer almaktadır.

Şekil 1. Türkiye’de Sektörlere Göre İstihdam (2004-2021) (%)

Kaynak: Dünya Bankası ve TÜİK verilerinden düzenlenmiştir.

Şekil 1’de Türkiye’nin 2004-2021 yılları arasındaki sektörel dağılımı görülmektedir. Şekile göre sanayi devrimlerinin bir sonucu olarak emeğin sürekli şekil değiştirdiği, tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne doğru kayan bir istihdamın varlığı izlenmektedir. Bilhassa hizmetler sektörünün yüksek artışı net bir şekilde göze çarpmaktadır. Sektörler arası geçişte yaşam standartlarının değişmesi, göç vb. nedenler olsa da asıl neden teknolojik ilerlemeden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak bu ilerlemeler Türkiye’nin istihdam yapısını değiştirmiştir. İşsiz kalmamak için söz konusu teknolojik ilerlemelere uyumlu nitelikli işgücü gerekmektedir, bunu ortaya çıkarmak için ise eğitime verilmesi gereken önem ön plana çıkmakta, iyimser görüşü yansıtan yeni iş kollarında istihdam edebilmek kuşkusuz nitelikli işgücü ile sağlanmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye’de ve Dünya’da teknolojinin işsizliğe olan etkilerinin incelendiği birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Türkiye’deki çalışmalar çoğunlukla mikro bazda ele alınmış olup, teknolojiyi temsilen Ar-Ge harcamaları, yüksek teknoloji ihracatı, patent sayısı gibi değişkenler kullanılmıştır. Teknolojik ilerlemeler genellikle gelişmiş ülkelerde istihdamı olumlu yönde etkilerken, gelişmekte olan ülkelerde olumsuz etkilemektedir. Dünya’da yapılan çalışmalarda ise genellikle yüksek teknoloji sektörlerinde teknolojinin işsizliğe olan etkisi olumlu olurken, düşük teknoloji sektörlerinde teknolojinin işsizliğe herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Tablo 1. *Teknolojik İlerleme ve İşsizlik İlişkisi Literatür Taraması*

Yazar ve Yılı	Örneklem ve Değişkenler	Yöntem ve Sonuç
Taymaz (1998)	Türkiye için 1985-1992 yıllarına ait sektörel istihdam düzeyi, teknolojik değişim hızı ve diğer açıklayıcı değişkenler	Çalışmada imalat sanayide teknolojinin istihdam üzerindeki etkisi en küçük kareler yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre teknolojik değişimlerin istihdam üzerindeki etkisi olumsuzdur fakat üretim artışı bu etkiyi olumlu hale getirebilir.
Kocabaş (2010)	Türkiye için 1980-2001 yıllarına ait üretim, teknoloji, sermaye ve emek değişkenleri	Çalışmada teknolojinin üretim ve işgücü üzerindeki etkilerine bağlı olarak imalat sanayisi en küçük kareler yöntemiyle incelenmiştir. Sonuç olarak teknolojinin emek, sermaye ve üretim üzerindeki etkisi olumlu olmuştur.
Aydın (2018)	Türkiye için 1981-2015 yıllarına ait ilköğretim istihdamı, yükseköğretim istihdamı, araştırmacı sayısı ve iletişim teknoloji ihracatı verileri	Çalışmada teknolojik ilerlemenin istihdam üzerindeki etkisi ARDL yöntemiyle incelenmiş olup, teknolojik ilerlemenin artmasının yükseköğretim mezunu istihdamını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Selci (2019)	AB ülkeleri ve Türkiye için 2000-2015 yıllarına ait Ar-Ge, GSYH, kadın istihdam oranı, patent, göç, internet, yoksulluk, etkinlik, ilköğretim düzeyine sahip kadın oranı, yükseköğretim düzeyine sahip kadın oranı ve borçlanma verileri	Çalışmada teknoloji ve istihdam ilişkisi dinamik panel veri yöntemi olan GMM-Sistem yöntemiyle incelenmiştir. Sonuç olarak değişkenlerin AB ülkeleri ve Türkiye’de kadın istihdamına etkisi olumludur.
Varıcı (2019)	Türkiye için 1989-2017 yıllarına ait toplam istihdam, kadın istihdamı, yükseköğretim istihdamı ve teknoloji ihracatı verileri	Çalışmada teknoloji ve istihdam arasındaki ilişki üç farklı model kurularak ARDL yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre teknolojinin kadın istihdamı ve toplam istihdam üzerindeki etkisi negatif, eğitilmiş istihdam üzerindeki etkisi ise anlamsızdır.

Cengiz ve Şahin (2020)	Türkiye için 1990-2018 yıllarına ait Ar-Ge harcamaları, işsizlik ve ekonomik büyüme değişkenleri	Çalışmada teknolojik ilerlemenin istihdam üzerindeki etkisi Quantile Regresyon Yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Ar-Ge harcamaları ve işsizlik arasındaki ilişki negatiftir. Ar-Ge harcamalarındaki %1'lik bir artış işsizliği %5,73 oranında azaltmaktadır. Buna karşın işsizlik ve ekonomik büyüme arasında ise anlamsız bir ilişki tespit edilmiştir.
İğdeli ve Sever (2020)	Türkiye'deki Düzey II Bölgeleri için 2004-2017 yıllarına ait genç işsiz sayısı, patent başvuru sayısı, nüfus ve GSYH verileri	Çalışmada inovasyonun genç işsizlik üzerindeki etkisi panel ARDL yöntemiyle incelenmiştir. Test sonuçlarına göre nüfus uzun dönemde genç işsizliği arttırmakta, kişi başına düşen gelir ve inovasyon ise uzun dönemde genç işsizliği azaltmaktadır. Kısa dönemde nüfus ve inovasyonun genç işsizlik üzerindeki etkisi ise anlamsızdır.
Kılıncı (2020)	Türkiye'de 2004-2018 yıllarına ait istihdam oranı, işgücü verimliliği, Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı ve işgücü reel ücret getirisi artış oranı çeyreklik verileri	Çalışmada teknolojik değişimin Türkiye'deki işgücü piyasasına olan etkileri incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre Ar-Ge harcamalarındaki artış Türkiye'nin istihdam oranını negatif etkilemektedir.
Bulut ve Yenipazarlı (2020)	İçlerinde Türkiye'nin de yer aldığı 81 ülkeye ait 1998-2017 yıllarını kapsayan yüksek teknoloji ihracatı, Ar-Ge harcamaları, toplam istihdam, toplam nüfus, işgücünün nüfusa oranı ve ülkelerin milli gelirleri değişkenleri	Çalışmada Endüstri 4.0 ve teknolojinin istihdama olan etkisi panel veri yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre yeni ürün üretimi ile sonuçlanan teknolojik ilerlemeler istihdamı artırırken, üretim sürecindeki teknolojik ilerlemeler ise istihdamı azaltmaktadır.
Zimmermann (1991)	16 Alman imalat sanayisinde 1980-1984 yıllarına ait talep ve işgücü maliyetleri	Çalışmada talep ve işgücü maliyetlerinin, teknolojik ilerlemenin istihdama olan etkisi iş anketiyle incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre talepteki belirsizlik kalıcı istihdamı sağlayamamanın temel nedenidir, teknolojik ilerlemeler ikinci nedenidir, işgücü maliyetleri ise etkisizdir.
Lachenmaier ve Rottmann (2011)	Alman imalat sektöründe 1982-2002 yıllarına ait anket verileri	Çalışma, yeniliklerin istihdama olan etkisini dinamik panel veri (GMM) yöntemi kullanarak incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre yenilikler istihdamı pozitif etkilemektedir ancak etkisi gecikmelidir. Süreç yeniliklerindeki etki ürün yeniliklerinden daha fazladır.
Feldmann (2013)	21 Sanayi ülkesi, 1985-2009 yıllarına ait patent ve işsizlik değişkenleri	Çalışma sanayileşmiş ülkelerde teknolojik işsizliği dinamik panel yöntemiyle analiz etmiştir. Test sonuçlarına göre teknolojik değişimdeki artış üç yıl içinde işsizliği ciddi boyutta arttırmaktadır fakat uzun dönemli etkisi yoktur.
Harrison vd. (2014)	4 Avrupa Ülkesi, 1998-2000 yılları arası dönemde 20 bin firma üzerindeki veriler	Çalışmada ürün ve süreç yeniliklerinin istihdam üzerindeki etkisi analiz edilmiştir ve sonuçlara göre yeni ürünler istihdamı azaltmaz aksine istihdam yaratır. Ayrıca ürün yenilikleri süreç yeniliklerine göre istihdam yaratmada daha yüksek bir etkiye sahiptir.
Piva ve Vivarelli (2017)	11 Avrupa Ülkesi, 1998-2011 yıllarına ait istihdam, Ar-Ge harcamaları, sabit sermaye oluşumu verileri	Çalışmada teknolojik değişimin istihdam üzerindeki etkisi GMM-SYS panel yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre sermaye oluşumu istihdam ile olumsuz etkiye sahiptir. Ar-Ge harcamaları ve istihdam arasında ise anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır fakat bu olumlu etki orta ve yüksek teknoloji sektörlerden kaynaklanmıştır.
Krousis (2018)	ABD, 2002-2013 yıllarına ait Ar-Ge harcamaları, eğitim harcamaları, gayri safi yurtiçi hasıla, suç oranları, asgari ücret, sendika kapsamı, işsizlik yardımları ve yoksulluk oranları	Çalışmada ABD'de teknolojik değişim ve işsizlik arasındaki ilişki en küçük kareler yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre Ar-Ge harcamalarındaki bir milyon dolarlık bir artış, işsizlik üzerinde 0.0001'lik artışa sebep olmaktadır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışma Türkiye'de 1990-2021 dönemine ait yıllık verilerden oluşmaktadır ve teknolojik ilerlemenin işsizliğe olan etkisi zaman serisi kullanılarak Johansen Eşbütünleşme Testi, en küçük kareler (EKK) yöntemi ve Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile analiz edilmiştir. Analizde kullanılan bağımlı değişken işsizlik oranı olup, kontrol değişkeni olarak reel GSYH seçilmiştir. Teknolojik ilerlemeyi temsil eden bağımsız değişkenler ise Ar-Ge harcamaları (%GSYH), araştırmacı sayısı, patent başvuruları ve iletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi) değişkenlerinden oluşmaktadır.

İşsizlik oranı verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ulusal veri tabanından, Ar-Ge harcamaları (%GSYH) Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) veri tabanından, reel GSYH, araştırmacı sayısı, patent başvuruları ve iletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi) ise Dünya Bankası veri tabanından temin edilmiş olup bütün değişkenler logaritması alınarak analize dahil edilmiştir. Çalışmadaki analizlerde Eviews.9 paket programından yararlanılmıştır.

Teknolojik ilerlemenin işsizliğe olan etkisini analiz ederken zaman serisinden hareketle ilk aşama değişkenlerin durağanlığının tespit edilebilmesidir. Durağanlığı tespit etmek için birim kök testleri önem taşımaktadır. Çalışmada Augmented Dickey Fuller

(ADF) birim kök testi kullanılacaktır. Birim kök testi sonuçlarına göre değişkenler arasındaki eşbütünlük ilişkisini saptayabilmek amacıyla Johansen Eşbütünlük Testi yapılacaktır. Eşbütünlük ilişkisi çıkarlar için uzun dönemli nedensellik ilişkisi Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile tahmin edilecek olup, eşbütünlük ilişkisi çıkmayanlar kısa dönem tahmini en küçük kareler yöntemi (EKK) ile analiz edilecektir.

4. MODEL

Çalışmada teknolojik ilerlemenin işsizliğe olan etkilerini tespit edebilmek için dört ayrı model kullanılmış olup, model için Özkan ve Yılmaz (2017:6) çalışmasından yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılacak olan modeller aşağıdaki gibidir:

$$\text{MODEL 1: } \ln UNEMP_{it} = \alpha_{1i} + \alpha_{2i} \ln GDP_{it} + \alpha_{3i} \ln RES_{it} + u_t \quad (1)$$

$$\text{MODEL 2: } \ln UNEMP_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i} \ln GDP_{it} + \beta_{3i} \ln RD_{it} + v_t \quad (2)$$

$$\text{MODEL 3: } \ln UNEMP_{it} = \delta_{1i} + \delta_{2i} \ln GDP_{it} + \delta_{3i} \ln PAT_{it} + e_t \quad (3)$$

$$\text{MODEL 4: } \ln UNEMP_{it} = \gamma_{1i} + \gamma_{2i} \ln GDP_{it} + \gamma_{3i} \ln COM_{it} + a_t \quad (4)$$

Modellerde işsizlik oranı ($\ln UNEMP$), reel GSYH ($\ln GDP$), araştırmacı sayısı ($\ln RES$), Ar-Ge harcamaları ($\ln RD$), patent başvuruları ($\ln PAT$), iletişim bilgisayar vb. hizmet ihracatının yüzdesi ($\ln COM$) ile ifade edilmiştir. Ayrıca modellerde yer alan $u_t, v_t, e_t, a_t, c_t, n_t, g_t, h_t$ hata terimlerini, $\alpha_{1i}, \beta_{1i}, \delta_{1i}, \gamma_{1i}, \theta_{1i}, \chi_{1i}, \lambda_{1i}, \pi_{1i}$ ise sabit parametreleri göstermektedir.

5. AMPİRİK SONUÇLAR

5.1. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi ve Sonuçları

ADF testinin bir otoregrasif modelde hata terimleri arasındaki otokorelasyonun varlığı tespit edildiğinde geçerli olduğu kabul edilmektedir. Ancak bazı serilerde hata terimlerinin arasındaki otokorelasyon gecikme değeri ile ortadan kaldırılabilir (Dickey ve Fuller, 1981:1059).

ADF üç ayrı model etrafında test edilebilmektedir. İlgili modeller:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (5)$$

Sabit terimsiz ve trend içermeyen,

$$\Delta Y_t = b_0 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (6)$$

Sabit terimli ve trend içermeyen,

$$\Delta Y_t = b_0 + b_{1t} + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (7)$$

Sabit terimli ve trend içeren modeli ifade etmektedir (Tari, 2011:390).

Bu modellerle DF ve t istatistikleri ile MacKinnon kritik değerlerine ulaşmakta fakat u ile ifade edilen hata teriminde otokorelasyon sorunuyla karşılaşıldığında 7 numaralı denklem aşağıdaki şekilde olmaktadır:

$$\Delta Y_t = b_0 + b_{1t} + \delta Y_{t-1} + \alpha_1 \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-1} + u_t \quad (8)$$

Denklemde gecikmeli fark terimlerinin kullanıldığı belirtilmiş olup bu terimlerin sayısı ampirik olarak belirlenmektedir. Ayrıca denklemde u ile ifade edilen hata teriminin otokorelasyondan arınabilmesini sağlayacak şekilde gecikme sayısı modele dâhil edilmektedir (Eryer, 2021:46).

Tablo 2. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF				
	Seviye Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Birinci fark Sabitli ve Trendli	Bütünlük Derecesi
LNUNEMP	-1.55 [0.4910]	-2.65 [0.2608]	-4.95 [0.0004]	-4.88* [0.0024]	I(1)
LNGDP	-1.10 [0.7012]	-1.27 [0.8760]	-5.81 [0.0000]	-5.87* [0.0002]	I(1)
LNRES	-0.49 [0.9837]	-2.57 [0.2934]	-6.18 [0.0000]	-6.16* [0.0001]	I(1)
LNRD	-1.26 [0.6333]	-3.50 [0.0569]	-4.64 [0.0009]	-4.49* [0.0068]	I(1)
LNPAT	-0.70 [0.8320]	-3.43 [0.0650]	-4.61 [0.0009]	-4.52* [0.0058]	I(1)
LNCOM	-1.29 [0.6199]	-0.85 [0.9486]	-5.10 [0.0003]	-5.30* [0.0009]	I(1)

	Kritik Değerler					
%1	-4.296729	-4.296729	-4.296729	-4.323979	-4.296729	-4.296729
%5	-3.568379	-3.568379	-3.568379	-3.580623	-3.568379	-3.568379
%10	-3.218382	-3.218382	-3.218382	-3.225334	-3.218382	-3.218382

Not: Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi için Schwarz Bilgi Kriterinden yararlanılmıştır. Gecikme sayısı belirlenirken max gecikme 2 olarak alınmıştır. Köşeli parantez içindeki değerler prob istatistiklerdir. I(1) birinci farkı göstermektedir. * ifadesi ilgili değişkenlerin %5 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Kritik değerler birinci farkta sabitli ve trendli değerlerdir.

Tablo 2’te Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi sonuçlarının seviye ve birinci farklarda sabitli, sabitli ve trendli durumları yer almaktadır. 1990-2021 dönemi için işsizlik oranı, reel GSYH, araştırmacı sayısı, Ar-Ge harcamaları (%GSYH), patent başvuruları ve iletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi) değişkenlerinin ADF test sonuçları incelendiğinde sıfır hipotezinin kabul edildiği diğer bir deyişle serilerin durağan olmadıkları ve birim kök içerdikleri gözlenmiştir. Durağanlığı sağlayabilmek adına serilerin birinci farkları alınmıştır ve seriler birinci farkları alındığı zaman durağan hale gelmiştir. Bu durum serilerin I(1) olduğunu ifade etmektedir. Seriler trend içerdiği için analizde sabitli ve trendli test sonuçları dikkate alınmıştır. Bu test sonuçları sıfır hipotezinin reddedilerek serinin durağan olduğunu göstermektedir. Serilerin farkları alındığında hesaplanan tablo değerleri MacKinnon kritik değerlerinden %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde mutlak değer olarak büyük olmaktadır. Ayrıca prob istatistiklerinin 0.05’ten küçük olması da durağanlığın sağlandığını ortaya koymaktadır.

5.2. Johansen Eşbütünleşme Testi ve Sonuçları

Serilerin farkları alındığında geçmiş dönemdeki şoklar yok olmakta ve uzun dönemli ilişkilerinde görünmesi engellenmektedir. Bu sorunu çözebilmek amacıyla değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı önem arz etmektedir.

Johansen eşbütünleşme testi iki farklı test kullanılarak analiz edilmektedir. Eşbütünleşik vektörlerin sayısını belirleyebilmek için bu testte iz (trace) ve maksimum özdeğer (maximum eigenvalue) istatistikleri önerilmiştir. Bu testler aşağıdaki şekilde formülize edilmiştir:

$$\text{Trace test} = \lambda_{\text{trace}} = -T \cdot \sum_{i=1}^n \ln(1 - \lambda_i) \quad (9)$$

$$\text{Maksimum test} = \lambda_{\text{max}} = -T \cdot \ln(1 - \lambda_{r+1}) \quad (10)$$

Yukarıda belirtilen r değeri sıfır hipotezinde ortak bütünleme vektör sayısını göstermekte olup, $r=0$ ifadesi ortak bütünleme vektörünün bulunmadığı anlamına gelmektedir. Testin işleyişi sıfır hipotezinin kabul edilmesine kadar basamak basamak devam edilmesine dayanmaktadır.

$H_0: r = 0$ red ise > kritik değer

$H_0: r = 1$ red ise > kritik değer

$H_0: r = 2$ kabul ise $r=2$ gibi olmaktadır.

Trace testinde hipotez;

Max testinde hipotez;

$$H_0 = r \leq r_0$$

$$H_0 = r = r_0$$

$$H_1 = r \geq r_0 + 1$$

$$H_1 = r = r_0 + 1$$

şeklinde olmaktadır ve test istatistiği kritik değerden büyük çıkarsa H_0 hipotezi kabul edilmektedir (Tarı, 2011:428-429).

Eşbütünleşme testinde ilk olarak uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiş ve modeller yıllık verileri içerdiği için Schwarz (SC) bilgi kriterinden hareket edilmiştir. Modellere ait sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 3. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Model 1: İşsizlik ve Araştırmacı Sayısı Modelinin Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-14.72901	NA	0.000712	1.266358	1.409094	1.309994
1	80.30482	162.9151*	1.54e-06*	-4.878915*	-4.307971*	-4.704372*
2	86.28160	8.965171	1.96e-06	-4.662971	-3.663818	-4.357520
3	96.02159	12.52285	1.98e-06	-4.715828	-3.288466	-4.279469
4	100.5138	4.813098	3.12e-06	-4.393844	-2.538273	-3.826577

Not: * ifadesi uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Araştırmacı sayısının işsizliği ne yönde etkilediğinin araştırılacağı işsizlik ve araştırmacı sayısı modelinde Johansen eşbütünleşme testi için uygun gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi kriteri dikkate alınarak 1.gecikme olarak belirlenmiştir.

Model 2: İşsizlik ve Ar-Ge Harcamaları Modelinin Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	1.977646	NA	0.000216	0.073025	0.215761	0.116661
1	71.84124	119.7662*	2.81e-06*	-4.274375*	-3.703430*	-4.099831*
2	76.58381	7.113842	3.91e-06	-3.970272	-2.971118	-3.664821
3	78.49627	2.458888	6.94e-06	-3.464020	-2.036658	-3.027661
4	83.24395	5.086801	1.07e-05	-3.160282	-1.304712	-2.593016

Not: * ifadesi uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Ar-Ge harcamalarının işsizliği ne yönde etkilediğinin araştırılacağı işsizlik ve Ar-Ge harcamaları modelinde Johansen eşbütünleşme testi için uygun gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi kriteri dikkate alınarak 1.gecikme olarak belirlenmiştir.

Model 3: İşsizlik ve Patent Modelinin Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-29.53714	NA	0.002051	2.324082	2.466818	2.367717
1	38.87580	117.2793*	2.96e-05*	-1.919700	-1.348755*	-1.745157*
2	47.66458	13.18317	3.09e-05	-1.904613	-0.905459	-1.599162
3	57.26176	12.33923	3.16e-05	-1.947269*	-0.519907	-1.510910
4	60.30175	3.257135	5.52e-05	-1.521554	0.334017	-0.954287

Not: * ifadesi uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Yerleşik ve yerleşik olmayan patent başvuru toplamını içeren patent başvurularının işsizliği ne yönde etkilediğinin araştırılacağı işsizlik ve patent modelinde Johansen eşbütünleşme testi için uygun gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi kriteri dikkate alınarak 1.gecikme olarak belirlenmiştir.

Model 4: İşsizlik ve İletişim Bilgisayar Modelinin Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-23.58158	NA	0.001340	1.898685	2.041421	1.942320
1	46.15063	119.5409*	1.76e-05*	-2.439331	-1.868386*	-2.264787*
2	54.00431	11.78052	1.96e-05	-2.357451	-1.358297	-2.051999
3	61.14807	9.184837	2.39e-05	-2.224862	-0.797500	-1.788503
4	74.80426	14.63163	1.96e-05	-2.557447*	-0.701876	-1.990181

Not: * ifadesi uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

İletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi) değişkeninin işsizliği ne yönde etkilediğinin araştırılacağı işsizlik ve iletişim bilgisayar modelinde Johansen eşbütünleşme testi için uygun gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi kriteri dikkate alınarak 1.gecikme olarak belirlenmiştir.

Tablolara bakıldığında dört model içinde uygun gecikme uzunluğu 1 olmaktadır. Gecikme uzunlukları baz alındığında modellerde otokorelasyon sorunu olup olmadığı Lagrange çarpanı (LM) testi ile incelenirken, değişen varyans ise White testi ile kontrol edilmiştir. İlgili test sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

		Test İstatistiği	Olasılık
Model 1	LM Testi	0.281933	0.5999
	White Testi	3.525543	0.3175
Model 2	LM Testi	0.375493	0.5453
	White Testi	4.694567	0.8681
Model 3	LM Testi	0.046290	0.8313
	White Testi	0.501721	0.9185
Model 4	LM Testi	0.013965	0.9068
	White Testi	0.466459	0.9262

Otokorelasyon ve değişen varyans testlerinde ters hipotez olup, boş hipotez otokorelasyon yoktur anlamına gelirken alternatif hipotez ise otokorelasyon vardır şeklinde ifade edilmektedir. Her iki test sonucu için eğer olasılık değeri 0.05'ten büyükse boş hipotez kabul edilir, diğer bir deyişle otokorelasyon ve değişen varyans yoktur sonucuna ulaşılır. Sonuçlara göre tüm modeller için bütün olasılık değerleri 0.05'ten büyüktür. Dolayısı ile modeller otokorelasyon ve değişen varyans sorunu içermemektedir.

Bundan sonraki aşamada değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin olup olmadığı tespit edilecektir. Eşbütünlük ilişkisini belirlemek amacıyla Johansen Eşbütünlük Testi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5. Johansen Eşbütünlük Testi Sonuçları

Model	H_0 Hipotezi	H_1 Hipotezi	Trace (İz) İstatistiği	%5 Kritik Değeri	Olasılık	Max. Eigen (Maksimum Özdeğer) İstatistiği	%5 Kritik Değeri	Olasılık
1	$r=0$	$r=1$	31.08911	42.91525	0.4389	20.27655	25.82321	0.2276
	$r \leq 1$	$r=2$	10.81257	25.87211	0.8857	8.638491	19.38704	0.7610
	$r \leq 2$	$r=3$	2.174077	12.51798	0.9570	2.174077	12.51798	0.9570
2	$r=0$	$r=1$	37.43024	42.91525	0.1588	20.99641	25.82321	0.1910
	$r \leq 1$	$r=2$	16.43383	25.87211	0.4582	14.68077	19.38704	0.2115
	$r \leq 2$	$r=3$	1.753057	12.51798	0.9817	1.753057	12.51798	0.9817
3	$r=0$	$r=1$	54.51387*	42.91525	0.0024	38.13220*	25.82321	0.0007
	$r \leq 1$	$r=2$	16.38167	25.87211	0.4623	12.95388	19.38704	0.3318
	$r \leq 2$	$r=3$	3.427794	12.51798	0.8223	3.427794	12.51798	0.8223
4	$r=0$	$r=1$	41.38769	42.91525	0.0705	25.98288*	25.82321	0.0476
	$r \leq 1$	$r=2$	15.40481	25.87211	0.5410	12.58286	19.38704	0.3628
	$r \leq 2$	$r=3$	2.821951	12.51798	0.8970	2.821951	12.51798	0.8970

Not: * ifadesi %5 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı, r koentegrasyon vektörü sayısını göstermektedir.

Tablo 5'e bakıldığında patent başvuru toplamının işsizliği ne yönde etkilediğinin araştırılacağı işsizlik ve patent modelini gösteren 3. modelde trace (iz) istatistiğinin bir eşbütünlük vektörü 54.51, max eigen (maksimum özdeğer) istatistiğinin bir eşbütünlük vektörü ise 38.13 olmaktadır. İlgili test sonuçları %5 kritik değerden büyük olduğu için eşbütünlük olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilerek, H_1 hipotezi kabul edilir. Diğer bir deyişle bu modelde eşbütünlük ilişkisi bulunmaktadır. Diğer bir model olan iletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi) değişkeninin işsizliği ne yönde etkilediğinin araştırılacağı işsizlik ve iletişim bilgisayar modelini temsil eden 4. modelde max eigen istatistiğinin bir eşbütünlük vektörü 25.98 olup bu test sonucu %5 kritik değerden büyük olduğundan eşbütünlük ilişkisi vardır.

Bunlara karşın araştırmacı sayısının işsizliği ne yönde etkilediğinin araştırılacağı işsizlik ve araştırmacı sayısı modelini ifade eden 1. modelde ve Ar-Ge harcamalarının işsizliği ne yönde etkilediğinin araştırılacağı işsizlik ve Ar-Ge harcamalarını temsil eden 2. modelde trace istatistiğiyle max eigen istatistiğinin %5 kritik değerden daha küçük oldukları tespit edilmiştir. Bu durumda eşbütünlüğün olmadığı anlamına gelen H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

Çalışmada eşbütünlük yani koentegrasyon ilişkisi çıkan modellere Hata Düzeltme Modeli, eşbütünlük ilişkisi çıkmayan modellere ise En Küçük Kareler yöntemi uygulanacaktır. Eşbütünlük ilişkisi çıkan modellere VECM uygulanmasının nedeni değişkenlerin uzun dönemde dengeye gelmesi ancak değişkenlerin farkları aldığımız için değer kayıplarının oluşmasıdır. Bu değer kayıpları sonuçları olumsuz etkilediğinden, olumsuz etkilerden arınmak için Hata Düzeltme Modeli kullanılmaktadır.

5.3. Uzun Dönem Analizi: Hata Düzeltme Modeli (VECM) ve Sonuçları

Hata düzeltme modeli aşağıdaki denklemle ifade edilebilir.

$$\Delta X_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \psi_i \Delta Z_{t-i} + \lambda EC_{t-1} + e_t \quad (11)$$

Modelde yer alan λ parametresi uzun dönemde değişkenleri denge değerine doğru yaklaşmaya iten hata düzeltme parametresi olup eğer bu parametre istatistiksel olarak anlamlıysa dengeden sapma durumu oluşur. Parametrenin büyüklüğüne göre uzun dönemde denge değerine yaklaşma hızı belirlenmektedir. Burada parametrenin anlamlı ve negatif olması istenir çünkü dengeden sapma hata düzeltme katsayısının büyüklüğüne göre düzeltilmektedir. Modeldeki ΔY ve ΔZ ifadeleri ΔX 'de bulunan kısa dönem sapmaların etkisini yansıtmaktadır. EC_{t-1} ifadesi ise eşbütünleşme denkleminde elde edilmiş olan hata teriminin bir gecikmeli değerini göstermektedir. Son olarak β_i , γ_i ve ψ_i olarak verilen parametreler ise bağımlı değişken üzerinde doğrudan etkiyi gösteren kısa dönem parametreleridir. Bu parametrelerdeki tüm F istatistikleri veya hata düzeltme katsayısındaki t istatistiğinin anlamlı oluşu nedenselliğin olduğunu belirtmektedir (Kıran, 2007: 273-274)

Tablo 6. Model 3 İçin Hata Düzeltme Modeli (VECM) Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	St. Hata	T-İstatistiği
D(LNUNEMP)	0.020752	0.02718	0.76355
D(LNGDP)	-0.101569	0.02947	-3.44629
D(LNPAT)	-0.222184	0.04204	5.28547

Tablo 6'daki işsizlik ve patent modelini ifade eden model 3'te T tablo değerlerine bakıldığında reel GSYH'nın t istatistiği 3.44>2 olduğundan %5'te anlamlıdır. Benzer şekilde patent başvurularının t istatistik değeri 5.28>2 olduğundan %5'te anlamlıdır. Bu durumu iktisadi açıdan yorumlayacak olursak reel GSYH ve patent başvurularından işsizliğe doğru uzun dönemde nedensellik vardır.

Tablo 7. Model 4 İçin Hata Düzeltme Modeli (VECM) Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	St. Hata	T-İstatistiği
D(LNUNEMP)	0.079738	0.13807	0.57753
D(LNGDP)	-0.661300	0.12509	-5.28661
D(LNCOM)	0.066902	0.24656	0.27134

Tablo 7'deki işsizlik ve iletişim bilgisayar modelini ifade eden model 4'te T tablo değerlerine bakıldığında reel GSYH'nın t istatistiği 5.28>2 olduğundan %5'te anlamlıdır ancak iletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi) değişkeninin t istatistiği 0.27<2 olduğundan anlamsızdır. Yani reel GSYH'dan işsizliğe doğru uzun dönemde nedensellik varken, iletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi) işsizliği uzun dönemde etkilememektedir.

5.4. Varyans Ayrıştırması

Tablo 8. Model 3 İçin Varyans Ayrıştırması

Period	S.E.	UNEMP	GDP	PATENT
1	0.129603	100.0000	0.000000	0.000000
2	0.186387	99.59036	0.280564	0.129073
3	0.234333	99.59215	0.190574	0.217277
4	0.274384	98.77385	0.483314	0.742838
5	0.308468	97.76238	0.905032	1.332588
6	0.338303	97.00764	1.238309	1.754051
7	0.365155	96.56811	1.432762	1.999129
8	0.390013	96.32701	1.537415	2.135578
9	0.413417	96.18200	1.597948	2.220056
10	0.435646	96.07483	1.641567	2.283607

Tablo 8'e göre ilk şok işsizlik oranından kaynaklanmaktadır (100.0000). Reel GSYH ve patent sonuçları 0.000000 olduğundan herhangi bir etkisi yoktur. 2.dönemde ise 99.59036 ile en yüksek şok yine işsizlik oranından kaynaklanmış olup reel GSYH ve patent sırasıyla 0.280564 ve 0.129073 olmak üzere etkisi çok düşük kalmaktadır. 10. döneme geldiğinde işsizlik oranı varyansının %1.64'lük kısmının reel GSYH tarafından, %2.28'lik kısmının ise patent tarafından açıklandığı görülmektedir.

Tablo 9. Model 4 İçin Varyans Ayrıştırması

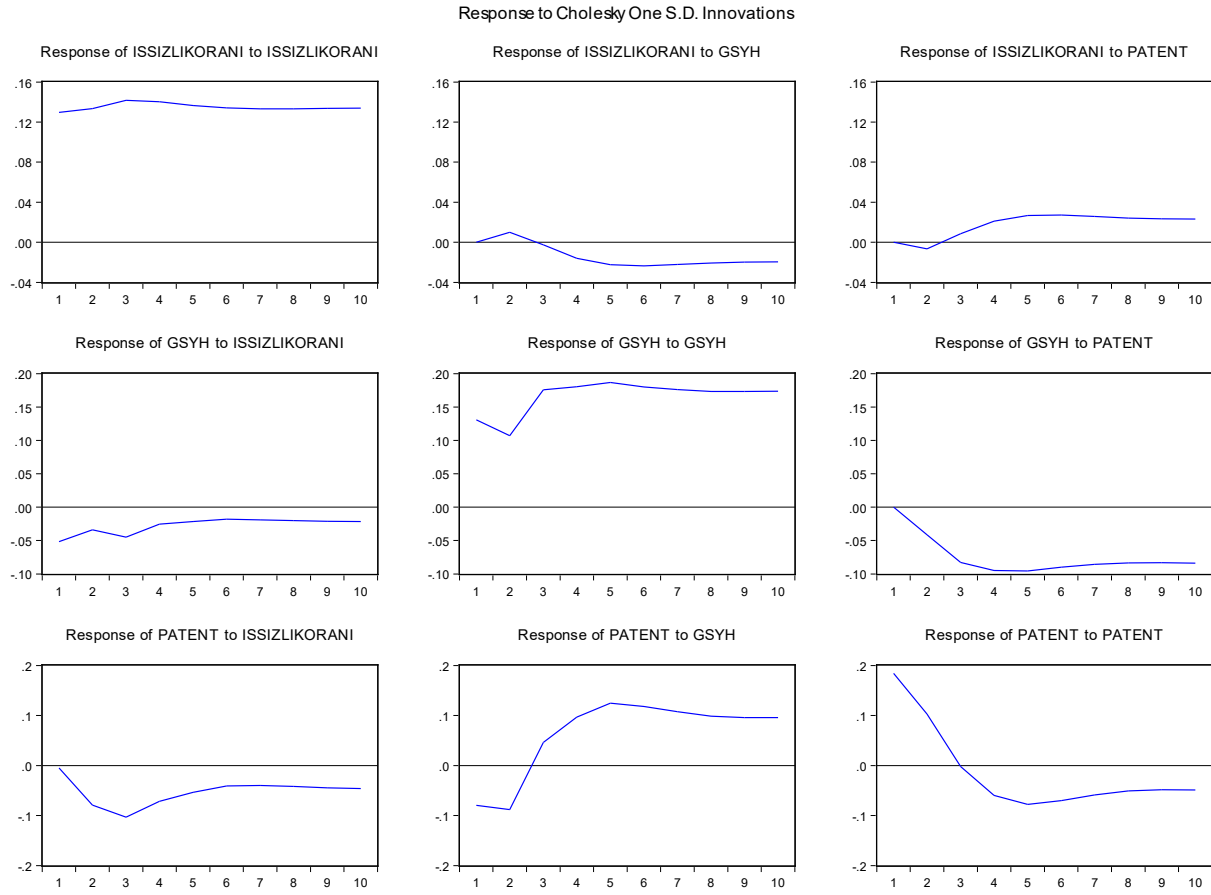
Period	S.E.	UNEMP	GDP	COM
1	0.128385	100.0000	0.000000	0.000000
2	0.191062	96.22838	0.074367	3.697252
3	0.238822	96.38815	0.208110	3.403736
4	0.279023	96.59106	0.276566	3.132370
5	0.314248	96.74369	0.339973	2.916339
6	0.346022	96.88900	0.389439	2.721560
7	0.375170	97.00282	0.428963	2.568218
8	0.402247	97.09551	0.461117	2.443376
9	0.427634	97.17117	0.487322	2.341508
10	0.451608	97.2342	0.508974	2.257604

Tablo 9'a göre ilk şok işsizlik oranından kaynaklanmaktadır (100.0000), yani işsizlik oranının 1.dönem varyansında meydana gelen değişimin tümü kendisi tarafından açıklanmaktadır. 2. dönemde 96.22838 ile en yüksek şok işsizlik oranından kaynaklanmış olup, reel GSYH ve iletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi) sırasıyla 0.074367 ve 3.697252 bulunmuştur. 10. Dönemde işsizlik oranı varyansının %0.50'lik kısmı reel GSYH tarafından, %2.25'lik kısmının ise iletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi) tarafından açıklandığı görülmektedir.

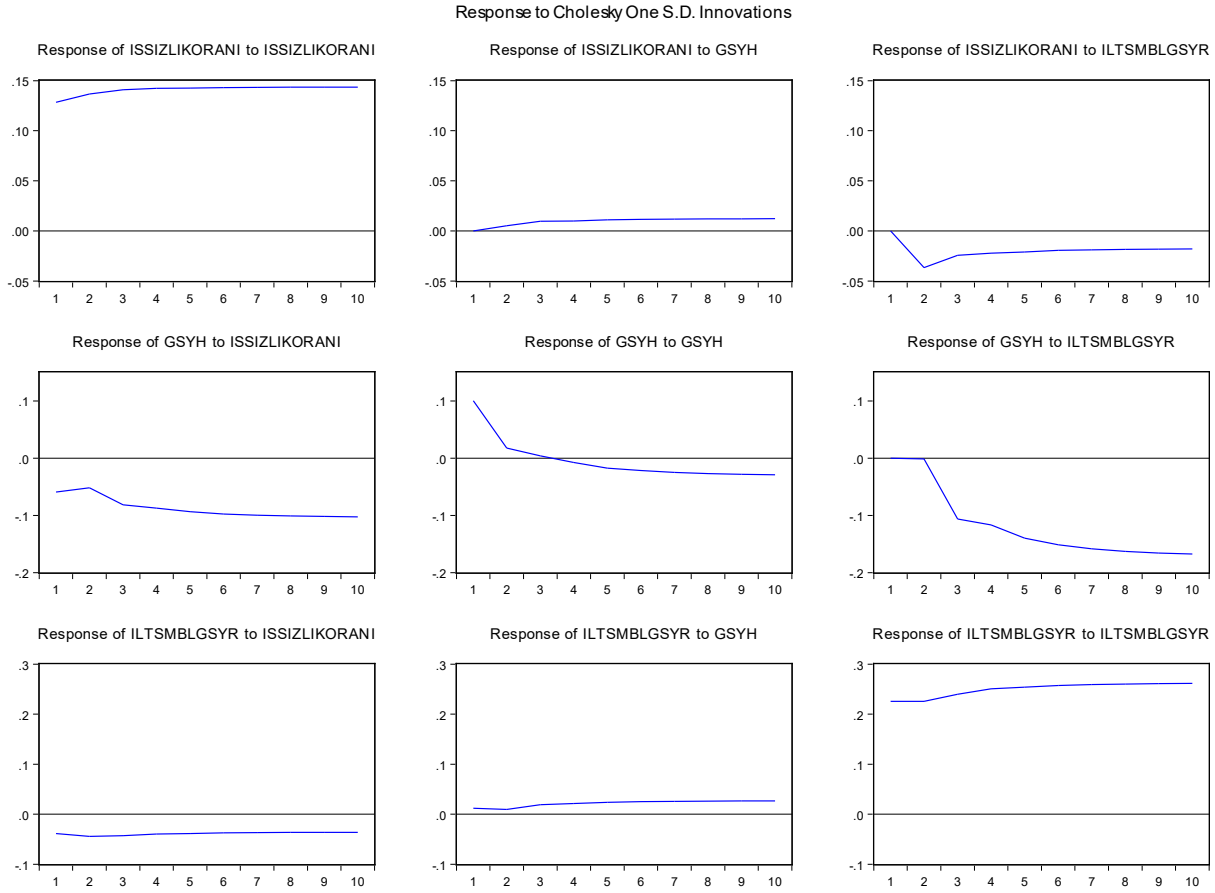
5.5. Etki Tepki (Impulse-Response) Sonuçları

Şekil 2. Model 3 İçin Etki Tepki Sonuçları

Şekil 2'de ilk baştaki şekil dalgalanmaların az olduğunu yani etkinin kaybolduğunu ortaya koymaktadır. İşsizlik oranının kendisiyle olan etkisi pozitifdir. Reel GSYH ile olan etkisi pozitifken 3. dönem itibariyle negatife dönmektedir. Patent ile olan etkisi ise 3. dönem sonrası pozitif olmaktadır. Reel GSYH'nın kendisiyle pozitif etkisi bulunurken, işsizlik oranı ve patentle negatif ilişkisi vardır. Son olarak patent harcamaları reel GSYH ile ilk olarak negatif daha sonra ise pozitif etkiye sahipken, kendisiyle olan etkisi bunun tam tersidir. İşsizlik oranı ile olan etkisi ise negatiftir.

Şekil 3. Model 4 İçin Etki Tepki (Impulse-Response) Sonuçları

Şekil 3'te işsizlik oranının kendisiyle olan ve reel GSYH ile olan etkisi, iletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının yüzdesi)'nin kendisiyle olan etkisi, işsizlik oranıyla olan etkisi ve reel GSYH ile olan etkisi düz çizgi şeklindedir, yani buralardaki etki azdır. İşsizlik oranının kendisiyle ve reel GSYH ile pozitif etkisi varken, iletişim bilgisayar ile negatif etkisi bulunmaktadır. Reel GSYH'nın işsizlik oranı ve iletişim bilgisayar ile olan etkisi negatifken, kendisiyle olan etkisi önce pozitif, 4. dönem sonrası ise negatiftir. Son olarak iletişim bilgisayar işsizlik oranı ile negatif etkiye sahipken, bu etkinin yönü reel GSYH ve kendisiyle pozitifte dönmektedir.

5.6. Kısa Dönem Analizi: En Küçük Kareler Yöntemi ve Sonuçları

İki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla istatistiksel analizlerde regresyon analizine başvurulmakta olup, burada bir bağımlı değişkenle bir ya da birden fazla bağımsız değişken açıklanmaktadır (Kutlar, 2009:5). En küçük kareler yöntemi de bu regresyon denkleminde hareketle oluşmaktadır.

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \varepsilon_i, \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (18)$$

Denklemden Y ifadesi bağımlı değişken, X_1 ifadesi bağımsız değişken, β_1 bu değişkenin bilinmeyen parametresi ve ε_i ifadesi gözlenemeyen hata terimleri olarak ifade edilir (Alma ve Vupa, 2008.220-221).

Eşbütünlük ilişkisi çıkmayan model 1 ve model 2 için kısa dönem analizi olarak kullanılan en küçük kareler yöntemi sonuçları şu şekildedir:

Tablo 10. Model 1 İçin En Küçük Kareler Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: D(LNUNEMP)				
Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	T-İstatistiği	Olasılık Değeri
D(LNGDP)	-0.215765	0.142215	-1.517179	0.1408
D(LNRES)	-0.591214	0.381151	-1.551128	0.1325
TREND	0.000692	0.002363	0.293043	0.7717
C	0.065456	0.050002	1.309053	0.2015

Tanısal Testler			
R^2	0.209195	F-statistic	2.380813
Düzeltilmiş R^2	0.121328	Olasılık (F-statistic)	0.091643
Durbin-Watson Stat	1.777733		

Tablo 10'da görüldüğü üzere araştırmacı sayısının olasılık değeri 0.1325>0.05 olduğundan istatistiksel olarak anlamsızdır. İktisadi açıdan yorumlayacak olursak işsizlik üzerinde araştırmacı sayısının kısa dönemde etkisi yoktur. Benzer şekilde kontrol değişkeni olan reel GSYH'nın olasılık değeri 0.1408>0.05 olduğundan istatistiksel olarak yine anlamsızdır. F istatistiği olasılık değerinin de 0.091643 olması modelin tümüyle anlamsız olduğunu göstermektedir. Modelin açıklama gücünü ifade eden R^2 ise 0.209195 olup, bu modelin %20'lik kısmının açıklanabildiği anlamına gelmektedir. Durbin-Watson değeri ise 1.777733 olup, bu değer 1,5 ile 2,5 arasında olduğu için modelde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 11. Model 2 İçin En Küçük Kareler Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: D(LNUNEMP)				
Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	T-İstatistiği	Olasılık Değeri
D(LNGDP)	-0.280722	0.137715	-2.038430	0.0514
D(LNRD)	0.181015	0.182015	0.994508	0.3288
TREND	0.000275	0.002395	0.114799	0.9095
C	0.014923	0.047026	0.317344	0.7534

Tanısal Testler			
R^2	0.169161	F-statistic	1.832419
Düzeltilmiş R^2	0.076845	Olasılık (F-statistic)	0.165082
Durbin-Watson Stat	1.748868		

Son olarak Tablo 11'deki tahmin sonuçları analiz edildiğinde Ar-Ge harcamalarının olasılık değeri 0.3288>0.05 olduğu için istatistiksel olarak anlamsızdır. Yani araştırma geliştirmeye yapılan harcamaların kısa dönemde işsizlik üzerinde bir etkisi yoktur. Benzer şekilde kontrol değişkeni olan reel GSYH'nın olasılık değeri 0.0514>0.05 olduğundan istatistiksel olarak yine anlamsızdır. F istatistiği olasılık değerinin de 0.165082 olması modelin tümüyle anlamsız olduğunu gösterirken, modelin açıklama gücünü ifade eden R^2 değeri ise 0.169161 olarak bulunmuştur. Durbin Watson değeri 1.748868 yine 1,5 ile 2,5 arasında olduğu için modelde otokorelasyon sorunu yoktur.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Teknoloji, hayatımıza hızlı bir şekilde yayılarak firmaları mikro bazda, ülkeleri ise makro bazda etkisi altına alan bir olgudur. Geçmişten günümüze kadar teknolojik ilerlemeler yaşanmış ve bu durum sanayi devrimlerinin önünü açmıştır. Sanayi devrimlerinin bir sonucu olarak kol gücü yerine makinelerin kullanılmasıyla tüm dünyada önemli bir husus olan işsizliğe teknolojinin ne açıdan etki edeceği hep tartışılmıştır. Söz konusu teknolojik ilerlemeler işsizliğe mi neden olacak yoksa işsizliği azaltarak istihdam mı yaratacak? Çalışmanın cevap aradığı soru budur.

Bu çalışmada 1990-2021 dönemi için Türkiye'de teknolojik ilerlemenin işsizliğe olan etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmada zaman serisi analizi yapılarak Johansen Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. Eşbütünleşme ilişkisi bulunan değişkenler için uzun dönem analizi Hata Düzeltme Modeli ile test edilirken, kısa dönem analizi en küçük kareler yöntemiyle analiz edilmiştir.

Çalışmada teknolojik ilerlemenin işsizliğe olan etkisini belirleyebilmek amacıyla dört ayrı model tahmini yapılmıştır. Bu modellerde işsizlik oranı bağımlı değişken, reel GSYH kontrol değişkeni, Ar-Ge harcamaları, araştırmacı sayısı, patent ve iletişim bilgisayar vb (hizmet ihracatının yüzdesi) değişkenleri ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, reel GSYH ve patent başvurularından işsizliğe doğru uzun dönemde nedensellik vardır. Diğer bir deyişle patent başvuruları uzun dönemde işsizliği etkilemektedir. İktisadi açıdan yorumlayacak olursak, patent başvurularındaki %1'lik bir artış işsizlik oranını %0.22 oranında azaltmaktadır. İletişim bilgisayar vb. (hizmet ihracatının

yüzdesi) işsizliği uzun dönemde etkilememektedir. Kısa dönemli etkiler göz önüne alındığında ise araştırmacı sayısı ve Ar-Ge harcamaları kısa dönemde işsizliği etkilememektedir.

Covid-19 pandemisini de düşünürsek, pandeminin beraberinde getirdiği evden çalışma ve uzaktan eğitim sistemi, teknoloji ve dijitalleşme olgusuna daha fazla önem verilmesi gerektiğini göstermektedir. Türkiye'nin konumu düşünüldüğünde teknolojik ilerlemeler için pay ayırsa da OECD ve Avrupa Birliği ülkelerine kıyasla bu payın yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye gelişmekte olan ülke kategorisinden gelişmiş ülke kategorisine erişebilmek için her açıdan teknolojik ilerlemelerle uyumlu olmalıdır. Ayrıca kamu kurum ve kuruluşları bu konuda bütçeden kaynak ayrılmasına özen göstermeli ve özel sektörün inovasyon faaliyetlerine destek verilmelidir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmayı eşit bir şekilde gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, E. (2018). Türkiye'de Teknolojik İlerleme İle İstihdam Yapısındaki Değişme Projeksiyonu: Endüstri 4.0 Bağlamında Ampirik Analiz. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C:16, No:31, ss. 461-471.
- Bulut, E., & Yenipazarlı, A. (2020). Endüstri 4.0 ve Teknolojinin İstihdam Üzerindeki Etkisi, Panel Veri Analizi. *PJESS*, C:7, No:2, ss.15-35.
- Cengiz, S., & Şahin, A. (2020). Teknolojik İlerlemenin İstihdam Yaratmadaki Rolü ve Önemi: Türkiye Örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C:1, No:45, ss. 160-172.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *David A. Dickey and Wayne A. Fuller*, C:49, No:4, ss. 1057-1072.
- Eryer, S. (2021). Ar-Ge Harcamaları Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı ve GSYH İlişkisi: Türkiye Örneği. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Feldmann, H. (2013). Technological Unemployment In Industrial Countries. *Journal of Evolutionary Economics*, C:23, No:5, ss.1099-1126.
- Gürnlü Alma, Ö., & Vupa, Ö. (2008). Regresyon Analizinde Kullanılan En küçük Kareler ve En Küçük Medyan Kareler Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Fen Dergisi (E-Dergi)*, C:3, No:2, ss. 219-229.
- Harrison, R., Jaumandreu, J., Mairesse, J., & Peters, B. (2014). Does innovation stimulate employment? A firm-level analysis using comparable micro-data from four European countries. *International Journal of Industrial Organization*, C:35, ss. 29-43.
- İğdeli, A., & Sever, E. (2020). İnovasyonun Genç İşsizlik Üzerindeki Etkisi: Türkiye'de Düzey II Bölgeleri Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:8, No:3, ss. 771-779.
- Kılınç, B. D. (2020). Teknolojik Değişim ve İstihdam İlişkisi: Türkiye İşgücü Piyasasına Yönelik Makro Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Kıran, B. (2007). Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle Kısa ve Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri İlişkisi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C:23, No:1, ss. 269-283.
- Kocabaş, G. (2010). Teknolojinin İşgücü ve Üretim Üzerindeki Etkileri (Türkiye'de İmalat Sanayinin İncelenmesi). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Krousie, C. (2018). Technological Unemployment in the United States: A State-Level Analysis. *Major Themes in Economics*, C:20, ss. 87-101.
- Kutlar, A. (2009). *Uygulamalı Ekonometri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Lachenmaier, S., & Rottmann, H. (2011). Effects of innovation on employment: A dynamic panel analysis. *International Journal of Industrial Organization*, C:29, No:2, ss. 210-220.
- OECD. (2005). *Oslo Kılavuzu: Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler*. OECD ve Eurostat.
- Orhan, S., & Savuk, F. (2014). Emek-Teknoloji-İşsizlik İlişkisi. *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Dünyası Dergisi*, C:2, No:2, ss. 9-24.
- Özkan, G., & Yılmaz, H. (2017). Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı Ve Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkileri: 12 AB Ülkesi ve Türkiye İçin Uygulama (1996-2015). *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, C:12, No:1, ss. 1-12.
- Piva, M., & Vivarelli, M. (2017). Technological Change and Employment: Were Ricardo and Marx Right? *IZA Discussion Papers 10471*, ss. 1-36.
- Schwab, K. (2017). *Dördüncü Sanayi Devrimi*. (Z. Dicleli, Çev.) İstanbul: Optimist Yayınları
- Selci, F. (2019). Teknolojik Gelişmelerin Kadın İstihdamı Üzerindeki Etkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Tarı, R. (2011). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Taymaz, E. (1998). Türkiye imalat sanayiinde teknolojik değişim ve istihdam. T. Bulutay içinde, *Teknoloji ve İstihdam* (s. 1-36).
- Varıcı, M. (2019). Teknolojik Gelişmenin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Zimmermann, K. F. (1991). The employment consequences of technological advance, demand and labor costs in 16 German industries. *Empirical Economics*, C:16, No:2, ss. 253-266.

BEŞERİ SERMAYE VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA: OECD ÜLKELERİ İÇİN PANEL VERİ ANALİZİ¹

*HUMAN CAPITAL AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: PANEL DATA ANALYSIS FOR
OECD COUNTRIES*

Büşra Baş², Taner Güney³

¹Bu çalışma Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doç. Dr. Taner Güney danışmanlığında hazırlanan “Beşeri Sermaye ve Sürdürülebilir Kalkınma: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, bbusra962@gmail.com, Orcid: 0000-0002-2021-2620

³Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tanerguney@kmu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7201-2057

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

*Beşeri Sermaye, Sürdürülebilir
Kalkınma, OECD, PMG*

Jel Kodları: O15, C23

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 30 Mayıs 2023
Kabul Tarihi: 14 Haziran 2023

ARTICLE INFO

Keywords

*Human Capital, Sustainable
Development, OECD, PMG*

Jel Codes: O15, C23

Article History:

Received: 30 May 2023
Accepted: 14 June 2023

ÖZET

Bu çalışma, OECD ülke grubunda beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamaktadır. 34 OECD ülkesinin 1990 – 2020 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır. Analizde kullanılan değişkenler arasında Pedroni eşbütünleşme testine göre bir eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Eşbütünleşme ilişkisi bulunan değişkenlere PMG analiz yöntemi uygulanarak uzun vadeli katsayıları tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre, beşeri sermaye uzun dönemde sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisi istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. 34 OECD ülkesinde beşeri sermayede gerçekleşen %1'lik artış sürdürülebilir kalkınmayı %0.68 oranında artırmaktadır. Nedensellik analiz sonuçlarına göre beşeri sermaye uzun dönemde sürdürülebilir kalkınmanın nedenidir. Analiz sonuçları, OECD ülke grubunda sürdürülebilir kalkınma için beşeri sermayenin önemli olduğunu göstermektedir. Bu sebeple OECD ülkeleri, beşeri sermayenin gelişmesi için en önemli faktör olan eğitime gerekli yatırımları yaparak beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini artırmalıdır.

ABSTRACT

This study aims to analyze the relationship between human capital and sustainable development in the OECD country group. Data covering the years 1990 – 2020 from 34 OECD countries was used. According to the Pedroni cointegration test, a cointegration relationship was found between the variables used in the analysis. The long-term coefficients were estimated by applying the PMG analysis method to the variables with a cointegration relationship. According to the estimation results, the effect of human capital on sustainable development has a statistically positive and significant effect in the long run. In 34 OECD countries, a 1% increase in human capital increases sustainable development by 0.68%. According to the causality analysis results, human capital is the cause of sustainable development in the long run. The results of the analysis show that human capital is important for sustainable development in the OECD country group. Therefore, OECD countries should increase the impact of human capital on sustainable development by making the necessary investments in education, which is the most important factor in the development of human capital.

Atf vermek için / To cite: Baş, B. ve Güney, T. (2023). Beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma: OECD ülkeleri için panel veri analizi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 107-118 DOI: 10.58627/dpuiibf.1306747

Son yirmi yıl içerisinde bölgelerin, ulusların büyümesiyle ve başarısıyla ilgili tartışmalarda beşeri sermayenin analizi merkezi bir rol üstlendi. Bu durumun başlıca sebebi ise gelişen toplumların “bilgiye dayalı ekonomi” ye doğru evrilmesidir (Faggian vd., 2019). Bilgi ekonomisinin istikbali, bilgiye dayalı ürünlerden ziyade geliştirme ve araştırma yolu ile bilginin üretilme kapasitelerine bağlıdır. Bu sebeple bilgi ekonomileri, bilginin dağıtımına ve üretimine daha yüksek öncelik ve daha fazla değer vermektedir (Adedeji ve Campbell, 2013). Teknoloji dünyasında gerçekleşen gelişmelerin hızı, globalleşme sebebiyle yaşanan değişiklikler, ülkeler arasındaki rekabetin artması, beşeri sermayenin sosyal ve bireysel gelişimlerin belirleyicisi olması gibi etkenlerden dolayı küresel ekonomilerde beşeri sermayenin önemi giderek artmaktadır (Oto, 2019; Marshall, 2005). Bu sebeple önemi artan beşeri sermaye için yapılan yatırımlar geleceğe harcanan bir yatırım şeklinde görülmektedir (Destebaşı, 2019).

Toplumun bütün olarak beşeri sermayeye yatırım yapması durumunda ülkede bulunan vatandaşların eğitim seviyesi artar, suçla olan eğilim ve yoksulluk iyi verilen bir eğitimle azalmaktadır. Eğitim, kişinin kendi seçimlerine bağlı olan bir faaliyet olarak görülse bile yansımaları ve sonuçları geniş anlamda tüm toplumu ilgilendirmektedir. Aynı zamanda eğitim, toplumun ve bireyin gelişimini sağlayarak, iktisadi kalkınmayı destekleyerek, kültürel değerlerin korunmasını ve gelişmesini sağlayarak gelecek kuşaklara iletilmesini sağlayan vazgeçilmez ve ertelenemez çok mühim bir süreçtir (Bahar, 2021). Sürdürülebilir bir kalkınma için eğitim, ekonomik refah dengesinin sağlanmasını, kültürel değerlere ve çevreye saygıyı hedefleyen bir vizyona sahiptir (Toran, 2017). Ancak gelişmekte olan ülke ekonomilerinin birçoğu eğitimin getirmiş olduğu dönüşümün bilincinde olmalarına karşın henüz tam bir potansiyeline ulaşamamıştır. Bu durumun sebebi ise iyileştirilmiş hayat standartları ve sürdürülebilir kalkınma arayışında bilginin üretim ve kullanma kapasitesinin bir bütün olarak araştırılmamasıdır.

Hükümetler, insan bilgisinin geliştirilmesi için ana mekanizmanın eğitim sistemi olduğunu acil olarak fark etmeli ve eğitimin ulusal sınırları aşarak büyümesine, eğitimin iktisadi misyonu ile geniş kişisel ve sosyal yararlar arasındaki uçurumun kapatılmasına yardımcı olabilmek için beşeri sermaye kavramını genişletmelidir (Adedeji ve Campbell, 2013; OECD, 2002). Kalkınmanın sürdürülebilirliğinin merkezi insandır (Dauda, 2019), bu sebeple Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH' ler), refah ve insan konularında sürdürülebilir kalkınmayı, toplu refahı, etkin kaynak tahsisini ve sağlıklı çalışma ortamlarının teşviki için belirli şartların sağlanmasını ve oluşturulmasını hedeflemektedir (Zhu, 2023).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin başarıya ulaşması tüm dünya ülkelerinin zorunluluğudur. Bu sebeple bu çalışma beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınmaya herhangi bir katkısının olup olmadığını ve eğer beşeri sermaye gerçekten de sürdürülebilir kalkınmaya bir katkı sağlıyor ise bu katkının hangi yönde olduğunu bulmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada OECD'nin 34 ülkesinde 1990 ve 2020 yılları arasında beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini bulmak için Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) yöntemi kullanılmıştır. Beşeri sermayenin birden fazla göstergesine olmasına karşın yapılan bu çalışmada beşeri sermayenin göstergesi olarak eğitim harcamaları kullanılmıştır. PMG yönteminin sonuçlarına göre, 34 OECD ülkesinde gerçekten de eğitim harcamalarında artış olduğunda sürdürülebilir kalkınmayı arttırdığı gözlemlenmiştir. Bu sonucuna dayanarak araştırmaya konu olan OECD ülkeleri, eğitimin kalitesini artırma konusunda ve özellikle üniversite öğrencilerinin daha çok bilimsel araştırmalara yönlendirilmesi için uygun yatırımların yapılması ve beşeri sermayenin verimliliğinin artması için sosyal yapılar içerisinde de beşeri sermayeye gerekli değer verilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılan politikalar beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki pozitif yönlü etkisini daha çok arttıracak ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmayı garanti altına alacaktır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde literatür taraması, ikinci bölümünde veri seti ve metodoloji, üçüncü bölümünde ise tahmin sonuçları yer almaktadır. Son bölümde ise sonuç ve politika önerileri bulunmaktadır.

1. LİTERATÜR

Shaaban (2022), Mısır'da yer alan endüstrilerde ve fabrikalarda çalışan 100 (50 kadın, 50 erkek) mühendise veri elde etmek amacıyla anket uygulamış ve elde edilen verilerle korelasyon katsayısı ve regresyon analizi yapmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre kadın beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasında anlamlı, pozitif bir ilişki varken erkek beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ekperiware vd. (2017), 1981 – 2014 yılları arasında Nijerya'da beşeri sermaye, sürdürülebilir kalkınma ve CO₂ değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla VAR analizi yapmıştır. Analiz sonuçlarına göre beşeri sermaye çevrenin bozulmasını azaltırken sürdürülebilir kalkınmayı temsil eden ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Chijioke ve Amadi (2019), 1986 – 2017 yılları arasında Nijerya'daki beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini bulmak amacıyla En Küçük Kareler (EKK) analizinden faydalanmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre beşeri sermayeyi temsil eden sağlık ve eğitim harcamaları sürdürülebilir kalkınmayı temsil eden yoksulluğu pozitif yönde etkilemektedir. Diğer bir değişken olan sermaye, yoksulluğu pozitif olarak etkilemektedir.

Badita vd. (2015), 2008 – 2013 tarihleri arasında Romanya'nın Dolj ilinde yer alan Craiova bölgesinin kırsal kesimindeki beşeri sermaye, eğitim, demografik ve sağlığın sürdürülebilir kalkınmayı nasıl etkilediğini bulmak amacıyla analitik ve eleştirel bir yaklaşımla hareket etmiştir. Yapılan analitik değerlendirmelere göre Craiova bölgesi coğrafi konumu sebebiyle çok fazla

gelişmemiştir. Beşeri sermaye sürdürülebilir kalkınmayı olumlu etkilemektedir, fakat bu etki oldukça düşüktür. Ugnich vd. (2021), 2018 yılında BRICS ülkelerinde beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınmayı nasıl etkilediğini bulmak amacıyla sistematik bir yaklaşım izlemiştir. Yapılan incelemeler sonucunda BRICS ülkelerinde beşeri sermaye sürdürülebilir kalkınmayı pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ajayi vd. (2020), 1990 – 2018 tarihleri içerisinde Nijerya’da yoksulluğun azaltılması için beşeri sermaye yapılan yatırımların ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini bulmak amacıyla En Küçük Kareler (EKK) yöntemini kullanmıştır. Analiz sonuçlarına göre beşeri sermaye, eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik kalkınma göstergesi olan yoksulluk üzerindeki etkisi pozitif yönlüdür. Sermayenin yoksulluk üzerindeki etkisi ise negatiftir.

Edokpolor (2019), Nijerya’da beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi bulmak amacıyla ülkede yer alan Federal Üniversitelerde işletme bölümünde okuyan 375 (268 kadın, 107 erkek) öğrenciye anket uygulamıştır. Yapılan anketten elde edilen verilere çoklu regresyon ve varyans analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonuçları neticesinde özellikle erkek beşeri sermayesinin, kadın beşeri sermaye göre sürdürülebilir ekonomik kalkınma üzerinde daha büyük ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Edokpolor ve Chukwuedo (2018), Nijerya’da beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi bulmak amacıyla ülkede bulunan üç farklı Federal Üniversitelerinde bulunan teknik ve mesleki eğitim – öğretimde yer alan 750 (536 kadın, 214 erkek) öğrenciye anket uygulamıştır. Toplanan anket verilerinin analizi için t-testi ve doğrusal regresyon yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre öğrencilerin erkek olma özelliği sürdürülebilir kalkınma üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahipken, kadın olma özelliği de pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. Fakat bu etki öğrencilerin erkek olma özelliğine göre daha düşüktür.

Odugbesun ve Rjoub (2019), 1990 – 2016 yılları arasında Sahra Altı Afrika ülkesinde HIV/AIDS yaygınlığı, beşeri sermayenin ve iyi yönetişimin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini incelemek amacıyla PMG yönteminden faydalanmıştır. Analiz sonuçlarına göre sürdürülebilir kalkınma ve beşeri sermaye arasında tek yönlü bir ilişki bulunurken, uzun dönemde HIV/AIDS yaygınlığı ve iyi yönetişim arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca HIV/AIDS ve iyi yönetişim uzun dönemde sürdürülebilir kalkınmayı pozitif yönde etkilerken beşeri sermaye sürdürülebilir kalkınmayı negatif yönde etkilemektedir. Anababayana vd. (2022), Afrika’da beşeri sermaye, eğitim ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla sistematik bir yaklaşım benimsemiştir. Afrika için beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişki zayıftır. Bu bağı güçlü bir hale getirmek için ilk olarak eğitimin gücünü açığa çıkararak açlığa, işsizliğe, yoksulluğa ve yetersiz istihdama çözüm bulunması önerilmektedir. Dauda (2019), 1990 – 2015 yıllarını kapsayan verilerle Nijerya’nın beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi bulmak amacıyla bazı ülkelerle (Libya, Kenya, Norveç, Avustralya, İsviçre, Hollanda, Singapur, Almanya, Çin, Çek Cumhuriyeti, ABD, Hong Kong, Danimarka, Finlandiya, Kanada, İsveç, Botswana, Tunus, Gana, Cabo Verde, Malezya, Cezayir ve Güney Afrika) karşılaştırmasını yapmıştır. Yapılan veri karşılaştırması sonucunda, Nijerya’da sürdürülebilir kalkınma açısından beşeri sermayenin önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu ilişkinin daha da yakın olması için sağlık ve eğitim alanlarında beşeri sermayenin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Diaconu ve Popescu (2016), 2010 – 2014 yılları için AB ülkelerinde beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi bulmayı amaçlamıştır. AB ülkelerinin verilerini tablo haline getirilerek beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki korelasyonu analiz etmiştir. Yapılan korelasyon analiz sonuçlarına göre AB’de yer alan bazı ülkelerin beşeri sermaye düzeyi oldukça yüksektir ve sürdürülebilir kalkınmayı pozitif yönde etkilemektedir. Panzabekova vd. (2019), 2008 – 2017 dönemi için Kazakistan’da beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkinin bulunması amaçlanmıştır. Beşeri sermayeyi temsilen nüfusun sağlığı ve sürdürülebilir kalkınmayı temsilen de karbondioksit emisyonunu kullanmıştır. Çalışmada Kazakistan, Rusya Federasyonu, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucuna göre Kazakistan’da karbondioksit emisyonu ve nüfus sağlığı arasındaki negatif ilişki, bazı ülkelerdeki değerlerin üzerinde olurken bazı ülke değerlerinin altında kalmaktadır.

Babasanya vd. (2019), 1977 – 2013 dönemi için Nijerya’da beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkinin bulunması amaçlanmıştır. Beşeri sermayeyi temsilen eğitim harcamaları, fiziksel sermaye, içsel teknoloji yatırımı ve sürdürülebilir çevresel kalkınmayı temsilen de doğal kaynak rantını kullanmıştır. Bahsedilen değişkenler arasındaki ilişkiyi öğrenmek için Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) analizinden faydalanılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre uzun dönemde beşeri sermayenin Nijerya’nın sürdürülebilir çevresel kalkınma üzerinde pozitif fakat önemsiz bir etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır. Fiziksel sermaye, içsel teknolojik yatırımlarda sürdürülebilir çevresel kalkınmayı pozitif olarak etkilemiştir. Olowookere vd. (2022), 1981 – 2019 tarih aralığında Nijerya’nın beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkinin bulunması amaçlanmıştır. Beşeri sermayeyi temsilen sağlık ve eğitim alanlarında yapılan kamu yatırımları, sürdürülebilir kalkınmayı temsilen de yoksulluk değişkenini kullanmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişkiyi bulmak için FMOLS, En Küçük Kareler, Granger Nedensellik ve Johansen Eşbütünlüme testleri kullanılmıştır. Yapılan testler sonucunda eğitim ve sağlık alanına yapılan kamu yatırımlarının, ülkedeki yoksulluğu azalttığı tespit edilmiştir.

Krasova (2021), 1960 – 2016 tarihleri arasında Rusya Federasyonu’nda beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınmayı nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla soyutlama, sistematikleştirme, analoji, sentez, genelleme ve ekonometrik analiz yöntemlerini kullanmıştır. Yapılan analizlere göre beşeri sermayenin artması sürdürülebilir kalkınmayı arttırmaktadır. Chidi ve Shadare (2011), 2010 yılında Nijerya’da beşeri sermaye, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 165 adet anket tasarlamıştır. Yapılan anket sonuçlarına göre KOBİ’lerin beşeri sermayenin gelişmesi için gerçekleştirmiş oldukları eğitimlerin yeterli olmaması sürdürülebilir kalkınmayı da olumsuz etkilemektedir. Shinkevich vd. (2021), 2010 – 2019 yılları arasında Rusya Federasyonu bölgelerinde beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini incelemek amacıyla grafik analizinden faydalanmıştır. Grafik sonuçlarına göre Rusya’da bulunan bölgelerdeki beşeri sermayenin artması sürdürülebilir kalkınmayı pozitif olarak etkilemektedir.

Literatür taramasına göre farklı ülkelerdeki beşeri sermayenin, sürdürülebilir kalkınmayı pozitif olarak etkilediği görülmektedir. Literatür taramasında OECD ülkeleri için beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi gösteren herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu doğrultuda, bu çalışmada yapılmak istenen OECD ülkelerinde beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkinin incelenmesi ile literatüre katkı sağlanmıştır.

2. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

2.1. Veri Seti

Beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkilerinin incelenmesi için yapılan bu çalışmada 34 OECD ülkesinin 1990 – 2020 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. 34 OECD ülkesi şu şekildedir: Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya, Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyet, Slovenya, Şili, Türkiye ve Yeni Zelanda'dır.

Çalışmada kullanılan bağımlı değişken olan ve sürdürülebilir kalkınmayı simgeleyen düzeltilmiş net tasarruf (ANS), net ulusal tasarruf (net ulusal tasarruf, brüt tasarruflarından (GS) üretilen sermaye aşınmasının (DEP) düşülmesi ile elde edilmektedir. $(GS - DEP)$ artı eğitim harcaması (E) ve eksi net orman tükenmesi, mineral tükenmesi, enerji tükenmesi (R) ve karbondioksit ve partikül emisyon hasarına (CD) eşittir. $(ANS = (GS - DEP) + E - R - CD)$. ANS'yi kişi başı ANS'ye çevirmek için toplam nüfusa bölünmüştür. Bağımsız değişkenlerden biri olan ve beşeri sermayeyi simgeleyen eğitim harcamaları (Edu), maaşlar ve ücretler dahil, teçhizata ve binaya yapılan sermaye yaptırımlarından hariç tutularak eğitimdeki cari işletme harcamalarını ifade etmektedir. Diğer bir değişken olan kişi başına GSYİH (GDP), GSYİH'nin yıl ortasındaki nüfusa bölümüdür. Kişi başına GSYİH, ekonomide bulunan tüm yerleşik üreticilerin brüt katma değerinin, tüm ürünlerin vergileri ve eski ürünlerin değerlerine dahil edilmeyen tüm sübvansiyonların toplamından oluşmaktadır. Fabrikasyon varlıklarının amortismanı ya da doğal kaynakların tükenmesi ve bozulması için herhangi bir kesinti yapılmadan hesaplanmaktadır. GSYİH verileri, sabit 2015 ABD doları cinsindedir.

Gini, piyasa ve harcanabilir gelir eşitsizliği endekslerini kapsamaktadır ve gelir dağılımını ifade etmektedir. Kullanılan Gini, Standartlaştırılmış Dünya Gelir Eşitsizliği Veri Tabanını (SWIID) temel almıştır. Yenilebilir enerji tüketimi ise yenilebilir enerjinin toplam nihai tüketim içerisindeki payını ifade etmektedir. Aynı zamanda yenilebilir enerji tüketimi (Ren), jeotermal, gelgitler, güneş, hidroelektrik, biyoyakıtlar, rüzgar ve biyokütleyi içermektedir. Bağımsız değişkenlerden olan genç işsizlik (Unemp), 15 – 24 yaş aralığının işsiz fakat iş arayışta çalışmaya hazır bekleyen işgücünün payını ifade etmektedir. Bu çalışma için kullanılacak değişkenlerden Gini değişkeni hariç diğer değişkenlerin verileri Dünya Bankası (WB)'den alınmıştır. Gini değişkeninin verisi ise Harvard Üniversitesi (2022)'nin veri tabanından alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada kullanılan değişkenlerin verileri yıllık verilerdir. Tüm değişkenlerin doğal logaritması alınmıştır.

2.2. Metodoloji

Yapılacak olan bu analizde tahmin edilecek model şu şekildedir:

$$\ln ANS_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln Edu_{it} + \beta_2 \ln GDP_{it} + \beta_3 \ln Ren_{it} + \beta_4 \ln Unemp_{it} + \beta_5 \ln Gini_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Denklem (1)'de i birim sayısını, t zaman aralığını ve ε hata terimini ifade etmektedir. $\ln ANS_{it}$, sürdürülebilir kalkınmayı temsil eden bağımlı değişkeni, β_0 başlangıç noktasını, β_1 , beşeri sermayeyi temsil eden eğitim harcamalarının katsayısını, β_2 , GDP'nin katsayısını, β_3 , yenilebilir enerjinin katsayısını, β_4 , işsizliğin katsayısını ve β_5 'de gelir dağılımının katsayısını ifade etmektedir. $\ln ANS$, sürdürülebilir kalkınmanın doğal logaritmasını, $\ln Edu$ eğitim harcamalarının doğal logaritmasını, $\ln GDP$ ise kişi başına GSYİH'nin doğal logaritmasını, $\ln Ren$ yenilebilir enerjinin doğal logaritmasını, $\ln Unemp$ işsizlik oranının doğal logaritmasını ve $\ln Gini$ ise gelir dağılımı endeksinin doğal logaritmasını simgelemektedir.

Panel veri analizinde, değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisine bakılmadan önce değişkenlerin durağanlık seviyelerine bakılması gereklidir ve bunun için birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu çalışma için Levin vd. (2002) (LLC), Fisher Augmented Dickey ve Fuller (1979) (ADF) ve Phillips ve Perron (1988) (PP) birim kök testleri kullanılmıştır.

Levin, Lin ve Chu (2002), her bir ülke için bireysel birim kök testlerinin, dengeden olabildiğince kalıcı sapmalara sahip olan alternatif hipotezlere göre sınırlı bir güce sahip olduğunu savunmuştur. Bu bilhassa küçük örnekler için şiddetlidir. Levin, Lin ve Chu, her bir yatay kesit için tek tek birim kök testi yapılmasından daha güçlü panel birim kök testi önermektedir. Ortaya atılan hipotez ise şu şekildedir:

$$\Delta y_{it} = \rho y_{i,t-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} \Delta y_{it-L} + \alpha_{mi} d_{mt} + \varepsilon_{it} \quad m = 1, 2, 3 \quad (2)$$

Denklem (2)'de α_{mi} , $m = 1, 2, 3$ modeli içerisinde ilgili katsayıların vektörünü gösterirken, d_{mt} , deterministik değişkenlerin vektörünü göstermektedir. Bilhassa, $d_{1t} = \{\text{boş küme}\}$, $d_{2t} = \{1\}$ ve $d_{3t} = \{1, t\}$ 'dir (Balgati, 2005).

Dickey – Fuller (1979)'ün yaptığı çalışmalarda Monte Carlo simülasyonunu esas alarak birim kökün varlığının test edilmesi için rassal ve durağan olmayan seriyi ve bu seride bulunan δ parametre değerinin tahmin edilmesi için metodoloji geliştirmişlerdir (Çobanoğlu, 2021). Dickey – Fuller (1979)'a göre hata terimi, beyaz gürültü sürecine sahiptir. ADF testi hata

terimi ortalamasının sıfır olması, sabit bir varyansa, otokorelasyon içermeyen stokastik yapıya ve normal dağılıma sahip olduğu varsayılmaktadır (Gökçe, 2015). Genişletilmiş Dickey – Fuller (ADF) denklemleri şu şekilde gösterilmektedir:

$$\Delta y_{it} = \delta y_{it-1} + \sum_{j=1}^p \delta_i \Delta y_{it-j} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$\Delta y_{it} = \mu + \delta y_{it-1} + \sum_{j=1}^p \delta_i \Delta y_{it-j} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$\Delta y_{it} = \mu + \beta t + \delta y_{it-1} + \sum_{j=1}^p \delta_i \Delta y_{it-j} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

Denklem (3), (4) ve (5)'de Δy_t değişkeninin birinci farkını, p lag değerini (gecikme uzunluğunu), t zaman trendini, ε_t ortalaması sıfır olan varyansı değişmeyen ardışık bağımlı olmayan olasılıklı hata terimini ve Δy_{t-1} ise gecikmeli fark terimini simgelemektedir (Güner, 2019).

Phillips – Perron (1988), hata terimleriyle ilgili olan varsayımları yumuşatarak Dickey – Fuller testlerini genellemeye çalışmışlardır (Yıldırım, 2010). Phillips – Perron birim kök testinde iki en küçük kareler regresyon denklemini ele almaktadır. Bu denklemler şu şekildedir:

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\alpha} y_{t-1} + \hat{\varepsilon}_t \quad (6)$$

$$y_t = \tilde{\mu} + \tilde{\beta} \left(t - \frac{1}{2} T \right) + \tilde{\alpha} y_{t-1} + \tilde{\varepsilon}_t \quad (7)$$

Denklem (6) – (7)'de bulunan $(\hat{\mu}, \hat{\alpha})$ ve $(\tilde{\mu}, \tilde{\beta}, \tilde{\alpha})$ geleneksel en küçük karelerin regresyon katsayılarıdır (Phillips ve Perron: 1988). Ayrıca yukarıdaki denklemlerde T gözlem sayısını ve ε_t temiz dizi sürecini göstermektedir. Phillips – Perron, $\hat{\alpha}$ ve $\hat{\mu}$ katsayılarıyla ilgili hipotezlerini sınamak amacıyla test istatistiklerini geliştirmişlerdir (Özgür, 2020).

Birim kök testleriyle değişkenlerin durağanlık seviyeleri kontrol edildikten sonra eşbütünlüşme testi yapılmaktadır ve panel veri analizlerinde genellikle Pedroni (1999) tarafından geliştirilen eşbütünlüşme testi kullanılmaktadır. Pedroni (1999, 2004), durağan olmayan paneller için eşbütünlüşmenin olmadığı sıfır hipotezini test eden yedi adet test istatistiğini tanıtmıştır. Bu yedi test istatistiği de hem uzun zamanlı kesişme ve eğitim katsayıları için hem de kısa vadeli dinamikler için heterojenliğe izin vermektedir (Neal, 2014). Pedroni'nin eşbütünlüşme testi için en genel hesaplama Denklem (8) şeklindedir.

$$y_{i,t} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_{1i} x_{1i,t} + \beta_{2i} x_{2i,t} + \dots + \beta_{Mi} x_{Mi} + e_{i,t} \\ t = 1, \dots, T; \quad i = 1, \dots, N; \quad m = 1, \dots, M \quad (8)$$

Denklem (8)'de bulunan N , panel verideki bireysel üyelerin sayısını, M , regresyon değişkenlerinin sayısını ve T , zaman içerisindeki gözlem sayısını ifade etmektedir. Panelin N tane farklı üyesi olmasından dolayı her bir M regresöre sahip olan N tane farklı denklem düşünülebilir. Eğitim katsayıları olan $\beta_{1i}, \beta_{2i}, \dots, \beta_{Mi}$, panelin bireysel üyeler arasındaki değişime izin verildiğine dikkat edilmelidir. α_i parametresi, sabit etkiler parametresidir ve bu parametrenin kuşkusuz bireysel üyeler arasındaki değişmesine de izin verilmektedir (Pedroni, 1999).

Kullanılan değişkenler arasında bir eşbütünlüşme ilişkisi bulunduktan sonra değişkenlerin uzun dönem katsayıları tahmin edilmelidir. Peseran vd. (1999) tarafından geliştirilen Havuzlanmış Ortalama Grubu (PMG) uzun dönem katsayıların tahmini için daha uygun sonuçlar sağlamaktadır. PMG, uzun dönemde eğimlerin homojenliğini varsaymakta ve kısa dönemde eğimin heterojenliğine izin vermektedir. Bu, bütün örneklem için çevresel sıklık etkisinin tek tahminine ve herhangi bir örneklem ülkesi içinde ayarlama hızının bulunmasına imkân tanımaktadır. PMG yöntemi aynı zamanda da aykırı değerlere karşı daha az hassastır ve bu da ülkeler arasındaki heterojenlikle baş edebilmek için kullanılabilenlerinden dolayı, kapsamlı ülkeler arası tahmininde çok yararlıdır (Philipsen, 2022).

Verilen verilerin zaman dilimi $t = 1, 2, \dots, T$, ve gruplarında $i = 1, 2, \dots, N$, olduğu varsayılarak ARDL ($p, q, q, \dots, q$) tahmincisi aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = \sum_{j=1}^p \lambda_{ij} y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \delta'_{ij} x_{i,t-j} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (9)$$

Denklem (9)'da belirtilen panelde x_{it} ($k \times 1$), regresör grup i 'nin vektörlerini gösterirken; μ_i , sabit etkiyi göstermektedir (Teng vd., 2021). λ_{ij} , bir skalerdir ve bağımlı değişkenin gecikmeli katsayılarını göstermektedir. δ_{ij} , $k \times 1$ katsayı vektörlerini simgelemektedir (Peseran vd., 1999).

Değişkenlerin uzun dönem katsayıları tahmin edildikten sonra değişkenler arasındaki nedensellik analizi için Engle – Granger (1987) tarafından geliştirilen nedensellik analizi kullanılmıştır. Engle – Granger'a göre, değişkenler arasında uzun vadeli denge ilişkisinin varlığının araştırılması gereklidir (Canbazoglu, 2010). Son zamanlarda yapılan çalışmalarda eşbütünlüşme ilişkisi olan ve birim kök içeren değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunması için Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) tahmincisinin kullanılması daha uygun olduğu ifade edilmektedir. Bu seçimin altındaki sebeple; VAR modelinde değişkenlerin

birinci farkların alınıp durağanlaştırılmasıyla kullanılması uzun vadeli seriler için bilgi kayıplarına yol açması demektir ve sadece kısa vadeli ilişkilerin gözlemlenmesine imkân vermektedir. Bu sebepten dolayı değişkenler arasındaki uzun ve kısa vadeli dinamiklerinin tespiti için Standart Granger Nedensellik analizinin yerine hata düzeltme modeline dayanan nedensellik testi uygulanmalıdır (Akın, 2019).

$$\Delta y_t = \sigma + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^l \eta_i \Delta x_{t-i} + \lambda ECT_{t-1} + \mu_t \quad (10)$$

Denklem (10)'da Hata Düzeltme Terimi (*ECT*) modelin hata terimlerini, Δ fark alındığını, λ uzun zamanlı nedensellik ilişkisini ifade etmektedir. Değişkenlerin farkları alınıp modele dahil edildiği için durağan olarak kabul edilmektedir. Bu modelde değişkenler arasında hem kısa hem de uzun vadeli nedensellik ilişkilerinin tespiti için kullanılmaktadır. Ayrıca λ , istatistiksel olarak negatif ve anlamlı olduğu durumda hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını ifade etmektedir. Buna göre iki değişken arasında kısa vadede ortaya çıkan dengesizliklerin uzun vadede dengeye geleceğini belirtmekte ve bu durumun süresi ise $\frac{1}{\lambda}$ değeriyle ölçülmektedir (Akın, 2019; Yazıcı, 2021).

3. EKONOMETRİK TAHMİNLER

Ekonometrik tahminler, analiz için kullanılan birim kök testlerinin, Pedroni eşbütünlüşme testinin, PMG testinin ve Engel – Granger nedensellik analizinin sonuçlarını göstermektedir.

3.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Tablo 1. birim kök test sonuçlarını göstermektedir. Tabloda yer alan sonuçlara göre LLC, ADF ve PP panel birim kök testlerinde $\ln$ ANS, $\ln$ Edu, $\ln$ GDP, $\ln$ Gini, $\ln$ Ren ve $\ln$ Unemp değişkenleri düzey değerlerinde durağan değildir, fakat değişkenlerin birinci farkı alındığında durağan hale geldiklerini göstermektedir.

Tablo 1: Birim Kök Test Sonuçları

	LLC	ADF	PP
$\ln$ ANS	3.47377 (0.9997)	27.8808 (1.0000)	28.8808 (1.0000)
$\Delta \ln$ ANS	-26.4165*** (0.0000)	629.108*** (0.0000)	830.012*** (0.0000)
$\ln$ Edu	0.92289 (0.8220)	31.5576 (1.0000)	36.5975 (0.9993)
$\Delta \ln$ Edu	-23.9149*** (0.0000)	608.385*** (0.0000)	1116.67*** (0.0000)
$\ln$ GDP	8.72228 (1.0000)	4.42109 (1.0000)	1.00470 (1.0000)
$\Delta \ln$ GDP	-11.9792*** (0.0000)	256.302*** (0.0000)	337.351*** (0.0000)
$\ln$ Gini	1.40145 (0.9195)	24.5165 (1.0000)	27.8741 (1.0000)
$\Delta \ln$ Gini	-11.7491*** (0.0000)	269.988*** (0.0000)	372.158*** (0.0000)
$\ln$ Ren	2.80146 (0.9975)	22.7951 (1.0000)	23.6838 (1.0000)
$\Delta \ln$ Ren	-18.3557*** (0.0000)	486.980*** (0.0000)	937.108*** (0.0000)
$\ln$ Unemp	-0.35990 (0.3595)	33.7128 (0.9998)	32.0037 (0.9999)
$\Delta \ln$ Unemp	-20.4315 *** (0.0000)	484.749*** (0.0000)	600.677*** (0.0000)

Not: Parantez içindeki değerler p-tahminleridir. * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$. Δ , birinci farkı simgelemektedir. Otomatik gecikme uzunluğu SIC'ye göre seçilmiştir.

3.2. Eşbütünlüşme Test Sonucu

Tablo 2. Pedroni'nin eşbütünlüşme testinin sonuçlarını göstermektedir. Tabloda yer alan istatistik değerlerinden Panel ν , Panel ρ , Group ρ istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ağırlıklandırılmış istatistik değerlerinden de Panel ρ ve Panel ν istatistiksel olarak anlamlı değildir. Diğer istatistikler istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer bir deyişle, Pedroni'nin eşbütünlüşme testine göre istatistiklerin çoğu istatistiksel olarak anlamlı olduğu için değişkenler arasında bir eşbütünlüşme bulunmaktadır.

Tablo 2: Pedroni Eşbütünlüme Test Sonuçları

Pedroni (Engle-Granger based)	Statistic
Panel v-Statistic	-2.181800 (0.9854)
Panel rho-Statistic	2.920656 (0.9983)
Panel PP-Statistic	-6.735336*** (0.0000)
Panel ADF-Statistic	-1.937764** (0.0263)
Group rho-Statistic	6.771395 (1.0000)
Group PP-Statistic	-6.759252*** (0.0000)
Group ADF-Statistik	-2.999713*** (0.0014)
	Weighted Statistic
Panel v-Statistic	-4.0331125 (1.0000)
Panel rho-Statistic	5.360820 (1.0000)
Panel PP-Statistic	-2.907205*** (0.0018)
Panel ADF-Statistic	-5.772924*** (0.0000)

Not: Parantez içindeki değerler p-tahminleridir. * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$. Otomatik gecikme uzunluğu SIC'ye göre seçilmiştir.

3.3. PMG Test Sonucu

Tablo 3. PMG tahmin sonuçlarını göstermektedir. Uzun dönemde beşeri sermayenin göstergesi olan eğitim harcamaları %1 arttığında sürdürülebilir kalkınma %0.68 oranında artmaktadır. GDP'de %1 artış gerçekleştiği zaman sürdürülebilir kalkınma %0.74 oranında artmaktadır. Gelir eşitsizliğinde %1 oranındaki artış sürdürülebilir kalkınmayı %0.50 oranında azaltmaktadır. Yenilebilir enerji tüketimindeki %1 artış sürdürülebilir kalkınmayı %0.54 oranında artmaktadır. Genç işsizlik oranında meydana gelen %1 artış sürdürülebilir kalkınmayı %0.47 oranında azaltmaktadır. PMG tahmin yönteminde önemli olan, hata düzeltme katsayısı değerinin negatif ve anlamlı olmasıdır. Bu değer, değişkenler arasındaki eşbütünlüme ilişkisini ifade etmektedir. Tablo 3.'e göre COINTEQ01 istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretlidir.

Tablo 3.3: PMG Tahmin Sonuçları

	PMG (Long Run)
Edu	0.681387** 2.419628 (0.0158)
GDP	0.748978*** 11.65984 (0.0000)
Gini	-0.504665*** -4.685747 (0.0000)
Ren	0.540738*** 6.239054 (0.0000)
Unemp	-0.472421*** -4.048164 (0.0000)
	PMG (Short Run)

Edu	0.296317 0.488643 (0.6253)
GDP	6.684454*** 4.074995 (0.0001)
Gini	2.739625 0.289508 (0.7723)
Ren	0.073701 0.094631 (0.9246)
Unemp	-0.399365 -1.403329 (0.1610)
COINTEQ01	-0.219935*** -6.240291 (0.0000)

Not: İlk değerler parametre, italik olanlar t istatistik değerleridir. Parantez içindeki değerler p-tahminleridir. Otomatik gecikme uzunluğu SIC'ye göre seçilmiştir. * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

3.4. Nedensellik Test Sonucu

Tablo 4. Engle – Granger nedensellik testinin sonuçlarını göstermektedir. Bu tabloya göre uzun dönemde genç işsizlik, yenilebilir enerji tüketimi, gelir dağılımı, GDP ve eğitim harcamaları sürdürülebilir kalkınmanın nedenidir. Kısa dönemde ise yenilebilir enerji tüketimi sürdürülebilir kalkınmanın nedeni iken; genç işsizlik, GDP, gelir dağılımı ve eğitim harcamaları sürdürülebilir kalkınmanın nedeni değildir. Uzun dönemde GDP, gelir dağılımı, sürdürülebilir kalkınma, yenilebilir enerji tüketiminin nedeni iken genç işsizlik, eğitim harcamalarının nedeni iken. Ayrıca uzun dönemde, eğitim harcamaları ve sürdürülebilir kalkınma arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Kısa dönemde genç işsizlik ve sürdürülebilir kalkınma eğitim harcamalarının nedeni iken GDP, gelir dağılımı ve yenilebilir enerji tüketimi eğitim harcamalarının nedeni değildir. Uzun dönemde yenilebilir enerji tüketimi, eğitim harcamaları, sürdürülebilir kalkınma, genç işsizlik ve gelir dağılımı GDP'nin nedenidir. Kısa dönemde genç işsizlik, yenilebilir enerji tüketimi ve eğitim harcamaları GDP'nin nedenidir. Uzun dönemde genç işsizlik, GDP, yenilebilir enerji tüketimi, eğitim harcamaları ve sürdürülebilir kalkınma gelir dağılımının nedeni iken kısa dönemde GDP, sürdürülebilir kalkınma, eğitim harcamaları, genç işsizlik ve yenilebilir enerji tüketimi gelir dağılımının nedeni değildir. Uzun dönemde sürdürülebilir kalkınma, eğitim harcamaları, GDP, gelir dağılımı ve genç işsizlik yenilenebilir enerji tüketiminin nedenidir. Kısa dönemde ise genç işsizlik, gelir dağılımı, GDP, eğitim harcamaları ve sürdürülebilir kalkınma yenilebilir enerji tüketiminin nedeni değildir. Uzun dönemde GDP, gelir dağılımı, yenilebilir enerji tüketimi, eğitim harcamaları ve sürdürülebilir kalkınma genç işsizliğin nedeni değildir. Kısa dönemde sadece GDP ve eğitim harcamaları genç işsizliğin nedenidir.

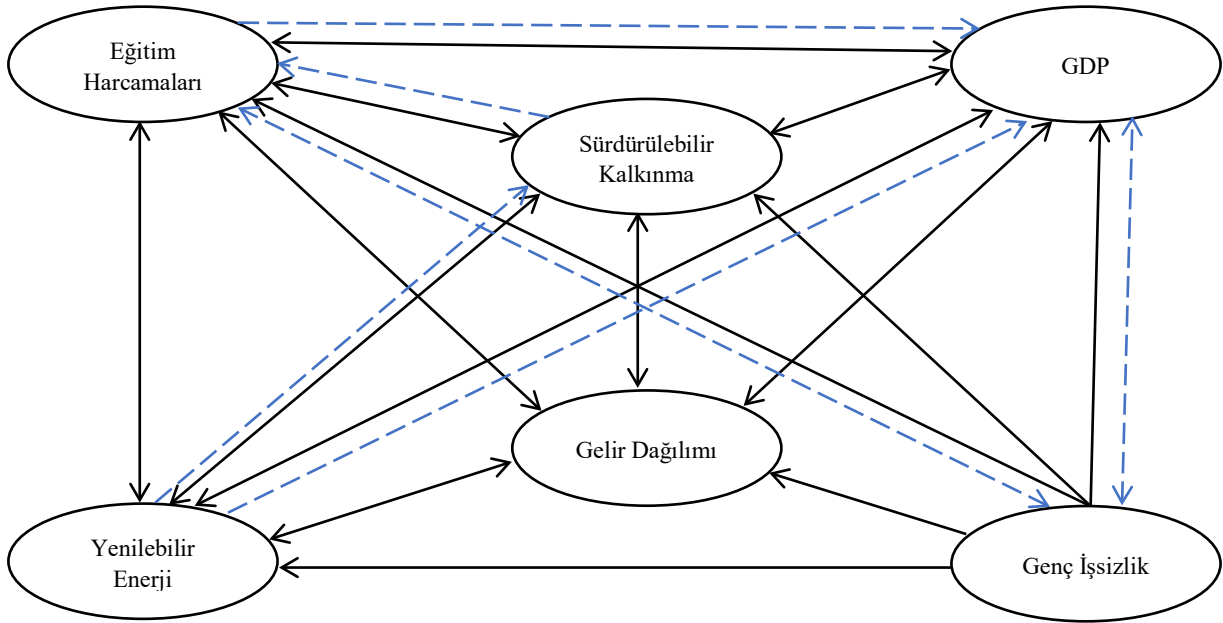
Tablo 4: Engle – Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	Short Term						Long Term
	ANS	Edu	GDP	Gini	Ren	Unemp	ECT
ANS	-	0.263942 (0.7681)	2.251738 (0.1059)	0.531009 (0.5882)	3.851877** (0.0212)	0.379422 (0.6844)	-9.055180*** (0.0000)
Edu	5.646881*** (0.0037)	-	0.717788 (0.4881)	0.940107 (0.3910)	1.051118 (0.3500)	8.008356*** (0.0004)	2.559602** (0.0107)
GDP	0.322309 (0.7246)	2.385516* (0.0927)	-	1.073390 (0.3423)	2.662113* (0.0704)	15.42547*** (0.0000)	-3.786262*** (0.0002)
Gini	0.832221 (0.4355)	0.029254 (0.9712)	0.041405 (0.9594)	-	0.208350 (0.8120)	1.389447 (0.2498)	-2.337286** (0.0197)
Ren	0.318607 (0.7273)	0.838586 (0.4327)	0.419754 (0.6574)	0.636754 (0.5293)	-	0.688653 (0.5026)	-2.846013*** (0.0045)
Unemp	0.429926 (0.6507)	2.889739* (0.0562)	15.75434*** (0.0000)	1.743879 (0.1755)	1.396001 (0.2482)	-	1.225556 (0.2207)

Not: Parantez içindeki değerler p-tahminleridir. Otomatik gecikme uzunluğu SIC'ye göre seçilmiştir. * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Şekil 1. değişkenlerin uzun ve kısa dönemli nedensellik yönlerini göstermektedir. Şekile göre uzun dönemde sürdürülebilir kalkınma ile gelir dağılımı, GDP, yenilebilir enerji tüketimi ve eğitim harcamaları arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken genç işsizlikten sürdürülebilir kalkınmaya doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Kısa dönemde ise yalnızca yenilebilir enerji tüketiminden sürdürülebilir kalkınmaya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Uzun dönemde eğitim harcamaları ile yenilebilir enerji tüketimi, gelir dağılımı, GDP ve sürdürülebilir kalkınma arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken; genç işsizlikten eğitim harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Kısa dönemde eğitim harcamaları ve genç işsizlik arasında çift yönlü, sürdürülebilir kalkınmadan eğitim harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Uzun dönemde GDP ile sürdürülebilir kalkınma, eğitim harcamaları, gelir dağılımı ve yenilebilir enerji tüketimi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Kısa dönemde ise eğitim harcamalarından ve yenilebilir enerji tüketiminden GDP'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken; GDP ve genç işsizlik arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Uzun dönemde yenilebilir enerji tüketimi ile gelir dağılımı, GDP, eğitim harcamaları ve sürdürülebilir kalkınma arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken genç işsizlikten yenilebilir enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Kısa dönemde yenilebilir enerji tüketimine doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Uzun dönemde gelir dağılımı ile yenilebilir enerji tüketimi, eğitim harcamaları, sürdürülebilir kalkınma ve GDP arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken; genç işsizlikten gelir dağılımına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Kısa dönemde gelir dağılımına doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Uzun dönemde genç işsizliğe doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Kısa dönemde ise genç işsizlik ile eğitim harcamaları ve GDP arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Şekil 1: Değişkenlerin Nedensellik Yönleri

Not: Sürekli çizgiler uzun dönemi, kesikli çizgiler kısa dönemi ifade etmektedir.

4. SONUÇ

Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanma olanağının riske atılmadan bugünkü ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu sebeple doğal kaynakların en verimli bir şekilde kullanılması ve sosyal açıdan geleceğe yönelik adil sistemlerin inşa edilmesi gerekmektedir. Ayrıca sürdürülebilirliğin gerçekleşebilmesinin en mühim adımlarından biri, sürdürülebilir kalkınma için gerçek desteğin temsilcisi olan beşeri sermayenin gelişmesini de barındıran bir takım politikanın, prosedürün ve vizyonun oluşturulması gerekmektedir. 21. yüzyıl dünyasında sektörlerin dinamiklikleri göz önüne alındığı zaman beşeri sermayenin gelişmesi toplumların temel direğini oluşturmaktadır. Bu sebeple sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin arasında beşeri sermayenin gelişiminin sağlanması tüm dünya ülkelerinin ana hedefleri arasında yer almaktadır.

Yapılan bu çalışmanın amacı, 1990 ve 2020 yılları arasında 34 OECD ülkesinde beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisinin analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda yapılan ampirik çalışmada gelir dağılımı, yenilebilir enerji tüketimi, sürdürülebilir kalkınma, GSYİH, genç işsizlik ve beşeri sermayenin göstergesi olarak eğitim harcamaları değişkenleri kullanılmıştır. Kullanılan değişkenlerin durağanlık düzeyleri ADF, LLC ve PP birim kök testleriyle test edilmiş, değişkenler arasındaki eşbütünlüğün varlığını test etmek için Pedroni eşbütünlük testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli katsayıların tahmini için PMG yöntemi kullanılmış ve değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını test etmek için Engle – Granger nedensellik testi kullanılmıştır.

Pedroni eşbütünlük testi sonuçları değişkenler arasındaki eşbütünlük ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Eşbütünlük ilişkisine sahip olan değişkenlere PMG yöntemi uygulanarak değişkenlerin uzun dönemli katsayıları tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları, 34 OECD ülkesinde eğitim harcamalarının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etki olduğunu göstermektedir. Eğitim harcamalarında gerçekleşen %1'lik artış sürdürülebilir kalkınmayı %0.68 oranında arttırmaktadır. Sonuçlar bize eğitim harcamalarının uzun dönemde sürdürülebilir kalkınmayı arttırdığını göstermektedir. Bu sebeple, 34 OECD ülkesi için eğitim harcamaları sürdürülebilir kalkınma açısından önemli bir faktördür. Ayrıca tahmin sonuçları mevcut literatürü desteklemektedir (örn. Babasanya vd., 2019; Edokpolor, 2019; Badita, 2015; Edokpolor ve Chukwuedo, 2018). Engle – Granger nedensellik testinin de gösterdiği üzere eğitim harcamaları ile sürdürülebilir kalkınma, uzun dönemde karşılıklı nedenselliğe sahiptir. Uzun dönemde eğitim harcamaları, gelir dağılımı, genç işsizlik ve yenilebilir enerji tüketimi sürdürülebilir kalkınmanın nedeni iken kısa dönemde eğitim harcamaları sürdürülebilir kalkınmanın nedeni değildir.

Analiz sonuçlarından hareketle sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için beşeri sermayenin göstergesi olan eğitim harcamaları uzun dönemde itici bir güçtür. Bu yüzden çalışmada 34 OECD ülkesinde seçilen değişkenler arasındaki fark yaklaşık olarak 5 yıl içerisinde kapanacağından dolayı, eğitim kurumlarına doğru yönde yapılan strateji planları oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple beşeri sermayenin gelişmesi için ilkököl, ortaokul ve yüksek okulların eğitim sistemlerine uygun ve yeterli bir şekilde finanse edilen ihtiyaca uygun yapılandırılmış yatırımlar, sürdürülebilir kalkınmanın temel sütunlarını oluşturmaktadır. Bu şekilde yapılan yatırımlar, kültürel ve sosyo – ekonomik şartlar altında sürdürülebilir kalkınma açısından eşitlikçi, kapsayıcı, kaliteli bir eğitim ve her bir birey için yaşam boyunca öğrenme fırsatlarını sağlayacaktır. Küreselleşmesinin daha fazla gelir adaletsizliği üzerindeki etkilerinden kaçınılması için yaşam boyu öğrenme oldukça önemlidir. Teknolojik değişikliklerin, küreselleşmenin ve eğitimin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini anlamak, daha kapsamlı ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik politikaların tasarlanması ve uygulanması için oldukça önemlidir. Gelir adaletsizliğinin azaltılmasına yönelik politika önlemleri, iktisadi büyümenin sürdürülmesine ve uluslararası ticarete zarar verebilecek teknolojik yenilikler üzerinde bir engel oluşturmak yerine, niteliksiz işçiler için iyi bir eğitim ve yaşam boyu öğrenme gibi etkin beşeri sermaye politikalarını barındırmalıdır. Ayrıca ömür boyu öğrenme gerek insan toplulukların gerek sosyal kuruluşların desteğini gerektirmektedir. Ömür boyu öğrenme, her bir ülke açısından kalitesi yüksek beşeri sermayenin elde edilmesi uzun vadeli hedefler için oldukça büyük önem arz etmektedir. Ancak yaşam boyu öğrenme, uygun politika araçlarıyla hayata geçirilmediği müddetçe sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi mümkün olmayacaktır.

Ülkelerdeki hükümetlerin, üniversiteler, işletmeler ve kamu arasında bir yetenek akışının sağlanması için köprü kurması gerekmekte ve eğitimin, üretimin, araştırmaların çok yönlü bağlantılarını ve derin bir entegrasyonunun teşvik edilmesi gerekmektedir. Buna ilave olarak hükümetler, beşeri sermayenin tahsis etkinliğini iyileştirmeli, AR – GE faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde kurumsal ve yasal ortamları iyileştirmeli ve AR – GE faaliyetlerinin desteklemesi gerekmektedir. Ulusal ve uluslararası hedefleri göz önüne alarak inovatif üretimi temel alan ve bir farklılık oluşturan üretim tarzının oluşturulması gerekmektedir. Bunun için, kaliteli ve iyi yetişmiş beşeri sermaye gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla, hükümetler tarafından, kalitesi yüksek beşeri sermaye stokunu artırarak beşeri sermayenin eksikliğinden kaynaklı olarak yaşanan yenilikçi beşeri sermaye darboğazını hafifletilmesini destekleyen bir sistemin oluşturulması gerekmektedir. Buna ilave olarak kalitesi yüksek bir beşeri sermayenin yetiştirilmesi için beşeri sermayeye yapılan hizmetlerin gelişimine dikkat edilerek hizmet sistemlerinin yenilenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılan politikalar ve teşvikler beşeri sermayenin gelişimine katkı sağlayarak, hem bugünün toplumlarının ihtiyacını karşılayacak hem de gelecek kuşakların ihtiyaçlarının karşılanması ihtiyacını riske atmayacaktır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmayı eşit bir şekilde gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adedeji, O. and Campbell, O. (2013). The Role of Higher Education In Human Capital Development. Available at SSRN 2380878
- Ajayi, O., Eghafona, K.A. and Ibiezugbe M.I. (2020). Human Capital Investment and Poverty Reduction: Challenges and Opportunities for Sustainable Development in Nigeria. *IOSR Journal of Humanities and Social Science* 25(5): 39 – 48
- Akın, M., T. (2019). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Nedensellik Analizi: Türkiye Örneği. T. C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Anabaronye, B., Okon, O. E., Adeniyi, T. F., Ewa, B. O., Nwagbo, S. C. and Emmanuel, E. (2022). Unleashing The Power of Human Capital Education for Sustainable Development in Africa. *Journal of Biotechnology and its Applications* 1(1): 1 – 4
- Babasanya, A. O., Ogunleye, A. G. and Ogunyomi, O. O. (2019). Human Capital Development: A Catalyst for Environment and Sustainable Development in Nigeria. *Journal of Economics and Policy Analysis* 1 – 28

- Badita, A., Mazilu, M. and Liliana, P. (2015). Challenges For Human Capital and Sustainable Development of Rural Areas. A Case Study On Croiova Metropolitan Area, Romania. *Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences*, 3(10): 101 – 112
- Bahar, A. O. C. (2021). Eğitim, İnsani Gelişmişlik Endeksi, Beşeri Sermaye ve Kalkınma İlişkilerinin Türkiye’deki Yansımalarına Yönelik Kısa Bir Değerlendirme. <https://legal.com.tr/blog/genel/egitim-insani-gelismislik-endeksi-beseri-sermaye-ve-kalkinma-iliskilerinin-turkiyedeki-yansimasina-yonelik-kisa-bir-degerlendirme/>
- Balgati, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. (3rd ed.) USA, New York Syracuse University
- Canbazoglu, S. (2010). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) Yaklaşımı İle Türkiye İçin Bir Uygulama. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Chidi, C. O. and Shadare, O. A. (2011). Managing Human Capital Development In Small and Medium – Sized Enterprises For Sustainable National Development In Nigeria. *International Journal of Management & Information Systems* 15(2): 95 – 104
- Chijioke, A.K. and Amadi, A. I. (2019). Human Capital Investment a Catalyst for Sustainable Economic Development in Nigeria. *International Journal of Management Science and Business Administration* 5(5): 12 – 21
- Çobanoğlu, V. (2021). Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testlerinin Gelişimi: Makroekonomik Verilerle Bir Uygulama. T. C. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Dauda, R. S. (2019). Human Capital for Sustainable Development: Where Does Nigeria Stand?. *AJSD* 7(3): 113 – 135
- Destebaşı, E. (2019). Küresel Ekonomik Entegrasyon Sürecinde Beşeri Sermaye Yatırımları ve Yolsuzluğun Etkileri. T. C. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Diaconu, L. and Popescu, C. C. (2016). Human Capital – A Pillar of Sustainable Development. Empirical Evidence From The EU States. *European Journal of Sustainable Development* 5(3): 103 – 112
- Dickey, D. W. Fuller, (1979) Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root, *J. Am. Stat. Assoc.* 74: 427-431
- Edokpolor, J. E. (2019). Gender Differential Effect of Bussiness Education Students’ Human Capital on Sustainable Economic Development. *Journal of Educational Research and Practice* 9(1): 40 – 54
- Edokpolor, J. E. and Chukwuedo, S. O. (2018). Technical and Vocational Education and Training Students’ Lifelong – Career Specific Human Capital: Gender Consideration For Sustainable Development. *International Journal of Gender Studies & Research* 6(1): 51 – 61
- Ekperiware, M. S., Olatayo, T. O. and Egbetokun A.A. (2017). Human Capital and Sustainable Development in Nigeria: How Can Economic Growth Suffice Environmental Degradation?. *Economics Discussion Papers* No: 29: 1 – 25
- Engle, R., F. and Granger, C., W., J., (1987). Co – Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica* 55(2): 251 – 276
- Faggian, A., Modrego, F. and McCann, P. (2019). Human Capital and Regional Development. *Handbook Of Regional Growth and Development Theories*, 149 – 171
- Gökçe, M. (2015). Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri ve İşsizlik Histerisi Üzerine Uygulama. T. C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Güner, İ. (2019). Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve CO İlişkisi: Türkiye Örneği. T. C. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Harvard Dataverse. 2022. [erişim tarihi: 2022 October 4]. <https://dataverse.harvard.edu/dataset.xhtml?persistentId=doi%3A10.7910%2F2FVN%2FLM4OWF&version=&q=&fileAccess=&fileTag=&fileSortField=&fileSortOrder=>
- Krasova, E. (2021). Human Capital in Sustainable Development of the Information Economy: Euphoria and Reality. In *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference on Sustainable Development of Regional Infrastructure* 533 – 539
- Levin, A., C. F. Lin, and C. S. J. Chu. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics* 108(1): 1-24.
- Marshall, R. (2005). Labor Standards, Human Capital and Economic Development. *Economic Policy Institute Working Paper*, (271)
- Neal, T. (2014). Panel Cointegration Analysis With Xtpedroni. *The Stata Journal* 14(3): 684 – 692
- Odugbesan, J. A. and Rjoub, H. (2019). Relationship among HIV/AIDS Prevalence, Human Capital, Good Governance, and Sustainable Development: Empirical Evidence from Sub – Saharan Africa. *Journal/Sustainable* 11(5): 1 – 17
- OECD (2002). *Education Policy Analysis 2002*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/epa-2002-en>
- Olowookere, J.K., Olanipekun, W. D., Sokunbi, G. M., and Aderemi, T. A. (2022). Human Capital Development and Sustainable Development: Evidence From Nigeria. *Studia Universitatis Babeş – Bolyai Oeconomica* 67(1): 63 – 76
- Oto, R. (2019). Türkiye’de Beşeri Sermaye Kaynakları ve Beşeri Sermayenin Gelecekte Türkiye’nin Büyümesine Katkısı: Bitlis İli Örneği. T. C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Özgür, Ö. (2020). Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Birim Kök Testlerinin Gecikme Uzunluğuna Olan Duyarlılığı. T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Panzabekova, A., Satybalidin, A., Alibekova, G. and Abilkayir, N. (2019). Human Capital For Sustainable Development: A Comparative Analysis Of Regions Of The Republic Of Kazakhstan. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* 317: 1 – 7
- Pedroni, P. (1999). Critical Values For Cointegration Test in Heterogeneous Panels With Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 61(S1): 653 – 670
- Pesaran, M., H., Shin, , H., Shin, Y. and Smith, R., P., (1999). Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels. *Journal of the American statistical Association* 94(446): 621 – 634
- Phillips, P. C. and Perron, P. (1988). Testing For a Unit Root in The Time Series Regression. *Biometrika* 75(2): 335 – 346
- Phillipsen, G. (2022). MNE’s Location Decision and Environmental Stringency, a PMG – ARDL Approach.
- Shaaban, S. (2022). The Impact Of Women As Human Capital On Perceiving Sustainable Development In Egyptian Industry. *Management & Sustainability: An Arab Review*
- Shinkevich, A., Yakunina, R. and Klimenko, T. (2021). Index Approach Implementation Mechanism To The Human Capital Assessing Within The Framework Of The Sustainable Development Concept. *EasyChair Preprint* No: 5405

- Teng, J., Z., Khan, M., K., Chisti, M., Z., and Khan, M., O. (2021). Effect of Foreign Direct Investment on CO₂ Emmission With the Role of Globalization, Institutional Quality With Pooled Mean Group Panel ARDL. *Environmental Science and Pollution Research* 28(5): 5271 – 5282
- Toran, M. (2017). Erken Çocukluk Eğitimi İçin Sürdürülebilir Kalkınma: Türkiye Kökenli Yayınlarla Yönelik Bir Değerlendirme. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*. 1(1): 33 – 44
- Ugnich, E., Chernokozov, A. and Ugnich, M. (2021). Human Capital In The System Of Sustainable Development Goals: Significance and Prospects. *E3S Web of Conferences*. 258: 1 – 7
- Yazici, B., E. (2021). Fourier Fonksiyonlarına Dayalı Doğrusal Olmayan Yeni Bir Eşbütünleşme Testi Önerisi. T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Yıldırım, B. (2010). Yapısal Kırılma Durumunda Birim Kök Testleri ve Gelir Yakınsaması Analizi: Avrupa Birliği'ne Üye ve Aday Ülkeler İçin. T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Zhu, M. (2023). The Role of Human Capital and Environmental Protection On The Sustainable Development Goals: New Evidences From Chinese Economy. *Economic Research – Ekonomiska Istraživanja*, 36(1): 650 – 667

ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ BAĞLAYICILIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE BINDING NATURE OF INDIVIDUAL APPLICATION DECISIONS OF THE CONSTITUTIONAL COURT

Turgut Baymuş¹, Eray Acar²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, turgutbaymus01@gmail.com, Orcid: 0000-0006-1790-9503

² Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, eray.acar@dpu.edu.tr, Orcid:0000-0002-5375-7555

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Anayasa, Anayasa Mahkemesi Kararları, Bireysel Başvuru, Bağlayıcılık.

Jel Kodları:

K33, K38, K39

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 22 Mayıs 2023

Kabul Tarihi: 15 Haziran 2023

ARTICLE INFO

Keywords

Constitution, Constitutional Court Decisions, Individual Application, Binding.

Jel Codes:

K33, K38, K39

Article History:

Received: 22 May 2023

Accepted: 15 June 2023

ÖZET

Türkiye’de 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan halkoylaması ile kabul edilen ve 23 Eylül 2012 tarihinden sonra fiilen uygulanmaya başlayan bireysel başvuru mekanizması ile kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasında ikincil nitelikli bir koruma mekanizması getirilmiştir. Bireysel başvuru mekanizmasının, Anayasanın üstünlüğü ilkesini güçlendiren bir yönü de bulunmaktadır. Bu mekanizma sayesinde, Anayasanın sadece bireyler açısından değil, kamu erkleri tarafından da bağlayıcılığı Anayasa Mahkemesi aracılığıyla somutlaştırılmakta, böylece bireylerin hukuk devletine olan güveni inancı artmaktadır. Ancak günümüze kadar geçen süreçte Anayasa Mahkemesince verilmiş bireysel başvurulara yönelik özellikle esasa ilişkin kararlarda, idarece kararların bazı durumlarda herhangi bir sebeple ya kısmen ya da tümüyle uygulanmadığı görülmektedir. Bu çalışmada; ilgili literatür ve anayasa mahkemesinin içtihatlarından yararlanılmak suretiyle, Anayasa mahkemesinin bireysel başvurulara ilişkin kararlarının bağlayıcılığı üzerine bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

With the individual application mechanism, which was accepted by the referendum held on 12 September 2010 in Türkiye and started to be implemented after 23 September 2012, a secondary protection mechanism was introduced in the protection of the fundamental rights and freedoms of individuals. The individual application mechanism also has an aspect that strengthens the principle of supremacy of the Constitution. Thanks to this mechanism, the bindingness of the Constitution not only for individuals but also by public authorities is embodied through the Constitutional Court, thus increasing the belief of individuals in the state of law. However, it has been observed that the decisions of the administration, especially on the merits, regarding the individual applications given by the Constitutional Court in the period until today, have not been implemented partially or completely for any reason in some cases. In this study; By making use of the relevant literature and the jurisprudence of the Constitutional Court, an evaluation has been made on the bindingness of the decisions of the Constitutional Court on individual applications.

Atf vermek için / To cite: Baymuş, T. ve Acar, E. (2023). Anayasa mahkemesi bireysel başvuru kararlarının bağlayıcılığı üzerine bir değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 119-128 DOI: 10.58627/dpuiibf.1300347

İnsanlık tarihinde, uzun süren mücadeleler sonucunda, her insanın; hiçbir ayırım gözetilmeksizin, sadece insan olması nedeniyle birtakım haklara sahip oldukları kabul edilmiştir. İnsan hakları olarak tanımlanan bu hakların, devletlerin güvencesi altında olması demokratik toplumun vazgeçilmez bir gerekliliğidir. Devletlerin sadece anayasal metinlerde temel hak ve hürriyetleri tanıması veya AİHS gibi uluslararası sözleşmelerle bu hakları tanımaları yeterli değildir. Devletlerin bu hakları tanımaları kadar, bu haklara sahip çıkmaları ve oluşabilecek ihlallere karşı bireyleri korumaları da gerekmektedir. İşte bu düşüncenin bir ürünü olarak bireysel başvuru mekanizması ortaya çıkmıştır.

2010 yılındaki anayasa reformuna kadar, özellikle 1982 Anayasası döneminde, yüksek mahkemenin kararlarına baktığımızda, Anayasa Mahkemesi'nin partilerin kapatılması, soyut normatif düzenleme ve diğer hukuki konulardaki uyuşmazlıklarda daha aktif olduğu görülüyordu. Temel hak ve özgürlüklerle ilgili mahkemeler, bölge mahkemesi ile iletişim ihtiyacının şimdiye kadar göz ardı edildiğini göstermektedir. Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki eşitlik ve adil yargılanma gibi temel hak ve özgürlüklerin ihlalleri, Anayasa Mahkemesi'ne vaka bazında başvurulmaktadır.

Anayasamızın 5. maddesi gereğince devletin temel görevlerinden bir tanesi, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini kullanmasına engel olan durumları ortadan kaldırmaktır. İşte temel hak ve hürriyetlere en üst düzeyde koruma öngören bireysel başvuru mekanizmasının da Anayasa'nın 5. maddesinin öngördüğü ilkelerin güçlendirilmesine imkan sağlayacağı söylenebilir (Aydın, 2011:122).

Özel başvuru usullerinde Anayasa Mahkemesi kararları ve alt mahkemelerin bu kararların sonuç ve içeriklerini kendi kararlarına doğrudan veya dolaylı olarak itiraz etmeleri o sistemin en önemli hususlarıdır (Göztepe Çelebi, s. 94). Nitekim "Yargıtay kararının özü, ilk derece mahkemesinin kararının ne anlama geldiğidir" (Peltason, 1961, Aktaran: Heun, 2012:213). Bu durum, derece mahkemeleri ile Anayasa Mahkemesi arasında bir agresyon halinde olagelmıştır. Bu çalışmanın temel amacı; bireysel başvurularda Anayasa mahkemesi tarafından verilen esasa ilişkin kararların bağlayıcılığı konusundaki tartışmalara literatür taraması ve örnek kararlar üzerinden açıklık kazandırılması yoluyla katkıda bulunmaktır.

1. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARININ NİTELİKLERİ

1982 Anayasasının 153.maddesi Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi kararlarının önemine ve hukuki sonuçlarına ilişkin çok net hükümler içermektedir. Bu madde de:

"Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz. Anayasa Mahkemesi bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

Kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez. İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukuki boşluğu dolduracak kanun (...)³⁾ teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.³⁾

İptal kararları geriye yürümez.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar."

şeklinde oldukça net ifadeler ile anayasa mahkemesinin kararlarının özellikleri ve bağlayıcılığı ifade edilmiştir.

Ayrıca, 30 Mart 2011 tarihinde kabul edilen 6216 kanun numaralı "Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 66'ncı maddesi de anayasaya paralel şekilde kararların niteliklerini hüküm altına almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 1996/56 esas sayılı 24 Haziran 1997 karar günlü 153'üncü maddesi son derece açıktır. Maddenin metninde geçen

"Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar."

çalışma konumuzun temelini oluşturacak olan ana kaynağımızdır ve ilerleyen kısımlarda detaylıca incelenecektir.

1.1.Kararların Kesin Olması

Anayasamızın 153'üncü maddesinin hemen ilk cümlesine baktığımızda açıkça söylenebilir ki Anayasa Mahkemesi Kararları kesindir. Bu kesinlik konusunu hukuki olarak daha doğru anlayabilmek adına doktrinde tartışılan hukuki kararların şekli ve maddi olarak kesinliği konusunu açmak gerekmektedir. Aşağıda ifade edeceğimiz sebeplerle açıkça söyleyebiliriz ki kararların

kesinliğinden kasıt şekli manada kesin hüküm olmasıdır. Anayasa Mahkemesi'nin kararının esas itibarıyla kesin olup olmadığı kesin olarak söylenemez.

1.1.1. Şekli Manada Kesin Hüküm Olması

Usul hukukunda şekil kesinliği, mahkeme kararı verildikten veya belirli bir süre geçtikten sonra mahkeme kararına karşı olağan kanun yollarına başvurulamamasıdır (Kuru, 2019:5-6). Ayrıca, tespit şekli, öngörülen kanun yolları tüketildiğinde kesinleşecektir. Böyle bir organın kurulmasındaki amaç, uyumsuzlukların kısa sürede çözüme kavuşturulmasını sağlamak, davaların öngörülemez sonuçlarla devam etmesini önlemek ve nihayetinde mahkeme kararlarına temyiz edilemeyecek şekilde kesin bir nitelik kazandırmaktır (Arslan,1988: 723-724).

Bu kısımda Anayasa Mahkemesi kararına mensup anayasa hükmüne bakacak olursak, kararın o noktada kesinleştiğini görebiliriz. Bunun nedeni, itiraz, temyiz ve karar düzeltme organları gibi olağan kanun yollarının şu anda anayasa yargılarında mümkün olmamasıdır (Gözler, 2019:1182). Bu, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruların yargısal denetimi ve değerlendirilmesi konusunda tek yetkili merci olarak "ilk mahkeme", onun dışında başka organ bulunmadığı için "son mahkeme" olduğunu göstermektedir (Çorum, 2020).

1.1.2. Maddi Manada Kesin Hüküm Olması

Usul hukukunda maddi manada kesinlik, verilen kararın bağlayıcı olması ve daha sonra açılan davalar üzerinde nihai karar verme yetkisine sahip olması, dolayısıyla aynı tarafın önceki nihai kararı olması, yani başarısızlığa neden olan aynı konunun mahkemeye taşınamayacağı anlamına gelir. Daha önce olduğu gibi aynı nedenlere bağlıdır (Gözler, 2019:1183).

Anayasa yargısında ise, iptal isteminin reddine esas hükmün süresiz olarak mahkemeye ulaşmasını engellemek gibi, hukuken bağlayıcı bir yasal yetkinin koşulsuz tanınmasıyla Anayasa Mahkemesine istikrar sağlanması bu duruma bir örnek teşkil eder. Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlara, bazı durumlarda bu manada kesin hüküm gücü verilmemiştir. Anayasa'nın 152 numaralı maddesinde

"Anayasa Mahkemesi'nin işin esasına girerek verdiği ret kararının Resmî Gazete'de yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz."

hükmü bulunmaktadır. Bu hüküm, belirli bir yargısal denetim sonucunda mahkeme kararlarına atıfta bulunmakla birlikte, Anayasa Mahkemesi kararlarının nihai yargı yetkisine bir istisna teşkil etmektedir. Belirli bir düzenleyici incelemeye dayanılarak verilen karar kesinleşse bile, ilgili yasal hükümlerin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle 10 yıl sonra yeniden Anayasa Mahkemesi'ne götürülebilir.

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi kararlarının şekli manada kesinliği kolaylıkla ileri sürülebilmektedir. Buna karşın özellikle ret kararları söz konusu olduğunda maddi manada mutlak bir surette kesinlikten bahsetmemiz imkân dâhilinde olmayacaktır. Bireysel başvuru kararlarına dönüş: Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararları, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin diğer kararları gibi kesindir ve esas ve şekil bakımından genel olarak bağlayıcıdır. Kararların münferit ihlal iddialarını içermesi veya öznel olması, bu kararların hukuk sistemi üzerinde nesnel bir etkisinin olmadığı anlamına gelmemelidir.

1.2.Kararları Gerekçelendirme Yükümlülüğü

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Üçüncü Bölümü olan Yargı kısmında bulunan madde 141'de, yargı organlarının kararlarının gerekçeli yazılması gerektiği ve Anayasa Mahkemesi ile diğer tüm istinaf ve alt mahkemelerin kararlarında da aynı kurala uyma (gerekçe bulundurma) zorunluluğu vardır. Bu kural keyfi nitelikte olmayıp, özellikle Anayasa Mahkemesi için zorunlu tutulmuştur (Tören Yücel, 2003:19).

Sonuç olarak söylemek gerekirse hukukumuzda, anayasada ve kanunlarda açıkça mahkeme kararlarının gerekçeli olma zorunluluğu düzenlenmiştir. Bu durum hukuk devletinin mutlak bir gereğidir. Nitekim Anayasa'nın 90. maddesi ile ulusal hukuka aktarılan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, adil yargılanma ilkesi çerçevesinde mahkemelerin gerekçe gösterme görevini düzenlemektedir. Gereksiz verilen bir karar bu manada adil yargılanma hakkını zedeleyecek ve temel hak ve özgürlüklere aykırı bir durum meydana gelecektir.

1.3.Kararların Geriye Yürümezliği

İdare mahkemesinde verilen iptal kararlarının genel olarak hukuki sonuçları olduğu ve geçerli olduğu kabul edilmekle birlikte, idari işlemin yapıldığı andan itibaren, kural olarak veya ilke olarak, Anayasa Mahkemesi iptalin geriye dönük etkisinin bulunmadığını kabul etmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararların, geçmişte etkilemediği tespit edildiği andan itibaren hukuki sonuçlarının doğmaya başlayacağı kabul edilmiştir. Bu durum anayasamızda da "*İptal kararları geriye yürümez*" şeklinde hüküm altına alınmıştır.

1.4.Kararların Bağlayıcı Olması

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın madde 153 gereğince;

"Anayasa Mahkemesi kararları, ..., yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar."

Bu konu 6216 sayılı Anayasa Mahkemelerinin Kuruluş ve Usulleri Hakkında Kanun ile de düzenlenmiştir. Bu kanuna göre;

“Mahkeme kararları Devletin yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar.” (6216 sayılı Kanun, m. 66/1)

Bu hükümlerden de anlaşılacağı gibi, kararların hukuken bağlayıcı olması için Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin kararları gereklidir. Kararların bu özelliği soyut ve somut norm mülahazalarında kendini göstermesi bir yana, soyut veya somut norm mülahazaları sonunda verilen bozma kararları normu engellemektedir, dolayısıyla herkesi bağlayıcı niteliktedir. Diğer bir deyişle, bir mahkemenin soyut ve somut normları dikkate alarak verdiği hükümsüzlük kararı, *erga-omnes* etkisine sahip bir karardır. Öte yandan, her bir bireysel başvuru sonucunda verilen kararlar yalnızca başvuru sahibini ve ilgili tarafları bağlayıcı niteliktedir. Diğer bir deyişle, olay bazında alınan herhangi bir karar o olayla sınırlıdır ve yalnızca tarafları (*inter partes*)¹ bağlayıcıdır (Çorum, 2020: 43. Hamdemir, 2013:29).

Anayasa Mahkemesi kararının bağlayıcılığı sadece o madde için mi geçerli yoksa bir dayanak mı içermesi gerekiyor? 1982 anayasası bu konuda yaptığı düzenleme ile devletin tüm erklerinin anayasa mahkemesi kararları ile bağlı olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu durumun doğal eklentik sonucu olarak özellikle parlamentonun, yüksek mahkemenin iptal kararlarının içerdiği konulara ilişkin bu kararı etkisiz hale getirmeye yönelik yasal düzenleme yapmaması gerektiğini, hatta yüksek mahkeme kararlarının sadece sonuçlarını değil, karara gerekçe teşkil eden ve açıklanan hususların da parlamento tarafından yapılacak hukuki düzenlemeler de dikkate alınarak, aykırılık ya da kararı etkisiz hale getirerek işlevselliğini kaybettirecek düzenleme yapılmasını yasaklamıştır.

1982 anayasasının yaptığı düzenlemeden de anlaşılacağı üzere, Anayasa Mahkemesi kararının sadece hükümleri değil, özellikle yasa koyucular için gerekçeler bağlayıcı olabilir. Bu duruma bireysel başvuru kararları açısından bakıldığında, bireysel başvuruların bağlayıcılığının sadece karar hükmü ile sınırlı olduğu söylenebilir. Ancak gerekçe teşkil eden hukuki mütalaalar genel nitelikte olup, bu nedenle herhangi bir özel davanın konusu ile sınırlı olmayıp, uygulamada benzer durumlara hukuk kaynağı olarak uygulanabilmektedir. Diğer bir deyişle, Anayasa Mahkemesinin bir genel mahkeme kararının anayasaya aykırı olup olmadığı konusundaki görüşü, sadece kararın görüldüğü mahkemeyi değil, diğer mahkemeleri de bağlayan bir hukuk doktrini oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Anayasa Mahkemesinin uygulama kararlarının bireysel gerekçelerinin benzer davalarda diğer mahkemeler için bağlayıcı içtihat teşkil ettiği söylenebilir (Özbeç, 2013:340-345).

2. ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL MÜRACAAT BAŞVURU YOLU

Türkiye Cumhuriyeti, 1954 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne katıldı. 1987'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne özel bir müracaatta bulundu ve 1990'da zorunlu yargı yetkisi verdi. 2004 yılında yapılan bir anayasa değişikliği ile başta Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalara öncelik verildi. Temel hakların “evrensel standardı” ile ilgili son değişiklik zinciri, 2010 anayasa değişikliklerinin ardından Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruların açılmasıdır.

23 Eylül 2012'den bu yana, resmi kurum yetkisi kullanıcıları ve kuruluşlar tarafından hukuka aykırılık iddiasıyla bireysel başvurular yapılarak anayasa mahkemesi incelemesi başlatılacaktır. Bu nedenle, 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren herkes, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerden birinin alenen şiddet yoluyla ihlali nedeniyle Anayasa Mahkemesi'ne şikayette bulunabilir hale gelmiştir.

Yukarıda verilen alıntıda Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru hakkının bireylere tanındığı süreç kısaca anlatılmıştır. Görülmektedir ki, bireysel başvurunun hazırlık aşaması kabul ediliş tarihinden önceki dönemlere uzanmaktadır. Yani bireylerin normlar hiyerarşisinde en üst statüde yer alan anayasal haklarını araması gerekliliği ve bunun eksikliği daha önceleri düşünülmüş ve tartışılmıştır. Çalışma ve düzenlemeler sair sebeplerden dolayı ancak 23 Eylül 2012 tarihinde bitirilebilmiştir. Kuşku yoktur ki bu gerekliliğin ivedi olduğunu hatırlatan en dikkate değer itici faktör Türkiye Cumhuriyeti'nin 4 Kasım 1950'de imzalamış olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir. Zira mezkûr sözleşme kapsamında bireylerin ihlal edilmiş hakları Anayasa Mahkemesi'nce denetim yolu açılarak yukarıda verilen tarihteki düzenlemeyle bir kez daha teminat altına alınmıştır. Yani bireyler, Anayasa Mahkemesi'nde idarenin ihlal ettiği temel hak ve özgürlüklerini aramak ve zararlarını karşılamak üzere idareyi anayasaya aykırı işlemleri sebebiyle dava edebilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne ayrı bir şikayette bulunabilmek için ihlal edildiği iddia edilen hak ve özgürlüklerin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda bir vatandaşlık hakkı olduğu, ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gereği özgürlüğünde hassas noktadır ve Ek Protokol tarafından korunması gerekmektedir.

¹ Sübjektif (inter-partes) etki, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruyu inceleme kararı ve ihlal gerekçesinin başvuru ve ihlale neden olan makam için bağlayıcı olmasıdır. Nesnel etki (erga-omnes), bireysel başvurulara ilişkin kararların genellikle bağlayıcı nitelikte olmasıdır. Diğer bir deyişle, bu kararlar sadece başvuranlar için değil, aynı durumdaki kişiler için de geçerlidir.

Ayrıca bireysel başvuru yapılabilmesi *iç hukuk yollarının (olağan kanun yollarının) tüketilmesi* şartına bağlıdır.

İç hukuk yollarının tüketilmesi (olağan kanun yolları) kasit olarak; mevcut ve yürürlükte olan hukukumuzda göre kanunlara uygun olarak kurulmuş olan ilk derece, istinaf ve temyiz yani yüksek mahkemelere kadar tüm kanun yollarına başvurmuş olmak gerekmektedir. Bu mahkemelerin *kesinleşmiş* kararlarının yayımı veya tebliği tarihinde iç hukuk yolları tüketilmiş sayılır. Bu durum mahkemelerce davanın reddine hükmedilmiş olması ya da davaya konu olan ihlalin sebep olduğu zarar veya zararların tümüyle giderilmemiş olmasıdır.

2.1. Anayasa Mahkemesi Tarafından Verilen Bireysel Başvurularla İlgili Verilebilecek Karar Türleri

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuru usulüne uygun olarak tamamlandıktan sonra Anayasa Mahkemesince kayda alınır ve daha sonra *ön incelemede* bulunmak üzere ilgili birime gider. İlgili birim ön incelemesinde başvurunun usulünde bir eksiklik görmezse başvuru artık *komisyonun* önüne gelerek kabul edilebilirlik incelemesine tabi tutulur.

Anayasa Mahkemesi Komisyonlarında, başvurunun Anayasa Mahkemesi'nin yer bakımından yargı, konu ve kişi yetkisinde olmadığını veya başvurunun süresi içerisinde yapılmadığının ya da iç hukuk yolları tüketilmeden başvuru yapıldığının tespiti halinde *kabul edilemezlik kararı* verilerek başvuru reddedilir. Komisyonların gerçekleştirdiği inceleme neticesinde başvuru hakkında herhangi bir kabul edilemezlik kararı verilmesi gerektiği veyahut başvuruya dair karar verilmesinin *işin esasına girilerek inceleme yapılmasını* gerektirdiğinin tespit edilmesi durumunda başvuru *bölümüne* gönderilmektedir.

Anayasa Mahkemesi Bölümlerinde, Komisyon tarafından her bakanlığa gönderilen başvuru belgeleri, Adalet Bakanlığı'na görüş için iletilir. Adalet Bakanlığı'nın görüşe karşılık yazılı beyanda bulunması halinde, yazılı beyana cevap verebilmesi için yazılı beyan başvuru sahibine iletilir. Başvuranın cevap yazısının sunulması sonucunda, gözden geçirilmiş başvuruya ilişkin, esas aşamasının yanı sıra, düzeltme yapılmaması aşamasında tespit edilen ihlal edilip edilmediğini içeren bir karar taslağı hazırlanır. Ancak hem bölünme aşamasında hem de komisyon aşamasında çeşitli izinsizlik kararları, bölümler, birleşmeler ve diğer idari kararlar alınmaktadır (Çınar, 2015:282-289).

6216 sayılı kanuna göre, bireysel başvurulara ilişkin tüm bu süreçte ön inceleme, komisyonlar ve bölümler tarafından verilen kararları şu başlıklar altında toplayabiliriz.

Tablo 1. Bireysel Başvurularda Ön İnceleme, Komisyonlar Ve Bölümlerce Verilen Karar Türleri

Ön Araştırma Sürecinde Alınan Kararlar	Bölüm ve Komite Aşamasında Verilen Kararlar	Bölümlerde Verilen Kararlar
<p>İdari Kararlar</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Birleştirme Kararları ▪ Ayırma Kararları ▪ Kayıt Kapatma Kararları ▪ İdari Mahkemelerde Verilen İdari Kararlar <p>İdari Ret Kararları</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Başvuru Tarihlerinde Resmi Ret Kararları ▪ Eksikliklerin Giderilmemesi Nedeniyle Verilen Kararlar ▪ Metodolojik Olmayan Kusurların Giderilmesine Dayalı Kararlar 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mahkemenin Yargı Yetkisine İlişkin Kararlar • Zaman Bakımından Yetkisizlik Kararları • Konu Bakımından Yetkisizlik Kararları • Kişi Bakımından Yetkisizlik Kararları ▪ Kanun Yollarının Tüketilmemesi Nedeniyle Kabul Edilemezlik Kararı ▪ Başvuruların Zamanında Yapılmaması Nedeniyle Ret Kararı ▪ Yoksunluk Nedeniyle Açıkça Dayanaktan Verilen Kabul Edilemezlik Kararları ▪ Birden Fazla Ret Edilme Nedenine Dayalı Olarak Verilen Kararlar ▪ Düşme Kararı ▪ Disiplin Para Cezası Kararı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Tedbir Talepli Dosyalarda Verilen Kararlar ▪ İhlal Tespitleri ▪ Hakların İhlal Edilmemesine İlişkin Karar

Kaynak: 6216 Sayılı Kanun

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruların ne şekilde inceleneceği ile ilgili 6216 sayılı Kanun'un 48. Maddesi ile 49. Maddesinde düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerden 48. Maddede kabul edilebilirlik şartlarının incelenmesinden bahsedilirken, 49. Maddede ise esas hakkındaki incelemeden bahsedilmektedir. Ayrıca Kanun'un 47. Maddesinin 6. Fıkrasında ve 28351 sayılı İçtüzüğü'nün 66. Maddesinde ise bireysel başvuruların şekil şartları yönünden incelenmesi ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ışığında bireysel başvuruların üç aşamalı bir incelemeden geçtiğinden bahsedilebilir. Bunlar şekil

şartları yönünden yapılan inceleme, kabul edilebilirlik incelemesi ve esas hakkındaki incelemidir. Çalışmamızın konusunu esas yönünden inceleme sonucunda verilen kararlar olarak sınırlandırmamız nedeniyle, çalışmamızda, şekil incelemesi ve kabul edilebilirlik incelemesi kapsam dışı bırakılmıştır.

2.1.1. Esas Yönünden İnceleme Sonucunda Verilebilecek Kararlar

Anayasa Mahkemesi Bölümlerinin, bireysel başvuruları esastan incelemesi sonucunda verebileceği kararlar genel olarak 6216 sayılı Kanun'un 50. Maddesinde hüküm altına alınmıştır. Bunun dışında da verilebilecek kararlara ilişkin hükümler bulunmaktadır. Bunlar geçici tedbire ilişkin karar (m.49/5) ve başvuru hakkının kötüye kullanıldığına dair bir belirleme yapılması halinde verilebilecek olan disiplin para cezasıdır (m.51). Kanun'un 50. Maddesine baktığımızda Anayasa Mahkemesi Bölümlerinin temel olarak hakkın ihlal edildiğine yahut hakkın ihlal edilmediğine dair karar verebileceği söylenebilir. Hak ihlaline yönelik bir karara hükmedilmesi durumunda ise bu hükmün verilmesine neden olan ihlal ve bunun sonuçlarının bertaraf edilmesi için ne yapılması gerektiğine de hükmedilecektir (m. 50/1). Mahkemeden kaynaklanan hak ihlali kararlarında ise üç farklı türde karar verilmesi mümkündür. Bunları yeniden yargılamaya dair karar, tazminata dair karar ve genel mahkemelerde dava açma yolunun gösterilmesine dair karar olarak sıralayabiliriz (m.50/2). Ancak mahkeme kararlarına karşı yapılan bireysel başvurularda Anayasa Mahkemesi sadece, hak ihlalinin mevcut olup olmadığı ve eğer mevcutsa bunun sonuçlarının ne şekilde bertaraf edileceği hususunda değerlendirme yapabilir. Kanun yollarında değerlendirilmesi gereken hususlarda Anayasa Mahkemesi tarafından herhangi bir değerlendirme yapılamaz (m. 49/6). Bunun dışında Kanun'da düşme kararı da düzenlenmiştir (m.50/5).

2.1.1.1. Hakkın İhlal Edilmediğine Dair Karar

Anayasa Mahkemesi Bölümleri, bireysel başvuruların esastan incelenmesi sonucunda; başvuru sahibinin, hem Anayasa'da hem de AIHS veya ülkemizin onayladığı ek protokollerinde ortak olarak teminat altına alınmış bir veya birden fazla hakkı ve özgürlüğünün, kamunun kudretini kullanan süljeler tarafından ihlal edilmediğine kanaat getirirse, hakkın ihlal edilmediğine dair karar verir. Yani Anayasa Mahkemesi başvuru sahibinin taleplerini haklı görmemiş ve reddetmiş olur.

2.1.1.2. Hakkın İhlal Edildiğine Dair Karar

Anayasa Mahkemesi Bölümleri, bireysel başvuruların esastan incelenmesi sonucunda; başvuru sahibinin, hem Anayasa'da hem de AIHS veya ülkemizin onayladığı ek protokollerinde ortak olarak teminat altına alınmış bir veya birden fazla hakkı veya özgürlüğünün, kamunun kudretini kullanan süljeler tarafından ihlal edildiğine kanaat getirirse, hakkın ihlal edilmiş olduğuna dair karar verir. Anayasa Mahkemesi Bölümlerinin sadece buna dair karar vermesi yeterli olmayıp, aynı zamanda yapılması gerekenlere de hükmetmesi gerekir. Bu kararın muhatabının da ihlali gerçekleştiren kamu erki olduğu söylenebilir (Hamdemir, 2013:360). Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin bu noktada sınırsız bir yetkisi olmayıp, verilecek kararın yerindelik denetimi ile idari işlem ve eylem mahiyetinde olmaması gerekir (6216 s. Kanun m. 50/1).

2.1.1.3. Yargılamanın Yenilenmesi Kararı

Bireysel başvuru incelemesinin bir mahkeme kararına ilişkin olması ve Anayasa Mahkemesi Bölümlerinin de esastan yaptığı inceleme sonucunda bir hakkın veya özgürlüğün ihlal edildiğine kanaat getirmesi durumunda, kural olarak yargılamanın yenilenmesi kararı verilir (6216 s. Kanun 50/2). Bu karar sonucunda ihlale neden olan mahkeme kararının ve bunun neden olduğu sonuçların bertaraf edilmesi için, dosya ihlal neticesini doğuran kararı veren mahkemeye tevdi edilir. Mahkeme de yeniden yargılama yaparak ihlal neticesini bertaraf eder. Böyle bir durumda yeniden yargılamayı yapacak olan mahkemenin mümkünse dosya üzerinden karar vermesi ve ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırması gerekir (6216 s. Kanun 50/2). Ancak ihlalin sonuçlarının dosya üzerinden bertaraf edilmesi mümkün değilse, o zaman mahkemenin duruşma açması da mümkündür.

2.1.1.4. Tazminat Kararı

Bireysel başvuru incelemesinin bir mahkeme kararına ilişkin olması ve Anayasa Mahkemesi Bölümlerinin de esastan yaptığı inceleme sonucunda bir temel hak veya özgürlüğün ihlal edildiğine kanaat getirmesi halinde, kural olarak yargılamanın yenilenmesi kararı verilmesi gerekir. Ancak Anayasa Mahkemesi Bölümleri tarafından, buna ilişkin yapılacak olan yeni bir yargılamada hukuken menfaat görülmezse, o zaman başvuru sahibine tazminat ödenmesine de hükmedilebilir. Bu noktada kanun koyucu, maddi veya manevi tazminat hususunda herhangi bir ayrıma gitmemiştir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin hem maddi hem de manevi tazminata hükmetmesi mümkündür (Bağcı, 2017:88). Ayrıca yeniden yapılacak olan bir yargılamada hukuken menfaat olup olmadığı hususundaki belirlemeyi de Bölümler yapacaktır.

2.1.1.5. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Kararı

Bireysel başvuru incelemesinin bir mahkeme kararına ilişkin olması ve Anayasa Mahkemesi Bölümlerinin de esastan yaptığı inceleme sonucunda bir temel hak veya özgürlüğün ihlal edildiğine kanaat getirmesi, ayrıca yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar olmadığına da anlaşılması halinde, tazminat kararı verilebileceği gibi genel mahkemelerde dava açılması kararı da verilebilir. Bu kararın ne anlama geldiği hususunda İçtüzük'de düzenleme yapılmıştır. Bölümler tarafından, hükmedilecek tazminatın tespitinde, detaylıca bir incelemenin gerekmesi durumunda, tazminat kararı verilmeksizin genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilecektir (m.79/1-c).

2.1.1.6. Düşme Kararı

Başvurucu tarafından bireysel başvuru davasından feragat edilmesi durumunda, Bölümler tarafından düşme kararı verilir (6216 s. Kanun m. 50/5). Hangi hallerde bu kararın verileceği hususunda İttüyük’de detaylı düzenleme yapılmıştır (m.80). Bu düzenlemeye göre aşağıda sıralanan durumların varlığı halinde düşme kararı verilebilir:

- Davadan açıkça feragat edilmesi hali
- Davanın takipsiz bırakılması hali
- Halihazırda ihlal ve sonuçlarının ortadan kalmış olması hali
- Başvuruyu incelemeye devam etmeyi haklı kılan bir neden görülmemesi hali

Yukarıda zikredilen bu hallerin varlığı halinde Anayasa Mahkemesi Bölümleri tarafından düşme kararı verilebilecektir.

2.1.1.7. Geçici Tedbir Kararı

Bireysel başvuruların esas hakkındaki incelemesini yapan Anayasa Mahkemesi Bölümleri, başvurunun temel hakkının korunması için zorunlu olması halinde, talep üzerine veya kendiliğinden geçici tedbir kararı verebilir (6216 s. Kanun m. 49/5). Ancak böyle bir kararın mevcut olması durumunda, esasa yönelik hükmün de altı ay içerisinde verilmesi gerekmektedir. Eğer esasa yönelik hüküm belirlenen bu süre zarfında verilmezse geçici tedbire ilişkin karar kendiliğinden ortadan kalkacaktır (6216 s. Kanun m. 49/5).

2.1.1.8. Disiplin Para Cezası Kararı

Bölümler tarafından, başvuru hakkının açıkça kötüye kullanıldığına dair bir belirleme yapılması durumunda, en fazla 2000 Türk Lirası olabilecek şekilde para cezasına da hükmedilebilir (6216 s. Kanun m. 51). Burada kanun koyucu “hükmedilebilir” ibaresini kullanarak, disiplin para cezası kararı verip vermeme hususunda takdiri Anayasa Mahkemesi’ne bırakmıştır. Dolayısıyla mahkeme, başvuru hakkının açıkça kötüye kullanıldığına dair bir belirleme yapsa dahi, disiplin para cezasına hükmetmek zorunda değildir. Ayrıca verilecek disiplin para cezasının miktarı da, iki bin Türk lirasını geçmemek kaydıyla, Anayasa Mahkemesi’nin takdirine bırakılmıştır. Bu miktara yargılama giderleri dahil değildir.

2.1.1.9. Pilot Dava Kararı

6216 sayılı Kanun’da pilot dava kararına yönelik bir hüküm bulunmamaktadır. Bu karar türü ile ilgili düzenleme 28351 sayılı Anayasa Mahkemesi İttüzüğü’nün 75. Maddesinde yapılmıştır. Maddenin 1. Fıkrasına göre Anayasa Mahkemesi Bölümleri; herhangi bir başvurunun yapısal bir problemden kaynaklandığına ve aynı yapısal problemin başkaca başvurulara da neden olduğuna veya olacağına kanaat getirmesi halinde, pilot dava kararı usulünü uygulayabilir. Böyle bir usulün belirlenmesi halinde Bölümce pilot bir hüküm verilir. Karar sonucunda buna benzer ihlaller, idari merciler tarafından karar doğrultusunda çözümlenir. Çözümlemediği takdirde ise Anayasa Mahkemesi tarafından hep birlikte görülerek karar verilir.

Anayasa Mahkemesi’nin yapısal sorunların ve bu sorunların başkaca başvurulara da yol açtığına veya açacağına tespiti ile ilgili detaylı bir değerlendirme ve inceleme yapması gerekir (Çakıroğlu, 2019:122).

3. ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ BAĞLAYICILIĞI

Bireysel başvuru, anayasal hakkı kamu otoritesi tarafından ihlal edilen ancak bireysel başvurunun kapsamı anayasada ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde paydaş haklar çerçevesinde bulunan koruma ve özgürlük hakları olarak tanımlanmış olan haklardandır.

Anayasa Mahkemesi’ne ayrı dilekçenin genel ilkeleri, 2010 tarih ve 5982 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası’nın Askeri Yargı, Anayasa Mahkemesi 148’nci maddesi düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası 6216 sayılı kanunu der ki; “Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunu” ile birlikte Anayasa Mahkemesi İttüzüğü somutlaştırılmıştır. Ancak bireysel başvuruya ilişkin hükümlerin bağlayıcılığı yani verilen kararların ifası ve icra edilmesi konusunda Anayasa’nın 153. Maddesine özel bir ilave yapılmamıştır (Göztepe Çelebi, 2016: 95). Yani 2010 Anayasa düzenlemesini müteakip 12 Eylül 2012 tarihinde ilgili kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte Anayasa Mahkemesi eski görevlerine ilave olarak bireysel başvuru incelemelerini de yapmaya başlar. Kuşku yok ki bu, eskiye göre daha aktif bir Anayasa Mahkemesi döneminin de bir başlangıcı olur. Bireysel başvuru incelemelerini de üstlenen Anayasa Mahkemesi’nin aldığı bu aksiyon gereği,

Çelebi’nin de belirttiği üzere, artık yerel mahkemeler de dâhil olmak üzere karşılıklı bir *diyalog* zorunluluğu baş gösterir (Göztepe Çelebi, 2016:96). Anayasa Mahkemesi’nin diyalog kurma zorunluluğu ise verilen kararların icrasına yönelik olduğu gayet açıktır. En üst denetim mercii olması kuşkusuz bu salâhiyeti tabii olarak ona teslim eder. Buradaki gaye, Anayasa Mahkemesi’nin vermiş olduğu karara ilişkin icranın süreç ve işlerliğini en sıhhatli biçimde yönetmesiyle yakından alakadardır. Ancak bu şekilde verilmiş olan kararların bir bağlayıcılığı ve geçerliliği mümkün kılınabilir. Aksi takdirde 2010 öncesinde dönemlerde de örnekleri olduğu gibi verilen karar ile icranın örtüşmesi pek mümkün olmaz. Kuşku yok ki bireysel başvuru inceleme ve denetimini yapmak ile yerel mahkeme, sair idare ve kurumlarla sürekli diyalog/iletişim kurmak Anayasa Mahkemesi’nin iş yükünü de arttırmaktadır. Ancak bu mesele, konu sınırlarımızı aştığından şimdilik burada ifade etmekle yetiniyoruz.

Bu ilke, Anayasa Mahkemesi kararlarının, diğer mahkemeler gibi, hukuki etkilerinin doğal bir sonucu olarak bağlayıcı olduğunu varsayar (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2019:561).

Mahkeme kararlarının bağlayıcılığı, kapsamlı ve geniş bir anlam taşır. AY m.9 ve m.138 bunu tesis ve temin eder. Dolayısıyla bağlayıcılık yalnızca kesin hüküm niteliğini taşıyan mahkeme kararları için değil, tatbiki gerekli olan ya da gerekli görülen kararların tamamı için mecburidir (Uler, 1970: 80).

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın Yargı Yetkisi 9'ncu maddesine göre:

"Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır."

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasa'nın üçüncü bölümü olan Yargı, Mahkemelerin Bağımsızlığı 138'nci maddesine göre:

"Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez."

Bununla birlikte bireysel başvuru kararlarının objektif etkisi ile ilgili belirsizlikten kaynaklanabilecek bir takım sorunlara da değinmek gerekir. İhlal kararı verilen bir başvuruda verilen karardaki genel ilkeler benzer bir olaya uygulanabilir mi sorusu burada gündeme gelmektedir. Nitekim yerel bir mahkeme, Anayasa Mahkemesi'nin başka bir ihlal kararını örnek göstererek başvuruda bulunan tarafların taleplerine yönelik verdiği ret kararının gerekçesinde şu ifadelere yer vermiştir:

"Anayasa Mahkemesi kararlarının farklı etkilerinin olduğunu, soyut ve somut norm denetimi ile bireysel başvuru sonucu verilen kararların etkisi, bağlayıcılığı, kesinliği ve uygulamasının farklı olduğunu, iptal ve itiraz davaları neticesinde verilen Anayasa Mahkemesi kararlarının genel hukuki bağlayıcılık gücüne sahip olduğunu, (...) Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru sonucunda verdiği kararların soyut ve somut norm denetiminden farklı olarak sadece davanın tarafı olan kişiler açısından etkili olacağını, (...) Anayasa Mahkemesi kararının ilgili kişi ve başvuruya konu idari işlem ya da karar açısından geçerli ve bağlayıcı olacağını,(...)"

bu nedenle taleplerinin reddine karar vermiştir. Burada Anayasa Mahkemesi'nin benzer bir olayda vermiş olduğu ihlal kararı örnek gösterilmesine rağmen Yerel Mahkeme bireysel başvuruların sadece davanın tarafı olan kişileri bağlayacağı gerekçesiyle talebi yersiz bulmuştur. Tam da bu noktada, bireysel başvuru kararlarında bağlayıcılık konusunun yalnızca kararların icrasıyla müteşekkil olmadığı ve kararların yalnızca tarafları bağlayıp bağlamadığı konusu gündeme gelmektedir.

Bu nedenlerle, bireysel başvuru kararlarının uygulanmadan önce genel bağlayıcılığının açıklığa kavuşturulması oldukça önemlidir. Çünkü bu sorunun cevabı bulununcaya kadar sorunlar çıkacağı gibi yasa koyucunun normatif inceleme sonucunda geçersiz sayılan düzenlemeleri aynı veya küçük, önemsiz değişikliklerle geri getirme sorunu da ortaya çıkacaktır. Aksine burada herkesin bireysel olarak aynı ihlal iddiasının reddini talep ettiği varsayılır, ancak bu temel hak ve temel özgürlüklerin savunulmasında hiyerarşik ya da işlevsel bir hale gelmesine müsaade edilmez (Göztepe Çelebi, 2016: 100). Bu nedenle ortaya çıkacak sorunlar doğrudan temel hak ve özgürlükleri zedelemekle kalmayıp hukuki güvenliği ve hukuki belirliliği de sarsacaktır. Böylelikle hukuk devleti imajının medeni dünya nezdinde itibar kaybedeceği gerçeği gözler önüne serilmektedir.

Bir diğer dikkat çekici nokta ise, hem Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nda, hem Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nda bulunan 6216 sayılı kanunda, hem de Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İç Tüzüğü'nde, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel müracaatların incelenmesinde verilen nihai kararların uygulanmasına ilişkin açık ve ayrıntılı hükümler yer almamasıdır (Hamdemir, 2013). Bu husus bireysel başvuru kararlarının icrası ve uygulanmasının denetimi noktasında bir boşluğa mahal verebilmektedir. Zaten temin edilmesi noktasında birçok sorun baş gösteren diyalog kurma zorunluluğuna ilaveten böylesi bir boşluk, hukuk denetimini ve kararların bağlayıcılığını zedelemektedir.

Tüm bu sorunları bir kenara bırakıp Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvurular özelinde verdiği kararların icrası ve bağlayıcılığı konusunda yapılabilecekleri yeniden ele alacak olursak:

Bireysel başvuruların incelenmesine ilişkin Anayasa Mahkemesi kararlarının edim yükümlülükleri açısından kesin olduğu söylenebilir. Anayasa Mahkemesi'nin ihlal olmadığına ilişkin kararı başvuru açısından kesin hüküm niteliğinde olduğu gibi, ihlalin tespit edilmesi de ihlali gidermekle yükümlü olan alıcı tarafından kesin hüküm niteliğindedir. Bir başka deyişle, hukuk devletinin gereklerinden bir tanesi olan kesin hükme saygı ilkesine göre, ihlal kararının aranabilmesi için gerekli şartların sağlanması gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin kesinleşmiş ve bağlayıcı nitelikteki kararlarının devlet makamları tarafından icra edilmemesi ve Anayasa Mahkemesi'nin işlevini yitirmesi, adil yargılanma hakkının güvence altına alınmasına yol açabilecektir (Kahraman ve Şahin, 2019:46).

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvurunun temel hakları ihlal ettiğine ilişkin kararı hukuk sisteminde yeni bir durum yarattığına göre, Anayasa Mahkemesi ihlalleri ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için ne yapmalıdır? Anayasa Mahkemesi, Kişisel haklarının basın yayın yolu ile ihlal edildiğini iddia ederek, yaptığı yargısal başvurusu sonucu verilen mahkeme kararına karşı anayasa mahkemesine bireysel başvuru da bulunan Mehmet Doğan'ın başvurusuna ilişkin olarak verdiği kararında mezuniyet sonrası ihlallerin giderilmesine yönelik genel ilkeler belirlenmiştir (AYM, 2018). Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuruya ilişkin olarak bir temel hakkın ihlal edildiğini tespit ettiğinde, ihlalin ve ihlalinin önlenmesi için hakkın mümkün olduğu ölçüde eski haline getirilmesi yani ihlal öncesi durumuna getirilmesi esastır (AYM, 2018). İhlalin mahkeme kararından kaynaklanması veya mahkemenin ihlali giderememesi hâlinde, Anayasa Mahkemesi, ihlalin ortadan kaldırılması ve

sonuçlarının yüklenebilmesi için yeniden yargılama yapılmak üzere bu kararın bir örneğini yetkili mahkemeye gönderebilir.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası 6216 sayılı Kanununun 50. fıkrası ve İçtüzüğü'nün 79. maddesinin numaralı fıkrası uyarınca. Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki hükümde “yeni yargılama” imkânının usule ilişkin “yeni yargılama” ile farklı olduğunu ve ihlalin giderilmesi için yeni bir yargılamanın özel onarım gerektirdiğini tespit etmiştir. (AYM, 2018). Buradan anlaşılacağı üzere Anayasa Mahkemesince ihlalin sona erdirilmesi ihlalden önceki duruma dönülmenin sağlanmasına bağlıdır. Yani ilgililerce bu şartlar sağlanmalı gerektiğinde yeniden yargılama yoluyla ihlalin sonuçları giderilmelidir. Bir diğer taraftan mahkeme, bir ihlal kararına dayanarak yeniden yargılama hükmü verildiğinde, usul hukuku uyarınca yeniden yargılama durumundan farklı olarak, yetkili mahkemenin yeniden yargılama gerekçesi olduğunu değerlendirme konusunda takdir yetkisine sahip olmadığına işaret etmiştir (AYM, 2018).

4. SONUÇ

12/09/2010 günü yapılan halkoylaması ile kabul edilen ve 23/09/2012 tarihinden sonra fiilen uygulanmaya başlayan bireysel başvuru mekanizması ile ülkemizde temel hak ve özgürlüklerin korunması için önemli bir adım atıldığı söylenebilir. Böylece kamu gücünü kullanan erklerin neden olduğu ihlallere karşı kişilerin, Anayasa Mahkemesi'nin koruması altına alınması sağlanmıştır. Bireysel başvuru mekanizmasının hukuk sistemimize dahil edilmesiyle birlikte, hem vatandaşların hem de kamu gücünü kullanan erklerin, temel hak ve özgürlüklerin korunması hususundaki bilincinin artacağı da söylenebilir. Ayrıca bu mekanizma ile Anayasa'nın üstünlüğü ilkesi de güçlendirilecek ve Anayasa'nın sadece bireyler açısından değil, kamu erkleri tarafından da bağlayıcılığı Anayasa Mahkemesi aracılığıyla somutlaştırılmış olacaktır.

Bireysel başvuru, bireyin bireysel başvuruda hak aramasına ve kamu otoritesinden kaynaklanan zararları tazmin etmesine olanak sağlayan ikincil bir hukuk yoludur. Anayasa Mahkemesi temel bir hakkın ihlal edildiğini tespit ederse, ihlalin çözülmüş sayılabilmesi için mümkün olduğunca ihlal öncesi koşulun geri getirilmesine özen gösterilmelidir. Anayasa bulunan 153/1 numaralı maddede, Anayasa Mahkemesi hükümlerinin kesin olacağı belirtilmiştir. Bireysel başvuru hükümlerine karşı bir üst mahkeme denetimi olmadığından yani en üst yargı ve denetim mercii olduğundan şekli anlamda, verdiği kararlara uyulması ve uygulanması zorunlu olduğundan maddi manada net olduğu söylenebilir. Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvurulara ilişkili ihlal kararları, Anayasa'nın da atıfta bulunulan 153. Maddesi uyarınca bağlayıcıdır. Bir kararın bağlayıcılığı, kesin hüküm etkisi olarak beklenen bir sonuç olarak kararın gereklerinin yerine getirilmesi anlamına gelir. Bireysel başvuru incelemesi kapsamında verilen ihlal kararının, başvuru sahibi ve suçu işleyen makam aleyhine bağlayıcılığı açısından bir fark yoktur, her kişiyi ve kamu kurumunu eşit mesafede bağlayıcı niteliktedir.

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruların incelenmesinde alınan kesin hükümlerin uygulanabilmesi konusunda hem Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nda hem Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası 6216 sayılı kanunda hem de Anayasa Mahkemesi'nin İç Tüzüğü'nde bulunan açık, ayrıntılı düzenlemelere izin verilmez. Bu durum ayrıca kararların bağlayıcılığı hususunda mevzuatta boşluk oluşturmada ve farklı yorumlamalara sebebiyet verebilmektedir. Nitekim bazı yerel mahkemeler kararların sübjektifliği noktasında yorumlar yapmakta ve bu durum yargılama sürecinde bazı hak kayıplarına sebebiyet verebildiği gibi benzer olaylarda farklı kararların çıkmasına ve ortak bir uygulamanın tesisine zarar verebilmektedir.

Bireysel başvuru kararlarının bağlayıcılığına ilişkin bir diğer husus da ihlal kararlarının sadece başvuruya müdahil olan şahıs ve kurumların mı bütünleşik mi ya da bu kararlara benzeyen bütün durumlarda uyulması gerekip gerekmediğidir. Bu konu yani kararların objektif bir etkisinin olup olmadığı konusu doktrinde de tartışılmaktadır. Anayasa Mahkemesi tarafından kararların benzer olaylara etkisi bakımından açıklayıcı olduğu söylenebilir. Anayasa Mahkemesi kararlarının benzer uyumsuzluklarda diğer yargı mercileri tarafından değerlendirilmesi, Anayasa Mahkemesi'nin iş yükünün artmaması için temel hak ve özgürlüklerin korunması önemlidir.

Ayrıca tüm bu açıklamalara ilaveten Anayasa Mahkemesi kararlarının icrasının ancak kurumlar arasında aktif bir diyalogun tesisleriyle gerçekleşebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu diyalog hiyerarşik bir katılık taşımamalıdır. Şüphesiz bu, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru kararlarının bağlayıcılığı ve icrasının sıhhati açısından göz ardı edilmemesi gereken bir öncül haline getirilmelidir. Ancak Anayasa Mahkemesi ile kurumlar arasındaki bu aktif diyalog kararların icrasının keyfiyete bağlı olduğu anlamına da gelmemelidir. Tam aksine bu durum kurumlar arası iletişimin kuvvetlenmesi, hukuk sisteminin daha işler hale gelmesine yardımcı olacaktır.

İdare açısından durumu incelediğimizde ise idarenin ve kurumların Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru kararları hakkında verdiği hak ihlali kararlarının başvurudan açısından, daha fazla hak kaybına sebebiyet vermemesi için hassas davranmaları ve ihlale sebebiyet veren durumları en kısa zamanda eski hale getirmeleri oldukça elzemdir. Nitekim bireysel hak ve özgürlükler, insan olmanın kişiye tanıdığı en üstün haklardır ve hukuk devleti olmanın en önemli öncüllerindedir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmayı ortaklaşa gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA (REFERENCES)

- Arslan, R. (1988). "Kesin Hüküm İhtiyacı ve Yanılma Gerçeği". Ankara Barosu Dergisi, S. 5-6, 722-737.
- Aydın, Ö.D. (2011). Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15(4), 121-170.
- AYMK. (2018). [GK], B. No: 2014/8875, 7/6/2018, R.G. 1/8/2018-30496.
- Bağcı, S. (2017). Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Kurumunun İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çakıroğlu, N. (2019). Türkiye'de Anayasa Şikayeti. Yüksek Lisans Tezi. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çınar, İ. (2015). Bireysel Başvurunun İncelenmesi Sonucu Verilen Karar Türleri İle 2012 Yılında İdari Yargı Alanında Yapılan Bireysel Başvurularda Verilen Kararların Değerlendirilmesi. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 0(5), 265-307.
- Çorum, İ. (2020). Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Gözler, K. (2019). Türk Anayasa Hukuku (3. bs.). Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Göztepe Çelebi, E. (2016a). Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı. Anayasa Yargısı, 32 (1), 93-118.
- Hamdemir, B. (2013). Türk Anayasa Hukukunda Bireysel Başvuru. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Heun, W. (2012), Die Verfassungsordnung der Bundesrepublik Deutschland, Tübingen: Mohr Siebeck, (A Supreme Court decision means, what the district court says it means).
- Kahraman, M., Şahin, M. (2019). "Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Yerine Getirilmesi", Anayasa Yargısı Dergisi, 36(2), 37-61.
- Kuru, B. (2019). Medeni Usul Hukuku (3. bs.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbey, Ö. (2013).Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı, 2. B. Adalet Yayınevi, Ankara.
R.G. 30.03.2011 ve 6216 Sayılı Kanun.

SAĞLIK EŞİTSİZLİKLERİNİ KONU ALAN ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE ANALİZİ

ANALYSIS OF STUDY ON HEALTH INEQUALITIES WITH VOSVIEWER

Emir Hasan Ölmez¹, Ferdi Özcan², Özgür Aslan³

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Doktora Programı, emiolmez@gmail.com, Orcid Id: 0000-0001-8587-0926.

²Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Sağlık Yönetimi Lisans Programı, ferdiozcan@beykent.edu.tr, Orcid Id: 0009-0009-9192-2521.

³Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ozgur.aslan@iuc.edu.tr, Orcid Id: 0000-0002-8780-5463.

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Sağlık, Sağlık Eşitsizlikleri,
VOSviewer.

Jel Kodları:

I14, I18

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 15 Haziran 2023

Kabul Tarihi: 24 Eylül 2019

ARTICLE INFO

Keywords

Health, Health Inequalities,
VOSviewer.

Jel Codes:

I14, I18.

Article History:

Received: 15 June 2023

Accepted: 24 September 2019

ÖZET

Bu çalışma, Web of Science veri tabanında indekslenen “sağlık eşitsizlikleri” başlığını taşıyan araştırma makalesi ve derleme makalelerinin bibliyometrik verilerine dayanmaktadır. Bu doğrultuda bibliyometrik analiz aracı olan “VOSviewer” programından yararlanılmıştır. Sağlık eşitsizlikleri ile ilgili çok sayıda yayına dayanan bu çalışmada, sağlık eşitsizliği üzerine çalışan araştırmacılarca yayınlanan tematik konular ile yazarlar arasındaki bağlantılar haritalar üzerinde görselleştirilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

This study is based on bibliometric data of research articles and review articles with the title of “health inequalities” indexed in the Web of Science database. In this direction, the “VOSviewer” program, which is a bibliometric analysis tool, was used. In this study, which is based on numerous publications on health inequalities, the links between the thematic topics published by researchers working on health inequalities and the authors were tried to be visualized on maps.

Atıf vermek için / To cite: Ölmez, E. H., Özcan, F. ve Aslan, Ö. (2023). Sağlık eşitsizliklerini konu alan çalışmaların VOSviewer ile analizi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 129-135 DOI: 10.58627/dpuiibf.1315080

Sağlık, toplumda çok değer ve öncelik verilen bir sonuç, bir varoluş hali olarak görülmektedir. Diğer yandan, insanların herhangi bir toplumu karakterize eden farklı faaliyetlere katılmalarına ve işlev görmelerine izin verdiği için bir “yaşam kaynağı”dır. Bu nedenle halk için ve dolayısıyla yönetici konumundakiler için önemli bir konudur (McCartney vd., 2019).

Taşıdığı öneme karşın sağlık konusunda dünya üzerinde büyük ölçüde eşitsizlikler bulunmaktadır ve bu durum araştırmacıları konu üzerine araştırma yapmaya teşvik etmektedir. En genel tanımıyla sağlık eşitsizlikleri, farklı insan grupları arasındaki sağlıkta önlenebilir farklılıkları ifade etmektedir. Bu farklılıklar insanların yaşam koşullarını, sağlık hizmetlerine erişimini ve genel sağlık durumunu olumsuz etkileyen adaletsiz sistemlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, sağlık eşitsizliği konusunu bibliyometrik olarak incelemeyi amaç edinmektedir. Bu doğrultuda sağlık eşitsizliği kavramı üzerine bir yazın taraması sonrası Web of Science veri tabanında “sağlık eşitsizliği” başlığını taşıyan araştırma makaleleri ve derleme makaleleri üzerinden VOSviewer programı yardımıyla haritalamaya dayalı bir değerlendirme sunacaktır.

1. SAĞLIK EŞİTSİZLİĞİ KAVRAMI

Bir ülke içindeki eşitsizlikler, bir toplumdaki birikmiş servetin dağılımıyla ve özellikle o toplumun nasıl örgütlendiği ve çeşitli katmanları arasında sosyal ilişkilerin ve gücün nasıl kurulduğuyula ilgilidir (Barreto, 2017).

1980’lerden bu yana sağlık eşitsizlikleri sorununa büyük ilgi gösterilmesine rağmen, bugün ülkeler arasında ve içinde sağlıkta çarpıcı farklılıklar mevcuttur (Arcaya vd., 2015: 1). Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkelerde sosyal eşitsizlikler nasıl devam ediyorsa sağlıkta da eşitsizlikler aynı şekilde devam etmektedir (Barreto, 2017).

Sağlık eşitsizlikleri birçok farklı şekilde tanımlanmıştır. Sağlık eşitsizlikleri bir sosyal adalet(sizlik) sorununun olduğu yerde haksız farklılıkları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bununla birlikte, Avrupa’da “sağlık eşitsizliği” ifadesi rutin olarak kullanılmamakta ve bunun yerine “sağlık eşitsizlikleri” terimi kullanılmaktadır (McCartney vd., 2019).

Dünya Sağlık Örgütü’ne göre; sağlık eşitsizlikleri, farklı nüfus gruplarının sağlık durumundaki sistematik farklılıklardır (WHO, 2018). Diğer bir ifadeyle sağlık eşitsizlikleri, sosyal gruplar arasında ve farklı nüfus grupları arasında insanların sağlığındaki adaletsiz ve önlenebilir farklılıklar olarak tanımlanmaktadır (NHS Health Scotland, 2015). Sağlık eşitsizliği terimi genel olarak bireylerin veya grupların sağlığındaki farklılıkları ifade eder. Bireyler arasında veya sosyal olarak ilgili gruplara göre değişen, ölçülebilir herhangi bir sağlık yönü, sağlık eşitsizliği olarak adlandırılabilir. Sağlık eşitsizliği tanımında, gözlemlenen farklılıkların adil veya adil olup olmadığına dair herhangi bir ahlaki yargı yoktur (Arcaya vd., 2015: 1-2).

Sağlık eşitsizliklerini ilgilendiren husus, tesadüfen veya bireyin kararından değil, sosyal, ekonomik ve çevresel değişkenlerdeki önlenebilir farklılıklardan (örneğin yaşam ve çalışma koşulları, eğitim, meslek, gelir, kaliteli sağlığa erişim) kaynaklanan sağlık farklılıklarıdır (European Commission, 2009).

Diğer yandan McCartney vd., (2019)’e göre sağlık deneyimleri, farklı bireyler ve gruplar arasında büyük farklılıklar gösterebilir. Bireyler arasındaki sağlık sonuçlarındaki farkın çoğu şansa bağlıdır. Bununla birlikte, ortak özellikleri paylaşan gruplar için sistematik olarak farklı sonuçlar ve popülasyonların sağlığında zaman içinde meydana gelen değişiklikler, hem halk sağlığı araştırmalarının temeli hem de amacıdır.

Sağlık eşitsizliklerinin hem bireyler hem de toplumlar için önemli sosyal ve ekonomik maliyetleri vardır (WHO, 2018). Dünya Sağlık Örgütü Sosyal Belirleyiciler Komisyonu, araştırmalardan elde edilen bilgilerin rehberliğinde sağlıktaki eşitsizlikleri azaltmayı amaçlayan müdahalelerin siyasi, sosyal ve ekonomik faktörlere tabi olması gerektiğine işaret etmektedir (Luiz vd., 2020).

Eğitim/istihdam durumu, gelir düzeyi, cinsiyet ve etnik köken gibi sosyal faktörlerin bir bireyin sağlığı üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğuna dair çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Düşük, orta veya yüksek gelirli tüm ülkelerde, farklı sosyal grupların sağlık durumlarında büyük eşitsizlikler vardır. Bir bireyin sosyo-ekonomik konumu ne kadar düşükse, sağlıksız olma riski o kadar yüksektir (WHO, 2018).

Sağlık eşitsizliklerinin temel nedenlerinin nüfus ve gruplar arasında eşitsiz bir gelir, güç ve servet dağılımıyla sonuçlanan siyasi ve sosyal kararlarda ve önceliklerde yattığı konusunda yaygın bir fikir birliği vardır. Aşağıdaki gösterildiği gibi sağlık eşitsizliklerinin temel nedenleri gelir, güç ve servetin eşit olmayan dağılımıdır. Bu, bireylerin ve grupların yoksulluğuna ve marjinalleşmesine yol açabilir (NHS Health Scotland, 2015).

- Küresel Ekonomik Güçler
- Makro Sosyo-Politik Çevre
- Politik Öncelikler ve Kararlar

- Eşitlik ve Adalet İçin Toplumsal Değerler
- Gelir, Güç ve Servetin Eşitsiz Dağılımı
- Yoksulluk, Ötekileştirme ve Ayrımcılık

Yukarıda yer alana ifadelerle ek olarak Kalangos (2022)'a göre farklı demografik, coğrafi, kültürel ve etnik özelliklere ve çeşitli gelişmişlik ve zenginlik seviyelerine sahip insanlar, sağlık hizmetlerinde açık boşluklar sunmaktadır. Karmaşık tarihsel, coğrafi, sosyoekonomik, kültürel, iklimsel, genetik ve davranışsal mekanizmalar, insanların ilk topluluklarının başlangıcından bu yana kolektif çalışmalarının neden eşit olarak dağılmadığını açıklayabilir.

2. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmaya ilişkin veriler 18/05/2023 tarihinde Web of Science veri tabanı sitesinden sağlanmıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak arama kısmına "Health Inequalities (Sağlık Eşitsizlikleri)" ifadesi yazılmış ve sekmeden "Title (Başlık)" seçilmiştir. Buna göre toplam 6.662 arama sonucu belirlenmiştir. Daha sonra Doküman tipi olarak sadece "Article (Araştırma Makalesi)" ve "Review Article (Derleme Makale)" seçilmiş ve arama sonucu 4.460 olarak belirlenmiştir. Çalışma "4.460" yayın üzerinden yapılmıştır.

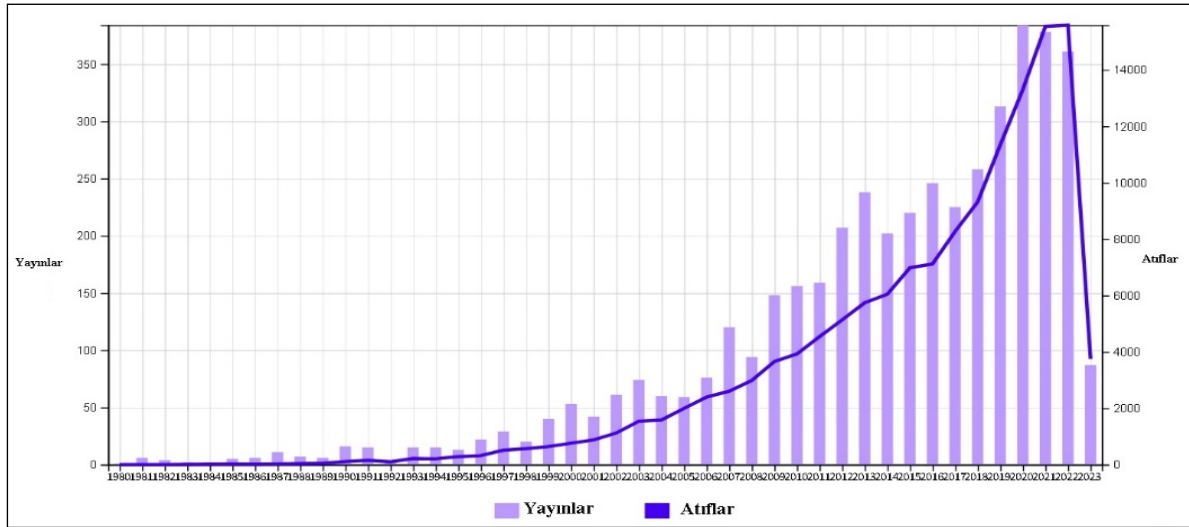
Bibliyometrik analiz, belirli bir konuyla ilgili araştırma makalelerini matematiksel yollarla nicel olarak analiz edebilen istatistiksel bir yöntemdir. Bu analiz çalışmaların kalitesine erişebilir, araştırmaların kilit alanlarını analiz edebilir ve gelecekteki çalışmaların yönünü tahmin edebilir (Chen vd., 2014). Çalışma verilerinin sağlandığı Web of Science veri tabanı ise temsili rakamlar üretmek için yerleşik analiz araçları da sağlayan neredeyse tüm önemli araştırma makalelerini içermektedir (Yu vd., 2020: 2).

Çalışmada elde edilen verilerin analizinde ise VOSviewer programı kullanılmıştır. VOSviewer, ağ verilerine dayalı haritalar meydana getirmek ve bu haritaları görselleştirmek ve keşfetmek için kullanılan bir programdır (Eck ve Waltman, 2010). VOSviewer, bir ağa (ortak alıntı) dayalı yayın haritaları, ülke haritaları, dergi haritaları, paylaşılan ağlara dayalı bir anahtar kelime haritası ve çok sayıda öge içeren haritalar oluşturabilir. Kullanılacak anahtar kelime sayısı istenildiği gibi ayarlanabilir ve alakasız anahtar kelimeler kaldırılabilir. Veri madenciliği, haritalama ve veri tabanından alınan makalelerin gruplandırılması VOSviewer yazılımı kullanılarak kolaylıkla yapılabilir (Effendi vd., 2021: 3).

3. ANALİZ

Aşağıda yer alan Şekil 1' de yıllara göre atıf ve yayın sayıları gösterilmektedir. Konuya ilişkin ilk yayının yayınlandığı 1980 ile 2023 yılları arasında kapsayan şekil aynı zamanda bir tür trend analizi gibi değerlendirilebilir.

Şekil 1: Yıllara Göre Yayın ve Atıf Sayıları

Kaynak: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/citation-report/69c5b720-1aca-4d24-b0a5-f61430f74feb-8afcf83e>.

Şekil 1'den de görüleceği üzere konuya olan ilginin son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte son yılların atıf ve yayın sayıları ise şu şekildedir; 2020 yılında "13.302" atıf, "384" yayın, 2021 yılında "15.542" atıf, "378" yayın, 2022 yılında "15.586" atıf ve "361" yayın ve 2023 yılı için ise "3746" atıf "87" yayın yapılmıştır. İçinde bulunduğumuz 2023 yılı dışarıda bırakıldığında atıf sayılarının arttığı, buna karşın yayın sayılarının ise son yıllarda bir miktar azaldığı söylenebilir. Aşağıda yer alan Tablo 1'de ise en çok atıf alan çalışmalar sıralanmaktadır.

Şekil 2’de görüldüğü üzere, VOSviewer programı aracılığıyla 141 anahtar kelime 2.790 link bağlantısı, toplam 6.037 link gücü ile 7 farklı kümeye ayrıştırılmıştır. Her bir küme rengi, içerdiği kelime sayısı ve küme içinde en yüksek frekansa sahip olan 3 anahtar kelimeler ile aşağıda verildiği gibidir;

- 1. Küme kırmızı renkte ve 27 kelimedenden oluşmaktadır. Sağlık (247), Akıl sağlığı (140), sosyoekonomik durum (130).
- 2. Küme yeşil renkte ve 25 kelimedenden oluşmaktadır. Sosyoekonomik faktörler (137), kamu sağlığı (137), ağız sağlığı (87).
- 3. Küme mavi renkte ve 23 kelimedenden oluşmaktadır. Sağlık eşitsizlikleri (613), sağlığın sosyal belirleyicileri (124), cinsiyet 119.
- 4. Küme sarı renkte ve 22 kelimedenden oluşmaktadır. Sağlık eşitsizliği (260), eşitsizlik (181), konsantrasyon endeksi (105).
- 5. Küme mor renkte ve 17 kelimedenden oluşmaktadır. Kendi kendini değerlendiren sağlık (109), gelir eşitsizliği (69), gelir eşitsizliği (64).
- 6. Küme açık renkte ve 14 kelimedenden oluşmaktadır. Eşitsizlik (162), eşitsizlikler (122), etnik köken (55).
- 7. Küme turuncu renkte ve 13 kelimedenden oluşmaktadır. Mortalite (73), sosyal sınıf (72), sosyal belirleyiciler (66).

VOSviewer aracılığıyla yapılan bu analize göre, sağlık eşitsizlikleri kapsamında yer alan araştırma ve derleme makaleleri arasında en sık kullanılan ilk beş kelime incelendiğinde, çalışmamızın konusu olan “Health Inequalities-Sağlık Eşitsizlikleri” kelimesinin en sık (613 kez) kullanılan kelime olduğunu görmekteyiz. Diğer kelimeler sırasıyla; 2. sırada “Health Inequality-Sağlık Eşitsizliği” (260), 3. sırada “Inequality-Eşitsizlik (yanlış yazım)” (181), 4.sırada “Inequality-Eşitsizlik” (162) ve son sırada “Mental Health-Akıl Sağlığı” (140) yer almaktadır.

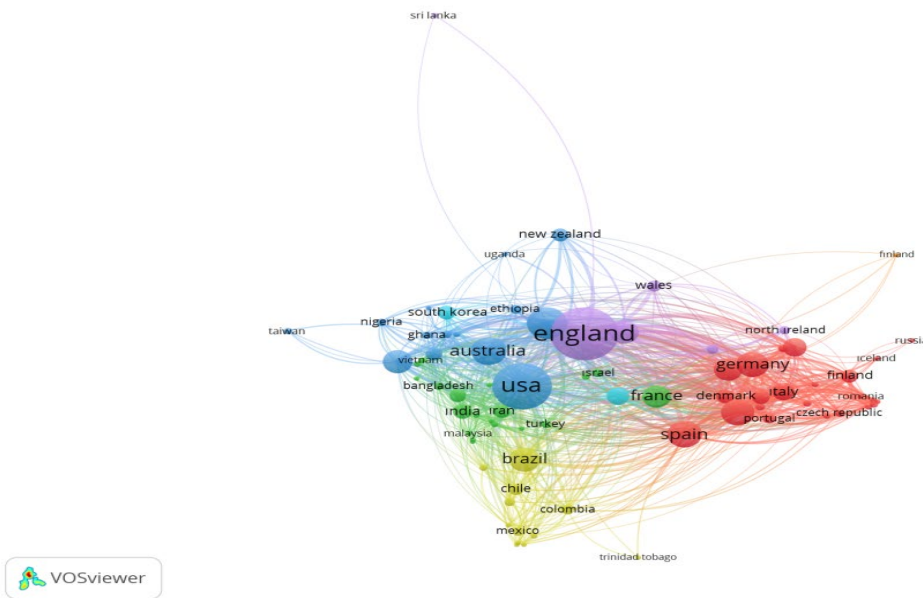
Burada dikkat çeken bir husus, yazım şekli ya da hatasına göre aynı anlama gelen kelimelerin farklı kümelerde yer alabildiğidir.

3.2. Ülkelerin Ortak Yazarlık Ağ Analizi

VOSviewer programında, iki öge arasındaki ilişki link sayesinde sağlanır. Her link, pozitif değer ile temsil edilen bir güce sahiptir. Değer ne kadar yüksek ise, bağlantı da o kadar güçlü olmaktadır. Linkin gücü, ortak yazarlık bağlantılarında, iki araştırmacının ortak yazarlık yaptığı yayınların sayısını vermektedir. Toplam bağlantı gücü; bir araştırmacının diğer araştırmacılar ile yapmış olduğu ortak yazarlık bağlantılarının toplam gücünü temsil etmektedir (Eck ve Waltman, 2021).

139 ülkeden, ülke başına en az beş çalışma ve en az beş atıf alma koşullarına uygun olan 77 ülke ile VOSviewer analize başlanmıştır. VOSviewer görselleştirme aracı “ortak yazarlık” (tek bir yayında birden fazla yazar yer alması) ile araştırmacıların, araştırma merkezlerinin ya da ülkelerin ağları tarafından birlikte yürütülen ve yayınlanan çalışmayı ifade etmektedir (McAllister et al., 2021; Torun, 2022).

Şekil 3: Ülkelerin Ortak Yazarlık Ağ Analizi

Şekil 3’de görüldüğü üzere VOSviewer programı aracılığıyla ülkeler arası ortak yazarlık ağ analize dahil edilen 77 ülke, 950

link bağlantısı, toplam 3.597 link gücü ile kendi içinde her biri farklı renkte temsil edilen 7 farklı kümeye ayrılmıştır. Her bir kümenin rengi, küme içindeki ülke sayısı ve her bir kümede en yüksek yayın sayısına sahip 3 ülke aşağıda gösterilmiştir. Buna göre;

- 1. Küme kırmızı renkte ve 23 ülkeden oluşmaktadır. İspanya (286), Hollanda (257), Almanya (243).
- 2. Küme yeşil renkte ve 19 ülkeden oluşmaktadır. Fransa (191), Hindistan (89), Japonya (65).
- 3. Küme mavi renkte ve 14 ülkeden oluşmaktadır. Amerika (818), Kanada (378), Avustralya (303).
- 4. Küme sarı renkte ve 12 ülkeden oluşmaktadır. Brezilya (235), Şili (51), Kolombiya (43).
- 5. Küme mor renkte ve 6 ülkeden oluşmaktadır. İngiltere (1071), İskoçya (216), Galler (52).
- 6. Küme açık mavi renkte ve 2 ülkeden oluşmaktadır. İsviçre (120), Güney Kore (81).
- 7. Küme turuncu renkte ve 1 ülkeden oluşmaktadır. Finlandiya (5).

VOSviewer aracılığıyla yapılan bu analize göre, sağlık eşitsizlikleri kapsamında yer alan araştırma ve derleme makalelerinden oluşan yayın grubunda en fazla yayın yapan ilk beş ülke sıralamasında; (1071 yayın, 916 toplam bağlantı gücü ile) İngiltere ilk sırada yer alırken, Amerika Birleşik Devletleri 818 yayın, 618 toplam bağlantı gücü ile ikinci sırada; 378 yayın, 451 toplam bağlantı gücü ile Kanada üçüncü sırada; Hollanda 257 yayın, 372 toplam bağlantı gücü ile dördüncü sırada; 243 yayın ve 238 toplam bağlantı gücü ile Almanya son sırada yer almaktadır.

4. SONUÇ

Çalışmada da belirtildiği üzere sosyo/kültürel ve ekonomik faktörlerin sağlıkta önemli eşitsizliklere neden olduğu bilinmektedir. Sağlıkta eşitsizliklerin azaltılması ülkelerin sağlık politikalarının önemli hedeflerinden biridir. Bu noktada belirgin sağlık eşitsizliklerine yol açan koşulların, toplumun tüm üyeleri için zararlı olduğu bilinmektedir. Bazı sağlık eşitsizlik türlerinin örneğin bulaşıcı hastalıkların yayılması gibi toplumun geri kalanı üzerinde bariz yayılma etkileri bulunmaktadır.

Bu çalışmada, 1980 ile 2023 yılları arasında Web of Science veri tabanında indekslenen "Health Inequalities (Sağlık Eşitsizlikleri)" başlığını taşıyan 6.662 çalışma bibliyometrik analiz amacıyla seçilmiştir. Doküman tipi olarak sadece "Article (araştırma makalesi) ve Review Article (Derleme Makale)" seçimi yapıldığında bu kriterlere uygun 4.460 yayın üzerinden bibliyometrik analize geçilmiştir.

Bu alandaki ilk çalışmanın 1980 yılında yayınlandığı ve konuya olan ilginin 2000'li yıllardan itibaren arttığı görülmektedir. 1980 ile 2020'ye kadar çalışma sayısının yukarı yönlü trend içinde olduğu görülmektedir. 2020 yılında "13.302" atf, "384" yayın, 2021 yılında "15.542" atf, "378" yayın, 2022 yılında "15.586" atf ve "361" yayın ve 2023 yılı için ise "3746" atf "87" yayın yapılmıştır. İçinde bulunduğumuz 2023 yılı dışarıda bırakıldığında atf sayılarının arttığı, buna karşın yayın sayılarının ise son yıllarda bir miktar azaldığı söylenebilir.

VOSviewer aracılığıyla yapılan bu bibliyometrik analiz sonuçlarına göre, sağlık eşitsizlikleri kapsamında yer alan araştırma ve derleme makaleleri arasında en sık kullanılan kelimelerin; "sağlık eşitsizlikleri"; "sağlık eşitsizliği"; "sağlık"; "akıl sağlığı" ve "sosyoekonomik faktörler" olduğu görülmektedir.

VOSviewer aracılığıyla yapılan ülkeler arası ortak yazarlık ağ analize dahil edilen 77 ülke, 950 link bağlantısı, toplam 3.597 link gücü ile "sağlık eşitsizlikleri" kapsamında yer alan araştırma ve derleme makalelerinden oluşan yayın grubunda en fazla yayın yapan ülkenin 1.071 yayın ile İngiltere olduğu görülmektedir. 818 yayımla İngiltere ikinci sırada iken, Kanada 378 yayın ile üçüncü sırada yer almaktadır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmanın tümünü ortaklaşa gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Arcaya, M., Arcaya, A. ve Subramanian, S. (2015). "Inequalities in Health: Definitions, Concepts and Theories". *Global Health Action*. 8.
- Barreto M.L. (2017). Health Inequalities: A Global Perspective. *Cien Saude Colet*. 2017 Jul;22(7):2097-2108. Portuguese, English, Spanish.
- Chen C., Dubin R. ve Kim M.C. (2014). "Emerging Trends and New Developments in Regenerative Medicine: A Scientometric Update (2000 - 2014)". *Expert Opin Biol Ther*. 14(9):1295-317.
- Eck N.J. ve Waltman L. (2021). Vosviewer: A Computer Program for Bibliometric Mapping. ERIM Report Series Research in Management. (Çevrimiçi: <https://repub.eur.nl/pub/14841/ERS-2009-005-LIS.Pdf>)
- Eck, N.J., ve Waltman, L. (2010). "Software Survey: Vosviewer, A Computer Program for Bibliometric Mapping". *Scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Effendi D.N., Irwandani Welly A., Agus J., Henita R., Ilmi Z.I. ve Mehadi R. (2021). Bibliometric Analysis of Scientific Literacy Using VOS Viewer: Analysis of Science Education Journal of Physics: Conference Series 1796.

- European Commission (2009). MEMO: Questions and Answers On Solidarity in Health: Reducing Health Inequalities in The EU. https://Ec.Europa.Eu/Health/Archive/Ph_Determinants/Socio_Economics/Documents/Com2009_Qa_En.Pdf.
- Hatzenbuehler M.L., Phelan J.C., Link B.G. (2013). "Stigma As A Fundamental Cause of Population Health Inequalities". *Am J Public Health*, 103(5):813-21. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/citation-report/69c5b720-1aca-4d24-B0a5-F61430f74feb-8afcf83e>
- Kalangos, A. (2022). "Health Inequalities Between The Developing and Developed World As One of The Persistent Challenges of Our Globalizing World: A Specific Focus On Cardiovascular Diseases, The Impact of Global Humanitarian Forums and Potential Solutions". *Journal of Humanitarian Cardiovascular Medicine*, 1(1).
- Luiz, O.C., Couto, M.T., Oliveira, E. ve Separavich, M.A. (2020). "Inequality In Health, Social Determinants and Intersectionality: A Systematic Review". *Brazilian Journal of Health Review*, 3(5): 11827–11841.
- Mackenbach J.P., Stirbu I., Roskam A.J., Schaap M.M., Menvielle G., Leinsalu M. ve Kunst A.E. (2008). "European Union Working Group On Socioeconomic Inequalities in Health. Socioeconomic Inequalities in Health in 22 European Countries". *N Engl J Med*, 358(23): 2468-81
- Marmot M. (2005). "Social Determinants of Health Inequalities". *The Lancet*, 365(9464): 1099-1104, ISSN 0140-6736.
- Marmot M., Stansfeld, S.A., Patel, C., North, F.M., Head, J., White, I.R., Brunner, E.J., Feeney, A. ve Smith, G. (1991). "Health Inequalities Among British Civil Servants: The Whitehall II Study". *The Lancet*, 337:1387-1393.
- Mcallister, J.T., Lennertz, L. ve Atencio M.Z. (2022). "Mapping A Discipline: A Guide To Using Vosviewer for Bibliometric and Visual Analysis". *Science & Technology Libraries*, 41(3):319-348.
- Mccartney, G., Popham F., McMaster R. ve Cumbers, A. (2019). "Defining Health and Health Inequalities. *Public Health*". 172: 22-30.
- NHS Health Scotland (2015). Health Inequalities: What Are They? How Do We Reduce Them?, NHS Health Scotland, <https://www.healthscotland.scot/media/1086/health-inequalities-what-are-they-how-do-we-reduce-them-mar16.Pdf>
- Phelan J.C., Link B.G. ve Tehranifar P. (2010). "Social Conditions As Fundamental Causes of Health Inequalities: Theory, Evidence and Policy Implications". *J Health Soc Behav*, 51.
- Torun, M. (2022). "A Bibliometric Analysis on Fat Tax". *Arch Health Sci Res.*, 9 (3): 203-209.
- Torun, M. ve Aslan, Ö. (2022). "Vosviewer Analysis on Obesity in Economics". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (3): 1025-1038.
- WHO (2018). Health Inequities and Their Causes, <https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/health-inequities-and-their-causes>
- Yu Y., Li Y., Zhang Z., Gu Z., Zhong H., Zha Q., Yang L., Zhu C. ve Chen E. A. (2020). "Bibliometric Analysis Using Vosviewer of Publications on COVID-19". *Ann Transl Med*. 8(13): 816.

TÜRKİYE’DE MÜLKÎ İDARE AMİRLİĞİ SİSTEMİNDE AFETLERİ YÖNETEBİLMENİN HUKUKİ ÇERÇEVESİ

THE LEGAL FRAMEWORK OF ADMINISTERING DISASTERS IN THE SYSTEM OF TERRITORIAL ADMINISTRATIVE AUTHORITY IN TÜRKİYE

Sinar Sunar¹

¹Dr., sinansunar@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0765-4106

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Mülki İdare, Afet Yönetimi, Afet Hukuku, Kamu Yönetimi

Jel Kodları:

M11, L38

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 13 Haziran 2023

Kabul Tarihi: 20 Haziran 2023

ARTICLE INFO

Keywords

Territorial Administration, Disaster Management, Disaster Law, Public Administration

Jel Codes:

M11, L38

Article History:

Received: 13 June 2023

Accepted: 20 June 2023

ÖZET

Afetler insanlığın doğuşundan günümüze bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Toplumlar da afetlere karşı mücadele edebilmek için çeşitli yöntemler üretmişler ve hayata geçirmişlerdir. Devlet idaresinin temel bir meselesi olarak afet yönetimi kamu yönetiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Türkiye de üzerinde bulunduğu coğrafyanın ve iklim kuşağının etkisi nedeniyle afetlere yoğun olarak maruz kalan ülkelerden biridir. Ülke topraklarının yönetimi üniter bir yapı içerisinde mülki idare sistemine dayanan Türkiye’de illerde valiler, ilçelerde kaymakamlar mülki idare amirleridir ve merkezi idarenin yürüttüğü kamu hizmetlerinin taşrada yürütülmesinden sorumludurlar. Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarından 2000’li yılların başlarına kadar afetlerin sonuçlarına odaklı ve kriz yönetimi merkezli bir anlayışa sahip olan Türk afet yönetimi, dünyadaki gelişmelere paralel şekilde risk yönetimini temel alan bütünlükli afet yönetimine geçmiştir. Merkezi bir örgütlenme temelinde teşkilatlanan Türkiye’deki afet yönetimi mülki idare amirlerine de kanun ve yönetmelikler çerçevesinde önemli görev ve sorumluluklar yüklemektedir. İl ve ilçelerde afet yönetiminden birincil derece sorumlu mülki idare amirleri olan vali ve kaymakamlar afet yönetimini organize etmekte ve süreci yönetmektedir. Bu çalışmada mülki idare amirlerinin her türlü iş ve işlemlerinde olduğu gibi afet yönetimi sürecinde temel aldıkları hukuki çerçeve ortaya konmaya çalışılmıştır. Literatür taramasından yararlanılan çalışma, özellikle Türk afet yönetiminin merkezîyetçi yönüne ve mülki idare amirlerine yüklenen sorumluluğa dikkat çekmesi bakımından önem arz etmektedir.

ABSTRACT

Disasters have been seen as a threat since the birth of humanity. Societies have also produced and realised various methods to fight against disasters. As a fundamental issue of state administration, disaster management is an integral part of public administration. Turkey is one of the countries that are heavily exposed to disasters due to its geography and climate zone. Governors in provinces and district governors in districts in Turkey, where the administration of the country’s territory is based on a unitary structure and on a system of provincial administration, are the local administrative authorities and they are responsible for the execution of public services carried out by the central administration in the provinces. From the first years of the Republican Period until the early 2000s, the Turkish disaster management, which had an understanding centred on the consequences of disasters and crisis management, has shifted to integrated disaster management based on risk management in parallel with the developments in the world. Disaster management in Turkey, which is organised on the basis of a central organisation, also imposes important duties and responsibilities on the territorial administrative authorities within the framework of laws and regulations. Governors and district governors, who are primarily responsible for disaster management in provinces and districts, organise disaster management and manage the process. In this study, it has been attempted to reveal the legal framework on which the administrative authorities are based in the disaster management process as in all kinds of works and transactions. The study, which is based on a literature review, is particularly important in terms of drawing attention to the centralised aspect of Turkish disaster management and the responsibility attributed to the territorial administrative authorities.

Atf vermek için / To cite: Sunar, S. (2023). Türkiye’de mülki idare amirliği sisteminde afetleri yönetebilmenin hukuki çerçevesi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 136-143. DOI: 10.58627/dpuiibf.1313807

Başta depremler olmak üzere Türkiye'nin üzerinde bulunduğu toprakların afetlere maruz kalması ve mücadelesi halen devam etmektedir. Tüm teknolojik gelişmelere ve insanların afetlere karşı çaresizliğine rağmen karşı mücadelesi de sürmektedir. Günümüzde küresel bir sorun haline gelen afetler neden oldukları gerek maddi gerekse de manevi kayıplarla hem yerel düzeyde hem de uluslararası çapta bir mücadeleyi gerektirmektedir. Afet yönetiminin başarılı bir şekilde yürütülmesi birçok afet türünün zararını en aza indirdiği gibi oluşumlarını da engelleyebilmektedir. Bireylerin ve tek başına toplulukların afetlere karşı mücadelesi sorunları çözmeye yetecek durumda değildir. Çünkü bir olayın afet olarak nitelendirilebilmesi için toplumsal yaşamı topyekûn etkilemesi ve toplumun mücadele kapasitesini aşması gereklidir ki böyle bir durum organize halde ve büyük çaplı bir mücadeleyi gerektirir. Bundan dolayı devlet ve hükümetlerin bir kamu politikası şeklinde afet yönetimini yerine getirmesi kaçınılmazdır. Afet yönetimine ilişkin politikalar; afet öncesi tedbir ve hazırlık, afet esnasında müdahale ve kurtarma ile afet akabinde iyileştirme ve sağlıklaştırma çalışmalarını kapsamaktadır. Dolayısıyla böyle kapsamlı bir mücadelenin ancak devletin idari yapılanması olan kamu yönetimi tarafından gerçekleştirilmesi gerekir. Devlet ise yaptığı bütün iş ve işlemleri hukuki bir zemine oturtmak zorundadır. Bu kapsamda afet yönetimiyle ilgili hukuki metinlerle afet hukuku oluşmuştur.

Türkiye üniter yapıda mülkî idarelere bölünmüş bir idari yapılanmaya sahiptir. Merkezi idarenin taşra yapılanması olan il ve ilçelerde il genel idaresinin başı olarak mülkî idare amirleri il veya ilçenin genel düzenin sağlamak ve denetlemekten sorumludur. Mülkî idare sistemi sayesinde merkezi idare taşraya hâkim olma ve ülkenin her tarafına eşit hizmet götürme amacını taşımaktadır. Yetki genişliği ve idari vesayet ilkelerine göre illerin yönetimini sürdüren mülkî idare amirlerinin görev ve sorumlulukları da tarihsel süreç içerisinde genişlemiş ve pek çok konuyla ilgilenmek durumunda kalmışlardır. Bunlardan birisi de elbette afet yönetimidir.

Çalışmanın amacı Türkiye'de mülkî idare amirlerinin afet yönetimindeki görev ve sorumluluklarının hukuki çerçevesini ortaya koymaktır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde tarihsel süreç içerisinde Türkiye'de mülkî idare ve mülkî idare amirliğinin gelişimi ve güncel durumu anlatılmıştır. İkinci bölümde teorik bir çerçeve içerisinde afet yönetimi ve afet hukuku açıklanarak aralarındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise Türkiye'de afet yönetiminde yasa ve mevzuata dair gelişmeler ele alınarak mülkî idare amirlerine verilen görev ve sorumluluklara değinilmiştir.

1. TÜRKİYE'DE MÜLKÎ İDARE VE MÜLKÎ İDARE AMİRLİĞİ SİSTEMİ'NİN GELİŞİMİ

Arapça "*sahiplik, egemenlik*" kökeninden türeyen bir sözcük olan mülk (www.nisanyansozluk.com), TDK sözlüğünde "*devletin egemenliği altında bulunan toprakların bütünü*", mülkî kavramı ise "*ülke yönetimine ilişkin*" şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 1998: 1606-1607).

Mülkî idare kavramı ise yurt topraklarında idari sebeplerle ihdas edilmiş alt birimlerin merkezi idarenin görevlileri tarafından yürütülmesi olarak tanımlanmaktadır (TODAİE, 1998: 176). Devletin yurt sathındaki somutlaşmış hali olarak da tanımlanan mülkî idare (Demir, 2018: 200), ülke ve devlet yönetimi ayrımının ortaya konmasında izah edici bir kavram olmasıyla da dikkat çekmektedir. Buna göre devlet, politik kuvvetin örgütlü hali olarak politik bir yapılanmayı ifade ederken; ülke ise bu kurumsal yapıların üzerinde inşa edildiği coğrafi sınırlar olarak kabul edilmektedir. İşte bu iki kavramın idaresine dair ayırım devlet idaresi ve mülkî idarenin arasındaki ayrımı da ortaya koymaktadır. Mülkî idare, devlet idaresinden ayrı düşünülemeyeceği gibi onun fonksiyonel yapısının ülke sathında teşkilatlanmış ve somutlaşmış hali olarak ifade edilebilir (Çiner ve Karakaya, 2013: 67). Mülkî idare amirliği ise "*Ülke topraklarında idari amaçlarla oluşturulmuş il, ilçe v.b. alt birimlerin merkezin ajanları eliyle yönetilmesi eylemi ile bu yönetim faaliyetine ilişkin mevzuat ve bunu gerçekleştiren personelden oluşan yönetim.*" olarak tanımlanmıştır (TODAİE, 1998).

Bir yerde devlet yapılanmasından bahsediliyorsa mülkî idare de bunun doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncülleri farklı şekillerde olsa da modern anlamda mülkî idare özellikle 18. ve 19. yy.'da modern devlet yapılanmasının ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla güncel halini almaya başlamıştır. Mülki idarenin oluşumu ve şekillenmesini sağlayan başat öğe modern devletin en belirgin özelliklerinden birisi olan merkezîyetçilik ilkesidir. Özellikle kapitalist iktisadi düzenin yaygınlaşmasıyla karşılıklı bir ilişki içerisinde modern devlet yapılanması da şekillenmeye başlamıştır. Bilindiği üzere kapitalizm öncesi dönemde hâkim düzen olan feodalizm, otoriteden yoksun parçalı bir yapıya sahiptir. Kapitalizm ve onu temsilcisi konumundaki burjuvazinin düzen talebi devletlerin merkezi ordulardan başlayarak merkezi bir bürokrasiyle teşkilatlanmasına dolayısıyla merkezîyetçiliğe doğru bir eğilim göstermesine neden olmuştur. Şöyle ki kapitalizmin gelişmesiyle devletlerin merkezîyetçi şekilde örgütlenmesi paralellik arz etmektedir. Güler (1993: 92) bu durumu bütünlük tek tip pazar, ölçü-tartı sisteminde bir örneklik, bağımsız iş gücü, karşılıklı hak eşitliği bulunan alıcı ve satıcı gibi talepleri olan kapitalist iktisadi sistemin bunların tesis edilmesi için merkezi bir idari güç talep etmesi olarak açıklamıştır. Böylelikle bu yeni düzene uygun iktisadi ilişkilerin ülke genelinde aynı şekilde yayılması için mülkî idarenin de buna göre düzenlenmesi

gerekmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde yaşanan deneyimler devletlerin idari yapılanmasının şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştır. Devletler kendi egemenlik sahaları içerisinde kendi idari ve siyasi gerçeklikleriyle uyumlu olarak örgütlenmelerini gerçekleştirmişlerdir. Bu anlamda modern devletin genel itibarıyla üniter ve federal olmak üzere iki tip modeli ortaya çıktığı söylenebilir. Üniter devlet daha çok merkezîyetçilik, idari vesayet ve idarenin bütünlüğü ilkelerinin ön planda olduğu bir modelken, federal devlet ise “*farklılık içinde birliği*” yansıtacak şekilde özerklik eşit ve bağımsız aktörlerin birlikteliği ile yerindenlik ilkelerinin temel alındığı bir model olarak karşımıza çıkmaktadır (Güler, 2007: 12).

Türkiye bugün üniter idari yapılanmaya sahip bir devlettir. Ancak Avrupa’daki modern devlet yapılanmasının oluşumuna benzer bir süreç geçirdiği anlaşılmaktadır. 19. yy öncesinde tumar sistemi temelinde örgütlenen Osmanlı idari yapılanması sistemin bozulmasıyla taşradaki etkinliğini kaybetmiştir. Kapitalist iktisadi sistemin yaygınlaşması neticesinde bu yapıyla bütünlüşme sürecine giren Osmanlı bürokrasisi merkezileşme eğilimiyle durumu tersine çevirmiş ve taşradaki idari etkinliği yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Zira III. Selim’le başlayan reform süreci öncelikle iç düzeni sağlamaya yönelik yeni merkezi bir ordu kurma girişimiyle başlamıştır. II. Mahmud’un aynı şekilde süreci devam ettirmesi ve önceliği merkezi orduya vermesi bu noktada anlamlıdır. Çünkü merkezi devletin güçlü olması için merkezi bir orduya ihtiyaç vardır. Ordu için para, para için vergi, vergi için de hem merkezde hem de ülke sathında etkin merkezi bir bürokratik yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla 19. yy.’da yaşanan yenilikleri, bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir (Zürcher, 2012: 55).

Tanzimat Dönemi Osmanlı Devleti açısından birçok alanda olduğu gibi mülkî idare sisteminin değişiminde de bir milat konumundadır. Söz konusu dönemde modern anlamda mülkî idare taksimatına dair ilk adımlar atıldığı gibi mülkî idare amirliği ile ilgili sistemde aynı şekilde gelişmeye başlamıştır. 1842 yılında yapılan ilk değişiklikte mülkî idare eyalet, sancak ve kazalara ayrılarak buralara da sırasıyla müşir valiler, kaymakamlar ve kaza müdürleri atanmıştır. Bu dönemde valilerin yetkileri önemli ölçüde daraltılarak temsili bir konuma sokulsa da 1852 yılında yapılan değişiklikte valiler merkezi idarenin temsilcisi ve otoritesini tesis eden makam halini almıştır. (Kırmızı, 2016: 24).

1858 yılında yürürlüğe giren “*Vali, Mutasarrıf ve Kaymakamların Vazifelerini Şamil Talimat*”la mülkî idare eyalet, liva, kaza ve karyelere bölünmüştür. 1864 yılında bu konudaki en kapsamlı düzenlemelerden biri hayata geçirilerek Tuna Vilayet Nizamnamesi yürürlüğe girmiş ve sonrasında ise taşra teşkilatının tamamına yakına bu modele göre düzenlenmiştir. Fransa’nın mülkî idare yapılanması olan “department” sistemi örnek alınarak yapılan düzenlemeye göre mülkî idare vilayet, liva, kaza ve karyelere ayrılmış ve buralara da mülkî idare amiri olarak sırasıyla vali, kaymakam, kaza müdür ve muhtarlar atanmıştır (Güneş, 2014: 283-285). Akabinde 1871 yılında “*İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi*” yayınlanmış ve 1913 yılına kadar yürürlükte olacak bu nizamnameye göre Osmanlı Devleti’nin mülkî idaresi 27 vilayet ve 123 sancaktan oluşmuştur (Seyitdanlıoğlu, 1996: 90-91).

Osmanlı Devleti’nde devletin üniter bir yapıda olduğu ilk defa 1876 Kanun-i Esasi ile tanımlanmıştır. Kanun-i Esasi’ye göre mülkî idare vilayet, liva ve kaza olarak kademelendirilmiştir. Kanun-i Esasi’nin 108-110. maddelerinde şekillenen mülkî idare yapısında illerin yönetiminin tevsi-i mezuniyet (yetki genişliği) ve tefrik-i vezaif (görevler ayrımı) ilkelerine göre yürütüldüğü hükme bağlanmıştır. Tevsi-i mezuniyet merkezi idarenin yetkilerinin illerde valiler tarafından kullanılması esasını getirirken, tefrik-i vezaif merkezin yapacağı belirli vazifelerin illerdeki idari birimlerce yerine getirilmesini öngörmektedir (Kartal, 2013: 18-19).

Son olarak 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkatı Osmanlı’da mülkî idare alanında yapılan kapsamlı son düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. İl genel ve il özel idarelerini düzenleyen bu kanunla özellikle il özel idarelerinin tüzel kişiliğinin oluşturulması, görev ve yetkileriyle mal varlıklarının belirlenmesi sağlanmıştır (Giritli, 1983: 17).

Cumhuriyet Dönemi’ne geldiğimizde ise ilk olarak kuvvetler birliği ilkesine göre tanzim edilen 1921 Anayasasında mülkî idarenin vilayet, kaza ve nahiyelerden oluştuğu oluştuğunun 10. maddede düzenlendiği görülmektedir. 1924 Anayasasının 89. maddesinde ise mülkî idare il, ilçe, bucak, kasaba ve köyler olmak üzere beş kademeye ayrılmıştır (Kartal, 2013: 20-22). 1929 yılında Vilayet İdaresi Kanunu çıkarılmış ancak süreç içerisinde özellikle valilerin yetkilerinin yetersiz ve kısıtlı görülmüştür. Bunun üzerine 1949 yılında çıkarılan İl İdaresi Kanunu belirli değişikliklerle halen varlığını devam ettirmekte olup mülkî idareye son şeklini vermiştir. Buna göre Türkiye’de mülkî idare il, ilçe ve bucak¹ olmak üzere üç kademeye ayrılmıştır. Ayrıca ihtiyaç duyulması halinde merkezi idare bölge şeklinde idari alanlar ihdas edebilmektedir (Şaylan, 1976: 30).

¹ 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediyesinin bulunduğu 30 ildeki 293 bucağın hukuki statüleri ortadan kaldırılmıştır. Diğer illerde kalan 290 bucak ise 2014 yılında çıkarılan “İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun” ile kaldırılarak daha önce bağlı olduğu ilçelere bağlanmış ve bucak statüsü tamamen ortadan kaldırılmıştır (Özçağlar, 2014: 295).

Ekonomik yapı ve demografik durum gibi sebeplerle yukarıda anıldığı şekliyle bölümlenen mülki idareler, mülki idare amirlerince idare edilmektedir. İllerin başında merkezi idare tarafından atanan valiler bulunmakta, ilçelerde ise kaymakamlar görev yapmaktadır. Valiler yetki genişliği esasına göre görevlerini ifa ederler. Mülki idare amirlerinin statüsü ve görevleri ise Dahiliye Memurları Kanunu, İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Devlet Memurları Kanunu'nda düzenlenmiştir (Çetin, 2021: 96).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde mülki idare amirleri olarak beş kısım kadro karşımıza çıkmaktadır. Bunlar vali, vali yardımcısı, kaymakam, mülkiye müfettişi ve hukuk işleri müdürüdür. En üst mülki idare amiri konumundaki valilerin 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 3 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Cumhurbaşkanı kararıyla atanması kararlaştırılmıştır. Görev süreleri de Cumhurbaşkanının görev süresiyle sınırlandırılarak yeni bir atama yapılana kadar göreve devam etmeleri hükme bağlanmıştır. Yine aynı şekilde İl İdaresi Kanunu'nda yapılan değişikliklerle valilerin Cumhurbaşkanının ildeki temsilcisi ve idari yürütme vasıtası olduğu belirtilmiştir. İl genel idaresinin başı olan vali; kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ve diğer mevzuatın uygulanmasından sorumludur. Vali yardımcılığı sayıları illere göre değişiklik gösteren bir pozisyon olup, onların görevleri arasında İl İdaresi Kanunu'na göre valinin tespit ettiği görevleri yerine getirmek, valiyekâlet etmek, yazı işlerinin düzenlenmesi ve yürütülmesi yer almaktadır. İlçe idaresinin başı olan kaymakam ilçede Cumhurbaşkanının idari yürütme vasıtasıdır. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile diğer mevzuatın ilan edilerek uygulanmasını sağlayarak valilerin talimat ve emirlerini yerine getirmektedir. İlçenin her yönden genel idaresinden sorumludur ve bunun için her türlü tedbir almaktadır. Mülki idarede teftiş, denetleme, araştırma, inceleme gibi görevleri bulunan mülkiye müfettişleri, kaymakamlık sıfatına sahip ve bu görevde en az altı yıl çalışmış olan kişiler arasından atanmaktadır. Hukuk işleri müdürü ise diğer görevlere nazaran daha alt bir pozisyon olarak görülmele birlikte genel olarak kaymakamlık ve vali yardımcılığında yeterli performans gösterememiş kişilerden atanmaktadır (Çetin, 2021: 96-98).

Genel olarak değerlendirildiğinde Türk kamu yönetiminde mülki idare ve mülki idare amirliği Osmanlı Devleti'nden miras kalan ve Fransız etkisiyle oluşturulmuş üniter bir sistemin devamı niteliği taşımaktadır. Merkezi idarenin özellikle taşradaki temsilcileri konumunda olan mülki idare amirleri yetki genişliği esasına göre ve merkez adına idari vesayet uygulayan bir konumdadır. Bu anlamda mülki idarenin en yetkili kamu görevlileri olarak illerin her türlü asayiş, güvenlik, düzen ve olağanüstü durumlara karşı mücadele edilmesinden sorumludur. Mülki idare amirleri sorumlu buldukları alanları kanun ve yönetmeliklerin kendilerine verdikleri görev, sorumluluk ve yetkiler çerçevesinde yönetmektedir. Bu kişilerin keyfi hareket etmeleri ve hukuk dışına çıkmaları söz konusu değildir. Bu durumlardan biri de afetlerdir ve bu olağanüstü durumların da aynı şekilde hukuk içerisinde yönetilmesi gerekmektedir. Bu anlamda afet yönetimi ve afet hukukunun gelişiminin ortaya konması önem arz etmektedir.

2. AFET YÖNETİMİNİN GELİŞİMİ VE AFET HUKUKUYLA İLİŞKİSİ

İnsanlığın varoluşundan itibaren karşı karşıya olduğu ve devletlerin öteden beri mücadele etmek zorunda kaldıkları afetler toplumların yaşamlarını doğrudan etkileyen en önemli sorunlardan birini teşkil etmektedir. Günümüzde dahi tüm teknolojik ilerlemelere rağmen özellikle doğal afetlere karşı kesin çözüm olacak bir tedbir ortaya konulamamış, yalnızca yıkıcı etkileri en aza indirmeye yönelik çalışmalar yapılabilmektedir.

Afet, kelime köken itibarıyla Arapça bir sözcük olup, Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğünde (2014: 23) doğa, teknoloji ya da insan kaynaklı, toplumun büyük bir kesimine iktisadi, toplumsal ya da fiziki zararlar veren, hayatın olağan akışı olumsuz yönde etkileyen ve toplumun tek başına mücadele etmesinin yeterli olmadığı olaylar olarak tanımlanmıştır. Benzer bir başka tanımda da fiziksel, iktisadi ve toplumsal zararları neden olan, hayatın olağan akışını engelleyerek toplumları etkileyen insan, doğa ya da teknoloji kaynaklı olaylar afet olarak tanımlanmıştır (Ergünay, 2002: 78). Dikkat edileceği üzere afetler genel kanının aksine yalnızca doğa kaynaklı değil insan ve günümüzde de teknoloji kaynaklı da olabilmektedir. Doğal afetler, jeolojik ve meteorolojik doğa olayları sonucu meydana gelen afet türüdür. Endüstriyel kazalar, biyolojik, kimyasal ya da nükleer silahların kullanılması neticesinde ortaya çıkan olaylar ise teknoloji ya da insan kaynaklı doğal olmayan afetler olarak tanımlanmaktadır (Yaman ve Düger, 2017: 4-5).

İster doğal ister teknoloji ya da insan kaynaklı olsun tüm afet türlerine karşı bir mücadele yürütülmesi gerekliliği kaçınılmazdır. Bu noktada da karşımıza afet yönetimi kavramı çıkmaktadır. Bir afet meydana geldiğinde ilgili kurum ya da kamu otoritesinin nasıl davranacağına dair politika ve yol haritası olarak görülen afet yönetimi, afet öncesi, esnası ve sonrasında canlıları ve malları korumak ya da hasarı ve kayıpları en aza indirebilmek amacıyla sürdürülen stratejik bir planlama süreci olarak tanımlanmaktadır (Yaman ve Çakır, 2023: 12-13). Diğer bir tanımda ise afet yönetimi (Toprak Karaman, 2016: 2): *“Toplumun sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamasını zorlaştıran veya ortadan kaldıran bu sürecin tanısından başlayarak planlanması ve yönetimi.”* şeklinde ele alınmaktadır.

Afetlere yönelik yaklaşımlar afet yönetiminin içeriğinin belirleyicisi rolünde olmuştur. Yakın zamana kadar afetlerin öngörülemez ve önlenemez olduğu kanaati yaygınlık göstermekteydi ki bu da klasik afet yönetimi yaklaşımının temelini teşkil etmiştir. Risk planlamasının görülmediği bu yaklaşımda daha çok afet sonrasında odaklanılmış ve kriz yönetimi merkezli yani kurtarma, müdahale gibi safhalara odaklanılan bir anlayış benimsenmiştir. Bu yaklaşımdaki planlar tahmini verilere dayandığından sahadaki gerçekliklerle uyum sağlamakta ve uygulanabilirliği de tartışılmalı hale gelmektedir.

Klasik afet yönetimi bir anlamda temel olarak sivil savunma yaklaşımının afet ve acil müdahaleye doğru evrilmiş hali olarak görülebilir. Tehlike ve sonuç odaklı bir yaklaşım olması sebeplerin göz ardı edilmesine neden olmuş ve bu durumda yaklaşım eleştirilerin odağı haline getirmiştir. Önleme ve hazırlığa dair hemen hiçbir şeyin olmadığı klasik afet yönetiminde devlete yalnızca iyileştirme rolü verilmiş ve afetlerin önlenemeyeceği anlayışı hâkim olduğundan kadercı bir bakış açısı da ortaya çıkmıştır (Macit, 2019: 176-177).

Afetlerin meydana getirdiği yıkımın etkilenen ülkenin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın önemli boyutlara ulaşması ekonomik, toplumsal ve siyasi birçok krize ya da zarara neden olmuştur. Klasik afet yönetimine getirilen eleştiriler devletleri yeni bir yaklaşım arayışına sokmuş ve 1990'lı yılların başından itibaren afet yönetiminde değişim başlamıştır. Tehlikenin yanında risklere de odaklanılması gereği ve afetlerin önlenebileceği yahut en azından zararlarının en aza indirilebileceğine yönelik ortaya konan tezler bütünlük afet yönetiminin oluşumunda belirleyici olmuştur. Afet öncesi, sırası ve sonrasında yani tüm yönleriyle afete yaklaşmasından dolayı bütünlük bir anlayış belirmiştir. Kamu yönetiminde yaşanan değişimin de bir yansıması olarak yönetim anlayışı da bütünlük afet yönetiminde yer almış ve farklı kesimlerin afet yönetim sürecine dâhil olmasını sağlamıştır (Önder, 2023: 142-143). Sadece müdahaleye odaklanmayan, önleme ve zarar azaltma gibi risk azaltmaya yönelik çalışmaları da içeren bütünlük afet yönetimi, afet sonrası iyileştirme süreçlerinde de aktif rol alan bir noktadadır. Bu anlamda Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğünde (2014: 51) bütünlük afet yönetimi tanımında dirençli toplum kavramına vurgu yapılmış ve bunun için “önleme, zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme” safhalarının tamamında yapılacakları toplumun kaynaklarıyla hayata geçiren afet yönetimi anlayışı olarak bahsedilmiştir.

Afet hukukunun da afet yönetimine paralel bir süreç geçirdiği ifade edilebilir. Zira kamu otoriteleri tarafından gerçekleştirilen afet yönetiminin çerçevesi afet hukuku vasıtasıyla oluşturulmaktadır. Klasik afet yönetiminin hâkim olduğu dönemlerde çoğunlukla afet sonrasında odaklanıldığından afetlerle ilgili yasal düzenlemeler de afetler olduktan sonra daha çok zararların tazminine ve yapılacak yardımlara yönelik olduğu görülmektedir. Ancak bütünlük afet yönetimiyle birlikte afet hukukuyla ilgili düzenlemeler önleyici tedbirlerin yanında hazırlık süreçlerini içeren bir hale doğru evrilmiştir. Afet yönetimi öncesi ve sonrasında bütüncül bir süreci kapsadığı için alınacak önlemler ve yapılacak işlemlerden birincil derecede sorumlu olan devlet idaresidir. Bu noktadaki en önemli aygıt hukuki düzenlemelerdir. Şöyle ki afet öncesi durumlarla ilgili alınacak önlemlere ilişkin hukuki tedbirler olası zararları en aza indirmeye yönelik olacağı gibi afet esnası ve sonrasında gerçekleştirilecek müdahale ve iyileştirme süreçlerinde hukuk vasıtasıyla kapsam belirlenebilecektir. Bundan dolayı afet yönetimi ve hukuk birbirini tamamlayıcı ve belirleyici bir ilişkiye sahiptir (Ceylan ve Şengün, 2023: 188).

Diğer yandan afet öncesinde alınacak tedbirler bir anlamda korumacı devlet anlayışının bir yansıması olmaktadır. Devletin burada ortaya koyacağı tavrın hukukiliği onu aynı zamanda zorba devlet olarak nitelendirilmesinin de önüne geçecektir. Ayrıca hukuki mevzuat aracılığıyla bu anlamda görev ve sorumlulukları belirlediğinden afet esnasındaki müdahale ve ilk yardım süreçlerindeki yetki karmaşasını da ortadan kaldırarak olası mağduriyetlerin önüne geçmektedir. İyileştirme süreçlerinde de özellikle idarenin sorumluluğu da göz önünde bulundurularak hukuk yolunun daima açık olması vatandaşların hak arama ve mağduriyetlerin giderilmesine yönelik faaliyetlerde temel bir belirleyici konumunda olmaktadır. Bu noktada afet hukuku insan hakları ve çevre hukukunun keşiştiği bir konumda olarak gerek devletin bireylere karşı sorumluluklarını ortaya koyan gerekse de sağlıklı bir çevre ve kentte yaşama hakkını belirtmektedir.

3. TÜRKİYE’DE AFET YÖNETİMİNİN HUKUKİ ÇERÇEVESİ VE MÜLKÎ İDARE AMİRLERİNİN KONUMU

Türkiye, üzerinde bulunduğu coğrafyanın da etkisiyle pek çok jeolojik ve meteorolojik olayla karşı karşıya kalmakta, bu durumlar da afetlere neden olabilmektedir. Toplumun yoğun bir şekilde afetlerden etkilenmesi Türk kamu yönetiminin doğrudan ilgilenebilmesini gerektiren konulardan biri haline getirmiştir. Türkiye’nin afet yönetimine dair politikasını ve bunların yasal çerçevelerini tarihsel süreç içerisinde yaşadığı olayların belirlediği söylenebilir. Yakın zamana kadar kriz yönetimi merkezli bir afet yönetimi yaklaşımının hâkim olduğu Türkiye’de, genel olarak afetlerin sonuçlarına odaklanılan ve daha çok afetlerden etkilenen halkın kayıplarını telafi etmeye yönelik bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir.

1939 yılına kadar ufak çaplı düzenlemelerin dışında afet yönetimine dair ciddi bir adım atılmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu yılda Erzincan’da meydana gelen depremde yaklaşık 33 bin kişinin hayatını kaybetmesi sonucunda “Erzincan’da ve Erzincan Depreminde Müteessir Olan Mıntikalarda Zarar Görenlere Yapılacak Yardımlar Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere kanun afet sonrasında odaklanmış ve depremden etkilenen kişilere yardımı esas almıştır. Ancak bu depremi takip eden 5 yıl içerisinde peş peşe 5 büyük depremin meydana sonucunda 1944 yılında “Yer Sarsıntılarında Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun” yayımlanarak depremlerden en az hasarla çıkılması amaçlanan bir düzenlemeye gidilmiştir. 1958 yılına gelindiğinde İmar ve İskân Bakanlığı kurulduğu gibi Sivil Müdafaa Kanunu da çıkarılmıştır. Bu kanun afet bölgelerindeki belediye ve özel idareleri sivil savunmayla yükümlü kılmış ve mülkî idare amirlerine karşı sorumlu olduklarını belirtmiştir. Daha çok müdahale safhasına odaklanan bu kanunla afetlere müdahale edecek teşkilat kurulmuştur. 1959 yılında ise halen daha yürürlükte olan 7269 sayılı “Umumi Hayata Müessir Alınacak Tedbirler ve Yapılacak Yardımlara Dair Kanun” ile birlikte Sivil Savunma Genel Müdürlüğü oluşturulmuş ve afet bölgelerindeki mülkî idare amirleriyle koordineli bir şekilde müdahale yetkisine sahip olmuştur (Özmen ve Özden, 2013: 13-14).

7269 sayılı yasayla daha önce DE-SE-YA (Deprem-Sel-Yangın) şubesi olarak kurulan yapılanma önce Afet İşleri Daire Başkanlığı’na 1964 yılında da aynı isimle genel müdürlüğe dönüştürülmüştür. Söz konusu genel müdürlük afetlerde ihtiyaç duyulan acil yardımları organize etmekten afet yönetiminin koordinasyonuna, barınma ihtiyacından afet bölgelerindeki imar

faaliyetlerine kadar pek çok görev ve yetkiyle donatılmıştır. Merkezi yönetimin afet yönetimiyle ilgili kurumlaşması bunlarla da sınırlı kalmamış, 1984'te Başbakanlık Olağanüstü Hal Koordinasyon Kurulu ile 1996'da Başbakanlık Kriz Yönetimi Merkezi oluşturulmuştur (AFAD, 2018: 20-22).

1999 yılında meydana gelen Marmara Depremi'ne kadar Türkiye'de afet yönetimine dair yaklaşımda önemli bir değişiklik meydana geldiğini söylemek oldukça güçtür. 1990'lı yıllardan itibaren dünyada risk yönetimi merkezli bir anlayışa geçilmiş olsa da Türkiye'de afet sonrası süreçlere odaklı kriz yönetiminin devam ettiği dönemin hukuki metinlerinden anlaşılmaktadır. 1992 yılında meydana gelen Erzincan Depremi sonrasında çıkarılan "Erzincan, Gümüşhane ve Tunceli İllerinde Vuku Bulan Deprem Afeti ile Şırnak ve Çukurca'da Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Kanun" söz konusu anlayışın halen devam ettiğini gösteren en bariz örnektir. 1999 Depremi sonrasında da belirli değişimler olsa da merkezîyetçi afet yönetimi anlayışı devam etmiştir. Merkezîyetçi bir anlayışın yanında karmaşık bir yapı da göze çarpmaktadır. Şöyle ki bu süreçte Acil Durum Yönetimi Başkanlığı yanında Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, Olağanüstü Hal Genel Müdürlüğü gibi afet işlerinden sorumlu pek çok yapı afet yönetiminden sorumlu olarak varlık göstermiştir. (Leblebici, 2019: 143) Bu durum doğal olarak taşrada mülki idare amirlerinin afet yönetimine dair faaliyetlerini etkilemiştir.

Bu durum 2009 yılında Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD) 5902 sayılı "Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun"la kurulmasına kadar devam etmiştir. Böylece afet yönetiminde çok başlılık ortadan kaldırılmış, diğer kurumlar lağvedilerek afet yönetiminin tek elden koordine edilmesi ve denetlenmesi sağlanmıştır. Ayrıca bütünsel afet yönetiminin anlayışına geçilerek risk yönetimi merkezli yaklaşımın tesis edilmesi amaçlanmıştır. 5902 sayılı kanunla AFAD'ın taşra örgütlenmesi de kurulmuş ve il özel idareleri içerisinde Valilere bağlı İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri ihdas edilmiştir. 2014 yılında ise il müdürlükleri doğrudan başkanlığa bağlanmıştır.

Yerel düzeyde afet yönetiminin birincil sorumlusu illerde vali, ilçelerde ise kaymakam olarak belirlenmiştir. İllerdeki afet yönetimine dair işler genel olarak İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri vasıtasıyla yürütülmekte olup, İl Afet ve Acil Durum Koordinasyon Kurulları da ildeki afet yönetiminin genel işleyiş ve koordinasyonundan sorumludur. Kurul üyeleri vali başkanlığında, il afet ve acil durum müdürü, belediye başkanı, il özel idaresi genel sekreteri, garnizon komutanı, çalışma gruplarından sorumlu il yöneticileri, bir muhtar ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşur.

İl Afet ve Acil Durum Koordinasyon Kurulları'nın görevleri genel olarak şu şekilde sıralanmıştır (AFAD, 2022) :

- İl afet müdahale planının AFAD'ın belirlediği formatta hazırlanıp hazırlanmadığını incelemek, uygun bulunması durumunda kurul kararı ile birlikte onaylanmasını sağlamak.
- Yerel düzey çalışma grubu operasyon planlarını hazırlamak ve onaylamak.
- Yerel düzey çalışma grubu operasyon planlarını il afet müdahale planına entegrasyonunu gerçekleştirmek.
- Planların uygulanabilirliğinin tatbikatlarla denetlenmesini sağlamak.
- Afet ve acil durum hazırlıklarını yapmak veya yaptırmak ve alınacak önlemleri belirlemek.
- Yerel düzey olay türü planı hazırlanmasına karar vermek ve hazırlamak veya hazırlatmak.
- Kritik tesislerin oluşturduğu riskleri önleme çalışmaları yapmak veya yaptırmak.
- Eğitimler düzenlenmesini, takibini, denetimini sağlamak.
- Afet ve acil durum hallerinde; bilgileri değerlendirmek, alınacak önlemleri belirlemek, il afet müdahale planının uygulanmasını sağlamak.
- Yılda en az iki kez valinin başkanlığında toplanmak.
- Afet ve acil durum hallerinde talimat beklemeksizin il AFAD merkezinde toplanmak.

2022 yılında 5211 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararıyla yayımlanan "Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği"nin 26. maddesinde mülki idare amirlerinin görev ve sorumlulukları ise şu şekilde sıralanmıştır:

"1- İllerde afet ve acil durum yönetiminden valiler sorumludur. Valiler, illerde İl AFAD Merkezi ve gerek duyulan ilçelerde İlçe AFAD Merkezlerini kurmak ve 7 gün 24 saat esasına göre çalıştırılmasını sağlamaktan sorumludur.

2- Vali ve kaymakamlar;

- a) İl ve ilçe sınırları içinde afet ve acil durum hizmetleri ile ilgili tedbirlerin aldırılmasından,
- b) Acil yardımların gerektirdiği harcamaların yapılmasından,
- c) Kamu kurum ve kuruluşlarının personelinden geçici veya sürekli olarak ekiplerin oluşturulmasından,
- ç) Yerel düzeydeki servislerin yönetiminden,

d) Yükümlüler ile gönüllü gerçek ve tüzel kişilerin, bölgelerindeki afet ve acil durum hizmetlerine katılımlarının sağlanmasından,

e) Afet ve acil durum hallerinde gerekli tedbirlerin alınması ve zamanında müdahalenin sağlanabilmesi için Başkanlığı ivedilikle bilgilendirmekten, sorumludur.

3- Afet ve acil durum hallerinde:

a) Vali ve kaymakamlar tarafından verilen talimatlar ivedilikle ve geciktirilmeksizin yerine getirilir.

b) Vali ve kaymakamlar, çevre il ve ilçelerden yardım isteyebilir.

c) Kendilerinden yardım istenilen vali ve kaymakamlar, ilgili mevzuatta yer alan yetkilerini kullanarak bütün imkan ve araçlarla yardıma mecburdur.

ç) Vali ve kaymakamların talep edecekleri alet ve ekipmanlar, araç gereçler, makine ve teçhizat ile teknik personel ilgili bakanlıklar ile kurum ve kuruluşlarca ivedilikle temin edilerek afet bölgesine ulaştırılır.

4- Vali ve kaymakamlar; taşıt, makine, alet ve ekipman, arazi, arsa, bina, tesis, yiyecek, giyecek, ilaç ve tıbbi malzeme ile tedavi, kurtarma, barındırma, ısıtma, aydınlatma, beslenme, giyim gibi ihtiyaçların karşılanması ve yaralıların bakımı için gerekli acil mal ve hizmetlere ilişkin ihtiyaçların ivedilikle yerine getirilmesi için 7269 sayılı Kanun ve diğer mevzuatta yer alan yetkilerini kullanır ve gerekli tedbirleri alır.

5- Valilik gerektiğinde afet bölgesine giriş çıkış yasağı koyabilir ya da giriş çıkışın kontrollü olarak sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınmasına karar verebilir.”

Afetler olağanüstü hallerdir. Bu kapsamda Anayasa'nın 119. Maddesi olağanüstü hâl yönetimini düzenlemiş, şartları ve süresini belirlemiştir. Afet yönetiminin genel olarak dayandığı kanun ise 7269 sayılı “Umumi Hayata Müessir Alınacak Tedbirler ve Yapılacak Yardımlara Dair Kanun”dur. Bu kanun mülki idare amirlerini afetlerin meydana gelmesinden sonra her türlü acil tedbirin alınmasından ve talimat beklemeden yardımların yerine getirilmesinden sorumlu kılmıştır. Yine aynı kanun mülki idare amirlerini asker ve hakimler dışında 18-65 yaş arası bütün erkekleri göreve çağırma, her türlü ulaşım aracıyla makine ve teçhizata el koymaya, ait olduğu kişiye bakılmaksızın her türlü taşınmaz, vatandaşın ihtiyacı olan her türlü madde ve malzemeye bedeli sonradan ödenmek üzere el koymaya yetkili kılmıştır. Ayrıca mülki idare sınırları içerisindeki tüm kurum ve kuruluşları görevlendirmeye, sivil savunma planları doğrultusunda sivil savunma birimlerinin acil yardım hizmetlerine katılımının sağlanmasından sorumludur. 7126 sayılı Sivil Savunma Kanununda da sivil savunma hizmetlerinin her kademedeki yerine getirilmesinden mülki idare amirleri sorumlu tutulmuştur. Bu kapsamdaki bir diğer kanun olan 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nda da bu halin bir ili kapsamı halinde o ilin valisine, birden çok ili kapsayan bölge valiliğinde ilan edilirse bölge valisi ve daha geniş bir alanı ya da bütün ülkeyi kapsıyorsa Cumhurbaşkanlığına bölge valilerine olağanüstü tedbirlerin görev ve sorumluluğu verilmiştir. Bu kanunda kaymakamlara hususi bir görev ve yetki verilmemesi de dikkat çekici bir husustur (Çapar, 2023: 14-15).

Sonuç olarak Türkiye’de tarihsel süreç içerisinde afet yönetiminde kriz yönetiminden risk yönetimine, diğer bir deyişle klasik afet yönetiminden AFAD’ın kuruluşuyla bütünleşik afet yönetimine geçilmiştir. Mülki idare amirlerinin bu süreçteki konumunun ise çok fazla değişikliğe uğradığını söylemek mümkün değildir. Zira kriz yönetiminde de risk yönetiminde de mülki idare amirleri vazifeli oldukları bölge, il ya da ilçede birincil derece sorumlu olma durumları devam etmekte olup, bu durum kanun ve yönetmeliklerde de açıkça belirtilmiştir.

4. SONUÇ

Bireylerin ve toplumların mücadele kapasitesini aşan olağanüstü durumlar olan afetler, öncesi ve sonrasıyla yönetilmesi gereken bir süreci beraberinde getirmektedir. Ulusal ve uluslararası boyutlarıyla öteden beri insanlığın ana sorunlarından biri durumunda olan afetler en küçük yerel idarelerden başlamak üzere uluslararası ve ulusüstü kuruluşların dahi temel mücadele alanlarından birini teşkil etmiştir. Modern ulus devlet yapılanmasının ortaya çıkmasıyla birlikte devletlerin ilgilendiği konu ve alanlar artmış ve tüm ülke sathına hâkim bir idari yapılanmayı gerekli kılmıştır. Tarihsel süreç içerisinde devletlerin genel düzeni sağlama ve sürdürme görevi hep var olmuştur. Toplumsal düzenin işleyişini bozan en önemli olaylardan birisi de şüphesiz ister insan ve teknoloji isterse de doğa kaynaklı olsun afetlerdir. Tüm dünya üzerinde 20. yy.’da geniş alanları etkileyen pek çok afet yaşanmıştır. Bu noktada genel kanaat ise afetlerin öngörülemeyeceği ve önlenemeyeceği yönündedir. Bundan dolayı idareciler uzun yıllar yalnızca afet sonrası süreçlere odaklanan kriz yönetimi üzerinden afet yönetimini sürdürmeye çalışmışlardır. Fakat afetlerin yol açtığı maddi ve manevi kayıpların ulaştığı seviyenin büyüklüğü, tafelisi ve tazmininin zor bir noktaya ulaşması farklı arayışlara neden olmuştur. 1990’lı yılların başından itibaren kamu yönetimi anlayışında yaşanan değişim afet yönetimini de etkilemiş ve afetlerin önlenemez olduğu tezisiyle afetlere karşı daha dinamik ve devamlı bir süreç takibini içeren bütünleşik afet yönetimi anlayışı yerleşmeye başlayarak başarılı sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır.

Türkiye de başta depremler olmak üzere her türlü afetten yoğun şekilde etkilenen ülkelerden biridir. Üniter bir devlet olma özelliği nedeniyle merkeziyetçi idari yapılanmasıyla mülki idaresini oluşturan Türkiye, afet yönetiminde de merkezi bir yapılanma oluşturmuştur. Bu noktada 1950’li yılların sonlarından itibaren oluşturulan kurum ve kuruluşlar afet yönetiminde

rol oynadığı gibi taşra örgütlenmelerinde de mülki idare amirleri afet yönetiminden birincil derecede sorumlu konumunda olmuştur. 2000'li yıllara kadar kriz yönetimi anlayışının hâkim olduğu Türk afet yönetiminde 2009 yılında AFAD'ın kurulmasıyla risk yönetimini baz alan bütünlük afet yönetimine geçilse de afet yönetimi merkeziyetçi yapısını korumaya devam etmiş ve taşrada mülki idare amirleri birincil sorumlu konumunu korumuştur. Kurumsal yapılanmayla paralel şekilde gelişen afet mevzuatı da mülki idare amirlerine geniş yetkiler vermiş ve özellikle afet sonrası için her türlü tedbiri alma ve süreci yönetmekle yükümlü kılmıştır. Ancak anlayış değişimine rağmen önleyici tedbirlerin alınması noktasında mülki idare amirlerine yüklenen sorumluluklarda eksiklik olduğu da açıktır. Afet yönetiminde risk yönetimi merkezli bir yaklaşım benimsenmesi ve bunun da merkezi bir yapılanmayla tek elden yürütülmeye çalışılması afet öncesi safhalar için de mülki idare amirlerine sorumluluk verilmesini gerektirmektedir. Mevcut durumda çoğunlukla afet sonrası süreçlerde mülki idare amirlerinin daha fazla ağırlığı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum hem ortaya konan risk yönetimi anlayışı hem de afet yönetiminin bütünlük işleyişi açısından uyumsuzluk meydana getirmektedir. Diğer yandan dünyadaki genel eğilimin afetlerin yerelliği ilkesi çerçevesinde afet yönetiminin de yerelden başlamasına yönelik olmasına rağmen Türkiye'deki merkeziyetçi anlayışın devam ediyor olması ayrı bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- AFAD. (2014). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, T.C.Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı: Ankara
- AFAD. (2018). Türkiye'de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı: Ankara
- AFAD. (2022). TAMP Türkiye Afet Müdahale Planı
- Ceylan, M. E., Şengün H. (2023). Afet, Mevzuat ve Hukuksal Boyut, Afet Yönetimi ve Politikaları içinde, H. Şengün, Ö. Önder, M. Yaman (Ed.), s. 185-204, Ekin Yayınevi: Bursa
- Çapar, S. (2023). Afet ve Acil Durumların Yönetim Sürecinde Mülki İdare, İdarecinin Sesi, 212, 10-16
- Çetin, M. (2021). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mülki İdare Amirliği, Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi, 1(2), 91-100
- Çiner, C. U., Karakaya, O. (2013). Merkez – Yerel İlişkileri ve Mülki İdarenin Dönüşümü, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68(2), 63-93
- Demir, K. A. (2018). Yerelleşme ve idari coğrafya bağlamında Türk mülki idare sistemi. Ege Coğrafya Dergisi, 27(2), 195-212.
- Ergünay, O. (2002). Afet Yönetimi ve Yerel Yönetimler, Ankara: Türk Belediyeler Derneği – Konrad Adenauer Vakfı Ortak Yayını
- Güler, B. (1993). Yerel yönetim tarihine yaklaşım sorunu. Amme İdaresi Dergisi, 26(1), 87-94
- Güler, B. A. (2007). Yerinden Yönetimde İki Tür: Üniterlik ve Federallik, Memleket Mevzuat Aylık Yerel Yönetim Dergisi, 3 (27)
- Güneş, M. (2014). Osmanlı Devleti'nde Kaymakamlık (1842-1871), İstanbul: Kitabevi
- Giritli, İ. (1983). Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli, 8. Bas., İstanbul: Filiz Kitabevi,
- Kartal, N. (2013). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da Mülki İdare, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 4(1), 1-24
- Kırmızı, A. (2016). Abdülhamid'in valileri Osmanlı vilayet idaresi 1895-1908. (4. Bas.), İstanbul: Klasik.
- Leblebici, Ö. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Kapsamında Yerel Yönetimlerin Afet Yönetiminde Etkinliği, Kayfor 17 Bildiriler Kitabı, s. 140-150
- Macit, İ. (2019). Bütünlük Afet Yönetiminde Sendai Çerçeve Eylem Planının Beklenen Etkisi, Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 5(1), s. 175-196
- Önder, Ö. (2023). Türk Kamu Yönetiminde Afet Yönetiminin Kurumsal Yapısı ve İdari Dönüşümü içinde, H. Şengün, Ö. Önder, M. Yaman (Ed.), s. 139-184, Ekin Yayınevi: Bursa
- Özçağlar, H. (2014). Tarihsel Süreçte Bucakların Yönetim Bölünüş İçindeki Yeri ve Önemi, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 285-296
- Özmen, B., & Özden, T. (2013). Türkiye'nin Afet Yönetim Sistemine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (49).
- Seyitdanlıoğlu, M. (1996). Yerel yönetim metinleri (VI): 1871 Vilayet Nizamnamesi ve getirdikleri. Çağdaş Yerel Yönetimler, 5(5), 89-103.
- Şaylan, G. (1976). Cumhuriyet Dönemi Mülki İdare Amirliği Sisteminin Tarih Mirası ve Ana Gelişme Süreçleri, Türkiye'de Mülki İdare Amirliği içinde, K. Fişek (Ed.), (s. 25-38), Türk İdareciler Derneği: Ankara
- TDK (1998). Türkçe Sözlük, 9. Bas., Ankara: Türk Dil Kurumu
- TODAİE (1998) Kamu Yönetimi Sözlüğü, Ankara: TODAİE
- Toprak Karaman, Z. (2016). Afet Yönetimine Giriş ve Türkiye'de Örgütlenme, Bütünlük Afet Yönetimi içinde, Z. Toprak Karaman, A. Altay (Ed.), (s. 1-36). İlkem Yayınları: İzmir
- Yaman, M., Y. Düğer. (2017). Afet Yönetiminde Kavramsal Çerçeve ve Türkiye'de Afet Yönetiminin Genel Tarihsel Gelişimi, Afet Yönetimi içinde, Ö. Önder, M. Yaman (Ed.), s. 1-26, Ekin Yayınevi: Bursa
- Yaman, M., Çakır, E. (2023). Afet Yönetiminin Kavramsal Çerçevesi, Afet Yönetimi ve Politikaları içinde, H. Şengün, Ö. Önder, M. Yaman (Ed.), s. 3-27, Ekin Yayınevi: Bursa
- Zürcher, E. J. (2012). Modernleşen Türkiye'nin tarihi. (Y. Saner Çev.), (27. Bas.), İstanbul: İletişim.